

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2011

---

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS



ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2011

**HISTORIA  
UNIVERSITATIS  
CAROLINAE  
PRAGENSIS**

Tomus LI. Fasc. 1

---

Příspěvky k dějinám  
Univerzity Karlovy

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE  
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM  
2012

Vedoucí redaktor: doc. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D.  
Výkonná redaktorka čísla: Bc. Šárka Svobodná  
Recenzenti: doc. MUDr. Václav Bek, DrSc., PhDr. Milena Josefovičová, PhDr. Hana Mášová, Ph.D., doc. PhDr. Alena Míšková, Ph.D.

Svazek je součástí řešení Výzkumného záměru MSM 0021620827 *České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes*, jehož nositelem je Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

Na obálce je vyobrazeno jedno z raných zařízení k experimentování s rentgenovým zářením.  
Pramen: Zdravotní rádce. Lidový výklad o zdraví, o chorobách a léčích, jmenovitě o moderních metodách léčebných. Zpracovali Dr. Adolf Müller, praktický lékař, a Dr. Max Popper, praktický lékař v Praze, ve dvou svazcích. Druhé vydání, Vídeň s. d. (Jindřich Dostal, nakladatelství; tiskem Dělnické knihtiskárny v Praze), II. svazek, s. 490, jedna z ilustrací v kapitole Roentgenovy paprsky ve službách lékařské vědy.

# OBSAH

## *Články*

- 11 Emilie Těšínská – Ludmila Hlaváčková, Z historie výuky fyziky pro mediky na pražských univerzitách  
59 Michal Šimůnek, Poslední „vůdcovská škola“ nacistické diktatury. Tzv. Nacionálně politický výchovný ústav Čechy (*Nationalpolitische Erziehungsanstalt Böhmen*) v Kutné Hoře, 1943–1945

## *Materiály*

- 85 Michal Šimůnek – Petr Svobodný, Dokument ke konci pražské německé lékařské fakulty v květnu 1945

## *Kronika*

- 93 Bohuslav Raýman (1852–1910), vědec, učitel a organizátor vědy (Petr Cajthaml – Marek Ďurčanský)  
94 Academic Culture of Remembrance. A Conference on the Triangular Relationship between Scientific Research, Academic Heritage and University Cultures of Remembrance (Marek Ďurčanský)  
98 History of European Universities: Challenges and Transformations (Petr Svobodný)  
101 Hochschularchive und Hochschuljubiläen, Technische Universität Chemnitz (Marek Ďurčanský)  
103 14. konference archivářů České republiky (Petr Cajthaml – Marek Ďurčanský)

## *Recenze a zprávy*

- 107 Jiří Pešek – Tomáš Nigrin (edd.), Ostrovy občanské autonomie? Tradiční samosprávné instituce v převratových letech 1944/45 a 1989/90 (Petr Svobodný)  
108 Vydařená mozaika. Pohledy na dějiny brněnské filozofické fakulty. Lukáš Fasora – Jiří Hanuš, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. Pohledy na dějiny a současnost (Jakub Jareš)  
110 Milena Lenderová, Dějiny vysokého učení v Pardubicích. Univerzita v proměnách času 1950–2010 (Petr Cajthaml)  
112 Malé ohlédnutí za „nepaměťmi“. Milan Hrala, Všecko bylo trochu jinak (Ivana Čornejová)  
113 Ivo Tretera, Vzpomínky na Bohumila Hrabala a na život vůbec (Ivana Čornejová)  
119 Obsah a rejstříky časopisu Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis XXXI/1–2 až L/2 (1991–2010)

## *Cizojazyčná shrnutí*

- 55 Emilie Těšínská – Ludmila Hlaváčková, Aus der Geschichte der Physikunterrichts für Mediziner an den Prager Universitäten  
77 Michal Šimůnek, Die „NPEA Böhmen“ in Kuttenberg 1943–1945 – letzte „Führerschule“ der national-sozialistischen Diktatur



## *Autoři*

Mgr. Petr Cajthaml, Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc., Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

PhDr. Marek Ďurčanský, Ph.D., Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

doc. PhDr. Ludmila Hlaváčková, CSc., Ústav dějin lékařství a cizích jazyků 1. LF UK, Praha

Mgr. Jakub Jareš, Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

doc. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D., Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

Mgr. Michal Šimůnek, Ph.D., Kabinet dějin vědy ÚSD AV ČR, v. v. i., Praha

Mgr. Emilie Těšínská, Kabinet dějin vědy ÚSD AV ČR, v. v. i., Praha





## Články



## Z HISTORIE VÝUKY FYZIKY PRO MEDIKY NA PRAŽSKÝCH UNIVERZITÁCH

EMILIE TĚŠÍNSKÁ – LUDMILA HLAVÁČKOVÁ

### FROM THE HISTORY OF TEACHING PHYSICS FOR STUDENTS OF MEDICINE AT THE PRAGUE UNIVERSITIES

The paper deals with the history of teaching physics for students of medicine (and pharmacy) at the Prague universities in a period spanning from the university study reforms implemented in the Austro-Hungarian monarchy in the half of the 19th century up to the forced closing of the Czech universities by Nazi occupants in 1939, with some overlaps towards the 1950s and 1960s aimed at a comparison. Development of the study instructions, arrangement and extent of the physics lectures and practical works for medics and the university teachers giving the lectures represent the focus of this paper. After the split-up of the Prague University in 1882, attention is paid to both the Czech (Charles) University and the German University in Prague. On top of that, for the inter-war period, a brief account is also given of the teaching physics for students of medicine at the newly established Masaryk University in Brno and Komenský University in Bratislava. The various and sometimes quite different concepts of and attitudes to the topic of what and how to teach from physics for university students of medicine are illustrated in the enclosures by quotations selected from the introductions and prefaces of several textbooks from the period in view.

*Key words:* Prague university – faculties of medicine – physics – lectures and practical works – students of medicine

### 1. Úvod

Historie vědy zná řadu příkladů úzkého propojení a vzájemných inspirací fyziky a medicíny, které sahají k raným počátkům obou disciplín. Fyzikální objevy přispěly ke zdokonalení řady léčebných a diagnostických metod, k nejednomu fyzikálnímu objevu napomohli svým pozorováním či úsudkem lékaři.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Fyzik Viktor Teissler, první československý profesor lékařské fyziky, v úvodu učebnice lékařské fyziky z r. 1937 zmiňuje (v abecedním pořadí, napříč historií) 55 osobností z dějin vědy, které se svými pracemi nesmazatelně zapsaly do historie fyziky i medicíny, mezi nimi např.: E. Abbe (1840–1905) – zdokonalení mikroskopu, A. d'Arsonval (1851–1940) – zavedení vysokofrekvenčních proudů do terapie, A. Celsius (1701–1744) – definice po něm nazvané teplotní stupnice, P. a M. Curieovi – objev radia a polonia (1898), C. Dorno (1865–1942) – zakladatel bioklimatologie, W. Einthoven (1860–1927) – elektrokardiograf, N. R. Finsen (1860–1904) – fototerapie, A. Galvani (1564–1642) – objev dráždění nervu elektrickým proudem, H. von Helmholtz (1821–1894) – fyzik, fyziolog a lékař, autor zásadních prací např. z fyziologické akustiky a optiky (mj. vynálezce oftalmoskopu), J. Marcus Marci (1595–1667) – profesor lékařství na pražské univerzitě a jeden z předních fyziků své doby, J. R. Mayer (1814–1878) – lékař, který jako první teoreticky určil mechanický ekvivalent tepla, W. C. Röntgen (1845–1923) – objevitel tzv. paprsků X (rentgenové záření), a také profesor experimentální fyziky na České univerzitě v Praze Č. Strouhal (1850–1922), jehož přednáškami z fyziky prošly stovky českých lékařů. Srvn. Viktor TEISLER, *Lékařská fyzika*, Praha 1937, s. 2–3. Několik příkladů k doložení úzkého historického sepětí fyziky a medicíny viz též příloha 9, úvod k učebnici: Vilém SANTHOLZER a kol., *Lékařská fyzika*, Praha 1971, s. 15.

O nezastupitelném místě fyziky v současné medicíně – ve výzkumu, praxi a výuce – není pochyb. Současný stav je ovšem výsledkem historického vývoje obou disciplín, hledání a tříbení forem jejich vzájemného propojení a spolupráce. V rámci tohoto článku se ohlédneme speciálně za historii institucionálního zakotvení a personálního zajištění výuky fyziky pro studenty medicíny (popřípadě farmacie) na pražských univerzitách.<sup>2</sup>

Primárním historickým pramenem, z něhož vycházíme, jsou dobové studijní předpisy a tištěné seznamy přednášek.<sup>3</sup> Sám obsah výuky se pokusíme ilustrovat z dalších historických pramenů – z dobových učebnic, dochovaných příprav či záznamů univerzitních přednášek a cvičení, popřípadě z memoárové literatury. Časově se soustředíme na období od poloviny 18. století, kdy byly na univerzitách rakouské monarchie zahájeny významné studijní reformy, do uzavření českých vysokých škol v roce 1939, s dílčími časovými přesahy do 50. a 60. let 20. století. Po rozdělení pražské univerzity v letech 1882–1883 budeme přitom sledovat přednostně vývoj na České (Karlově) univerzitě, o výuce na Německé univerzitě v Praze se v rámci tohoto článku zmíníme jen stručně.<sup>4</sup> K pohledu na výuku fyziky pro mediky (popřípadě farmaceuty) na pražské univerzitě připojíme také letný pohled na organizaci výuky fyziky na lékařských fakultách nových československých univerzit v Brně a Bratislavě v meziválečném období, a to z důvodu úzké personální provázanosti jejich prvých pedagogických sborů s pražskou Karlovou univerzitou. Ve vazbě na meziválečné období doplníme rovněž několik poznámek o nové formě organizace výuky fyziky pro mediky v prvých poválečných letech. Z mnoha osob, které se kdy podílely na výuce fyziky pro mediky na pražské univerzitě ve sledovaném časovém úseku, přitom věnujeme podrobnější pozornost profesorům fyziky Ernstu Machovi a Čeňku Strouhalovi. V příloze připojujeme navíc citace z úvodů nebo předmluv k několika dobovým učebnicím lékařské fyziky, jimiž bychom chtěly detailně ilustrovat různé, v průběhu sledovaného období postupně se tříbící koncepce a praktické přístupy k otázce vhodné formy a obsahu výuky fyziky pro mediky.<sup>5</sup>

<sup>2</sup> Hlavním předmětem článku je výuka fyziky pro mediky, jejíž zajištění se však ve sledovaném období někdy prolínalo s výukou fyziky pro farmaceuty. Studenti farmacie (dvouletých farmaceutických kursů) však na rozdíl od mediců patřili na univerzitě k „domovským“ studentům filozofické a později přírodovědecké fakulty.

<sup>3</sup> Pro dobové studijní předpisy viz např.: Georg THAA, *Sammlung der für österreichischen Universitäten gültigen Gesetze und Verordnungen*, Wien 1871, 641 s.; Leo BECK VON MANNAGETTA – Carl von KELLE, *Die österreichischen Universitätsgesetze. Sammlung der für österreichischen Universitäten gültigen Gesetze, Verordnungen, Erlässe, Studien- und Prüfungsordnungen usw.*, Wien 1906, 1086 s.; Otto PLACHT – František HAVELKA, *Předpisy pro vysoké školy Republiky československé*, Praha 1932, 2214 s. Pokud jde o tištěné seznamy přednášek vydávané univerzitou, jsme si vědomy a otevřeně na to upozorňujeme, že tento historický pramen není zcela spolehlivý, např. sledujeme-li otázku prvního ohlášení určité přednášky, cvičení či semináře. Seznamy přednášek byly vydávány tiskem v předstihu před zahájením příslušného semestru a ne vždy byly k termínu tiskové uzávěrky všechny otázky výuky pro daný semestr dořešeny. Někdy se ovšem na neúplnosti či nepřesnosti údajů v seznamech přednášek podíleli i sami přednášející tím, že včas nedodali žádané podklady o chystané výuce. Zmíněné nepřesnosti se nicméně dají v řadě případů odhalit a upřesnit konfrontací s dalšími historickými prameny.

<sup>4</sup> V článku budeme užívat zkrácené označení Česká univerzita na místo oficiálního názvu C. k. česká Karlo-Ferdinandova universita v letech 1882–1918, Česká Karlo-Ferdinandova universita v letech 1918–1920. Od r. 1920 pak užíváme oficiálního označení Karlova univerzita. Pro *Die k. k. deutsche Karl-Ferdinand Universität in Prag* do r. 1918, resp. *Die Deutsche Universität in Prag* v letech 1918–1939 užíváme zkrácené označení Německá univerzita v Praze.

<sup>5</sup> Článek vychází z příspěvku předneseného na semináři ke 100. výročí zahájení pravidelné výuky fyziky ve Fysikálním ústavu C. k. české Karlo-Ferdinandovy university v Praze, který uspořádala Matematicko-fyzikální fakulta UK ve spolupráci s Jednotou českých matematiků a fyziků v Praze dne 30. září 2008. S tím souvisí zvýšená pozornost věnovaná v článku výuce fyziky pro mediky na České (Karlově) univerzitě. Tato výuka

Sledované téma se přirozeně neoddělitelně prolíná s historií Karlovy univerzity a ostatních československých vysokých škol, kterou se ovšem v rámci našeho článku nemůžeme podrobně zabývat, a odkazujeme proto na existující odbornou historickou literaturu.<sup>6</sup> Úzkou vazbu k sledovanému tématu má také vývoj středoškolské výuky fyziky v daném období, i to by však bylo téma pro samostatný článek.

Velmi zajímavé pro autorky tohoto článku, a jistě i pro čtenáře, bude možnost porovnání výuky fyziky a dalších přírodovědných předmětů pro mediky, například chemie, na pražské i jiných tuzemských či zahraničních univerzitách.<sup>7</sup>

## 2. Prvé pokusy o zařazení výuky fyziky do vzdělávání budoucích lékařů na pražské lékařské fakultě

K rané provázanosti mezi univerzitním vzděláním ve fyzice a medicíně přispěl sám charakter univerzitního studia před osamostatněním a další diferenciací filozofických fakult. Budoucí lékaři musili absolvovat úvodní studium na artistické (filozofické) fakultě univerzity, nejeden z fyziků byl vyšším univerzitním vzděláním lékař (nebo také právník).<sup>8</sup>

Prvním pokusem o explicitní zařazení výuky fyziky (v dobovém vymezení předmětu) do vzdělávání budoucích lékařů na pražské lékařské fakultě bylo nařízení panovníka Karla VI., které vydal těsně před svou smrtí v roce 1740 (přesnější datum není dosud známo). V něm stanovil, že medicí mají být vzděláváni ve fyzice a v chemii.

Jako první ohlásil poté na pražské univerzitě přednášky z fyziky Jan Josef Antonín Scrinici (1697–1773), profesor lékařské praxe, a to 2. 5. a 21. 5. 1745.<sup>9</sup> Šlo o nepovinné přednášky, které konal ve svém bytě v Karolinu, kde si zařídil z vlastních prostředků kabinet s přístroji. Výklady, jak uvedl, hodlal zaměřit na „aerometrii“, hydrostatiku a mechaniku, experimenty měly být prováděny též za pomoci mikroskopu. K přednáškám zval nejen

tvořila neoddělitelnou, i když zatím neprávem poněkud opomíjenou součást historie Fyzikálního ústavu České (Karlovy) univerzity, a to jak v době jeho šestadvacetiletého provizoria v pražském Klementinu, tak po otevření nové budovy v ulici U Karlova v r. 1908.

<sup>6</sup> Pro dějiny Univerzity Karlovy odkazujeme v prvé řadě na souborné dílo: František KAVKA – Josef PETRAŇ (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, díl I–IV, Praha 1995–1998, celkem 1 668 s. Pro dějiny Masarykovy univerzity v Brně viz např.: Kol. autorů, *Dějiny univerzity v Brně*, Brno 1969, 429 s., pro Komenského univerzitu viz např.: *Univerzita Komenského. Přehled profesorů 1919–1966, přehled pracovníků 1919–1948* (sestavil Ondřej DOLAN), Bratislava 1968, 281 s., nebo Milan BENIAK – Miroslav TICHÝ, *Dějiny Lékařské fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě*, I. část, Bratislava 1992, 236 s.

<sup>7</sup> Historie výuky chemie na lékařských fakultách v Praze, Vídni a Lipsku je předmětem výzkumného záměru MSM 0021620827, jehož výstupem je studie Petr SVOBODNÝ, *Chemie na lékařských fakultách v Praze, Vídni a Lipsku (1872–1945)*, AUC–HUCP 50/2, 2010, s. 15–86.

<sup>8</sup> V článku užíváme moderní terminologii, hovoříme-li o výuce fyziky. Takové označení však nemusí, zejména pro období do poloviny 19. století, odpovídat dobovému označení fyziky jako předmětu univerzitního studia či vědeckého bádání. Fyzika byla zprvu (ve středoškolské i vysokoškolské výuce) součástí obecnějšího předmětu označovaného jako *Naturlehre*, spolu s chemií, přírodopisem, popř. dalšími přírodovědnými obory. Ostatně také označení „fysikus“ bylo ve své době užíváno pro lékaře (jako osobu zabývající se lidským tělem), zatímco fyzik, jak bychom ho nazvali dnes, byl např. v obrozenecké češtině nazýván „silozpytcem“ (tj. osobou zkoumající fyzikální síly).

<sup>9</sup> J. J. A. Scrinici po přípravném studiu na artistické fakultě vystudoval vedle lékařské fakulty také práva. Na lékařské fakultě pražské univerzity prosadil v r. 1739 zřízení stolice fyziky a chemie, na níž ve zmíněném roce 1745 zahájil přednášky. K této stolici patřil i jeho zprvu domácí fyzikální kabinet. Srvn. Luboš Nový a kol., *Dějiny exaktních věd v českých zemích*, Praha 1961, s. 111.

studenty, ale i profesory, šlechtu a ostatní zájemce. Dochovalo se ohlášení těchto přednášek rovněž z 30. 5. 1753. Přednášky konal do roku 1757.<sup>10</sup>

Také profesor farmakologie a patologie Vilém Mac Neven O'Kelly (1717?–1787), hlavní osobnost při provádění reformy na pražské lékařské fakultě, zdůraznil ve zvláštním ohlášení přednášek z patologie v roce 1753 význam fyziky a matematiky v předběžné přípravě na studium medicíny.<sup>11</sup>

Ve studijních řádech pražské lékařské fakulty z let 1786, 1804, 1810 a 1833 se výuka fyziky pro budoucí lékaře explicitně neobjevuje, zřejmě proto, že medicí se v té době vzdělávali ve fyzice na filozofické fakultě, jejíž absolvování bylo podmínkou pro pokračování studia na lékařské a právnické fakultě. Výuku fyziky však nalezneme zakotvenou ve studijním řádu ranlékařského studia z roku 1833.<sup>12</sup> Podle tohoto řádu se fyzika přednášela v prvním roce ranlékařského studia; ranlékaři totiž nemuseli na rozdíl od budoucích lékařů absolvovat před vstupem na lékařskou fakultu dvou- až tříleté studium na filozofické fakultě. Přednášky z fyziky byly ranlékařům zařazeny do studijního plánu v zájmu zkvalitnění jejich teoretické přípravy. V seznamech přednášek tento předmět nalezneme pod názvem *Einleitung ins chirurgische Studium, hierauf Physik, Chemie und Pharmazie* v letech 1834–1848. Přednášelo se podle učebnice Johanna Baptisty Wisgrilla *Handbuch der Vorbereitungslehre für das Studium der Chirurgie* (Wien 1832).<sup>13</sup> V letech 1834–1835 přednášel tento obor jako suplent Christian Friedrich Biermann (1803–1891), v letech 1835–1836 další suplent, budoucí profesor farmakognosie a farmaceutické chemie Gustav Adolf Wolf (nar. 1805, zemřel mezi roky 1872–1874), v letech 1836–1848 profesor přípravných věd pro ranlékaře Josef Jiří Köhler (1792–1873).<sup>14</sup> Na pražské lékařské fakultě se do roku 1848 fyzika neobjevila ani v nepovinných přednáškách. V roce 1848 bylo ranlékařské studium

<sup>10</sup> Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Eva ROZSÍVALOVÁ, *Studium a přednášky na lékařské fakultě pražské university v letech 1690–1848*, Praha 1984, s. 12, 15, 19 a 20. Viz též Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ (edd.), *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939* (dále BSPLF), díl I. a II, Praha 1988 a 1993, 296 s. a 412 s. (Scřinci J. A.: díl II., s. 57–58).

<sup>11</sup> L. HLAVÁČKOVÁ – E. ROZSÍVALOVÁ, *Studium*, s. 20–21.

<sup>12</sup> Šlo o dvou- až tříleté studium na lékařské fakultě k získání titulu magistra chirurgie.

<sup>13</sup> Autor je na titulním listě titulován jako „*Medicinae Doctor, und außerordentlicher Professor der psychischen Anthropologie, Logik und Physik für Wundärzte an der Hochschule zu Wien*“. Učebnice zahrnuje dva hlavní oddíly: *I. Vorbegriffe aus der Mathematik* (s. 3–32) a *II. Naturlehre in Verbindung mit einigen Grundlehren aus der medicinischen Chemie* (s. 35–326). Samostatný oddíl věnovaný fyzice nezahrnuje, fyzikální témata (podkapitoly) jsou včleněny do II. oddílu věnovaného obecně přírodovědným poznatkům spojeným se základy lékařské chemie. Fyzikální problematika v tomto vymezení pokrývá zhruba polovinu rozsahu II. oddílu. Jde konkrétně o následující podkapitoly (témata) z oboru kinematiky, dynamiky, mechaniky tuhých těles, kapalin a plynů, nauky o jednoduchých strojích a molekulové fyziky: *Von den allgemeinen Eigenschaften der Körper, Kräfte, welche in der Materie wirksam sind, Von der Bewegung im Allgemeinen, Bewegung durch momentan wirkende Kräfte bewirkt, Bewegung durch continuierlich wirkende Kräfte bewirkt, Einfache und zusammengesetzte Bewegung, Krummlinge Bewegung, Anziehung, Anziehung zwischen den Weltkörpern, Schwere, Anziehung zwischen den Theilen der Erde untereinander, Wasseranziehung, Adhäsion, Cohäsion, Stoffanziehung*, [následuje několik kapitol o chemických látkách a prvcích a pak pokračují fyzikální témata:] *Mechanik, Mechanik fester Körper, Schwerpunct, Gleichgewicht der Kräfte an Maschinen*, [a po několika dalších podkapitolách z chemie následují:], *Rolle, Wellrad, Schiefe Ebene, Keil, Schraube, Zusammengesetzte Maschinen, Pendel, Stoß fester Körper, Hindernisse der Bewegung, Mechanik tropfbar flüssiger Körper, Communicierende Gefäße, Druck der Flüssigkeiten nach allen Richtungen, Druck in Gefäßen, Gewichtsverlust bei der Einsenkung, Ärometer, Bewegung tropfbarer Flüssigkeiten, Mechanik ausdehnbarer Körper, Eigenschaften der Gase, Barometer, Windbüchse, Heronsball, Heronsbrunnen, Gebläse, Luftpumpe, Heber, Stechheber, Saugpumpe, Gemeine Spritze, Feuerspritze, Schröpfen, Luftball, Aufsaugung der Gase von festen und tropfbar flüssigen Körpern, Bewegung der Gase, Dämpfe, Hygrometer, Dampfmaschinen*.

<sup>14</sup> L. HLAVÁČKOVÁ – E. ROZSÍVALOVÁ, *Studium*, s. 138 a 176; BSPLF, díl I., s. 80 a 127, díl II., s. 136–137.

na lékařských fakultách habsburské monarchie zrušeno. Dále se v našich zemích konalo na ranlékařském učilišti či lyceu v Olomouci. Doběhlo po vydání studijního řádu v roce 1872, který zavedl jednotný titul MUDr.

V důsledku reformy let 1848/49 přestaly být předepisovány povinné učebnice. V roce 1849 přestala mít filozofická fakulta charakter přípravné fakulty a stala se zcela rovnoprávnou s ostatními fakultami. Přešli na ni učitelé přírodních věd z lékařské fakulty a medicí zde museli povinně absolvovat výuku botaniky, mineralogie, zoologie a chemie. K 1. 10. 1850 vyšel všeobecný studijní řád, který završil sérii reformních právních předpisů, jež změnily život na univerzitách rakouského soustátí. S konečnou platností byly zrušeny semestrální a výroční zkoušky a zavedeny pouze rigorózní zkoušky (na fakultách právnické a filozofické též státní zkoušky). Studium medicíny bylo pětileté, první ročník mohli medicí absolvovat na filozofické fakultě studiem zmíněných přírodních věd. V tomto studijním řádu bylo poznamenáno, že pro lékařské studium vyjde zvláštní předpis.<sup>15</sup> K tomu ovšem nedošlo, a tak lékařské fakulty v monarchii pracovaly 23 let v jakémsi provizoriu podle studijních řádů z prvé poloviny 19. století, ovšem bez dílčích zkoušek a předkládání disertací.

Fyzika jako povinný předmět nebyla do výuky mediků zařazena, ačkoliv si řada lékařů její význam uvědomovala. Například plzeňský rodák Josef Škoda, internista, jeden z hlavních představitelů druhé vídeňské lékařské školy, požadoval v roce 1849 v zájmu nutnosti názorné výuky mediků, která by odpovídala novým fyzikálně chemickým trendům v medicíně, zřízení ústavů pro farmakologii a farmacii, pro normální, topografickou, patologickou a chirurgickou anatomii, pro lékařskou fyziku a lékařskou chemii a pro soudní lékařství.<sup>16</sup> Význam fyziky ve vzdělání lékařů podtrhoval také Jan Evangelista Purkyně v korespondenci týkající se jeho povolání do Prahy a vybudování moderního fyziologického ústavu v Praze.<sup>17</sup>

Medicí mohli navštěvovat přednášky z fyziky na filozofické fakultě. V seznamech přednášek filozofické fakulty od roku 1849 až do konce 50. let ovšem nenalézáme žádnou poznámku, že by tamní přednášky z fyziky byly určeny též medikům, nebo že by pro ně byly dokonce vypsány zvláštní přednášky. Fyziku v té době přednášel František Adam Petřina (1799–1855).<sup>18</sup> Zájem o jeho přednášky mezi mediky nebyl velký. Například v roce 1850 si je zapsali jen čtyři z 59 studentů medicíny.<sup>19</sup> Petřinovým nástupcem se stal fyzik Viktor Pierre (1819–1886), který byl doktorem filozofie i doktorem medicíny.<sup>20</sup> Pierre uve-

<sup>15</sup> *Sammlung von Gesetzen und Verordnungen für die Prager Universität*, Prag 1877, s. 14.

<sup>16</sup> ERNA LESKY, *Die Wiener medizinische Schule im 19. Jahrhundert*, Graz–Köln 1965, s. 126–127.

<sup>17</sup> Podrobněji viz např.: JAN HAVRÁNEK, *Projekt Jana Purkyně na vybudování fyziologického ústavu na pražské univerzitě*. AUC–HUCP 16/1, 1976, s. 39–58.

<sup>18</sup> F. A. Petřina studoval na pražské univerzitě, kde pak v letech 1832–1836 působil jako adjunkt a suplující učitel matematiky a fyziky. V r. 1837 přijal místo učitele na gymnáziu v Linci, zatímco fyziku na pražské univerzitě začal přednášet Ferdinand Hessler, který přišel do Prahy ze Štýrského Hradce. Petřina se na pražskou univerzitu vrátil v r. 1844, na místo učitele fyziky a užitě mechaniky, a působil zde až do konce života. Petřina přednášel fyziku na pražské univerzitě zpočátku podle třídílného traktátu Franze Ignaze Hallaschky *Handbuch der Naturlehre*, Prag 1824–1825, ve 40. letech pak podle učebnice Andrease von Ettingshausena *Anfangsgründe der Physik*, Wien 1844. Srvn. Luboš Nový a kol., *Dějiny exaktních věd*, s. 170 nn.

<sup>19</sup> Archiv Univerzity Karlovy (dále AUK), fond Katalogy posluchačů pražské univerzity 1752–1882 (1892), Lékařská fakulta, i. č. 320, k. 95. Přednášky a cvičení, která si posluchač zapsal, figurují v katalogích posluchačů společně v kolonce nadepsané: *Vorlesungen für welche der Studierende an einer oder an verschiedenen Fakultäten eingeschrieben ist*. V rámci této kolonky jsou tak u posluchačů medicíny uváděny i přednášky z fyziky konané na filozofické fakultě.

<sup>20</sup> V. Pierre se narodil a zemřel ve Vídni. Studoval na vídeňské univerzitě nejprve filozofii (1836–1838), pak medicínu (1838–1843, titul doktora medicíny získal v r. 1844). V r. 1844 se stal adjunktem učitelství pro elementární matematiku a fyziku, r. 1848 suplemtem fyziky a adjunktem učitelství pro matematiku a fyziku



dl v seznamu přednášek na zimní semestr 1858/59 jako prvý poznámku, že jeho přednáška z experimentální fyziky (konaná denně, mimo sobotu, v rozsahu jedné hodiny) je určena především (*zunaechst*) pro mediky a farmaceuty; tato poznámka se dále vyskytuje pouze v některých letech. Ani taková poznámka však mnoho posluchačů z řad mediků nepřilákala – v zimním semestru 1858/59 a letním semestru 1859 si ji nezapsal žádný medik, teprve v následujícím školním roce v zimním semestru ji má zapsanou pět ze 118 posluchačů lékařské fakulty, další čtyři si zapsali Pierrem vypsána praktická cvičení z fyziky (v rozsahu čtyř hodin týdně).<sup>21</sup>

Od letního semestru roku 1860 měli medicí možnost poslouchat dílčí přednášky z fyziky i na lékařské fakultě. Konal je dvakrát týdně po jedné hodině ve fyziologickém ústavu ve Spálené ulici asistent J. E. Purkyně Eduard Grégr (1827–1907), který se v roce 1859 na lékařské fakultě pražské univerzity habilitoval z lékařské fyziky. Zaměřoval se v nich, jak uváděl v názvech, zejména na „elektřinu a teplotu“. Od letního semestru 1861 do zimního semestru 1863/64 vypisoval tyto přednášky v němčině i v češtině, v letním semestru 1864 a v zimním semestru 1864/65 již pouze česky. Ani Grégr zřejmě mnoho posluchačů nepřilákal: v zimním semestru 1859/60 si jeho přednášky zapsali jen čtyři studenti medicíny. Počínaje letním semestrem 1865 Grégr změnil téma docentských přednášek na fyziologickou antropologii. Od letního semestru 1867 na akademickou dráhu rezignoval, aby se plně věnoval hájení českých zájmů na politickém kolbišti.

Proti společným přednáškám s mediky a farmaceuty se posléze postavili posluchači filozofické fakulty s hlubším zájmem o fyziku. Odráží to petice z 1. prosince 1866, adresovaná ministerstvu kultu a vyučování. Byla sepsána u příležitosti odchodu prof. V. Pierra do Vídně a s tím souvisejících jednání o novém obsazení stolice fyziky na filozofické fakultě pražské univerzity. Studenti filozofie (šlo hlavně o posluchače sdružené kolem nově založeného Spolku pro volné přednášky z matematiky a fyziky) v petici požadovali, aby na filozofické fakultě pražské univerzity byla zároveň zřízena druhá stolice fyziky (s českým vyučovacím jazykem), tak aby výuka fyziky pro mediky a farmaceuty na jedné straně a pro filozofy (zejména studující matematiku a fyziku jako hlavní předmět) na straně druhé mohla být oddělena, a tím zkvalitněna. Šlo jim při tom jak o úroveň přednášek, tak o zajištění praktických cvičení. V petici to bylo formulováno a zdůvodněno následujícími slovy:

*„Vysoké c. k. státní ministerstvo!*

*Za příčinou povolání c. k. universitního profesora fysiky pana Dra. Viktora Pierra na polytechnikum vídeňské i nastávajícího tím nového obsazení uprázdněné stolice fysiky*

(v témž roce získal titul doktora filozofie). V r. 1851 byl jmenován profesorem fyziky na technické akademii ve Lvově a v r. 1853 na tamní univerzitě. V letech 1857–1864 působil jako řádný profesor fyziky na pražské univerzitě a mimořádný profesor fyziky na pražském polytechnickém ústavu. Koncem r. 1866 přijal místo řádného profesora fyziky na polytechnickém ústavu ve Vídni, Prahu opustil koncem zimního semestru 1866/67. Jeho nástupcem na pražské univerzitě se stal E. Mach. V Pierrových vědeckých pracích zaznívá řada témat klasické fyziky (demonstrace pružnosti v tahu, přístroj ke znázornění vzniku podélných vln, galvanoskop k přednáškovým pokusům, maximum napětí par ve vzduchu, jevy magnetizmu a diamagnetizmu, ozon a jeho obsah v atmosférickém vzduchu, Bourdonův kovový barometr, odpor kapalného vodiče kapkového tvaru, užití fluorescence ke stanovení fluorescenčních látek ve směsích, tepelné záření vyvolané fluorescencí apod.). Velkou pozornost věnoval modernímu odvětví elektrotechniky. Inicivoval a podílel se na vybudování stolice pro elektrotechniku na vídeňské technice v r. 1884. Inspiroval se při tom stolicí elektrotechniky na technice v Darmstadtu v Německu. Srv. *Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950*, 8. Bd., Wien 1983, s. 66–67.

<sup>21</sup> AUK, fond Katalogy posluchačů, Lékařská fakulta, i. č. 329, k. 100.



na c. k. universitě pražské, vidí se nám v hluboké účtě podepsaným posluchačům silozpytu pilnou toho býti potřebou, dovoliti sobě požádati Vysoké c. k. státní ministerstvo za odstranění nedostatečného až dosud obsazení stolice pro fysiku i vad z toho vyplývajících:

1. Jest zajisté vadou největší, že experimentální fysika se přednáší nejen pro filosofy, leč též i zároveň hlavně pro farmaceuty, posluchače takové, kteří buď zcela žádného aneb jen velmi skrovného vzdělání předběžného na universitu a zejména k přednáškám o fysice s sebou přinášejí. Že pak professor přednášející musí na ně zvláštní míti zřetel, leží na biledni. Tím však stává se, že filosofům přednášívá se to, čemu se již na gymnasiu naučiti musili, z čehož jde, že tito nižádného z oněch přednášek užitku neberou, což zajisté nedostatkem tím větším, čím přísněji činí se požadavek, aby kandidáti professury pojali fysiku se stanoviska vědeckého, ježž aby dosáhli, nemohou býti odkázáni sami na sebe – taktot' by musila býti universita zařízením zcela zbytečným, neboť rovným právem mohlo by se žádati na posluchačích, aby sami o sobě studovali filosofii, práva atd.

2. Mají-li však také z experimentální fysiky filosofové nějakého užitku bráti, musí nutně, jak tomu již dříve bylo, od farmaceutů oddělení, přednášky pak pro ně dle zvláštní jich potřeby zařízeny býti – čehož ovšem docílí se nejsnáze zřízením druhé stolice pro fysiku.

3. Avšak i návštěva fysiky praktické jest tak četná, že p. professor Dr. Viktor Pierre sám si stěžuje, že příliš mnoho má posluchačů, než aby s každým mohl experimentovati; a jen zřídka kdy, sotva jednou do roka jednotlivec dostane se k experimentování.

Tím však se posluchači prakticky vzděláti nemohou, aniž naučí se tomu z knih neb pouhým na provádění fysikálních pokusů se díváním. I majíť v hluboké účtě podepsaní filosofové za to, že odůvodněno, kterakých škod berou z nedostatečného toho obsazení fysiky, o jejíž důležitosti svědčí zajisté i ta okolnost, že na jiných universitách tu- i cizozemských více stolic zřízeno pro přednášky fysiky, jakož toho dosvědčuje na př. universita vídeňská, kde čtyři i pět, v Bratislavská, kde tři professoři fysiku přednášejí, i prosí v hluboké účtě podepsaní, aby vysoké c. k. státní ministerstvo nedopustilo tomu, aby na zdejší c. k. universitě, tomuto pravzoru všech nápotomních universit středoevropských, fysika tak macešsky jediným jen professorem přednášena byla.

Konečně dovolují si v hluboké účtě podepsaní upozorniti vysoké c. k. státní ministerstvo na vydaný již zákon o rovnoprávnosti na středních školách i na nastalou tím potřebu učitelů přednášejících jazykem českým.

I osmělují se v hluboké účtě podepsaní vzněsti nejpokornější prosbu, aby vysoké c. k. státní ministerstvo ráčilo naříditi:

a) aby zřízena byla druhá stolice pro fysiku na c. k. vysokých školách pražských, s níž přednášela by se i fysika vyšší;

b) aby jedna z dvou těchto stolic obsazena byla professorem, který by dovedl vyhověti i potřebám posluchačů českých.<sup>22</sup>

Petice byla předložena akademickému senátu pražské univerzity, jehož prostřednictvím měla být postoupena ministerstvu ve Vídni. Rektor univerzity M. Halla údajně přislíbil, že žádost podpoří. Profesora Pierra se však petice nemile dotkla, neboť si ji vyložil jako stížnost na svou výuku. Do dvou dnů byli údajně všichni, kdo petici podepsali, vyzváni, aby se k Pierrovi osobně dostavili. Petice byla autorům následně vrácena pro „špatné stylizování“. Znovu již podána nebyla.

<sup>22</sup> Dějepis jednoty českých matematiků v Praze, Praha 1872, s. 17–19.

Nástupcem V. Pierra na pražské univerzitě se stal Ernst Mach (1838–1916), který svými pojmově propracovanými a experimenty doplněnými přednáškami dal výuce fyziky na pražské univerzitě zcela nový ráz. Nejzvidavějším a nejzanícenějším posluchačům poskytl navíc možnost samostatně experimentovat, popřípadě vědecky pracovat ve fyzikálním ústavu (kabinetu) univerzity.<sup>23</sup>

Ve školním roce (dále zkracujeme šk. r.) 1867/68, prvním roce působení na pražské univerzitě, vypsal Mach dvousemestrovou přednášku *Grundlehren der Physik für Lehramtskandidaten* (4 hodiny týdně v zimním a 3 hodiny týdně v letním semestru).<sup>24</sup> Pod zkráceným názvem *Physik* si ji zapsalo 68 (řádných) posluchačů filozofie v zimním a 49 v letním semestru.<sup>25</sup> Na tuto přednášku navazoval seminář nazvaný *Praktische Uibungen verbunden mit Besprechungen über ausgewählte Kapitel der Physik und Referaten über die neuesten Fortschritte* (4 h., vždy v sobotu). Zapsalo se do něho 53 studentů filozofie v zimním a 30 v letním semestru (kdy však byl název semináře mírně modifikován). V zimním semestru vypsal Mach vedle toho samostatnou přednášku *Physik für Pharmaceuten* (5 h.), do níž se zapsalo 42 studentů prvního semestru farmaceutických kursů.<sup>26</sup> V zimním semestru vypsal Mach také své první *collegium publicum* pod názvem *Besprechung über einige Hauptfragen der Physik* (1 h.), do něhož se zapsalo 76 posluchačů filozofie. Celkem si v uvedeném školním roce zapsalo některou z Machových přednášek či cvičení v zimním semestru 136 a v letním semestru 86 posluchačů filozofické fakulty. Zhruba dvě třetiny z nich uvedly při zápisu národnost českou.<sup>27</sup> Zmíněné přednášky z fyziky byly v seznamu přednášek filozofické fakulty uváděny v oddíle III. *Naturhistorische Wissenschaften*, spolu s chemií a botanikou.

Pokud jde o zájem mediků o Machovy přednášky z fyziky, z údajů v katalogích posluchačů se zdá, že byl prakticky nulový až do zavedení fyziky jako zkušebního předmětu prvního lékařského rigoróza. Až do letního semestru 1872 včetně si Machovy přednášky nebo cvičení nezapsal žádný medik.<sup>28</sup> Změna nastala vydáním nového rigorózního řádu

<sup>23</sup> E. Mach se původně ucházel o profesuru fyziky s německým vyučovacím jazykem na pražském polytechnickém ústavu, suplovanou do té doby prof. V. Pierrem. V žádosti datované 2. prosince 1866, kterou zaslal do konkurzu vypsaného na toto místo Zemským výborem království Českého, mj. uvedl v seznamu svých publikací mezi samostatně vydanými tituly na prvním místě *Compendium der Physik für Mediciner* (Wien, 1863). Z 19 uchazečů o zmíněnou profesuru se komise (složená z profesorů fyziky V. Pierra a K. V. Zengera a profesora matematiky H. Durège) rozhodla pro fyzika a elektrotechnika Adalberta von Waltenhofena (1828–1914) z univerzity v Innsbrucku. Machovi, který se v konkurzu umístil na druhém místě, byla poté nabídnuta profesura fyziky na pražské univerzitě. Archiv ČVUT Praha, fond Pražský polytechnický ústav, i. č. 61, k. 163.

<sup>24</sup> Pokud není nutný další komentář, uvádíme dále rozsah vypsaných přednášek a cvičení zkráceně (např. 4 h. označuje rozsah 4 hodin týdně).

<sup>25</sup> V katalogu posluchačů filozofické fakulty je v tomto semestru za řádnými posluchači připsáno dalších 30, patrně mimořádných posluchačů, z nichž si jich Machovu přednášku *Physik* (5 h.) zapsalo pět.

<sup>26</sup> Farmaceutické studium prošlo řadou změn. V počátcích bylo úzce provázáno s lékařskou fakultou a výukou přírodovědných předmětů na ní zakotvených. Zavedení fyziky jako jednoho z přípravných předmětů farmaceutického studia souvisí s reformami, jimiž došlo od šk. r. 1834/35 k rozšíření tohoto studia na dva roky, a s převedením přírodovědných předmětů z lékařské fakulty na fakultu filozofickou od šk. r. 1849/50. Podrobněji viz např. Břetislav VEČEREK – J. TAIZICH, *Výuka chemie na lékařské fakultě pražské univerzity*, *Chemické listy* 70, 1976, s. 980–1015.

<sup>27</sup> AUK, *Ordnung der Vorlesungen an der K. k. Universität zu Prag*, 1867/68; fond Katalogy posluchačů pražské univerzity 1752–1882 (1892), Filozofická fakulta, i. č. 461, k. 159. Viz též Emilie TEŠINSKÁ, *Ernst Mach and his Prague Physics Students*, in: J. Musilová – P. Dub (edd.), *Ernst Mach: Fyzika – Filosofie – Vzdělávání*, Brno 2010, s. 75–117.

<sup>28</sup> AUK, fond Katalogy posluchačů, Lékařská fakulta, i. č. 338–342, k. 108–112. Řáda mediků si však zapsala přednášku z anorganické chemie, kterou v té době konal prof. F. Rochleder. Vzhledem k tehdejší úzké

v roce 1872 (15. 4.), k němuž došlo v souvislosti se zrušením ranlékařského studia a zavedením jediného titulu MUDr. Podle tohoto řádu se fyzika stala předmětem zkoušky mediků u prvního rigoróza, spolu s chemií, anatomií a fyziologií. U všech čtyř předmětů se zkoušela teorie, u anatomie a fyziologie byla vedle toho navíc zkouška praktická.<sup>29</sup> Očividně se zřetelem k vydání tohoto nového rigorózního řádu vypsali E. Mach hned v zimním semestru 1872/73 (poprvé) samostatnou přednášku experimentální fyziky s ohledem na potřeby mediků (*Experimentalphysik mit Rücksicht auf die Bedürfnisse der Mediciner*, 5 h.), zatímco přednášku experimentální fyziky pro kandidáty učitelství (filozofy) a pro farmaceuty spojil (*Experimentalphysik für Lehramtskandidaten und Pharmazeuten*, 5 h.). Zmíněné přednášky se konaly od pondělí do pátku ve fyzikálním ústavu univerzity (sídlicím tehdy ještě v areálu Karolina na Ovocném trhu), a to pro mediky od 10 do 11 hodin, pro filozofy a farmaceuty od 12 do 13 hodin. V letním semestru 1873 pokračovala přednáška z experimentální fyziky pro filozofy a mediky společně (*Experimentalphysik mit Rücksicht auf die Bedürfnisse der Mediciner und Lehramtskandidaten*, 5 h.), farmaceuti přednášku z fyziky již v druhém semestru poslouchat nemusili). V obou semestrech byla přednáška doplněna základními praktickými cvičeními. Vedle toho vypsali Mach v letním semestru 1873 pro pokročilé posluchače ještě tzv. úvod k vědeckým pracím *Anleitung zu wissenschaftlichen Arbeiten*, bez specifikace rozsahu, s poznámkou, že pro kandidáty učitelství je bezplatný, což naznačuje, že byl koncipován jako součást základní výuky této studijní skupiny.<sup>30</sup>

Z katalogů posluchačů lékařské fakulty vyplývá, že od zimního semestru 1872/73 si Machovy přednášky zapisovala už většina mediků, která se připravovala na první rigorózum. Konkrétně v zimním semestru 1873/74 si experimentální fyziku pro mediky zapsalo 59 z 391 imatrikulovaných posluchačů lékařské fakulty (50 z celkem 61 posluchačů v prvním semestru studia). V letním semestru si pokračování přednášky zapsalo celkem 65 z celkem 384 imatrikulovaných mediků; z těch, kteří si zapsali Machovu přednášku z fyziky v zimním semestru, si jejich pokračování přednášky v letním semestru zapsalo 49.<sup>31</sup> V následujícím školním roce 1873/74 si v zimním semestru zapsalo Machovu přednášku *Physik* 38 z celkem 358 imatrikulovaných posluchačů lékařské fakulty; šlo vesměs o posluchače 1. semestru studia (v 1. semestru studia bylo v tomto semestru zapsáno celkem 40 posluchačů). Jeden další medik (student 3. semestru) si zapsal (úmyslně či omylem) Machovu přednášku *Hauptfrage der Physik* a tři medicí (studenti 1. semestru) přednášku *Experimentální fysika* (1 h.) vypsanou v roce 1871 habilitovaným soukromým docentem experimentální fyziky a fyzikální techniky Mírumilem Neumannem (1846–1874), Machovým žákem a bývalým asistentem – asi hlavně proto, že byla na rozdíl od Machových přednášek vypsána v češtině. V letním semestru si pokračování Machovy přednášky (pod názvem *Experimental Physik*, 5 h.) zapsalo celkem 41 ze 343 imatrikulovaných posluchačů lékařské fakulty; z těch, co si první část přednášky zapsali v zimním semestru, si její pokračování

propojenosti výuky fyziky a chemie na střední škole se dá předpokládat, že i v rámci této univerzitní přednášky byla probírána určitá fyzikální (resp. fyzikálně-chemická) témata.

<sup>29</sup> Vladimír PREININGER, *Sbírka zákonů a nařízení o zdravotnictví*, Praha 1900, s. 2 a 5.

<sup>30</sup> Podrobněji viz např. E. TEŠÍNSKÁ, *Ernst Mach*, s. 81 a 83.

<sup>31</sup> AUK, fond Katalogy posluchačů, Lékařská fakulta, i. č. 343, k. 113. V zimním semestru 1872/73 je v katalogu posluchačů lékařské fakulty podle pořadových čísel imatrikulováno 390 mediků, avšak pořadové číslo 70 je uvedeno dvakrát. Mezi imatrikulovanými v obou semestrech je i několik mimořádných posluchačů medicíny. Machovu přednášku z experimentální fyziky si zapisovali povětšinou pod názvem *Experimental Physik*, výjimečně jako *Medizinische Physik*. Ne všichni ze studentů zimního semestru postoupili do semestru letního.

v letním semestru zapsalo 36. V letním semestru 1874 bylo zapsáno celkem 41 studentů druhého semestru.<sup>32</sup> Ve srovnání se zimním semestrem 1872/73, poměrný počet posluchačů medicíny, kteří si zapsali Machovy přednášky z fyziky v zimním semestru 1873/74, klesl (z 15 % na 10,6 %). Mezi studenty v prvním semestru však poměrný počet těch, kteří si zapsali Machovu experimentální fyziku, naproti tomu vzrostl (z 82 % na 95 %); převážná většina z nich si při tom pokračování přednášky zapsala i v následujícím letním semestru.

E. Mach již v roce 1863, na samém počátku své akademické kariéry, vydal tiskem *Compendium der Physik für Mediciner*.<sup>33</sup> V té době působil jako docent obecné fyziky na vídeňské univerzitě (habilitoval se v roce 1861). Není nijak doloženo, že toto kompendium sloužilo Machovi k výuce fyziky pro mediky na pražské univerzitě nebo jeho tamním posluchačům z lékařské fakulty ke studiu fyziky. V porovnání s jinými učebnicemi fyziky pro mediky může nicméně pomoci ilustrovat různé přístupy k dané otázce u různých osobností a v různých dobách.<sup>34</sup> V úvodu kompendia Mach především podtrhl nezbytnost fyzikálního vzdělání lékařů, a to konstatováním, že vědění medicíny spočívá především na základech fyziologie. K metodě výkladu a struktuře látky užitě v kompendiu dále uvedl zhruba následující: Nejprve je věnována pozornost metodám fyzikálního výzkumu (tj. experimentu a pozorování, indukci a dedukci). Pak jsou vyloženy obecné principy a stanoviska tehdejší fyziky, se zvláštní pozorností věnovanou atomové teorii, „welche so zu sagen den philosophischen Abschluss der Physik bildet“. Poté je přistoupeno k obecným zákonům rovnováhy a pohybu – k mechanice. Konečně následuje výklad fyzikálních jevů z pohledu mechaniky, se zvláštním zřetelem k fyzikálním poznatkům, které se uplatňují při objasnění pochodů v organismu.<sup>35</sup>

Schéma přednášek, které Mach vypisoval během svého sedmadvacetiletého působení na univerzitě v Praze, prošlo přirozeně změnami, do nichž se promítly nejen proměny

<sup>32</sup> AUK, fond Katalogy posluchačů, Lékařská fakulta, i. č. 344, k. 114.

<sup>33</sup> Ernst MACH, *Compendium der Physik für Mediciner*, Wien 1863, 274 s. Mach dílo dedikoval svému učiteli, fyziku Andreasi von Ettingshausenovi, který byl mj. čestným doktorem medicíny univerzity v Bonnu. Kompendium zahrnovalo následující (hlavní) kapitoly: *Einleitung* (s. 1–18), *Mechanik* (s. 19–56), *Gleichgewicht der Theilchen fester Körper* (s. 56–76), *Gleichgewicht der Theilchen flüssiger Körper* (s. 76–91), *Gleichgewicht der Gase* (s. 91–96), *Bewegung der festen Körper als Ganzes* (s. 96–101), *Strömung der Flüssigkeiten und Gase* (s. 101–124), *Akustik* (s. 124–161), *Wärme* (s. 161–186), *Licht* (s. 187–234), *Elektricität* (s. 234–272). V úvodu Mach píše, že kniha byla prvně určena praktickým lékařům, s čímž souvisí elementární forma výkladu. Tato „elementární“ forma výkladu není však zcela prostá matematiky a zahrnuje, tu a tam, i dílčí operace diferenciálního počtu (derivace, diferenciál). Ve vztahu k výuce fyziky pro mediky není bez zajímavosti, že fyzikální ústav zřízený na vídeňské univerzitě v r. 1850 měl přímo ve svém statutu, že má kandidátům učitelství fyziky, chemie a fyziologie zajistit příležitost „sich die zu einem erfolgreichen Lehren nötigen und gehörig begründeten physikalischen Kenntnisse, und insbesondere die mechanische Geschicklichkeit im physikalischen Experimentieren anzuweigen; zugleich soll ihnen die erforderliche Anleitung zu selbständigen Forschungen im Gebiete der Physik gegeben werden“. Srvn. L. BECK VON MANNAGETTA – C. VON KELLE, *Die österreichischen Universitätsgesetze*, s. 394.

<sup>34</sup> E. Mach vydal v r. 1886 ve spoluautorství s profesorem německého státního gymnázia v Děčíně Dr. Johannem Odstrčilem také středoškolskou učebnici fyziky (resp. přírodovědy): Ernst MACH – Johann ODSTRČIL, *Grundriss der Naturlehre für die unteren Classen der Mittelschulen*, Prag 1886, *Ausgabe für Realschulen* 195 s.; *Ausgabe für Gymnasien* 231 s. Tato učebnice a její pozdější upravená vydání nabízí možnost pohlédnout na fyzikální základy, kterými měla tehdejší střední škola vybavit své absolventy. Vydání učebnice pro gymnázia zahrnuje tyto hlavní kapitoly: *Einleitung* (s. 1–9), *Von der Wärme* (s. 9–25), *Von den chemischen Vorgängen* (s. 26–63), *Vom Gleichgewichte und von der Bewegung der Körper* (s. 63–101), *Vom Schall* (s. 101–125), *Vom Licht* (s. 125–153), *Vom Magnetismus* (s. 154–161), *Vom der Elektricität* (s. 161–198); v příloze jsou připojeny ještě dvě kapitoly o jevech na obzoru a v atmosféře (s. 199–226), které ve vydání pro reálky chybí. I v této středoškolské učebnici, jak vidno, se prolíná výuka fyziky a chemie.

<sup>35</sup> E. MACH, *Compendium*, s. 3–4. Podrobněji o koncipování kompendia viz příloha 2.

studijních předpisů, ale také například přestěhování fyzikálního ústavu do nových prostor ve Viničné ulici koncem roku 1879 i Machovo zaneprázdnění výkonem vysokých akademických funkcí. Explicitní označení jako speciálně určené či vhodné pro mediky se z titulů přednášek, popřípadě praktických cvičení ohlašovaných E. Machem (a jeho následovníky) na Německé univerzitě v Praze záhy vytratilo a bylo spíše výjimkou.

Problematika se vztahem k medicíně, fyziologii či biologii se ovšem promítla i do docentských přednášek některých Machových žáků. Například hned v zimním semestru 1872/73 vypsál již zmíněný Mírumul Neumann přednášku *Nauka o světle pro mediky* (3 h.); přednášku ohlásil v češtině, konala se v pondělí, středu a pátek od 10 do 11 hodin v Klementinu.

Od 70. let 19. století se objevovala nabídka mimořádných přednášek s fyzikálně lékařskou problematikou i na lékařské fakultě pražské univerzity. Šlo o přednášky o moderních metodách fyzikální terapie. Robert Karel Väter (1830–1893), který se v roce 1861 jako první habilitoval z fyzikální terapie, ohlásil v zimním semestru 1876/77 a 1877/78 docentskou přednášku *Elektroterapie* a v letním semestru 1878 *Fyzikální terapie*. Pozdější profesor vnitřního lékařství Otto Kahler (1849–1893) vypsál v zimním semestru 1878/79 docentské přednášky o využití elektřiny v lékařství a o elektroterapii. Podobně i další internista, Theodor Petřina (1842–1828) ohlásil docentskou přednášku o elektroterapii chorob nervového systému v zimním semestru 1880/81.

### **3. Rozdělení pražské univerzity a výuka fyziky pro mediky na České univerzitě (1882–1918)**

Po vydání zákona o rozdělení pražské univerzity na Českou a Německou z února roku 1882 mohla lékařská fakulta České univerzity zahájit výuku až o rok později než tamní fakulty právnická a filozofická, protože bylo nutno pro ni nejprve vybudovat teoretické ústavy i kliniky. Toto zázemí bylo pro výuku medicíny mnohem nepostradatelnější, než tomu bylo v případě vědeckých ústavů jiných fakult a oborů, které se přece jen mohly na čas omezit – byť s lamentováním a nářky – na působení ve stěsnaných, narychlo zorganizovaných provizoriích. Mimochodem, takovým provizoriem bylo (a po dobu čtvrt století zůstalo) pracoviště fyzikálního ústavu České univerzity, kterému byl v roce 1882 přidělen jednopatrový objekt („domeček“) na nádvoří Klementina, zatímco dosavadní fyzikální ústav univerzity ve Viničné ulici přešel spolu s jeho tehdejší přednostou prof. E. Machem pod Německou univerzitu.

Výuka fyziky pro mediky po rozdělení pražské univerzity probíhala na České i Německé univerzitě v Praze nadále na filozofických fakultách, a to zprvu podle rigorózního řádu z roku 1872. Postavení fyziky ve výuce mediků se v podstatě nezměnilo ani v dalších rigorózních řádech. Nový byl vydán 21. prosince 1899. Fyziku nadále ponechával jako jeden ze zkušebních předmětů prvního lékařského rigoróza (spolu s obecnou biologii, chemií pro lékaře, anatomií, fyziologií a histologií). Došlo ovšem, podobně jako u chemie, ke zpřesnění názvu předmětu zdůrazněním vazby na medicínu – byl zde nazván fyzika pro mediky.<sup>36</sup> Za necelého tři a půl roku – 14. dubna 1903 – byl vydán nový rigorózní řád pro lékařské fakulty, který v podstatě platil až do zavření českých vysokých škol 17. listopadu 1939.

<sup>36</sup> *Reichsgesetzblatt*, 31. 12. 1899, paragraf 7.



Předměty prvního rigoróza mediků i jejich názvy zůstaly stejné. Podle obou posledně uvedených řádů se fyzika pro mediky nadále zkoušela pouze teoreticky (stejně tak biologie). Zkoušky prvního rigoróza se přitom mohly skládat jednotlivě, až se čtrnáctidenní přestávkou mezi obory, konečná známka byla jedna, zohledňující výkon podaný ve všech předmětech. Dá se nicméně předpokládat, že fyzika nepatřila k předmětům, na který byly při rigorózech mediků kladeny nejprísnější požadavky. Ve zvláštních ustanoveních k posledně jmenovanému řádu se ostatně vysvětlovalo, že ve fyzice pro mediky, jak při přednáškách, tak při zkoušce, je nutno přihlížet více než dosud „*ke zvláštním potřebám medika pokud se týče lékaře*“. Co konkrétně a v jakém rozsahu medikům z fyziky přednášet však předpis nikterak neupřesňoval. Ne zcela jasně hovořil o volbě relevantních příkladů při výuce fyziky pro mediky a zdůrazňoval, aby se oproti dřívější výuce věnovala větší část času demonstracím a cvičením na fyzikálních přístrojích a práci s nimi. Ostatní bylo očividně ponecháno na uvážení pedagoga, který byl výukou pověřen, popřípadě na domluvě mezi ním a lékařskou fakultou.<sup>37</sup>

Co se týče fyziky jakožto předmětu předepsaného pro studující dvouletých farmaceutických kursů zavedených na filozofických fakultách, podle studijního řádu z roku 1903 měli jejich posluchači povinnost „poslouchat“ fyziku (5 hodin týdně) v prvním roce studia, v zimním semestru, a to v podobě speciálně pro ně určené přednášky a cvičení.

Výukou fyziky pro mediky (a farmaceuty) byli nadále pověřováni profesori (experimentální) fyziky. Výuku zajišťovali v rámci základního učebního příkazu, doplněného popřípadě zvláštním výnosem ministerstva (hlavně pokud šlo o dělenou výuku), a s pomocí svých asistentů. Tyto přednášky byly zpravidla spojeny s platbou základního a v případě úvodního praktika vyššího kolejného, ovšem s možností částečného i plného osvobození od této platby. Experimentální fyzika se prakticky jako jediný z fyzikálních oborů zakotvených do roku 1939 na univerzitě (na filozofické a od roku 1920 na přírodovědecké fakultě) prolínala do předepsané výuky „nefyzikálních“ studijních oborů i na jiných fakultách. Na přednášky a cvičení z experimentální fyziky tak připadal (v rámci výuky fyziky) největší počet (zapsaných) posluchačů a největší počet hodin (často nutně dělené, paralelní) výuky. To přirozeně opravňovalo požadavky na zastoupení oboru experimentální fyziky na univerzitě větším počtem profesur, asistentů a pomocných vědeckých sil, žádosti o mimořádné dotace na vybavení ústavu, praktik a na odměny pedagogů. Podobně jako u jiných oborů však takové požadavky narážely na finanční limity, šetrnost a úsporná opatření ze strany nadřízeného ministerstva. Na České univerzitě v Praze v období do roku 1939 vedle sebe působili nejvýše tři profesori experimentální fyziky, a to konkrétně na přelomu 20. a 30. let Václav Posejpal, August Žáček a Václav Dolejšek (k nim podrobněji dále v textu). K teoretické i praktické výuce experimentální fyziky zde sloužil jeden fyzikální ústav.

Na filozofické fakultě České univerzity převzal jako první ve šk. roce 1882/83 výuku fyziky pro mediky profesor experimentální fyziky a přednosta provizorního českého fyzikálního ústavu Čeněk Strouhal (1850–1922). Byl také examinátorem pro fyziku při rigorózech lékařů, což musila být – při velkém počtu studentů medicíny – úmorná a časově náročná funkce, byla však i solidním zdrojem příjmů.<sup>38</sup> Až do jmenování B. Kučery mimořádným

<sup>37</sup> O. PLACHT – F. HAVELKA, *Předpisy*, s. 1786, zvláštní ustanovení s. 1802.

<sup>38</sup> Ve vysvětlivkách k výnosu ministerstva kultu a vyučování č. 678 ze 14. dubna 1903, jímž byl měněn (aktualizován) rigorózní řád pro lékařské fakulty z r. 1899, se mj. uvádí, že zkušební rigorózní komise (jedna a táž pro všechna tři rigoróza mediků) sestává z předsedajícího, řádných a mimořádných examinátorů a státního

profesorem experimentální fyziky v r. 1908 byl Strouhal na České univerzitě jediným profesorem pro uvedený obor.

Strouhal patřil k českým žákům E. Macha. Při koncipování prvních přednášek pro mediky na České univerzitě v Praze jistě zúročil zkušenosti jak ze svých pražských studií, tak z následného sedmiletého působení na univerzitě ve Würzburgu, kde byl asistentem prof. Friedricha Kohlrausche a od roku 1878 také soukromým docentem fyziky. Profesoru Kohlrauschovi zřejmě asistoval i při výuce mediků; těsně před návratem do Prahy, v zimním semestru 1880/81, sám vypsal na würzburgské univerzitě docentskou přednášku *Optik mit Einschluss medizinischer Optik* (2 h.).<sup>39</sup>

Strouhal zavedl dvousemestrovou, týdně pětihodinovou základní přednášku experimentální fyziky, kterou počínaje šk. r. 1883/84 vypisoval víceméně pravidelně i v následujících školních letech. V první části zahrnuje mechaniku, nauku o teple, akustiku a magnetismus, v druhé části elektřinu a optiku. Byla koncipována především s ohledem na studenty medicíny a farmacie. V seznamech přednášek figurovala zprvu pod označením *Experimentální fysika v přehledu soustavném se zvláštním zřetelem na studující medicíny a farmacie*. Od šk. r. 1886/87 byli ze specifikace přednášky na čas vypuštěni studující farmacie, pro které Strouhal začal vypisovat tzv. *Repetitorium fysiky elementární* (1 h.).

Na úvodní přednášku *Experimentální fysika v přehledu soustavném...* hodlal Strouhal navázat tříletým cyklem *Výbrané části experimentální fysiky, doplňující ve směru podrobnějším a zevrubnějším hlavní přednášky soustavné, zejména pro pp. kandidáty profesury na školách středních*. První díl, věnovaný mechanice a nauce o teple, o rozsahu dvě hodiny týdně, vypsal Strouhal v zimním semestru 1883/84. Další díly v následujících letech již neohlásil. Kandidátům učitelství na středních školách bylo určeno také *Fyzikální praktikum* (o celkovém rozsahu deseti hodin, konané ve fyzikálním ústavu v Klementinu). První hodina měla být vždy věnována teorii (výkladům o fyzikálních přístrojích, metodách pozorování a návodům k vědeckým experimentálním pracím), druhá hodina praxi (samostatným pracím a cvičením ve fyzikálních pozorováních a měřeních). Toto praktikum Strouhal vypsal i v následujících školních letech, s drobnými úpravami celkového počtu hodin. Od šk. r. 1886/87 se teoretická část praktika vydělila do samostatné přednášky *Fysika praktická* (2 h.), která se konala v zimním semestru a na niž v letním semestru navazovala praktická část nově označovaná jako *Fyzikální praktikum ve všech oborech experimentální fysiky. Samostatné práce a cvičení ve fyzikálním pozorování a měření* (12 hodin v týdnu rozvržených do tří dnů). Pro nejpokročilejší studenty vypsal Strouhal v zimním semestru 1883/84 tzv. *Fyzikální kolokvium*, v němž mělo být referováno o nejnovějších pracích a fyzikálních výzkumech. V seznamech přednášek bylo označeno jako „*privatissime, gratis*“, mělo rozsah dvou hodin týdně a konalo se zřejmě přímo ve Strouhalově „modré“ pracovně. Toto kolokvium nahradil od šk. r. 1884/85 tzv. *Fyzikální kurs praktický, výhradně pro pokročilejší pp. kandidáty profesury na školách středních. Soustavné propracování experimentální fysiky v pokusech kvalitativních i kvantitativních. Samostatné*

komisaře. Za každé rigorózum musil kandidát zaplatit stanovenou taxu. Dle zmíněné úpravy to bylo 55 zl. (110 K) za první, 60 zl. (120 K) za druhé a 65 zl. (130 K) za třetí rigorózum. Z každé této částky dostal předseda komise a státní komisař po 5 zl., každý ze čtyř examinátorů nebo koexaminátorů 5 zl. za účast na praktické a 5 zl. za účast na teoretické zkoušce; zbylých 5 zl. šlo na fond univerzity. SRVN. L. BECK VON MANNAGETTA – C. VON KELLE, *Die österreichischen Universitätsgesetze*, s. 884–889.

<sup>39</sup> *Königlich Bayerischen Julius-Maximilians-Universität zu Würzburg, Verzeichnis der Vorlesungen, 1878/79–1880/81.*

práce vědecké; organizace kurzu byla zřejmě velmi volná – konal se ve fyzikálním ústavu v Klementinu denně, bez omezení času a byl rovněž označen jako „privatissime, gratis“.

V letním semestru 1888 vypsál Strouhal poprvé seminář *Fysika v experimentech, repertorium pokusů a demonstračních přístrojů fyzikálních, zejména pro pp. mediky ročníku druhého* (3 h.). Ve šk. r. 1888/89 ohlásil znovu víceletý kurs, tentokrát pod názvem *Experimentální a praktická fysika se zvláštním zřetelem k pp. kandidátům profesury na školách středních. Cyklus čtyřletý* (3 h.). K pokračování kurzu v následujících letech opět nedošlo. Vedle toho Strouhal, v souladu se svým učebním příkazem, vypisoval čas od času přednášku na vybrané téma přístupnou širší veřejnosti (*collegium publicum*); v letním semestru 1888 přednášel například *O dojmech zrakových a sluchových*.

V zimním semestru 1883/84 ohlásil Strouhalův asistent, v roce 1883 z praktické fyziky habilitovaný Štěpán Doubrava (1857–1898), *Repertorium pro mediky a farmaceuty* (3 h.). V dalších semestrech je však neopakoval (i když vypsál ještě řadu dalších docentských přednášek z aplikované fyziky).<sup>40</sup>

Schéma přednášek prof. Strouhala procházelo různými modifikacemi. Úvodní přednášku z experimentální fyziky se zřetelem ke studujícím medicíny (popř. farmacie) však vypisoval víceméně pravidelně po téměř 30 let. Pouze ve šk. r. 1906/07 ji za něj – podle seznamu přednášek – přednášeli v zimním semestru soukromý docent experimentální fyziky B. Kučera a v letním semestru soukromý docent teoretické (!) fyziky František Závíška.

Od r. 1900 se na výuce experimentální fyziky na filozofické fakultě České univerzity začal soustavněji podílet Strouhalův asistent, v roce 1896 habilitovaný soukromý docent Vladimír Novák (1869–1944), poté, co se vrátil ze studijní cesty po USA. Jeho zapojení do výuky umožnilo větší diferenciaci přednášek: V zimním semestru 1900/01 ohlásil Strouhal *Mechaniku pro kandidáty profesury na školách středních* (5 h.) a vedle toho *Fysiku pro mediky* (5 h.), která pokračovala druhým dílem v letním semestru (ve stejném rozsahu). Novák ohlásil v zimním semestru *Fysiku pro farmaceuty* (4 h.) a *Repertorium fyziky pro farmaceuty* (2 h.), v letním semestru pak *Návod k provádění fyzikálních měření ve fyzikálním praktiku, I. část* (2 h.) a *Fyzikální praktikum. Samostatné práce a cvičení ve fyzikálním měření a pozorování* (dvakrát týdně odpoledne, celkem osm hodin ve fyzikálním ústavu).

V následujícím šk. r. 1901/02 se prof. Strouhal vrátil k vypisování dvousemestrové *Experimentální fyziky v přehledu soustavném se zvláštním zřetelem k farmaceutům a medikům*. V letním semestru 1902 vypsál poprvé také *Praktická cvičení pro mediky* (2 h.); o rok později připojil při ohlášení těchto praktických cvičení podtitul *Mechanika, akustika, teplo*.

V. Novák odešel v roce 1902 na českou techniku do Brna, kde získal profesuru (byl jmenován mimořádným profesorem obecné a technické fyziky). Do Prahy se krátce poté, v roce 1903, vrátil Bohumil Kučera (1874–1921), který působil od roku 1899 v zahraničí. Jeho habilitace pro experimentální fyziku na technice v Darmstadtu z roku 1902 byla pražskou Českou univerzitou v Praze uznána. Od šk. r. 1903/04 se pak Kučera zapojil do výuky fyziky na České univerzitě v Praze. Po Novákovi převzal *Fyzikální praktikum*

<sup>40</sup> Doubravovo asistentské působení ve fyzikálním ústavu České univerzity skončilo v červnu 1884. Jeho nástupcem se stal Josef Theurer (1862–1928), později profesor fyziky na Vysoké škole báňské v Příbrami. Doubrava se posléze vzdal i soukromé docentury na univerzitě, aby se plně věnoval podnikání v oblasti elektrotechniky. Mimořádně, kolem Doubravovy habilitace byla velká diskuse. K jeho habilitačnímu pojednání *O elektríně* měl řadu výhrad E. Mach. Podrobněji viz Ivo TRETERA, *Casus Štěpán Doubrava. (K neznámým dopisům Ernsta Macha Augusta Seydlerovi z roku 1882)*, AUC–HUCP 25/1, 1985, s. 59–94.



pro kandidáty učitelství. Vedle toho zavedl novou přednášku *Základy praktické fyziky*.<sup>41</sup> V zimním semestru 1904/05 ohlásil tříletý kurs *Speciální výklady o experimentální fyzice*, který dvakrát před tím zahájil, avšak nedokončil prof. Strouhal. První část kursu věnoval mechanice; šlo o týdne tříhodinovou přednášku určenou posluchačům, kteří před tím navštěvovali úvodní přednášku o experimentální fyzice prof. Strouhala. Druhou část kursu vypsali Kučera v zimním semestru 1905/06, s podtitulem *Elektrina a magnetismus se zvláštním zřetelem k modernímu vývoji (elektromagnetické vlny a elektrické výboje v plynech)*. Na třetí část kursu opět nedošlo. V roce 1908 byl Kučera jmenován mimořádným profesorem experimentální fyziky *ad personam* (v r. 1911 mu byl udělen titul a charakter řádného profesora a v r. 1912 byl jmenován řádným profesorem *ad personam*). Učební příkaz mu ukládal konání základní přednášky *Úvod do praktické fyziky* a kolegia o vybraných (vyšších) partiích experimentální fyziky (3 h.), které mělo prohloubit úvodní přednášku prof. Strouhala určenou posluchačům přírodních věd a medicíny. V zimním semestru 1908/09 Kučera ohlásil znovu *Vyšší partie experimentální fyziky: I. část tříletého kursu: Mechanika, pružnost, teplo* (3 h., v malé posluchárně fyzikálního ústavu), s poznámkou: „*žádoucnou jest znalost elementárního kursu experimentální fyziky a elementů infinitesimálního počtu*“. V první části kursu pokračoval v letním semestru. O okolnostech systemizování vyššího kursu experimentální fyziky a o tom, jak byl koncipován, Kučera v roce 1915 zpětně napsal: „*Za velikého rozmachu přírodních věd bylo uznáváno, že jest potřeba, aby posluchačům české university odborně studujícím obor fyziky byla fyzika experimentální přednášena v širším rozsahu, než jak je možno v úvodní přednášce společně s přírodopisci, mediky a farmaceuty, kde ve dvou semestrech je nutno podati celkový systematický přehled této vědy. Proto mi byl r. 1908 vysokým c. k. ministerstvem kultu a vyučování přidělen úkol čísti každoročně o vyšších partiích experimentální fyziky. Této úloze vyhověl jsem dle svých sil rozděliv na poprvé celou látku na 10 semestrů (léta 1908–12) v přednášce tříhodinové, jež bude možno sraziti na 6 semestrů přednáškou pětihodinovou.*“<sup>42</sup>

Velkou událostí pro výuku experimentální fyziky na České univerzitě bylo v roce 1908 slavnostní otevření nové budovy fyzikálního ústavu filozofické fakulty v ulici U Karlova (dnes Ke Karlovu 5). Profesor Strouhal si po zapojení Kučery do výuky ponechal úvodní přednášku experimentální fyziky určenou též medikům, repetitorium pro farmaceuty a občasně *collegium publicum*. V roce 1916, s blížícím se odchodem do výslužby a hlásícími se zdravotními problémy, požádal Strouhal o zproštění i od zbytku výuky s tím, aby ji převzal V. Posejpal. Posejpal byl v té době soukromým docentem a asistentem fyzikálního ústavu a Strouhalův návrh zavdával důvod k Posejpalovu jmenování mimořádným profesorem. K předání výuky a Posejpalovu jmenování však došlo až v roce 1919, již v samostatném československém státě.

Žádné jiné, než výše zmíněné přednášky či praktická cvičení z fyziky nebyly medikům v seznamech přednášek filozofické fakulty České univerzity do konce Strouhalova učitelského působení nabízeny.<sup>43</sup> K samostatnému studiu fyziky mohly medikům sloužit i první české učebnice a kompendia experimentální fyziky sepsané prof. Strouhalem ve spolupráci s jeho asistenty. Byla to právě hojná návštěvnost úvodní přednášky z experimentální fyziky ze

<sup>41</sup> Předmět praktická fyzika byl vymezen jako speciální část experimentální fyziky, v níž byly probírány otázky metod měření a etalonů základních fyzikálních veličin (délky, úhlu, hmoty a času).

<sup>42</sup> Bohumil KUČERA, *Nástin geometrické optiky a základů fotometrie*, Praha 1915, Předmluva, s. [V].

<sup>43</sup> AUK, *Seznamy přednášek [...] na C. k. české Karlo-Ferdinandově universitě v Praze, 1882–1918*.

strany mediků a stísněnost provizorních prostor České univerzity v Klementinu, které údajně iniciovaly Strouhalovy asistenty a posluchače k vydání prvních litografovaných záznamů jeho přednášek. Spolu se zachovanými Strouhalovými přípravami přednáškových pokusů dokládají obsah tehdejší výuky experimentální fyziky. Nezdá se však, že se Strouhalovy úvodní přednášky z experimentální fyziky medikům nějak zvlášť podbízely. Šlo o přehledný výklad a demonstraci základních fyzikálních poznatků ze všech oblastí klasické fyziky.

O Strouhalových přednáškách se pochvalně a s respektem zmiňuje ve vzpomínkách řada z jeho bývalých žáků a asistentů. Patřil k nim i Jaroslav Šafránek, o němž bude ještě řeč. V učebnici *Lékařská fyzika* z roku 1957 mj. píše: „*Přednášky [prof. Strouhala] byly provázány skvělými experimenty, které dobře vybavený fyzikální ústav mohl poskytnouti v měřítku, jemuž ani dnešní výuka se nemůže rovnati. Maximum rozkvětu těchto přednášek spadá do doby objevu Röntgenových paprsků [? ještě provizorium v Klementinu]. V tomto oboru Strouhal intesivně pracoval. Celá generace našich nejstarších lékařů má vynikající přednášky Strouhalovy v živé paměti.*“<sup>44</sup>

Od přelomu 19. a 20. století, podobně jako v předchozím období, nabízel medikům přednášky s fyzikálně lékařskou tematikou také někteří docenti a profesori na lékařské fakultě České univerzity. Na jejich obsah můžeme usuzovat jen z názvu. Svým způsobem bychom k nim mohli zařadit všechny tehdy velmi oblíbené přednášky o poklepu a poslechu. Vedle nich lze uvést například docentské přednášky Antonína Veselého (1863–1932) o elektrodiagnostice (Veselý byl v roce 1913 jmenován mř. profesorem lékařské propedeutiky se zvláštním zřetelem k elektrologii a radiologii), neurologa Ladislava Haškovce (1866–1944) o elektroterapii, internisty Josefa Pelnáře (1872–1964) o fyzikální terapii ve vnitřním lékařství a balneologa Vladislava Mladějovského (1866–1935) o fyzikální terapii v balneologii.

Problematika rentgenového záření, v níž se od počátku úzce prolínaly poznatky lékařské, fyzikální a technické, se objevila v seznamech přednášek lékařské fakulty jak na České, tak na Německé univerzitě v Praze poprvé v letním semestru 1903. Na obou fakultách ji jako první včlenili do svých přednášek čerstvě habilitovaní, a shodou okolností i stejně staří soukromí docenti chirurgie. Na české lékařské fakultě to byla přednáška *O chirurgické skiografii* (1 h.), kterou vypsál soukromý docent Rudolf Jedlička (1869–1926), habilitovaný v roce 1901 pro patologii a terapii nemocí chirurgických.<sup>45</sup> Jedlička zařazoval problematiku lékařské rentgenologie (a od r. 1913 též radiologie) do svých přednášek na lékařské fakultě České univerzity i v dalších letech. Např. hned v zimním semestru 1904/05 vypsál *Kurs Röntgenografický pro posluchače* (o celkovém rozsahu 6 hodin) a v zimním semestru 1905/06 *Kurs Röntgenografický pro lékaře* (o celkovém rozsahu 20 hodin). V roce 1922, po jmenování profesorem, byla Jedličkovi rozšířena *venia legendi* a učební příkaz o rentgenologii a radiologii.<sup>46</sup>

<sup>44</sup> Jaroslav ŠAFRÁNEK, *Lékařská fyzika. Přehled fyziky pro mediky*. Učební texty vysokých škol, Karlova universita v Praze, Fakulta všeobecného lékařství, 2. rozšířené vydání, Praha 1957, s. 104.

<sup>45</sup> Na lékařské fakultě Německé univerzity to byl *Theoretisch-praktischer Kursus der Röntgen-Untersuchungen* (1 h.), který vypsál soukromý docent Viktor Lieblein (1869–1939), habilitovaný v r. 1902 pro chirurgii. Lieblein byl asistentem chirurgické kliniky vedené prof. Antonem Wölflerem, která byla jako první na lékařské fakultě Německé univerzity vybavena rentgenovým přístrojem. O V. Liebleinovi podrobněji viz: Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Biographisches Lexikon der Deutschen medizinischen Fakultät in Prag 1883–1945*, Praha 1998, s. 130.

<sup>46</sup> R. Jedlička byl v r. 1907 jmenován nehonoranovým mimořádným profesorem chirurgie, v r. 1921 řádným profesorem chirurgie *ad personam* a přednostou nově zřizované II. chirurgické kliniky. V září 1922 byla Jedličkova profesura *ad personam* přeměněna v řádně systemizované místo. Krátce poté, 7. prosince 1922, Jedlička

V názvech fyzikálních přednášek na filozofické fakultě České univerzity zazněla problematika rentgenových paprsků explicitně poprvé až v letním semestru 1914, v přednášce *O paprscích Röntgenových* (2 h.) tehdy mimořádného, čerstvě jmenovaného profesora teoretické fyziky Františka Závíšky (1879–1945). O radioaktivitě jako samostatném, dílčím tématu se zde v názvech vypsanych přednášek poprvé zmínil B. Kučera, a to v letním semestru 1911, v rámci jedné části zmíněného tříletého kursu *Vyšší partie z experimentální fyziky (díl II. Elektrizita a magnetismus, část 4. Vedení elektřiny v elektrolytech a plynech. Radioaktivita, 2 h.)*.<sup>47</sup>

#### 4. Výuka fyziky pro mediky na (České) Karlově univerzitě v meziválečném období (1918–1939)

Prof. Č. Strouhal vypsal ve šk. r. 1918/19 dvousemestrovou přednášku *Experimentální fyzika v přehledu soustavném se zvl. zřetelem k medikům, Díl I a II* (5 h.) naposledy. V přednášce pokračoval jeho nástupce ve vedení Fyzikálního ústavu prof. B. Kučera. Kučera vypsal zmíněnou přednášku ve školních letech 1919/20 a 1920/21, v zimním semestru pod názvem *Experimentální fyzika pro mediky, biology a farmaceuty. I. díl* (5 h.), v letním semestru pak II. díl určený pro mediky a biology (nebo obecněji pro přírodovědce). Ve šk. r. 1919/20 doplnil přednášku v letním semestru *Praktikem medicínské fyziky* (2 h.). V návaznosti na I. díl Strouhalovy a pak Kučerovy úvodní přednášky z experimentální fyziky vypsal v zimním semestru 1918/19 a 1919/20 V. Posejpal přednášku *Fyzika farmaceutická, II. část* (4 h.).<sup>48</sup> Od počátku šk. r. 1920/21 přitom přešla výuka fyziky, včetně výuky fyziky pro mediky a farmaceuty, na nově zřízenou přírodovědeckou fakultu.

Po Kučerově náhlém skonu 15. dubna 1921 muselo být pro výuku, ohlášenou v seznamech přednášek na letní semestr 1921 již pod jeho jménem, operativně zajištěno suplování. Ujali se jej zřejmě společně mimořádní profesori Posejpal a Žáček. Vypracováním návrhu na nové obsazení uvolněné řádné profesury experimentální fyziky, rozdělení příslušných přednášek a cvičení a na nové vedení fyzikálního ústavu byla pověřena komise složená

požádal o rozšíření *venia legendi* a učebního příkazu „*o obor radio- a roentgenologie lékařské, tedy o obor, který je dnes ne již spřízněným oboru chirurgie, nýbrž samostatným oborem vědním!*“ Podrobněji viz Emilie TEŠINSKÁ, *Zakotvení lékařské rentgenologie a radiologie na České a Německé univerzitě v Praze*, Sborník textů 9. mezinárodního symposia z dějin medicíny, farmacie a veterinární medicíny, Brno, 18.–20. 6. 2009, Veterinární a farmaceutická univerzita Brno 2009, s. 141–152 (elektronický sborník, CDR).

<sup>47</sup> Na filozofické fakultě Německé univerzity v Praze ohlásil poprvé přednášku *Radioaktivität* (1 h.) v zimním semestru 1908/09 mimořádný profesor fyzikální chemie Viktor Rothmund (1870–1927). Podrobněji viz: Emilie TEŠINSKÁ, *Dějiny jaderných oborů v českých zemích (Československu), Data a dokumenty (1896–1945)*, Praha 2010, s. 137 nn.

<sup>48</sup> Václav Posejpal (1874–1935) před svou univerzitní akademickou kariérou působil nejprve řadu let jako středoškolský profesor. Na České univerzitě se habilitoval z experimentální fyziky až v r. 1910, po studijním pobytu ve Francii, k němuž mu byla na střední škole udělena dovolená. Mimořádným profesorem experimentální fyziky byl jmenován v r. 1919, řádným v r. 1921. Z problematiky, kterou se zabýval ve svých pracích, měly k lékařským aplikacím nejbližší jeho práce o rentgenovém záření. Je také autorem knihy Václav POSEJPAL, *Röntgenovy paprsky*, Praha 1925, 150 s. V její předmluvě mj. uvádí: „*Přinášejíc metodické zpracování podstatné části našich dnešních vědomostí o fyzice a technice X paprsků, jak se jevíly koncem roku 1924, při čemž i na práce z počátku roku 1925 vzat přiměřený zřetel, chce [knih] býti vhodnou příručkou všem, kdo s X paprsky z jakékoliv příčiny přicházejí ve styk, zejména ovšem také našim lékařům, pro něž jest poznání fyzikální stránky energie, pracující v jejich klinikách a ordinacích současně i jako pomocník diagnostický i terapeutický, příkazem nejen praktické účelnosti, ale i zodpovědnosti, již jsou při svých výkonech vázáni.*“ Předmluva, první strana, nečíslováno.

z profesorů F. Závíšky, B. Němce, K. Petra a F. Slavíka, zvolená v zasedání profesorského sboru přírodovědecké fakulty 25. května 1921. V krátkém čase zbývajícím do začátku letních prázdnin stačila navrhnout jen provizorní řešení pro nadcházející zimní semestr 1921/22. Doporučila: 1) aby prof. Strouhal, t. č. na odpočinku, převzal přednášku a cvičení pro farmaceuty (2 a 1 h.); 2) aby prof. Žáček byl pro šk. r. 1921/22 examinátorem při předběžných zkouškách z farmaceutické fyziky; 3) aby přednášku z experimentální fyziky v přehledu soustavném pro posluchače medicíny, farmacie a filozofie v zimním semestru konal prof. Posejpal (jak již bylo ostatně oznámeno v seznámech přednášek). Profesorský sbor přírodovědecké fakulty v zasedání 7. července 1921 tyto návrhy jednomyslně přijal. Přípisem děkana fakulty z 29. července 1921 byly předloženy ke schválení ministerstvu školství a národní osvěty, s následujícím dovětkem: „*Profesor Strouhal projevil ochotu přednáseti farmaceutům, avšak pokládal při tom za samozřejmé, že by je také zkoušel. Když podepsaný mu oznámil usnesení sboru, že za examinátora jest navrhován prof. Žáček, prohlásil, že by za takového stavu věci se nemohl v přednášky ty uvázati. Pravděpodobně jest příčinou tohoto stanoviska prof. Strouhala nedostatečná remunerace, jež se za přednášky na universitě udílí, a že by prof. Strouhal byl snad ochoten navrhované přednášky převzít, kdyby remunerace za ně byla ustanovena přiměřeně k nynější ceně našich peněz. Dovoluje si tedy podepsaný prositi ministerstvo školství a národní osvěty, aby, bude-li jím přijat návrh sboru na pověření prof. Strouhala přednáškami pro farmaceuty, aby vyjednáváno s prof. Strouhalem o podmínkách, za kterých by on byl ochoten tyto přednášky konati.*“<sup>49</sup> Ministerstvo před rozhodnutím záležitosti požádalo (dopisem ze 17. září 1921) děkanství přírodovědecké fakulty, aby dotazem u prof. Strouhala zjistilo, byl-li by ochoten uvázat se ke konání zmíněné výuky za mimořádně zvýšenou remunerací 1000 K za týdenní hodinu přednášek a 500 K za týdenní hodinu cvičení v semestru. Na zadní straně tohoto dopisu je úhledným rukopisem prof. Strouhala napsáno jeho následující vyjádření, datované 13. října 1921: „*Jsem ochoten konati pro farmaceuty týdně dvě hodiny experimentálních přednášek, ale jen s podmínkou, že budu ministerstvem jmenován též examinátorem při předběžné zkoušce farmaceutické z fysiky. Abych však já přednášel a jiný profesor zkoušel, to by bylo pro mne v očích studentstva i veřejnosti ponižující a mělo by ovšem i vliv na návštěvu mých přednášek. V tomto případě bych tudíž přednášky konati nemohl.*“<sup>50</sup> Na návrh profesorského sboru byla záležitost projednána s prof. Žáčkem, který na podmínku prof. Strouhala (pro zimní semestr 1921/22) přistoupil.

Dne 6. ledna 1922 předložila výše zmíněná komise návrh na definitivní úpravu vědeckého řízení fyzikálního ústavu filozofické fakulty UK. Spočíval v rozdělení ústavu na dvě oddělení. Ředitelem prvního oddělení byl navržen prof. Posejpal, ředitelem druhého oddělení (což bylo dřívější oddělení pro užitou fyziku) prof. Žáček, administrativním ředitelem celého ústavu pak prof. Posejpal. Součástí ústavu při tom nadále zůstávalo oddělení pro vědeckou fotografii a fotochemii, které spravoval doc. V. Vojtěch. Spolu s rozdělením místností, inventáře a financí mezi uvedená oddělení bylo navrženo i rozdělení praktické výuky experimentální fyziky, a to následovně: *Fyzikální cvičení laboratorní pro kandidáty učitelství na středních školách (kurs I, II, III)* povede Žáček, *Fyzikální praktikum pokusů přednáškových spojené s kursem prací dilenských* povede (jako dosud) Posejpal.

<sup>49</sup> AUK, fond Přírodovědecká fakulta, Fyzikální ústav, i. č. 1599, k. 63.

<sup>50</sup> Tamtéž.

V místnostech fyzikálního praktika se přitom mohla konat také praktická cvičení pro mediky. O definitivním rozdělení přednášek z experimentální fyziky nebylo v té době ještě docíleno dohody.

Definitivní návrh komise, opírající se o její jednání v celkem devíti schůzích, byl profesorskému sboru přírodovědecké fakulty předložen 26. ledna 1922. Ve věci obsazení řádné profesury experimentální fyziky uvolněné úmrtím B. Kučery bylo rozhodnuto, že na profesuru nebude povolána osoba z jiné vysoké školy v Československu, nýbrž bude navrženo jmenování mimořádného profesora užitě fyziky A. Žáčka řádným profesorem experimentální fyziky.<sup>51</sup> Co se týče rozdělení přednášek z experimentální fyziky, bylo navrženo následující řešení: prof. Posejpal bude přednášet *Experimentální fysiku v přehledu soustavném pro studující fysiky, mediciny a farmacie* (v zimním a letním semestru, 4 h., ve velké posluchárně fyzikálního ústavu) a *Speciální přednášky z experimentální fysiky* (v zimním semestru, 2 h., tamtéž). Prof. Žáček bude přednášet *Speciální přednášku z experimentální fysiky* (v zimním a letním semestru, 3 h., v malé posluchárně fyzikálního ústavu), *Experimentální fysiku pro farmaceuty* (v zimním semestru, 2 h.) a *Speciální přednášku z experimentální fysiky pro mediky* (v letním semestru, 2 h., ve velké posluchárně fyzikálního ústavu). V návrhu bylo zároveň konstatováno, že „Prof. Posejpal i Žáček prohlásili podepsanému referentu [prof. F. Závíškovi], že toto rozdělení přednášek přijmou, bude-li sborem schváleno“. K tomu bylo dodatečně perem dopsáno: „Oba řádní profesori experimentální fysiky budou participovati na zkouškách medicinských i farmaceutických stejným dílem. Při rigorech medicinských budou oba řádní profesori alternovati ob rok, a to počínajíc nejbliže příštím studijním rokem po jmenování druhého řádným profesorem, tak že prof. Posejpal bude v turnu prvním.“<sup>52</sup>

Návrh byl děkanem přírodovědecké fakulty dopisem z 27. února 1922 postoupen ministerstvu školství a národní osvěty. Ministerstvo 26. září 1922 odpovědělo, že předloženému návrhu ve věci nové organizace fyzikálního ústavu a úpravy přednášek a cvičení z experimentální fyziky vyhovuje. Dopisem téhož data ministerstvo informovalo o nové úpravě přednášek a cvičení z experimentální fyziky pro studující medicíny a farmacie děkanství lékařské fakulty.

Výše zmíněný definitivní návrh, konkrétně fakt, že o výuku fyziky pro mediky se budou dělit dva profesori fyziky, kteří se budou zároveň střídat u zkoušek I. lékařského rigoróza, se ovšem v profesorském sboru lékařské fakulty nesetkal s nadšením. K otázce úpravy

<sup>51</sup> August Žáček (1886–1961) se habilitoval na pražské české univerzitě pro experimentální fyziku 26. října 1918, již 20. května 1921 byl jmenován mimořádným profesorem užitě fyziky na nově koncipovanou profesuru, navrženou B. Kučerou, a 31. května 1922, po Kučerově smrti, řádným profesorem experimentální fyziky. Byl to na české poměry nebývale rychlý akademický postup, k němuž mu dopomohl především spád historických událostí a úmrtí B. Kučery. Žáček vědecky pracoval (a vedle toho také podnikal) hlavně v oboru krátkovlnných oscilací a radiotechniky. Pod návrhem na vytvoření nové profesury užitě fyziky na Karlově univerzitě, datovaným 17. listopadu 1920, byli podepsáni profesori B. Kučera, V. Posejpal a F. Závíška. Hlavním iniciátorem návrhu byl Kučera. Návrh poukazoval na vytváření podobných profesur v zahraničí (především v sousedním Německu). Do oboru působnosti nové profesury měla spadat problematika fyzikálních základů elektrotechniky, radiotelegrafie, termodynamických základů tepelných motorů, hydrodynamické základy aeromechaniky, vnější balistika apod. O lékařských aplikacích fyziky se v odůvodnění přímo nehovořilo. Nicméně učební povinnost na profesuru navrženého A. Žáčka byla v závěru návrhu vymezena jako konání přednášky z užitě fyziky (týdně 2 hodiny v zimním a 5 hodin v letním semestru) a v zimním semestru ještě týdně 2 hodiny přednášky fyziky pro farmaceuty, s dodatkem „zatím, dokud nebude farmaceutické studium trvale jinak upraveno“. AUK, fond Přírodovědecká fakulta, i. č. 168, k. 22 (osobní spis prof. PhDr. A. Žáčka).

<sup>52</sup> AUK, fond Přírodovědecká fakulta, Fyzikální ústav, i. č. 1599, k. 63.



přednášek a zkoušek z fyziky pro mediky byla z impulsu lékařské fakulty koncem května 1923 IV. odborem ministerstva školství a národní osvěty svolána porada (anketa) za účasti zástupců obou fakult. Z lékařské fakulty se jí zúčastnili profesori fyziolog František Mareš, farmakolog Kamil Lhoták, internista Ladislav Syllaba a Rudolf Jedlička, z přírodovědecké fakulty profesori V. Posejpal a A. Žáček. Podle zápisu z ankety zasláného následně k vyjádření děkanství přírodovědecké fakulty bylo na poradě jedním ze zástupců lékařské fakulty (nejspíše prof. Marešem) přírodovědecké fakultě vytčeno, že bez předchozího vyslechnutí profesorského sboru lékařské fakulty byli ustanoveni dva examinátoři z fyziky pro mediky, a to každý s jiným učebním příkazem, a žádný z nich nevyučuje uvedenému předmětu v rozsahu, jak je to předepsáno a jak je to pro mediky zapotřebí. Zástupci lékařské fakulty požadovali, aby předmět fyzika pro mediky byl přednášen a zkoušen jen jedním profesorem. Prof. Mareš navíc doporučil, aby ten, kdo bude předmět na přírodovědecké fakultě přednášet, se o programu přednášek dohodl se zainteresovanými členy lékařské fakulty. Mimo to byla na poradě údajně všemi přítomnými členy lékařské fakulty zdůrazněna potřeba samostatné stolice fyziky pro mediky na lékařské fakultě ve spojení s fyziologickým ústavem.

Při projednávání vznesených námitek přírodovědeckou fakultou prof. Posejpal uvedl, že by si přál, aby úprava přednášek, tak jak byla usnesena v roce 1922, zůstala zachována. Dodal nicméně, že prostým zamítnutím požadavku lékařské fakulty by se tato úprava nejen nezajistila, ale bylo by dokonce urychleno zřízení samostatné stolice fyziky pro mediky na lékařské fakultě. Doporučil proto, aby se vyšlo požadavku lékařské fakulty vstříc „restituováním“ dřívějšího stavu (tj. zřejmě jediného přednášejícího fyziky pro mediky), ovšem za podmínky, aby újma, kterou by tím utrpěl prof. Žáček, byla Žáčkovi nahrazena jiným způsobem (nějakým přídatkem nebo lépe remunerací za nějaké praktikum). S domluvou o programu přednášek fyziky pro mediky se zástupci lékařské fakulty souhlasil. V závěru svého písemného vyjádření varoval před překotným řešením otázky zřízení samostatné stolice fyziky při lékařské fakultě.<sup>53</sup> Prof. Žáček se k záležitosti vyjádřil ústně v tom smyslu, že s podáním prof. Posejpal souhlasí a že rovněž považuje za nejvhodnější, aby profesorský sbor přírodovědecké fakulty setrval na úpravě, která byla přijata v roce 1922 po dlouhých poradách. Prof. Mareš však na stanovisku vysloveném v anketě v ministerstvu školství a národní osvěty trval s tím, že k tomu má závažné důvody a že jedině on je povolán postarat se o konání předepsaných přednášek. Vedle dříve vznesených námitek uvedl, že přednášky fyziky pro mediky byly v zimním semestru o jednu hodinu rozšířeny, že jejich program lékařské fakultě plně nevyhovuje a že dohoda s jediným profesorem bude vždy snadnější. Uvedl, že lékařská fakulta uznává plně význam fyziky pro mediky, kterýžto význam stále stoupá, nicméně pohrozil, že setrvání na stanovisku profesorského sboru přírodovědecké fakulty by jen uspíšilo uskutečnění požadavku, aby byla zřízena samostatná stolice fyziky při lékařské fakultě. Jeho názor byl referentem o celé otázce v profesorském sboru přírodovědecké fakulty prof. Matiegkou komentován v tom smyslu, že závažnost důvodů pronesených prof. Marešem je nutno uznat. Uvedl, že navíc nabyl přesvědčení, že lékařská fakulta bude na svém stanovisku trvat a vymůže si zřízení zvláštní stolice. Dodal, že by to znamenalo značné oslabení fyzikálního ústavu přírodovědecké fakulty, i když by asi zmíněná stolice nemohla být vybavena na takové úrovni, jako fyzikální ústav. Aby se

<sup>53</sup> Tamtéž.

takovému řešení zabránilo a aby se došlo k žádoucí shodě s lékařskou fakultou, nevidí jiné cesty, než jakou navrhuje prof. Posejpal.

Do začátku letních prázdnin roku 1923 nebylo nicméně v profesorském sboru přírodovědecké fakulty v dané záležitosti dosaženo shody. V přípise ministerstvu školství z 9. června 1923 děkan fakulty oznámil, že k vypracování návrhu řešení otázky byla zvolena tříčlenná komise a pro šk. r. 1922/23 zůstává ve výuce fyziky pro mediky zatím zachován dosavadní stav. V tom smyslu byl informován i děkan lékařské fakulty. Tím zřejmě jednání o otázce ustrnula, i když i v dalších letech se objevují určité dozvuky dohadů mezi oběma fakultami, například ve věci organizace praktik z fyziky pro mediky (viz dále).<sup>54</sup>

V. Posejpal konal oba díly úvodní přednášky experimentální fyziky pro přírodovědce, mediky a farmaceuty až do své smrti v roce 1935. Pouze v letním semestru 1932 (a pak i v letním semestru 1935) suploval druhý díl přednášky jeho asistent, již zmíněný a v roce 1927 habilitovaný soukromý docent experimentální fyziky J. Šafránek. Úvodní přednášku Posejpal doplňoval v letním semestru *Fyzikálními praktiky pro mediky* (2 h.). Při zkouškách mediků zřejmě působil jen Posejpal. Při zkouškách farmaceutů se však Posejpal a Žáček pravidelně střídali a toto „právo“ si vzájemně bedlivě střežili, neboť šlo o zajímavý zdroj vedlejších příjmů.

*Fysiku farmaceutickou, II. část* vypisoval Žáček pravidelně každý školní rok až do šk. r. 1934/35 včetně (s výjimkou zimního semestru 1921/22, kdy byl na studijním pobytu na univerzitě v Lundu, ve Švédsku). Od školního roku 1935/36 (po smrti V. Posejpal) převzal Žáček úvodní část výuky experimentální fyziky pro farmaceuty a mediky, včetně praktických cvičení: v zimním semestru vypisoval *Experimentální fyziku v přehledu soustavném pro posluchače fyziky, medicíny a farmacie, díl I.* (5 h.). Na ni v letním semestru navazovala (jako II. díl) *Fyzika pro mediky* (inzerovaná někdy jako vhodná i pro farmaceuty, popřípadě nazývaná také úvod pro filozofy). V letním semestru vedle toho konal *Fyzikální praktika pro mediky* (2 h.).<sup>55</sup>

Počet posluchačů zapisovaných na základní přednášku z fyziky v zimním a letním semestru v druhé polovině 30. let byl velký. To vedlo Žáčka ke konání přednášky ve dvou

<sup>54</sup> Tamtéž.

<sup>55</sup> V r. 1938 pak vyšla učebnice August ŽÁČEK, *Fyzika pro farmaceuty*, zvláštní otisk z knihy Lékárnická učebnice vydané nákladem Svazu československého lékárnictva v Praze 1938, 264 s. V krátké předmluvě Žáček píše: „*Kniha jest určena pro adepty farmacie; neobsahuje proto výklady o všech oborech fyziky; nýbrž pouze o těch, s kterými se budoucí lékárník setká ve své praxi, a o těch, jejichž znalost je nezbytnou podmínkou pro studium jiných věd (na př. chemie, farmakognosie atd.), důležitých pro farmacii. Výklady jsou přizpůsobeny úrovni čtenářů, pro něž je kniha určena. Kniha obsahuje mnohé partie, které vlastně patří do praktické (měrné) fyziky; je to vyvoláváno snahou, aby čtenář nalezl v knize vše, co ve svém oboru z fyziky potřebuje. Fyzikální konstanty, zejména konstanty různých látek, uvádím pouze výjimečně. Čtenář je najde ve Valouchových Logaritmických tabulkách...*“ Učebnice zahrnuje následující hlavní kapitoly: *Úvod* (s. 53–70), *Mechanika* (s. 70–119), *Nauka o teple* (s. 119–165), *Optika* (s. 165–238) a *Atomová teorie* (s. 238–260).

Za války, v době uzavření českých vysokých škol, Žáček pracoval také na učebnici lékařské fyziky, která vyšla po válce. Srvn. August ŽÁČEK, *Lékařská fyzika. I. část*, 3. zcela přepracované vydání Praha 1945, 116 s. Viz též příloha 5. První vydání této učebnice se nám nepodařilo dohledat.

Hlavní součástí Žáčkových přednášek pro fyziky v meziválečném období byly *Speciální přednášky o experimentální fyzice*. Vedle toho od šk. r. 1922/23 převzal *Fyzikální praktika pro kandidáty učitelství, kurs I, II, III*. O vedení těchto praktik se do té doby dělili Kučera a Posejpal. Od šk. r. 1922/23 se podílel také na tzv. *Návodch k samostatným pracem z experimentální fyziky pro pokročilé* (tj. pro absolventy základních praktik), dále na vedení již zmíněných *Samostatných prací* a na *Rozhovorech o nejnovějších otázkách fyzikálních / o nejnovejší literatuře fyzikální*, které byly organizovány ve spolupráci s dalšími profesory experimentální a teoretické fyziky.

paralelních odděleních, přirozeně za zvláštní remuneraci. O povolení k dělení výuky musil před každým semestrem žádat ministerstvo školství a národní osvěty prostřednictvím děkana fakulty. Dělal to pravidelně od šk. r. 1935/36. Konkrétně například v žádosti z 22. února 1938 o povolení paralelního oddělení pro druhý díl přednášky v letním semestru 1938 uvedl: „*Do 1. semestru bylo na lékařské fakultě zapsáno 411 posluchačů, na přírodovědecké fakultě 59 posluchačů skupiny F-M [fyzika-matematika] a 13 posluchačů skupiny F-Ch [fyzika-chemie]. Zápis do 2. semestru není ještě skončen, ale jistě bude počet posluchačů velmi přibližně týž. Všichni tito posluchači (v počtu 483) jsou podle příslušných studijních řádů povinni poslouchati mnou ohlášenou přednášku „Experimentální fyzika, II. díl“ (5 hodin týdně). Poněvadž velká posluchárna fyzikálního ústavu má celkem 190 míst k sezení a může pojmouti nejvýše asi 250 posluchačů, jsem nucen konati vedle hlavní přednášky ještě 5-tihodinovou přednášku paralelní. K tomu jsem nucen také proto, že na lékařské fakultě jsou pro první rok konány všechny přednášky dvojmo, takže by moje přednáška, kdybych ji konal pouze jednou, polovině posluchačů lékařství kolidovala s jinou přednáškou.*“<sup>56</sup>

Podobně, ne-li hůř, tomu bylo se zajištěním praktik pro mediky, která mohla najednou pojmout mnohem menší počet studentů, a kde musilo proto být zřizováno až pět paralelních oddělení. O takovéto dělení praktických cvičení opakovaně (v podstatě vždy týmiž argumenty) žádal již prof. Posejpal. Konkrétně v žádosti k ministerstvu z 1. března 1934 uvádí, že počet přihlášek do medicínského praktika činí v daném roce 46 posluchačů „*a je tudíž nutno zříditi, jako obvykle, vedle praktika normálního oddělení paralelní*“. Žádá ministerstvo, aby toto vzalo laskavě jako každoročně na vědomí a povolilo příslušnou odměnu. Připojuje citaci z platného řádu pro lékařské studium (podle knihy Placht-Havelka, s. 1802, č. 1364) a dodává, že praktická cvičení pro mediky ve smyslu citovaného předpisu se na přírodovědecké fakultě konají pod jeho vedením od samého zahájení činnosti fakulty. Připisem z 19. ledna 1931 navíc „*lékařská fakulta požádala naléhavě, aby možnost frekventovati tato cvičení byla rozšířena na všechny posluchače lékařství. To ovšem není snadno proveditelné, a tak praktikum toto, které podle citovaného znění studijního řádu by mělo býti obligátní pro všechny posluchače, je de facto obligátním toliko pro vedoucího profesora fyziky v tom smyslu, že je povinen přijímati všechny posluchače, kteří se přihlásili dobrovolně.*“<sup>57</sup>

Druhou část fyziky pro farmaceuty od šk. r. 1935/36 převzal od Žáčka, respektive byla přidělena prof. Václavu Dolejškovi (1895–1945), který v přednášce pokračoval až do uzavření českých vysokých škol v listopadu 1939.<sup>58</sup> Hlavním předmětem vědeckého zájmu

<sup>56</sup> Archiv UK, fond Přírodovědecká fakulta, Fyzikální ústav, i. č. 1599, k. 63. V zimním semestru 1938/39 činil odhad počtu posluchačů, kteří se pravděpodobně zapíší do I. dílu Žáčkovy základní přednášky z experimentální fyziky, dokonce 792 posluchačů!

<sup>57</sup> Tamtéž. Žádost prof. Posejpal o povolení paralelního oddělení v praktiku medicínském z 1. března 1934. V následujícím roce, v žádosti z 8. března 1935, uvedl Posejpal, že do „*medicínského praktika*“ je zapsáno již 136 posluchačů, a požádal proto o povolení pěti paralelních oddělení.

<sup>58</sup> Na profesuru uvolněnou úmrtím Posejpal v r. 1935 byl navrhován soukromý docent Václav Petržílka, který měl také převzít část výuky experimentální fyziky pro posluchače přírodopisu, chemie, lékařství a farmacie. V návrhu figuruje i zmínka o tom, že lékařská fakulta UK žádala (znovu), aby fyziku u I. lékařského rigoróza nadále zkoušel jen jeden profesor, místo dosavadních dvou. K tomu komise navrhla, aby to byl prof. Žáček. Vedle toho však navrhla, aby examinátoři při předběžných zkouškách z fyziky pro posluchače farmacie byli jmenováni profesori Žáček a Dolejšek, a to tak, že tři čtvrtiny posluchačů bude zkoušet Dolejšek, jednu čtvrtinu Žáček. Archiv UK, fond Přírodovědecká fakulta, Fyzikální ústav, i. č. 1599, k. 63: Zpráva fyzikální komise



a působnosti Dolejška byla rentgenová spektroskopie a atomová fyzika. I když nebyl asi povinností elementární přednášky z fyziky pro farmaceuty příliš nadšen, mezioborové vědecké spolupráci se určitě nebránil. Spolupracoval např. s dermatologem a venerologem Karlem Gawalowskim na návrhu dozimetrických komůrek k měření absorpce ionizujícího záření v tenkých vrstvách. Dolejšek a jeho spolupracovníci byli občas i Gawalowského pacienti, v souvislosti s popáleninami, které si čas od času přivodili při práci s rentgenovým zářením.

Z docentkých přednášek na přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy, do nichž se promítala témata s vazbou k lékařské fyzice, lze zmínit například *Výbrané stati z fyziologické optiky* (1–2 h.), kterou zde ve školních letech 1925/26–1930/31 vypisoval Viktor Teissler. Teissler se habilitoval na přírodovědecké fakultě Karlovy univerzity v Praze v roce 1923 z vědecké fotografie a optiky. Od roku 1923 zároveň působil na Univerzitě Komenského v Bratislavě, kde byl pověřen vybudováním ústavu lékařské fyziky (viz dále).

V meziválečném období došlo také k zakotvení, avšak jen dočasnému, asistentury pro lékařskou fyziku ve Fyzikálním ústavu Karlovy univerzity. Byla tak specifikována asistentura, kterou ve školních letech 1919/20–1925/26 zastával RNDr. a MUDr. Bohumír Polland (1891–1967).<sup>59</sup>

Vraťme se ještě k Jaroslavu Šafránkovi (1890–1957), který se do historie československé fyziky a techniky v meziválečném období zapsal především jako průkopník rozhlasu a televize v Československu. Šafránek však v samých počátcích své akademické kariéry, při hledání pole své působnosti, jevil velký zájem právě o lékařskou fyziku, respektive o využití fyzikálních poznatků a metod v lékařství. Univerzitní studia ukončil zkouškou učitelské způsobilosti pro výuku matematiky a fyziky na středních školách v roce 1914. To již působil jako asistent fyzikálního ústavu vedeného prof. Strouhalem. Jako asistent pak nejednou suploval výuku za indisponovaného prof. Kučeru.<sup>60</sup> Za první světové války z existenčních důvodů souběžně s asistentským působením ve fyzikálním ústavu České

z 29. dubna 1936. K jmenování Petržílky mř. profesorem došlo až po válce, v r. 1946. Část Posejpalovy výuky proto tehdy převzal V. Dolejšek, který byl v r. 1935 jmenován řádným profesorem.

<sup>59</sup> B. Polland absolvoval lékařskou a poté i přírodovědeckou fakultu České univerzity v Praze (doktorem veškerého lékařství byl promován v r. 1917, doktorem přírodních věd v r. 1923, doktorskou disertaci z fyziky vypracoval u prof. Posejpalu). Za první světové války působil jako rentgenolog posádkové nemocnice v Praze. Pak pracoval jako rentgenolog na I. interní klinice Lékařské fakulty Karlovy univerzity v Praze, do r. 1925/26 souběžně s působením jako asistent pro lékařskou fyziku ve Fyzikálním ústavu Přírodovědecké fakulty Karlovy univerzity. V r. 1929 se na lékařské fakultě habilitoval pro obor „medicinské fyziky“, v r. 1935 mu byla *venia docendi* rozšířena o obor interní rentgenologie; bylo to provedeno na návrh profesorského sboru fakulty v souvislosti s návrhem profesorů J. Pelnáče a K. Hynka z r. 1934, aby Pollandovi byla udělena bezplatná mimořádná profesura z lékařské fyziky. Profesury lékařské fyziky se Polland nedočkal; v r. 1949 mu byla dokonce odejmuta *venia docendi* pro obor lékařské fyziky na základě opatření tehdejšího akčního výboru lékařské fakulty UK. AUK, fond Lékařská fakulta, i. č. 1019, k. 40 (MUDr. et RNDr. Bohumír Polland); viz též BSPLF, díl II, s. 236.

<sup>60</sup> Poprvé to bylo 7. února 1914; šlo o přednášku s experimenty nazvanou *Fyzikální praktikum, část I. Úvod do elektřiny*, která se konala od 8.15 do 9.45 (což bylo pro bohémského Kučeru asi nepříjemně brzo ráno). Byla to Šafránkova vůbec první univerzitní přednáška. Díky obdivuhodné pečlivosti, s níž si vedl poznámky o své pedagogické činnosti, a díky zachování těchto poznámek v jeho písemné pozůstalosti dnes víme, že na ní bylo přítomno 15 posluchačů a 5 hostů, Šafránek demonstroval spojení žárovek za sebou a vedle sebe, měření ampérmetrem a voltmetrem, komutaci proudu v galvanometru a citlivost galvanometru. Dochovala se dokonce (i když ne příliš kvalitní) fotografie katedry se zapojenými demonstračními přístroji. Fotografie pro Šafránka na památku této pro něho tak mimořádné události pořídil jeden z přítomných posluchačů (p. Kostlivý z Domažlic). Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, fondy Archivu Akademie věd ČR, fond Jaroslav Šafránek, i. č. 416, k. 7.

univerzity vyučoval na střední škole. Vedle toho, jak uvádí v jednom svém životopise, se v letech 1917–1918 věnoval studiu lékařské fyziky: asistoval profesoru balneologie a klimatologie na české lékařské fakultě Vladislavu Mladějovskému při fyzikální terapii provozované v Pražském sanatoriu v Podolí, u MUDr. Hlavsy v dětské nemocnici v Praze studoval vybrané otázky z bakteriologie a histologie, dal se zapsat na lékařskou fakultu České univerzity a pořádal soukromně kursy lékařské fyziky pro studenty medicíny.<sup>61</sup>

V roce 1918 vydal Šafránek půvabný populárně vědecký spisek *Elektrina ve službách lékařských. Výklad o fyzikální podstatě užívaných zjevů a o technické úpravě přístrojů*, který věnoval „slovutným pánům panu dvornímu radovi Dru Č. Strouhalovi, řediteli fyzikálního ústavu a professoru experimentální fyziky na české universitě K. F., a panu Dru B. Kučerovi, professoru experimentální fyziky na české universitě K. F. v Praze“. V úvodu děkuje také prof. MUDr. R. Jedličkovi, MUDr. L. Mladějovskému a MUDr. E. Cmuntovi, „jichž laskavostí bylo mi umožněno prostudovati veškeré elektroléčebné přístroje v Sanatoriu pražských lékařů v Podolí“.<sup>62</sup> Měl to být první svazek v řadě pojednávající postupně o aplikacích různých oblastí fyziky v lékařství (optiky, tepla a mechaniky). Na přání nadřízených však Šafránek této popularizační spisovatelské činnosti zanechal a soustředil se na fyziku samu, která se zřejmě jevila jako perspektivnější pro jeho další akademickou kariéru. Ale historie těmto tlakům nedala úplně za pravdu. Šafránek se habilitoval v roce 1927 (po určitých peripetiích formálního rázu) pro experimentální fyziku na základě

<sup>61</sup> Doc. Dr. Jaroslav ŠAFRÁNEK: *Curriculum vitae*, Praha 1935, tisk vydaný vlastním nákladem. Dodejme, že v katalogích posluchačů lékařské fakulty České univerzity v uvedených letech Šafránkovo jméno mezi zapsanými posluchači nefiguruje. (Za pomoc při snaze upřesnit tento údaj děkujeme Mgr. Marku Ďurčanskému, Ph.D., z Archivu a Ústavu dějin UK v Praze). Mohlo tu však jít o návštěvu přednášek na základě osobní domluvy s přednášejícím. Kolem zmíněného školního roku vypisoval např. mř. profesor Mladějovský v zimním semestru *Fyzikální síly ve službách lékařských. S demonstracemi a prakt. cvičeními* (platí za 4 hod.), nebo mř. prof. R. Jedlička *Kursus radiologický* (platí za 3 hod.). O bakteriologii a sérologii v té době přednášel ř. profesor Ivan Honl.

<sup>62</sup> Jaroslav ŠAFRÁNEK, *Elektrina ve službách lékařských. Výklad o fyzikální podstatě užívaných zjevů a o technické úpravě přístrojů*, 1. vydání Praha 1918, 120 s. Šafránkuv spisek sestává ze tří částí a ukazuje velkou šíři dobových aplikací elektřiny v lékařství. První část byla věnována elektroterapii, léčení různými formami elektrické energie: léčení elektřinou statickou (franklinisací), stejnosměrným proudem (galvanisací), proudy z induktoria (arsonvalisací) a elektrickému prohřívání (thermopenetraci). Byl zde podán popis přístrojů, způsob aplikace a léčebné indikace. Druhá část knihy se zabývala užitím elektřiny v diagnostice, úrazy způsobenými elektřinou, zahrnovala vybrané poznatky z elektrofyzologie a elektrobiologie, stručně zde byla načrtnuta např. Nernstova elektrochemická teorie průchodu proudu živým organismem. Třetí část knihy pojednávala o lékařských oborech, v nichž se elektřina uplatňovala jako „pomocná síla“: rentgenové záření, léčení světlem (zejména ultrafialovým zářením), užití elektřiny v endoskopii, užití tepelných účinků elektrického proudu ke „kaustice“ a zahřívání, užití chemických účinků elektrického proudu ke vpravování léků do těla pacienta. Tato část byla zakončena stručnou zmínkou také o léčení látkami (radioaktivními). Není bez zajímavosti, že na Šafránkuv spisek upozornil v tehdejším Časopise pro pěstování matematiky a fyziky A. Žáček, tehdy ještě soukromý docent a rovněž asistent fyzikálního ústavu. Ve své zprávě (recenzi) uvedl: „Mezi léčebnými metodami uplatňují se v poslední době hojnou měrou metody fyzikální, speciálně mnoho se užívá jak v terapii, tak v diagnostice elektřiny. A tu je pochopitelné, že mnohdy, jenž nějakým způsobem přišel ve styk s lékařem užívajícím ve své praxi elektřiny, hledá poučení o této zajímavé aplikaci elektřiny. S druhé strany není ani pro fysika a elektrotechnika bez zajímavosti vědět, jakým směrem se nese užití elektřiny v medicíně, a znáti konstrukci strojů a aparátů, jichž se při tom užívá. O všech těchto otázkách lze najíti dobrého poučení v knize dra Šafránka...“ Časopis pro pěstování matematiky a fyziky 48, 1919, s. 237. Žáček zhodnotil Šafránkuv spisek co do obsahu i zpracování celkem kladně. Vyslovil jen politování nad tím, že pro nedostatek místa musil Šafránek v první části poněkud omezit výklady o elektrických oscilacích, které byly základem „arsonvalisace“ a „termopenetrace“ a dodal: „Bývají totiž vědomosti o tomto oboru velmi nepatrné i u lidí, kteří mají dosti obsáhlé vědomosti o proudech stejnosměrných a střídavých nízké frekvence.“ Tamtéž, s. 238.

práce z magnetizmu, kterou vykonal během studijního pobytu u Pierra Weisse na univerzitě ve Štrasburku ve Francii v letech 1922–1923. Po celé meziválečné období nicméně v postavení asistenta Fyzikálního ústavu zůstal. Při obsazování profesur fyziky uvolněných na Vysoké škole báňské v Příbrami (úmrťm V. Theurera v r. 1928), na české technice v Praze (úmrťm V. Felixe v r. 1933) a na Karlově univerzitě (úmrťm V. Posejpalu v r. 1935) byla vždy dána přednost jinému kandidátovi. Tato „nespravedlivost“ byla Šafránkovi impulsem k vydání jeho již citovaného, trochu zatrpklého *curricula vitae*. Teprve po válce, v roce 1946 byl Šafránek jmenován profesorem, a to profesorem lékařské fyziky na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy, pobočce v Plzni.

Ve vztahu k výuce fyziky pro lékaře na Karlově univerzitě v Praze v meziválečném období a novým diagnostickým a terapeutickým metodám pronikajícím do medicíny je třeba se zmínit i o přednáškách a praktických cvičeních o radioaktivitě, které na přírodovědecké fakultě UK zahájil ve šk. r. 1926/27 profesor fyzikální chemie Jaroslav Heyrovský. Od šk. r. 1929/30 je vedl společně se soukromým docentem atmosférické elektřiny a radioaktivity, fyzikem Františkem Běhounkem (habilitovaným v červnu 1929). Od šk. r. 1933/34 přednášky a cvičení plně převzal Běhounek. Heyrovský a Běhounek také společně napsali knihu (učebnici) *Úvod do radioaktivity*, kterou v roce 1931 vydala Jednota čs. matematiků a fyziků. Věnovali v ní pozornost i biologickým a fyziologickým účinkům záření radioaktivních látek.<sup>63</sup> Běhounek spolu se soukromým docentem MUDr. Františkem Vladimírem Novákem (habilitovaným na lékařské fakultě UK pro lékařskou radiologii v r. 1930) vydal v roce 1937 také učebnici *Lékařská radiologie*, určenou lékařům a zahrnující v první zhruba třetině (na 150 s.) výklad fyzikálně chemický, zpracovaný Běhounkem, a ve zbývajících částech pak výklad biologicko-terapeutický, zpracovaný Novákem.<sup>64</sup>

Dne 17. listopadu 1939 byla však veškerá výuka na Karlově univerzitě i na ostatních českých vysokých školách nacisty násilně ukončena.

## 5. Srovnání s výukou fyziky pro lékaře (farmaceuty) na dalších univerzitách v Československu

### 5.1 Německá univerzita v Praze

Na Německé univerzitě v Praze podléhala výuka (až do r. 1939) týmž předpisům jako na České (Karlově) univerzitě, byla nicméně realizována s modifikacemi, v nichž se odráželo tamní jiné personální zastoupení fyzikálních oborů, nižší počty posluchačů i odlišné zázemí v německy psané učebnicové a odborné literatuře. Podobně jako na České (Karlově) univerzitě byla výuka fyziky pro nefyzikální obory zajišťována na tamní filozofické

<sup>63</sup> Jaroslav HEYROVSKÝ – František BĚHOUNEK, *Úvod do radioaktivity*, Praha 1931, 114 s. Kniha zahrnuje celkem 16 kapitol, z toho 9. kapitola (4,5 s.) je věnována fyziologickým účinkům záření radioaktivních látek.

<sup>64</sup> František BĚHOUNEK – František Vladimír NOVÁK, *Lékařská radiologie*, Praha 1937, 547 s. Na tuto knihu po válce navázala publikace František BĚHOUNEK – Josef BOHUN – Antonín KLUMPAR, *Radiologická fyzika*, 1. vydání Praha 1954, 399 s., která rovněž věnovala pozornost biologickým účinkům a léčebným aplikacím různých druhů ionizujícího záření, ovšem již ve světle nových poznatků v této oblasti dosažených od konce 30. let 20. století. Běhounkovými spoluautory byli tentokrát fyzici; F. V. Novák zemřel v r. 1940. Podrobněji viz též Emilie TĚŠÍNSKÁ, *Sté výročí narození českého lékaře-radiologa Františka Vladimíra Nováka*, Dějiny věd a techniky 28, 1995, s. 105–114.

a od šk. r. 1920/21 na přírodovědecké fakultě. Na lékařské fakultě Německé univerzity také nebyla fyzika přímo zakotvena profesurou či vědeckým ústavem, nicméně i zde byly vypisovány četné specializované lékařské přednášky týkající se fyzikálních diagnostických a léčebných metod jako elektroterapie, radiodiagnostiky a radioterapie apod., jak již bylo částečně zmíněno v předchozím textu.

Na Německé univerzitě v Praze byla experimentální fyzika do roku 1939 (resp. 1938) zastoupena zpravidla jen jedinou profesurou, s jedním až dvěma asistenty, a případně jednou či více soukromými docenturami. Prof. E. Machovi po rozdělení pražské univerzity rovněž pomáhali zajistit úvodní výuku experimentální fyziky (praktická cvičení) jeho asistenti. Byl to především Ottokar Tumlirz (psáno též Tumlíř; 1856–1928), habilitovaný pro fyziku v roce 1882, který však na podzim 1890 odešel do Vídně. Následujícího roku byl jmenován profesorem na univerzitě v Černovicích.

Machovým nástupcem na Německé univerzitě v Praze se v roce 1895 stal fyzik Ernst Lecher (1856–1926), který přišel do Prahy z univerzity v Innsbrucku. V Praze působil do roku 1909, kdy i on odešel do Vídně. Stejně jako v případě E. Macha byly jeho pedagogické povinnosti na Německé univerzitě v Praze vymezeny víceméně paušální formulací o náležitém zastupování oboru, pro nějž byl nominován, konkrétně konáním přednášky z experimentální fyziky v rozsahu pěti hodin týdně každý semestr a jednou za tři semestry vypsáním jednoho *collegia publica* na speciální téma.

Nástupcem E. Lechera na Německé univerzitě v Praze se stal Anton Lampa (1868–1938), který pro změnu přišel do Prahy z Vídně. V roce 1896 se vedle toho na Německé univerzitě v Praze habilitoval pro fyziku poslední Machův pražský asistent Josef Geitler von Armingen (1870–1923), v roce 1901 byl jmenován neplaceným mimořádným profesorem fyziky. Na základní výuce experimentální fyziky na Německé univerzitě v Praze se však nepodílel. V roce 1903 z Prahy odešel na univerzitu do Černovic.<sup>65</sup>

Specifikace u základní dvousemestrové přednášky z experimentální fyziky jako vhodné či určené pro mediky, tak jak se v 70. letech 19. století objevila v seznamech přednášek pražské univerzity u E. Macha, posléze na čas vymizely. Mach takovou specifikaci naposledy uvedl v zimním semestru 1887/88, kdy ohlásil *Physikalisches Praktikum für Mediciner (als einstündiges Collegium, Einteilung in Gruppen)*. Až v době první světové války se I. díl základní dvousemestrové přednášky z experimentální fyziky (*Experimentalphysik I.*), vypisované tehdy profesorem A. Lampou, objevil také v nabídce přednášek pro posluchače všech fakult.<sup>66</sup> Co se týče druhého dílu této přednášky, poprvé v letním semestru 1914 jej Lampa v názvu adresoval medicím (*Experimentalphysik II. Physikalische Demonstrationen für Mediziner*, 5 h., pondělí až pátek 10–11 hod.). Podobně tomu bylo v letním semestru 1915 (*Experimentalphysik II. Spezieller Teil für Mediziner*, 5 h., pondělí až pátek 10–11 hod., fyzikální ústav). V následujícím šk. r. 1915/16, v letním semestru, byl II. díl přednášky Lampou označen jako speciální, se zohledněním aplikací (*Experimentalphysik II. Spezieller Teil unter Berücksichtigung der Anwendungen*). Mimochodem, v zimním

<sup>65</sup> Podrobněji např. E. TEŠÍNSKÁ, *Ernst Mach* (viz pozn. 27). Německá univerzita v Praze měla ve srovnání s Českou univerzitou zhruba třetinu studentů. Obor habilitací i nominální obor profesur fyzikálních oborů na této univerzitě byl nezdůvodněně vymezen jen jako fyzika, bez přídomku experimentální či teoretická.

<sup>66</sup> Šlo očividně o tutéž přednášku, která byla profesorem Lampou na filozofické fakultě Německé univerzity ohlášena jako *Experimental Physik (Allgemeiner Teil)*, pondělí až pátek 10–11 hod. v posluchárně fyzikálního ústavu.

semestru 1916/17 ohlásil Lampa také týdně jednohodinovou, od všech poplatků osvobozenou přednášku „Ernst Mach“, a to jak v rámci přednášek na filozofické fakultě, tak mezi přednáškami určenými posluchačům všech fakult. Přednášku *Experimentalphysik I, II* v tomto školním roce nijak nespécifikoval, v zimmím semestru byl však její první díl v seznamech uveden i mezi přednáškami pro posluchače všech fakult, v pododdíle nadepsaném „přednášky pro filozofy a mediky“. <sup>67</sup>

Také E. Lecher vydal učebnici fyziky pro lékaře (a biology), i když až po odchodu z Prahy, v roce 1912. <sup>68</sup> Dedikoval ji Ernstu Machovi. Lecherův přístup k předmětu se však dosti lišil od přístupu Macha v kompendiu pro mediky z roku 1863. Lecher se zdá být realističtější, protože – jak sám uvádí – při psaní učebnice měl na zřeteli nejen potřeby, ale i skutečný zájem mediků o fyzikální přednášky. Co se týče obsahu a formy jeho výkladu, nemohl se v něm neprojevit padesátiletý časový odstup mezi vydáním obou děl a velký pokrok přírodních a lékařských věd učiněný v tomto mezidobí. <sup>69</sup> Lecherova učebnice měla již i mnohem víc obrazových ilustrací než Machovo kompendium, a to včetně detailních nákrešů experimentálního uspořádání, zobrazení a popisu přístrojů, které Mach naopak označil za partie patřící spíše do výuky fyziků a techniků. I v tomto aspektu Lecherovy učebnice se jistě uplatnila rostoucí role fyziky a techniky v nových diagnostických a terapeutických metodách, které kladly stále vyšší požadavky na fyzikálně-technické znalosti a zručnost lékařů. Lecher do učebnice zařadil již také dílčí kapitoly o rentgenovém záření a přírodní radioaktivitě, které se staly novými mocnými (ale v rukách neznalých i nebezpečnými) nástroji v medicíně. Lecherova učebnice se očividně těšila dlouho velké oblibě, svědčí o tom fakt, že v roce 1954, řadu let po Lecherově smrti, vyšlo její jedenácté, byť přepracované vydání. Připravili je H. Schneider a F. Seidl.

Schéma výuky experimentální fyziky na Německé univerzitě v Praze v meziválečném období vypadalo zhruba následovně: Přednášku *Experimentalphysik I, II* (5 h.) vypisoval prof. A. Lampa až do odchodu do Vídně v létě 1919. Poté zůstala tamní stolice experimentální fyziky na čas neobsazena a v tištěných seznamech přednášek nebylo po dva školní roky u zmíněné přednášky uvedeno jméno přednášejícího. O suplování bylo tehdy rozhodováno bezprostředně před začátkem semestru. V letním semestru 1920 byl suplováním hlavní přednášky z experimentální fyziky (určené i medikům) a příslušných praktických cvičení pověřen soukromý docent Reinhold Fürth, krátce před tím habilitovaný pro fyziku. Samostatnou přednášku experimentální fyziky pro farmaceuty suploval asistent fyzikálního ústavu Německé univerzity Hermann Ehm, který pak k 1. únoru 1922 odešel učit na státní německé reálné gymnázium na Smíchově. <sup>70</sup>

S počátkem šk. r. 1922/23 převzal výuku experimentální fyziky na Německé univerzitě v Praze prof. Heinrich Rausch-Trautenberg (1880–1944), který přišel do Prahy z univerzity v Göttingen. V Praze zůstal do konce června 1931, kdy se vrátil do Německa, na univerzitu v Kielu. Základní přednášku *Experimentalphysik I, II* (5 h.) vypisoval po celou dobu svého

<sup>67</sup> AUK, *Ordnung der Vorlesungen an Der k. k. deutschen Karl-Ferdinands-Universität zu Prag*, 1914/15–1918/19.

<sup>68</sup> Ernst LECHER, *Lehrbuch der Physik für Mediziner und Biologen*, Leipzig–Berlin 1912, 451 s. Vyšla i další vydání, která byla v titulu adresovaná také psychologům.

<sup>69</sup> Plný text předmluvy viz příloha 3.

<sup>70</sup> Vedení fyzikálního ústavu Německé univerzity (*Physikalisches Institut*), který sídlil ve Viničné ul. č. 3, převzal po A. Lampovi 10. června 1919 dočasně prof. Philipp Frank. Dne 11. listopadu 1922 vedení ústavu předal prof. H. Rausch-Trautenbergovi.



působení v Praze.<sup>71</sup> Přednášku ohlásil v seznamech zprvu bez specifikací a dodatků, společně pro všechny zájemce. Velký počet do přednášky zapsaných studentů v zimním semestru však přesáhl kapacitu posluchárny tamního fyzikálního ústavu a vynutil si zavedení separátní, nejprve týdně čtyřhodinové a pak pětihodinové přednášky pro posluchače farmacie. V seznamech přednášek byla taková separátní přednáška nazvaná *Einführung in die Physik. Für Pharmazeuten* (4 h.) Rausch-Traubenbergem ohlášena poprvé v zimním semestru 1924/25, konaná však zřejmě byla již v předchozím zimním semestru.<sup>72</sup> O povolení a hlavně proplacení této separátní přednášky bylo ovšem nutno vždy znovu a znovu žádat ministerstvo školství a národní osvěty, žádost vždy znovu a znovu dokládat aktuálními čísly o počtu do přednášky zapsaných posluchačů a řádné konání přednášky v plném rozsahu vždy znovu a znovu dokládat. S tím spojená písemná agenda je ovšem dnes zajímavým historickým pramenem. Zejména v 30. letech 20. století, v době krize a všemožných úsporných opatření, ministerstvo nezdůvěřovalo velmi váhalo s povolením separátní přednášky a úhrady s ní spojených dalších výdajů. Součástí vleklých diskusí s děkanstvím přírodovědecké fakulty o této otázce byla i alternativa snížení nezbytného rozsahu výuky. Ten však byl jednoznačně zakotven v platných dobových studijních předpisech a fakultě se jej podařilo uhájit. Podobný postup byl ovšem ministerstvem uplatňován i vůči České (Karlově) univerzitě, jak již bylo zmíněno.

V letním semestru 1923/24 ohlásil prof. Rausch-Traubenberg také *Physikalisches Praktikum II*, které specifikoval následovně: v úterý 14–15 hod. a v sobotu 9–12 hod., pro mediky ve čtvrtek 14–17 hod. podle potřeby (*nach Bedarf*), ve fyzikálním ústavu. Ve šk. r. 1924/25, ohlásil v zimním a v letním semestru *Physikalisches Praktikum I, II* (3 a 6 h., bez další specifikace, určené zřejmě studentům přírodovědecké fakulty) a vedle toho samostatně v obou semestrech *Nach Bedarf physikalisches Praktikum für Mediziner* (v zimním semestru bez uvedení počtu hodin, v letním semestru 3 h.). Tříhodinové fyzikální praktikum pro mediky bylo tehdy honorováno částkou 1000 Kč; např. v zimním semestru 1927/28 se do něho zapsalo 43 posluchačů. Uvedené schéma základní přednášky z experimentální fyziky (pro přírodovědce a mediky a pro farmaceuty) a praktika pro mediky opakoval Rausch-Traubenberg i v následujících letech, až do odchodu z Prahy.

Nástupcem H. Rausch-Traubenberga na Německé univerzitě v Praze se stal Reinhold Fürth (1893–1979), žák Philippa Franka, který se v Praze narodil, na Německé univerzitě

<sup>71</sup> V seznamech přednášek Německé univerzity pro zimní semestr 1922/23 nebylo jméno H. Rausch-Traubenberga ani první díl zmíněné přednášky ještě uvedeny. Šlo však o jednu z nepřesností, k nimž docházelo v souvislosti s termínem tisku seznamů. Případné změny, opravy a aktualizace se řešily operativně, vývěskami na tzv. černé tabuli. Rausch-Traubenberg byl jmenován mimořádným profesorem experimentální fyziky na Německé univerzitě v Praze dekretem prezidenta čs. republiky z 30. srpna 1922, s účinností od 1. září 1922. V letním semestru toho školního roku již jeho jméno v seznamech přednášek figurovalo, mj. u přednášky *Experimentalphysik II*. (5 h.). Krátce poté, na základě dekretu prezidenta republiky z 12. března 1924, s účinností od 31. prosince 1923, byl jmenován řádným profesorem téhož oboru. AUK, fond Německá univerzita, *Physikalisches Institut*, 1922–1939.

<sup>72</sup> K zavedení této přednášky se váže připsal děkanství přírodovědecké fakulty Německé univerzity z 5. prosince 1923 adresovaný ministerstvu školství a národní osvěty. Šlo o žádost, aby prof. Rausch-Traubenbergovi bylo povoleno konat speciální (oddělenou) přednášku z experimentální fyziky pro farmaceuty v rozsahu 4 hodin týdně, za obvyklou remuneraci, která při uvedeném rozsahu výuky tehdy činila 3200 Kč. Žádost byla odůvodněna tím, že do základní pětihodinové přednášky z experimentální fyziky se v zimním semestru toho roku zapsalo 323 posluchačů, zatímco posluchárna fyzikálního ústavu Německé univerzity byla schopna pojmout nejvýše 200 posluchačů. Pro 83 zapsaných studentů farmacie bylo proto nutno konat separátní, čtyřhodinovou přednášku z experimentální fyziky. Žádost se opírala o doporučení profesorského kolegia fakulty, přijaté v zasedání kolegia 29. listopadu 1923. Žádosti bylo ministerstvem vyhověno. AUK, fond Německá univerzita, *Physikalisches Institut*, 1911/22–1939.

vystudoval matematiku a fyziku, v roce 1919 se zde habilitoval, v roce 1927 tu byl jmenován mimořádným a v roce 1933 řádným profesorem fyziky. Od šk. r. 1930/31 Fürth převzal přednášku *Experimentalphysik I, II* a odpovídající *Physikalisches Praktikum*: v zimním semestru vypisoval praktikum jako nespécifikované, v letním semestru pak zvlášt' praktikum pro přírodovědce (*Physikalisches Praktikum für Naturwissenschaftler*, 6 h.) a pro mediky (*Physikalisches Praktikum für Mediziner*, 3 h.). Přednášku *Einführung in die Physik für Pharmazeuten* (5 h.) ze zimního semestru převzal po odchodu Rausche-Traubenberga soukromý docent Otto Blüh, narozený v roce 1902 v Moravské Ostravě a habilitovaný pro fyziku na Německé univerzitě v roce 1929. Přednášku konal, vedle dalších fyzikálních přednášek, až do nuceného odchodu z Německé univerzity. Výnosem ministerstva školství a národní osvěty 20. června 1934 mu byl pro tuto přednášku, konanou v zimním semestru v rozsahu pěti hodin týdně, udělen trvalý učešní příkaz.

V návaznosti na Blühovu přednášku úvod do fyziky pro farmaceuty vypisoval R. Fürth od zimního semestru 1930/31 pro farmaceuty také speciální fyzikální praktikum (*Physikalisches Praktikum für Pharmazeuten*, 3 h.). Fürth byl zároveň členem zkušební komise pro farmaceuty. Ve vědeckých pracích se zabýval např. Brownovým pohybem a vybranými biofyzikálními otázkami. Byl teoretikem i experimentátorem.<sup>73</sup>

Uvedené schéma přednášek a praktik pro mediky a farmaceuty bylo na přírodovědecké fakultě Německé univerzity zachováno až do vypuknutí druhé světové války. R. Fürth byl ještě ve šk. r. 1937/38 děkanem přírodovědecké fakulty Německé univerzity, v roce 1938 byl však pro svůj židovský původ z univerzity propuštěn a v roce 1939 z Československa před nacisty emigroval do Velké Británie (za války pak působil na univerzitě v Edinburku ve Velké Británii). Jeho jméno figuruje ještě v seznamech přednášek Německé univerzity ohlášených na zimní semestr 1938/39; v letním semestru 1939 však již Fürth v seznamu přednášek uveden není.

Německá univerzita v Praze pokračovala ve výuce i za války. O zajištění výuky fyziky pro mediky a farmaceuty se v roce 1939 provizorně podělili soukromý docent (teoretické) fyziky Walter Glaser a mř. profesor fyzikální chemie Karl Ludwig Wagner: Glaser převzal přednášku *Experimentalphysik I (für Mediziner und das 1. Semester der Lehramtskandidaten für Naturwissenschaften)*; 4 h.), Wagner přednášku *Einführung in die Physik für Pharmazeuten* (5 h.) a *Physikalisches Praktikum für Pharmazeuten* (5 h.). Od roku 1940 převzal výuku experimentální fyziky prof. Bernard Gudden, povoláný na Německou univerzitu v Praze z univerzity v Erlangen. V roce 1942 přišel na Německou univerzitu v Praze jako profesor experimentální fyziky ještě Wilhelm von Meyeren. V seznamech přednášek Německé univerzity z doby války byly několikrát otištěny také studijní požadavky pro mediky; figuroval v nich nadále požadavek v prvním roce studia absolvovat dvousemestrovou přednášku z fyziky (3 h.) a fyzikální praktikum (ve 2. semestru, 3 h.). Německá univerzita v Praze byla zrušena dekretem prezidenta republiky z 18. října 1945, nabývajícím účinnosti zpětně dnem 17. listopadu 1939.

<sup>73</sup> O. Blüh figuruje v tištěných seznamech přednášek Německé univerzity v Praze naposledy v zimním semestru 1938/39. Podle přípisu děkanátu přírodovědecké fakulty Německé univerzity k Zemskému úřadu v Praze z 13. června 1938 však konal ještě v letním semestru 1938 řádně a v plném rozsahu přednášku *Höhere Experimentalphysik II. (Physik der Strahlung)* (2 h.), za níž mu byla navržena remunerace 1600 Kč. V r. 1937 byl v profesorském sboru Přírodovědecké fakulty Německé univerzity předložen návrh na jmenování O. Blüha bezplatným mimořádným profesorem, k jmenování však již nedošlo. Archiv UK, fond Německá univerzita, *Physikalisches Institut, 1922–1939*.

## 5.2 Masarykova univerzita v Brně a Komenského univerzita v Bratislavě

Na univerzitách v Brně a Bratislavě, zřízených v roce 1919, byly na rozdíl od Karlovy univerzity v Praze již v meziválečném období na lékařských fakultách vybudovány ústavy lékařské fyziky.<sup>74</sup> Budování, správa a provoz těchto ústavů byly nicméně zpočátku zajišťovány v úzké personální vazbě na přírodovědecké fakulty v Brně a v Praze.

Výuku fyziky pro mediky na Masarykově univerzitě v Brně zajišťoval po řadu let profesor fyziky na české technice v Brně Vladimír Novák, již zmíněný někdejší asistent prof. Strouhala na České univerzitě v Praze. Ústav lékařské fyziky Lékařské fakulty Masarykovy univerzity spravoval od roku 1921 do konce šk. r. 1933/34. S přípravou pokusů a přednášek mu vypomáhali asistenti a demonstrátoři tohoto ústavu. Jako první to byl v letech 1921–1929 medik Alois Lednický, který se později věnoval psychiatrické praxi. Posledním z Novákových asistentů ve zmíněném ústavu byl astronom Josef Mohr, který před tím v letech 1928–1933 působil na Ústavu lékařské fyziky na Komenského univerzitě v Bratislavě.<sup>75</sup>

V. Novák ve svých pamětech vzpomíná na posluchače (posluchačky) z řad mediků, které zkoušival z fyziky, následujícími slovy: „*Konečně bych připomenul, jak bolestně mne dojímal zdravotní stav některých zkoušených. Rozčilení a tréma některých byly tak značné, že jsem je po zjištění tohoto stavu posílal na procházku nebo odkazoval na jiný den. Zvláště mne překvapovalo, jak na studium lékařství přichází mnoho nezdravé mládeže! Některé posluchačky, slaboučké a vychrtlé, mluvily tak tiše a nesrozumitelně, že jsem si je nedovedl představit jako lékařky. Mám za to, že by se této okolnosti mělo dbáti, lékař má být sám zdrav, aby již tím přiváděl pacienta k veselejší myslí a naději na uzdravení. Uvěříte plešatému, který vám nabízí zázračnou vodičku pro vzrůst vlasů? Poslechnete kazatele, horličícího proti alkoholu, uvidíte-li ho v restauraci nebo vinárně pít pivo nebo víno?*“<sup>76</sup>

Po V. Novákovi převzal v r. 1934 vedení ústavu a přednášky lékařské fyziky na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity profesor experimentální fyziky Josef Zahradníček (1881–1968) z tamní přírodovědecké fakulty. Z přednášek experimentální fyziky, které konal na Masarykově univerzitě pro začátečníky a posluchače lékařství vychází jeho kniha *Záření. Výbrané kapitoly z přednášek pro posluchače lékařství a přírodních věd*, kterou vydal v roce 1937 vlastním nákladem. V jejím úvodu mj. píše: „*Měl jsem hlavně na myslí*

<sup>74</sup> Masarykova univerzita v Brně byla zřízena zákonem ze dne 28. ledna 1919, č. 50 Sb. z. a n., a to se čtyřmi fakultami: právnickou, lékařskou, přírodovědeckou a filozofickou. První a druhý ročník na lékařské fakultě měl být podle litery zákona otevřen počátkem studijního roku 1919/20, fakulty přírodovědecká a filozofická měly zahájit výuku nejspíše počátkem studijního roku 1921/22.

Komenského univerzita v Bratislavě byla zřízena zákonem ze dne 27. července 1919, č. 375 Sb. z. a n., rovněž se čtyřmi fakultami. Jako první zde zahájila činnost fakulta lékařská (30. července 1919), poté fakulta filozofická (22. září 1921) a právnická (od zimního semestru 1921/22). Uvedení do provozu přírodovědecké fakulty si však vyžádalo více času. O. PLACHT – F. HAVELKA, *Předpisy*, s. 62 a 63.

<sup>75</sup> V. Novák ve svých pamětech vzpomíná, že po zřízení lékařské fakulty při Masarykově univerzitě byl požádán ministrem školství a národní osvěty O. Srdínkem, aby převzal přednášky pro mediky a spolu s nimi i pro veterinární lékaře z Vysoké školy zvěrolékařské v Brně. Mělo to být provizorní řešení, které však trvalo 15 let. Vladimír NOVÁK, *Vzpomínky a paměti (Životopis)*, Brno 1939, s. 330 nn. Otakar Srdínko byl ministrem školství a národní osvěty v období 9. 12. 1925 – 18. 3. 1926; v Novákových vzpomínkách tak zřejmě došlo k nějakému časovému zkratu.

<sup>76</sup> V. NOVÁK, *Vzpomínky a paměti*, s. 336.



*své žáky-mediky, pro ně je tato knížka napsána jako příručka při studiu lékařské fyziky. Doufám, že i posluchačům fyziky poslouží při počátečním studiu.*<sup>77</sup>

Zahradníček se koncem roku 1938 přednášek z lékařské fyziky vzdal ve prospěch Viktora Teisslera, který po nuceném návratu ze Slovenska v roce 1938 nastoupil k 1. lednu 1939 na Lékařskou fakultu Masarykovy univerzity v Brně. Teissler tehdy převzal přednášky z fyziky i na Vysoké škole zvěrolékařské v Brně, které zajišťoval zpočátku rovněž V. Novák, po něm od roku 1929 docent experimentální fyziky na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity Josef Sahánek (1896–1942) a po jeho odchodu na Vysokou školu technickou M. R. Štefánika do Košic v létě 1938 krátce profesor technické fyziky na České vysoké škole technické v Brně Josef Velišek (1896–1947). Po válce a obnovení činnosti českých vysokých škol nastoupil do čela Ústavu pro lékařskou fyziku na Masarykově univerzitě v Brně znovu V. Teissler, ústav vedl až do roku 1950.

Komenského univerzita v Bratislavě neměla ve svých počátcích vedle lékařské fakulty fakultu přírodovědeckou. Požadovanou výuku fyziky pro mediky tu proto bylo třeba zakotvit přímo na lékařské fakultě. K vybudování a vedení ústavu lékařské fyziky na této fakultě byl v roce 1923 z Prahy povolán soukromý docent PhDr. Viktor Teissler (1883–1962). V roce 1925 tu byl jmenován mimořádným, v roce 1927 řádným profesorem lékařské fyziky. Rovněž Teissler patřil k početné „rodině“ žáků prof. Č. Strouhala. Po studiích na České univerzitě v Praze nejprve krátce působil jako bezplatný asistent v tamním fyzikálním ústavu. Pak řadu let učil na středních školách, několik let pracoval na ministerstvu školství. V roce 1923 se na Přírodovědecké fakultě Karlovy univerzity v Praze habilitoval pro vědeckou fotografii a fotochemii. Tuto docenturu udržoval vypisováním docentských přednášek i po odchodu do Bratislavy. Jak to časově a organizačně zvládal, nevíme. O budování výuky fyziky pro mediky na univerzitě v Bratislavě se Teissler zmiňuje v předmluvě učebnice *Lékařské fyziky*, kterou vydal v roce 1937 (viz příloha 4).<sup>78</sup> Není bez zajímavosti, že jedním z pramenů a inspiračních zdrojů při sepisování této učebnice byla Teisslerovi již vzpomenu-tá učebnice fyziky pro mediky a biology od E. Lechera (přírozeně jedno z jejích novějších vydání).

Po Teisslerově odchodu do Brna vedl ústav lékařské fyziky v Bratislavě v letech 1939–1945 doc. MUDr. Jozef Skotnický (nar. 1910, habilitovaný pro lékařskou fyziku v r. 1941, mimořádným profesorem byl jmenován v r. 1944). Na rozdíl od Karlovy univerzity v Praze a Masarykovy univerzity v Brně pokračovala na Komenského univerzitě v Bratislavě výuka i za druhé světové války. Po válce, v roce 1945, byl správou ústavu lékařské fyziky na Komenského univerzitě dočasně pověřen prof. RNDr. Dionýz Ilkovič (1907–1980) z tamní přírodovědecké fakulty. V lednu 1946 převzal vedení ústavu doc. MUDr. a RNDr. Žigmund Križan (1907–1964), čerstvě habilitovaný z lékařské fyziky, a stál v jeho čele až do roku 1964.<sup>79</sup>

<sup>77</sup> Josef ZAHRADNÍČEK, *Záření. Vybrané kapitoly z přednášek pro posluchače lékařství a přírodních věd*, Brno 1937, 98 s. Zahradníček v knize rozdělil výklad o různých druzích záření podle vlnových délek, a to následně: elektromagnetické záření (až k ultrakrátkým vlnovým délkám užívaným v diatermii), záření světelné, stavba atomu a atomární spektra, rentgenové záření (včetně kapitolky o dozimetrii rtg. záření), radioaktivita (včetně kapitolky o ozařování paprsky  $\gamma$  – curieterapii) a nakonec záření hmotné (katodové a anodové paprsky, hmotový spektroskop, kosmické záření). Největší pozornost (počet stran) věnoval ovšem záření světelnému.

<sup>78</sup> Viktor TEISSLER, *Lékařská fyzika*, Praha 1937, 612 s.

<sup>79</sup> K biografickým údajům podrobněji viz např. Eulálie SEDLÁČKOVÁ, *75 rokov LF UK, Prehľad profesorov lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave 1919–1994*, Bratislava 1994, 61 s.

## 6. Vykročení k novému zakotvení lékařské fyziky na lékařských fakultách Univerzity Karlovy po roce 1945 a k novým interdisciplinárním vazbám

Na Karlově univerzitě došlo po druhé světové válce a znovuotevření českých vysokých škol rovněž k zakotvení lékařské fyziky přímo na lékařských fakultách formou profesur a vědeckých ústavů, ne však okamžitě. Po obnovení výuky na českých vysokých školách pokračoval v přednáškách z fyziky pro mediky z Lékařské fakulty UK v Praze zprvu prof. A. Žáček, který pak také mediky zkoušel u prvního rigoróza.<sup>80</sup> S přednáškami z lékařské fyziky na této fakultě po válce pomáhal také Žáčkův asistent RNDr. Jaroslav Kozel (nar. 1904); v roce 1950 vydal dvoudílná skripta *Lékařská fyzika*, která v úvodu označil jako prozatímní pomůcku pro posluchače prvního semestru lékařské fakulty.<sup>81</sup>

Dříve než na Lékařské fakultě UK v Praze byla po válce lékařská fyzika zakotvena profesurami a vědeckými ústavu na nově zřízených mimopražských pobočkách lékařské fakulty v Plzni, kde se prvním profesorem a přednostou Ústavu lékařské fyziky stal J. Šafránek,<sup>82</sup>

<sup>80</sup> J. Šafránek líčí v jedněch svých poznámkách (asi ne zcela nepředpojatě) situaci s poválečnou obnovou výuky experimentální fyziky na Karlově univerzitě těmito slovy: „*Přednášky Experimentální fyzika, 5 hod. týdně, byly ohlášeny jenom na jméno prof. Žáčka, ač bylo zřejmo, že na tento úkol při velikém počtu posluchačů nestačí. Bylo zapsáno asi 1200 mediků, 400 farmaceutů, 400 přírodovědců. Celkem asi 2000 posluchačů, což by předpokládalo asi 6násobné opakování přednášky, protože do velké posluchárny ve fysik. ústavu se vejde jen asi 300 posluchačů. Výpomocí (farmaceuti) byl pověřen jedině doc. dr. Kunzl a pak počítal Žáček s Petřílkou. Tomu však pro kolaboraci [vyvrácené podezření] nebylo dovoleno přednášet. Nabídl jsem sboru prof. písemně výpomoc. Žáček psal řediteli průmyslovky [na niž Šafránek tehdy učil] Ing. Postlovi dopis, kde mezi řádky ho vybízel, aby mi přednášky nepovolil. Ten však mi dal plně povolení. Teprve potom mne Žáček povolal, řekl mi, že přednáška bude 4× opakována, 2× Žáček, 1× Kunzl, 1× Šafránek, a dal mi vybrati. Do mého oddělení pak dirigoval posluchače věd přírodních. První přednáška se konala v sobotu 7. července od 11 h do 12 h 30 m ve velké posluchárně, bylo přítomno asi 40 posluchačů. Nepříznivá doba, 6. července pátek, 8. července neděle. ... Přednesena Mechanika, Termika, Magnetismus. Přednášky skončeny v pátek 31. srpna 1945 ve 13 h odpol. ... Zmínka o atomové puňě [svržené USA na Hirošimu a Nagasaki 6. a 9. srpna 1945] a nakonec rozlučení s přáním do života všem posluchačům. Celkem zapsáno asi 430 posluchačů. ... průměrná návštěva 250 posluchačů. Pokusů jen málo, protože instrumentarium zničeno a rozkradeno.*“ Archiv AV ČR, fond Jaroslav Šafránek, i. č. 440, k. 7.

<sup>81</sup> Jaroslav KOZEL, *Lékařská fyzika, I. a II. část*, Prozatímní učební pomůcka, Praha 1950, 220 s. (citace ze s. 1). Učebnice zahrnovala následující hlavní kapitoly: *Úvod, Mechanika pevných látek, Mechanika kapalin, Mechanika plynů, Akustika, Termika, Fyzikální chemie* [!], *Elektrina a magnetismus, Optika, Atomistika* (s. 206–215, s podkapitolami: *Mendělejevova periodická soustava, Model atomu. Isotopy, Radioaktivita přirozená a umělá, Složení atomového jádra, Jednotky záření, Radon, Měření radioaktivity. Wilsonova mlžná komora, Geigerův a Müllerův počítač, Ionizační komůrka, Urychlovače částic: lineární, Cyklotron, Užití radioaktivity*), *Literatura pro další studium* (rozdělená na spisy jednak ideologické – s odkazem na spisy Engelse *Dialektika přírody a Anti-Dühring* a Lenina *Materialismus a empiriokriticismus*, jednak odborné s odkazem např. na učebnici lékařské fyziky V. Teisslera), *Úlohy pro fyzikální praktikum mediků*. V doslovu učebnice autor píše: „*Předložená skripta jsou určena pro posluchače lékařské fakulty v I. semestru k přípravě na dílčí zkoušku z fyziky. Tato skripta jsou dočasnou náhradou kolektivní učence fyziky pro mediky, která vyjde v příštím roce. Rozsah skript poněkud vzrostl proto, že na příslušných místech byly zopakovány kapitoly z fyziky pro gymnasia, které jsou zvláště potřebné pro porozumění fyzice pro mediky.*“ Citace ze s. 215.

J. Kozel absolvoval studium matematiky a fyziky na Přírodovědecké fakultě UK v Praze. Ve š. r. 1929/30 předložil doktorskou disertaci *Výpočet oscilačních charakteristik lampového generátoru ze statických charakteristik pomocí řady sukcesivních aproximací*, vypracovanou pod vedením prof. A. Žáčka.

<sup>82</sup> Jaroslav Šafránek byl pověřen suplováním přednášek a cvičení z fyziky pro mediky na Lékařské fakultě UK, odbočce v Plzni, 30. listopadu 1945. Dekretem prezidenta republiky z 6. září 1946 byl pak na této fakultě jmenován profesorem lékařské fyziky. V r. 1955 přešel na fakultu všeobecného lékařství UK do Prahy, kde se stal vedoucím katedry lékařské fyziky a přednostou tamního fyzikálního ústavu. Šafránek vydal hned po válce skripta *Lékařská fyzika* (první vydání Plzeň 1945). Po příchodu na Fakultu všeobecného lékařství UK do Prahy vydal *Přehled fyziky pro mediky*, 1. vydání Praha 1955, 72 s. Archiv AV ČR, fond J. Šafránek.

a v Hradci Králové, kde byl prvním přednostou Ústavu pro lékařskou fyziku jmenován doc. RNDr. Jaroslav Nussberger.<sup>83</sup>

Po únoru 1948 byl prof. Žáček na Přírodovědecké fakultě UK označen za reakční osobu a v roce 1949 předčasně penzionován.<sup>84</sup> V přednáškách fyziky pro mediky zřejmě pokračoval J. Kozel, u I. rigoróza mediků dočasně zkoušel J. Bačkovský. Na Fakultě všeobecného lékařství UK v Praze byla pak lékařská fyzika dočasně spojena s lékařskou chemií v rámci katedry fyziky a chemie v čele s prof. MUDr. a MVDr. Janem Šulou (1904–1994). Pod tuto katedru spadal nejprve i fyzikální ústav fakulty, který zařídil v roce 1951 doc. J. Kozel. V roce 1955 se vedoucím tohoto ústavu stal J. Šafránek, který se vrátil z Plzně do Prahy. Ve šk. r. 1957/58 došlo k oddělení kateder fyziky a chemie i příslušných ústavů. Vedoucím katedry a Ústavu lékařské fyziky Fakulty všeobecného lékařství UK v Praze se po smrti J. Šafránka v roce 1957 stal MUDr. Zdeněk Dienstbier (nar. 1926). Ve šk. r. 1960/61 byla pak z katedry lékařské fyziky vytvořena katedra lékařské fyziky a nukleární medicíny a z Ústavu lékařské fyziky Ústav biofyzikální.<sup>85</sup>

Po válce došlo postupně také k dořešení již před válkou započatých reforem farmaceutického studia, které v roce 1969 vyústily ve zřízení samostatné Farmaceutické fakulty UK v Hradci Králové, zajišťující si také výuku fyziky.

Vedle zakotvení lékařské fyziky na lékařských fakultách došlo po válce, s další diferenciací a specializací univerzitního studia fyziky, posléze k zavedení nových fyzikálních oborů s vazbou k biologickým či lékařským vědám na nově vzniklých fakultách (např. studium biofyziky na matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze nebo dozimetrie záření na fakultě jaderné a fyzikálně inženýrské ČVUT). Vývoj výuky fyziky pro mediky a pronikání biomedicínských oborů do fyziky po roce 1945 však představuje samostatnou kapitolu v dějinách československé vědy a společnosti. Svým způsobem je patrný i v nových učebních pomůckách – skriptech a celostátních učebnicích pro lékařské i fyzikální obory, které jsou výběrově ilustrovány v přílohách k tomuto článku.

## 7. Závěrečná rekapitulace

Do historie zakotvení výuky fyziky pro lékaře na pražské univerzitě se promítl jak celkový vývoj pražské univerzity (a posléze i dalších československých univerzit), tak nejnovější objevy v oboru medicíny a fyziky a jejich tuzemské reflexe. Úzké personální propojení obou formujících se oborů v samých počátcích pražské univerzity vystřídal v polovině 19. století jejich oddělení, institucionálně podpořené zrovnoprávněním postavení lékařské a filozofické fakulty. Výuku fyziky pro studenty medicíny (a také pro studenty farmaceutických kursů) zajišťovala na pražské univerzitě nadále filozofická a od roku 1920 pak přírodovědecká fakulta. Vedle přednášek přitom byla časem zavedena i praktická cvičení z fyziky pro mediky.

<sup>83</sup> Náčelníkem katedry lékařské fyziky na Vojenské lékařské akademii J. E. Purkyně v Hradci Králové v letech 1951–1958 byl fyzik Vilém Santholzer (jmenovaný v r. 1951 docentem a v r. 1953 profesorem).

<sup>84</sup> Podrobněji viz např. E. TEŠÍNSKÁ, *Český fyzik August Žáček (1886–1961), vědecká kariéra a předčasná penzionování*, AUC–HUCP 48/1, 2008, s. 89–109.

<sup>85</sup> Viz též Zdeněk DIENSTBIER, *Stálo za to žít*, Praha 2001, s. 58 nn.; Týž, *Životní fragmenty (převážně nevážně)*, Praha 2002, s. 53 nn.

Zajištění výuky fyziky pro velké počty studentů medicíny, včetně jejich zkoušek u prvního rigoróza, bylo pro filozofickou a poté přírodovědeckou fakultu náročným úkolem jak po stránce personální a metodické, tak co do kapacity a vybavení učeben a praktik tamního fyzikálního ústavu. Na druhé straně plynuly z této výuky filozofické, respektive přírodovědecké fakultě a jejím profesorům experimentální fyziky zajímavé vedlejší příjmy. Proto zřejmě fakulta i sami profesori o tuto výuku zjevně stáli a bránili se jejímu případnému přenesení na lékařskou fakultu. Zmíněné aspekty organizace a zajištění výuky fyziky pro mediky lze přitom v meziválečném období zaznamenat jak na české Karlově univerzitě, tak na Německé univerzitě v Praze.

I když již v meziválečném období existovaly určité tendence k zakotvení oboru lékařské fyziky přímo na lékařské fakultě Karlovy univerzity, k tomuto kroku došlo až po druhé světové válce, a to nejprve na nově zřízených pobočkách lékařské fakulty Karlovy univerzity v Plzni a v Hradci Králové. Zakotvení lékařské fyziky přímo na lékařské fakultě systemizovanou profesurou a vědeckým ústavem se do roku 1939 (resp. 1945) podařilo jen na Komenského univerzitě v Bratislavě nově zřízené v meziválečném období, a to jen v důsledku potíží s uvedením do provozu tamní přírodovědecké fakulty.

## PŘÍLOHY<sup>86</sup>

Úvahy o významu fyziky pro lékaře a způsobu jejího zakotvení ve výuce budoucích lékařů se v průběhu historie obou oborů tříbily a nebývaly jednotné ani v téže době. Pokusíme se to ilustrovat na úvodech a předmluvách několika dobových učebnic fyziky pro lékaře citovaných v následujících přílohách, které se blíže váží k historii vědy v českých zemích, popřípadě v bývalém Československu. Porovnání těchto učebnic zároveň ukazuje, že největší pozornost ve výuce fyziky pro mediky byla po celé sledované období stále věnována víceméně klasickým tématům z elektřiny a optiky. Od počátku 20. století do učebnic fyziky pro mediky nicméně začaly pozvolna pronikat i kapitoly o nových druzích záření, atomové a jaderné fyzice. Pod náporom faktů, které přinesl vývoj moderní vědy, se zároveň z novějších učebnic první poloviny 20. století začal vytrácet důraz na filozofický kontext základních fyzikálních pojmů a zákonitostí. Pro tuzemské učebnice lékařské fyziky z 50. let jsou pak v duchu tehdejší ideologické propagandy a podobně jako v ostatní oficiální literatuře typické povinné odkazy na klasiky marxismu-leninismu a na sovětské autory. V úzké provázanosti ideologie a vědy se v učebnicích lékařské fyziky z této doby objevují také kapitoly o hrozbě jaderných zbraní a s tím související partii o organizaci a úkolech zdravotní služby, včetně například medicínsky závažné a zajímavé problematiky léčby nemoci z ozáření.<sup>87</sup>

<sup>86</sup> V názvech příloh citujeme díla s údaji na titulním listě, které obsahují namnoze upřesňující informace o autorovi, obrazových přílohách a vydavateli. Vybrané pasáže uvádíme v jazyce originálu, bez překladu.

<sup>87</sup> V učebnici B. Schobera z r. 1959 figuruje (asi jako v jediné z tehdejších učebnic) i podkapitola (v rozsahu zhruba půl strany) nazvaná *Nebezpečí hrozící od výbuchu nukleárních reaktorů* (s. 424). Byla očividně odezvou na zprávy o havárii jaderného reaktoru v Kanadě, o nichž bylo referováno na První mezinárodní konferenci o mírovém využití atomové energie v Ženevě v r. 1955, které se Schober jako člen československé delegace zúčastnil. Je s podivem, že taková „poplašná“ zmínka v učebnici prošla, byť se týkala kapitalistické ciziny. Mohla mít přece jen negativní dopad na vnímání budoucími lékaři tehdejších smělých čs. plánů v jaderné energetice.

## **PŘÍLOHA 1**

**Handbuch der Vorbereitungslehre für das Studium der Chirurgie. Enthaltend: Naturlehre, medicinische Chemie, Mineralien-, Pflanzen- und Thierkunde. Von Johann Bapt. Wisgrill, Medicinae Doctor, und außerordentlichem Professor der psychischen Anthropologie, Logik und Physik für Wundärzte an der Hochschule zu Wien. Wien 1832, 326 s.**

### **Vorrede [s. I–IV]**

Das Studium der Chirurgie, welches in den k. k. Staaten auch einen bedeutenden Theil der Arzneykunde in sich faßt, hat sich in unsern Zeiten zu jener Stufe der Vollkommenheit empor geschwungen, auf welcher es in Form und Vortrage mit dem Feyerkleide der Wissenschaft geschmückt erscheint. Dadurch ist aber eben das Bedürfniß nach Vorbildung in den verschiedenen Zweigen der Naturwissenschaft, deren Theil die Arzneykunde selbst ist, auf das Lebhafteste hervorgetreten.

Da den Schülern dieses Studiums in der Regel die Vorstudien mangeln, so unternahmen es schon mehrmahls sehr achtungswerthe Männer, diesem Bedürfnisse durch zweckmäßige Schriften abzuhelfen, welche das Nöthige und besonders Wissenswerthe aus dem Gebiete der Naturwissenschaft, insbesondere der Naturlehre enthalten. Meines Wissens jedoch ist noch kein Werk in der Ausdehnung, Form und Darstellungsweise des vorliegenden erschienen, welches sowohl dem gegenwärtigen Standpuncte der Wissenschaft zu entsprechen, als auch zugleich in ein harmonisches Verhältniß mit dem Vortrage der zunächst angrenzenden Fächer der Arzney- und Wundarzneykunde zu treten sucht.

Ich habe mich bey diesem Unternehmen ein Dreyfaches vorgestellt, welches aus den Verhältnissen des künftigen Wundarztes nothwendig hervorzugehen schien. Ich dachte mir den Wundarzt als gebildeten Menschen überhaupt, als heilkundiges Individuum insbesondere, und in seiner bürgerlichen Stellung auf dem Lande als einen Mann, welcher Gelegenheit hat, auf seine Mitbürger durch gemeinnützige Kenntnisse höchst wohlthätig zu wirken.

In diesem dreyfachen Verhältnisse in Zukunft lebend muß es demselben höchst erwünscht erscheinen, sich mit Kenntnissen aus der Physik, Chemie, Mineralien-, Pflanzen- und Thierkunde bereichern zu können, die ihm nicht nur die Studien passend ersetzen, welche seine Verhältnisse bis jetzt verweigerten, und allein ein tieferes Eindringen in sein Berufsstudium möglich machen, sondern die auch in der Folge, wenn er der Schule entwachsen ist, für sein Wirken eben so ersprießlich, als für seine Mitbürger gemeinnützig ihm die Achtung und den Segen derselben sichern werden.

Nach dieser zum Grunde gelegten Ansicht habe ich aus der Physik, Chemie, Mineralien-, Pflanzen- und Thierkunde das aufgenommen und zusammengestellt, was leicht faßlich ist, und einem Wundarzte bey seinen Studien und in seinem praktischen Wirkungskreise theils unerläßlich ist, theils nützlich werden kann. Ich benützte dabey dankerfüllten Herzens die ausgezeichneten Werke so vieler höchst achtbarer in- und ausländischer Gelehrten, deren gediege Arbeit mein Unternehmen mächtig erleichterte, welches, wie der Zweck besagt, auf Originalität wohl nicht Ansprüche machen kann.

In Betreff der Anordnung des Ganzen bin ich auf folgende Weise zu Werke gegangen:

Ich schicke jene Grundbegriffe aus der Mathematik voraus, die mir unentbehrlich scheinen, und verbinde damit die Lehre von den Dezimalbrüchen, deren Kenntniß in unsern

Tagen mehr als je Bedürfniß geworden ist. Hierauf folgt die Physik mit Beseitigung aller mathematischen Begründung nach einer Ordnung, die sich mir seit mehreren Jahren im Vortrage für Schüler der Wundarzneykunde am vortheilhaftesten erweist. An diese reiht sich das Nöthige aus der Mineralogie, Botanik und Zoologie. Die Chemie vertheile ich unter das Ganze so, daß die Physik an einem passenden Platze die allgemeinen Grundbegriffe dieser Wissenschaft aufnimmt, die verschiedenen Sectionen derselben aber nach den Naturreichen mit dem jedesmahligen physiographischen Theile in Verbindung gebracht werden.

Bey der Darstellung suchte ich wohl nach Möglichkeit populär zu seyn, konnte mich aber doch nicht einer besonders gedrängten Kürze befleißigen, weil das Werk als ein solches gelten soll, worin der Wundarzt, dem in der Regel nicht mehrere Schriften über denselben Gegenstand zu Gebote stehen, nöthigen Falls Rath und Sache finden kann. Einige Gegenstände, die für ihn besonders wichtig erscheinen, mußten auch ausführlicher behandelt werden. Daß dabey dem mündlichen Vortrage noch ein weites Feld zur Erklärung und Ergänzung offen bleibt, ist leicht zu erachten.

Der Verfasser.

## **PŘÍLOHA 2**

**Compendium der Physik für Mediciner von Dr. Ernst Mach, Privatdocent der Physik an der k. k. Universität zu Wien. Mit 225 in den Text eingedruckten Holzschnitten. Wien (Wilhelm Braumüller) 1863, 274 s.**

### **Vorwort [s. V–VI]**

Vorliegende Buch hat hauptsächlich die Bestimmung, meinen Vorträgen als Leitfaden zu dienen. Ich habe mir, um es kurz zu sagen, die Aufgabe gestellt, meine Zuhörer in möglichst kurzer Zeit mit den gangbarsten physikalischen Anschauungsweisen vertraut zu machen, in der Ueberzeugung, dass es nicht sowohl die Unkenntnis der Details, als vielmehr die Unvertrautheit mit diesen Anschauungsweisen überhaupt ist, was dem Mediciner die physiologischen Studien erschwert. Es war mir daher durchgängig weniger um Häufung von That-sachen und Einzelheiten als um Klarheit der Grundbegriffe und Zusammenhang zu thun. Fehlende Detailkenntnisse können immer leicht nachgetragen werden. Muss dies doch der Physiker von Fach, wenn er anfängt sich mit einem besondern Gebiete speziell zu beschäftigen. Nach der Lektüre dieses Büchleins wird der Mediziner, wie ich hoffe, jedes grössere Werk, wie etwa Fick's medizinische Physik mit Leichtigkeit und mit Erfolg studieren.

Die vorausgesetzten Kenntnisse mussten natürlich auf ein Minimum reduziert werden; doch vermied ich es, alles das breit auseinanderzusetzen, was dem Leser nothwendig schon bekannt sein muss. Ich darf wohl von meinen Zuhörern annehmen, dass sie Kunzek's Experimentalphysik gelesen haben, oder dass es ihnen wenigstens nicht schwer fällt, das Fehlende nachzutragen.

Einige Abweichungen von der gewöhnlichen Eintheilung wird man mir hoffentlich nicht übel nehmen. Das jetzige System wird ja von Tag zu Tag unbequemer. Es ist nicht mehr möglich, die Lichterscheinungen für sich, die Wärmeerscheinungen für sich darzustellen und dieser Uebelstand muss in Zukunft noch fühlbarer werden. Man wird dann in einem Lehrbuche der Physik die verschiedenen Arten der Molekularvorgänge systematisch



behandeln und es als bloss zufällig betrachten, ob sie als Licht gesehen, als Wärme empfunden, als Schall gehört werden. In der That ist ja die jetzt übliche Eintheilung keine physikalische, sondern vielmehr eine physiologische. Uebrigens möchte ich hiemit noch durchaus nicht behauptet haben, dass das her projektirte System auch schon beim ersten Unterrichte in der Physik zweckmässig wäre.

Die Atomentheorie liess ich überall in den Vordergrund treten, zwar nicht in der Meinung, dass sie das Letzte und Höchste sei, und selbst keiner weiteren Stütze mehr bedürfe, sondern weil sie die Erscheinungen in einen einfachen und anschaulichen Zusammenhang bringt. Man kann die Atomentheorie, wenn es erlaubt ist sich so auszudrücken, als eine Formel betrachten, die schon zu manchen Resultaten geführt hat und auch fernerhin noch zu solchen führen wird. In der That, was immer für eine metaphysische Ansicht über die Materie künftig auftreten wird, immer werden sich die nach der Atomentheorie gewonnenen Resultate in dieselbe übersetzen lassen, so wie man Formeln nach Polarcoordinaten in Parallelcoordinaten ausdrücken kann.

Wo philosophische Fragen berührt wurden, was nicht ganz zu vermeiden war, hielt ich mich auf dem Boden der Naturwissenschaft. Theils weil dieser Standpunkt eine gewisse Berechtigung hat, theils auch in der Ueberzeugung, dass man von diesem Standpunkte einige Zeit die Aussicht müsse genossen haben, um die Nothwendigkeit zu fühlen, dass die Untersuchung auch von einer anderen Seite her geführt werden müsse; manche Menschen gelangen nie dahin.

Apparate wurden nicht ausführlich beschrieben. Diese Systeme von fein polirten Häckchen und Schraubchen nehmen sich in einem Compendium sehr unpassend aus. Solche Dinge haben nur in der Hand des Forschers einen Werth, wenn mit denselben gearbeitet und Wissenschaft produziert wird. Praktische Demonstrationen leisten hier gewiss mehr, als noch so ausführliche Beschreibungen.

Ich übergebe nun das Büchlein der Oeffentlichkeit in der Hoffnung, dass es den oben bezeichneten Zweck erfüllen wird. Nicht mehr und nicht weniger als diese bescheidene Aufgabe habe ich mir vorgesetzt.

Schänkirchen, im Juli 1862.

Der Verfasser.

## **Einleitung**

### **Physikalische Richtung der Physiologie [s. 1]**

Der Vorzug der neuern medicinischen Schule vor der ältern, besteht nicht sowohl in dem was sie bereits geleistet hat, als vielmehr in der richtigen streng physikalischen Methode der Forschung, welche sie befolgt. Man hat im Gegensatze zu den ältern Ansichten vielfach, und zwar mit Erfolg, das Bestreben an den Tag gelegt, die Erscheinungen am Thier- und Pflanzenorganismus auf einfache physikalische Gesetze zurückzuführen, die Physiologie zur angewandten Physik zu machen.

[...]

### **Zweck und Plan des Buches [s. 3–4]**

Da nun das Wissen des Mediziners sich hauptsächlich auf Physiologie gründet, so ist hiemit auch die Nothwendigkeit einer physikalischen Bildung für denselben angesprochen. Vorliegendes Buch, welches zunächst für den praktischen Mediziner berechnet und somit elementar gehalten ist, soll eben das Aneignen dieser physikalischen Vorbildung erleichtern.

Die Ordnung, welche wir bei unserer Betrachtung einhalten werden, wird folgende sein:

1. Da es jedem der eine Wissenschaft studirt von bedeutendem Nutzen ist, über die Forschungsmethoden im Klaren zu sein, so wollen wir zunächst auf diese einen Blick werfen. Es sollen die Methoden des Experimentes und der Beobachtung, der Induction und Deduction kurz besprochen werden.

2. Hernach betrachten wir die allgemeinsten Principien und Gesichtspunkte der heutigen Physik, von welchen aus man sich in dem mannigfaltigen Gewebe der physikalischen Lehren erst orientiren kann. Namentlich werden wir die atomistische Theorie ins Auge fassen, welche so zu sagen den philosophischen Abschluss der Physik bildet.

3. Nachdem wir bei der Betrachtung der Atomtheorie gefunden haben, dass wahrscheinlich alle physikalischen Erscheinungen durch Gleichgewicht und Bewegung der Atome oder Molecüle bedingt sind, übergehen wir zu den allgemeinen Gesetzen des Gleichgewichtes und der Bewegung, zur Mechanik.

4. Das Folgende enthält unsern eigentlichen Gegenstand, die physikalischen Erscheinungen unter jenen Gesichtspunkten, welche eben die Mechanik gegeben hat. Wir werden von den Lehren der Physik besonders diejenigen ausführlich betrachten, welche Anwendung finden bei der Erklärung der Erscheinungen am Organismus; zugleich sollen die nächsten Anwendungen gegeben werden, während wir die weitem der Physiologie überlassen.

[...]

### **Schlussbemerkungen** [s. 271–272]

Wir haben nun eine Reihe physikalischer Erscheinungen und Gesetze kennengelernt, die wir, so weit es mit elementaren Mitteln möglich war, unter die Gesichtspunkte der Mechanik und der Atomentheorie gefasst haben. Eine vollständige und strenge Zurückführung der physikalischen Gesetze auf wenige exacte Principien ist heutzutage noch nicht möglich. Die Lücken sind noch zu gross. Für die Wärme- und Lichterscheinungen haben wir wenigstens die allgemeinsten Umrisse einer Theorie gefunden und wenigstens diese Umrisse ruhen auf festen Grundlagen. So viel Einsicht haben wir in die Erscheinungen der Electricität und des Magnetismus noch nicht gewonnen. Es gibt in diesen Gebieten mehr empirische Regeln, um sich in einer grössern Menge von Thatsachen zurecht zu finden, als eine wahre Theorie. Doch liegt gerade hierin ein Reiz zu weiterer Forschung und wir hoffen, dass diese auch hier zum Ziel gelangen wird, freilich vielleicht erst nach einer gänzlichen Umgestaltung einiger von unseren physikalischen Grundansichten. Wenigstens scheinen auf die Nothwendigkeit einer solchen Umgestaltung die Eigenthümlichkeiten der electricischen und magnetischen Wirkung hinzudeuten.

Es wurde der Ansicht das Wort geredet, welche annimmt, dass die Erscheinungen am Organismus ebenfalls nur durch Complication physikalischer Gesetze zu Stande kommen. Dies gewinnt dadurch an Wahrscheinlichkeit, dass bereits viele physiologische Gesetze in physikalische aufgelöst wurden und dass demnach hiezu auch fernerhin noch Aussicht ist. Wenigstens wird die exacte Wissenschaft, eben weil sie alles auf möglichst wenige Gesetze zurück zu führen trachtet, immer nur dann erst nach neuen Principien suchen, wenn die alten auf keine Weise mehr ausreichen wollen.



## PŘÍLOHA 3

**Lehrbuch der Physik für Mediziner und Biologen von Dr. Ernst Lecher, Professor an der Universität Wien. Mit 499 Abbildungen im Text. Leipzig und Berlin (Druck und Verlag von B. G. Teubner) 1912, 451 s.**

### Vorwort

Jede Physik für Mediziner hat mit dem oft berechtigten Widerwillen der Studierenden zu kämpfen, als wäre das alles ein ephemerer und überflüssiger Wiederbelebungsversuch von alten, verstaubten Wissensresten aus der eben glücklich beendeten Mittelschulzeit. Darum darf die Widmung „für Mediziner“ nicht nur das Titelblatt zieren.

Vorliegendes Buch bringt natürlich auch die Grundlehren der Physik. Ist doch diese als älteste aller Naturwissenschaften für die jüngeren Schwesterwissenschaften pfandweisend durch ihre Ergebnisse und Methoden. Dabei soll aber hier ganz besonders jener zahlreichen Erfolge gedacht werden, welche die Physik zu Nutz und Frommen der Medizin und Biologie, erarbeitet hat. Ein solches möglichstes Eingehen auf medizinische Anwendungen möchte die Daseinsberechtigung dieses Werkes bilden.

Für das Verständnis der gesperrt gedruckten Schlagworte genügt der großgedruckte Text, indes das Kleingedruckte weitergehende Wissenswünsche befriedigen soll. Die Figuren sind schematisch gehalten, da ja jeder Studierende die betreffenden Versuche in der Vorlesung sieht. Selbststudium einer experimentellen Wissenschaft kann die Anschauung ebensowenig ersetzen, wie das Lesen eines Klavierauszuges das Anhören einer Oper.

[...]

Wien, September 1912.

E. LECHER

## PŘÍLOHA 4

**Lékařská fyzika. Napsal Phil. Dr. Viktor Teissler, řádný profesor lékařské fyziky University Komenského v Bratislavě. Praha (Nákladem Lékařského knihkupectví Mladé generace lékařů při Ústřední jednotě čs. lékařů) 1937, 612 s.<sup>88</sup>**

### Předmluva [s. 7–8]

V roce 1923 jsem přijal pozvání lékařské fakulty Komenského university v Bratislavě, abych se ujal založení a vedení ústavu pro lékařskou fyziku a přednášel příslušnou disciplínu. V Bratislavě jsou poněkud odchylné poměry než na jiných lékařských fakultách

<sup>88</sup> Učebnice zahrnuje následující kapitoly a podkapitoly: *Mechanika* (s. 13–138, podkapitoly: *Základní jednotky mechanické, Mechanika pevných těles, Aplikace na antropometrii a kinematiku lidského těla, Váhy, Pohyb křivočarý, Pružnost, Hydromechanika, Kapilarita, Hydrodynamika, Vnitřní tření, Aeromechanika, Roztoky, Akustika* (s. 139–166, nejprve obecná část o kmitavém a vlnivém pohybu a podkapitola: *O tónech*), *Thermika* (s. 167–248, podkapitoly: *Thermometrie, Kalorimetrie, Skupenské teplo, Šíření tepla, Thermochemie, Základy meteorologie a klimatologie*), *Optika* (s. 249–401, úvod a podkapitoly: *Fotometrie, Tepelné záření, Lom světla, Fotografie, Oko, Mikroskop, Polarisace světla, Elektřina* (s. 402–571, podkapitoly: *Magnetismus – základní jevy, Elektrostatika, Elektrodynamika, Elektromagnetismus*, do něhož jsou zařazeny mj. dílčí podkapitoly: *Lampa elektronová, ..., Roentgenovy paprsky, ..., Model atomu, ..., Záření radioaktivních látek, Rozpadová desagregační teorie Rutherford-Soddyho, ..., Isotopy, Skladba jádra atomu. Umělá radioaktivita, Jak se měří radioaktivita vod, Přehled prvků*), *Chyby fyzikálního měření a jejich matematické zpracování* (s. 572–588).

středoevropských. Na těchto se přednáší medikům fyzika zpravidla na přírodovědeckých nebo technických fakultách, v Bratislavě přírodovědecké fakulty není. V tomto stavu možno viděti dobré i špatné stránky. Pro přednášejícího je nesporná nevýhoda v jeho izolaci od fyzikálního prostředí, které v jiných vysokoškolských městech našeho státu je velmi příznivé; ale od ústavu lékařské fakulty lze naproti tomu očekávati, že s veškerou energií bude přihlížeti k potřebám lékařského studia.

Stykem s posluchači jsem poznal, že nemohu od nich očekávati, aby studovali fyziku z několika knih, které bych jim doporučil, jednak pro nedostatek času, jednak pro neznalost cizích jazyků. Aby mě výsledek zkoušek spíš uspokojoval, vydal jsem své přednášky litograficky postupně v letech 1929 až 1933. Tyto litografie jsou základem nynější knihy. V době, která uplynula do počátku vydávání litografií do ukončení rukopisu knihy, vyšly v naší literatuře tyto spisy: třetí vydání Novákovy dvoudílné fyziky, Záviškovo zpracování Strouhalovy a Kučerovy mechaniky a Nachtikalova technická fyzika. V své učebnici jsem arci s povděkem na mnohých místech použil zkušeností uložených v těchto knihách. Jako bývalý asistent Strouhalův a Kučerův vědomě i podvědomě jsem těžil z jejich práce.

Konečně jsem srovnával svůj rukopis s cizími učebnicemi lékařské fyziky. Předně vzpomínám Lecherovy knihy a několika učebnic francouzských. Mám za to, že moje kniha tvoří kompromis mezi učenicemi německými, které jsou převážně učebnicemi fyziky, a učebnicemi francouzskými, v kterých mnohdy fyzikální výklady ustupují fyziologii. Liší se od obojích tím, že užívám ve svých výkladech častěji matematiky v rozsahu, nepřekračujícím učivo středních škol. Čtenáře, kteří by mi tuto stránku vykládali za zlé, upozorňuji na rozdíl mezi učebnicí a popularisační knihou.

Mou snahou bylo dáti medikům knihu, v které najdou alespoň prvou orientaci o všech fyzikálních problémech, s kterými se za svého studia podle dnešního stavu setkají. Při tom jsem se úmyslně nevyhýbal ukázati místy na aplikace fyziky v lékařství, třebaš tím kniha nabývala na objemu, ale i na nestejnorodosti. Naši posluchači přicházejí ze středních škol, na kterých se probírá fyzika průměrně velmi dobře. Ovšem člověk má právo zapomínati; proto uvádím v knize stručně i základní věci. Kniha je míněna jako doplněk přednášek. Doufám, že si moji posluchači nemohou naříkati na nedostatek zdařilých pokusů v přednáškách. Z toho důvodu neuvádím podrobně všechno, co se při přednáškách demonstruje.

Rukopis mé učebnice přečetl s přátelskou ochotou pan kolega Josef Zahradníček z Masarykovy university v Brně. Upozornil mě na mnohé nepřesnosti a platně přispěl k zdokonalení knihy. Vzdávám mu proto i na tomto místě povinné díky. Podobně jsem díky zavázán i ministerstvu školství a národní osvěty, které mi svého času poskytlo podporu na vydávání zmíněných litografií. Téměř všechny obrázky nakreslil podle mých náčrtků pan akad. malíř Souček v Praze, čímž se značnou měrou zasloužil o péknou úpravu knihy.

Knihu vydala svým nákladem Mladá generace při Ústřední jednotě čsl. lékařů v Praze, organizace nad jiné povolána. Děkuji zvláště panu MUDru. V. Baudišovi za jeho pochopení pro četná moje přání a obzvláštní ochotu, s jakou mi vycházel vstříc. – Dojde-li moje kniha shovívavého posouzení odbornou kritikou, pak v nakladateli knihy vidím záruku, že moje práce nebyla marná. – Rukopis knihy byl ukončen v prosinci 1935.

AUTOR

## PŘÍLOHA 5

**August Žáček, Lékařská fyzika I. část, 3. zcela přepracované vydání. Prozatímní učebné pomůcky pro studium na lékařské fakultě (rediguje dr. V. Baudiš), Praha (Nákladem lék. knihkupectví, nakladatelství a antikvariátu Mladé generace lékařů) 1945, 120 s.**

### Úvod [s. 1]

[...]

Je mnoho důvodů, proč také přednášky o experimentální fyzice jsou zařazeny do programu studia lékařství. Uvádíme z nich tyto:

1. Také stavy a pochody v těle mají fyzikální stránku a platí tudíž pro ně také fyzikální zákony.

2. Fyzika poskytuje lékaři četné metody a přístroje diagnostické: tak např. teploměr, sfygmomanometr k měření krevního tlaku, stethoskop a fonendoskop k odposlouchávání zvuků v těle, elektrokardiograf k vyšetřování chorob srdečních, oftalmoskop a oftalmometr, cystoskop, endoskop, Röntgenovy paprsky, polarimetr, mikroskop a mnoho jiných.

3. Také v moderní terapii se s úspěchem používá četných fyzikálních method a přístrojů: zde se sluší jmenovati různé druhy lázní, dále ošetřování nemocného různými druhy elektrického proudu; iontoforesou vpravujeme léčebné látky kůži do těla pacientova. U některých chorob dociluje lékař dobrých výsledků prohříváním vnitřních orgánů Jouleovým teplem při průchodu vysokofrekventních proudů (diathermie). V rozsáhlé míře se užívá v terapii ozařování nemocného různými druhy záření: při povrchovém ozařování je to záření infračervené a ultrafialové, hloubkovou terapii provádíme Röntgenovým zářením a paprsky gama radioaktivních látek. Rovněž se používá paprsků alfa a beta radioaktivních látek a paprsků, tvořených velmi rychle letícími elektrony a neutrony. Nemá-li nemocný utrpěti při ozařování škodu na zdraví, je třeba záření správně dosovati. Fyzika definuje jednotky intensity různých druhů záření; na fyzikálním podkladě byly konstruovány vhodné dosimetry. Fyzika udává také ochranné prostředky pro lékaře a ošetřující personál, který je dlouhou dobu vystaven účinkům používaného záření.

4. Fyzika je základem a pomocnou vědou pro některé biologické vědy, jimž dává pozorovací a měřicí metody a přístroje všeho druhu. Tak např. ve fysiologii jsou aplikovány fyzikální a chemické poznatky na stavy a pochody v živém organismu. Bakteriologie je bez mikroskopu vůbec nemyslitelná.

5. Fyzika, jakožto exaktní a nejuspěšnější přírodní věda je pro své metody vzorem jiným vědám přírodním a lékařským.

[...]

## PŘÍLOHA 6

Jaroslav Šafránek, *Přehled fyziky pro mediky. Učební texty vysokých škol, Karlova universita v Praze, Fakulta všeobecného lékařství, 1. vydání Praha (SPN) 1955, 72 s.*<sup>89</sup>

### Úvod [s. 1]

Novodobé lékařství má v mnohých ohledech co děkovat fyzice za pokrok dříve netušený (röntgen, radioaktivita, všestranné využití elektřiny, dokonalé mikroskopy).

Není tedy divu, že studium fyziky je zařazeno do základů přípravného studia na lékařských fakultách. Studující medicíny přicházejí již na fakultu se znalostmi fyziky, které jim poskytla střední škola. Po vstupu na vysokou školu se tyto vědomosti prohloubí a zaměří na lékařské partie. To se stane přednáškami s účastí na fyzikálním praktiku. Kromě toho mají již dnes k dispozici učebnici S. A. Arcybyšev: *Fyzika*,<sup>90</sup> která jim dá při soukromém studiu výbornou informaci o všech otázkách lékařské fyziky. Abychom studentům ještě více umožnili zvládnutí velmi rozsáhlé a často těžce srozumitelné látky, dáváme jim do rukou „Přehled fyziky“, podle kterého mohou opakovati jak základní partie, tak také to, čemu se nově naučí na vysoké škole. Tento přehled může jim být vodítkem i o tom, čemu mají věnovat zvýšenou pozornost při studiu učebnice Arcybyševa. V tomto přehledu jsou v závorce obsažena čísla obrázků, které si studující prohlédne v učebnici Arcybyševa. „Přehled“ je psán heslovitě, nemá sloužit ke studiu látky, má být pouze pomůckou při opakování a upozorněním na nejdůležitější stati. Z přehledu jsou vypuštěny stati ryze teoretické (atomistika) a partie potřebné pro praktikum lékařské fyziky. Tyto jsou obsaženy v pomůcce, kterou napsal MUDr. Vratislav Havlovic „Praktikum lékařské fyziky“<sup>91</sup> a která tvoří organický celek s tímto „Přehledem“.

## PŘÍLOHA 7

Lékařská fyzika. Učební texty vysokých škol, Universita v Brně, Fakulta lékařská. Praha (SPN) 1960, I. díl (MUDr. Jaroslav Staněk, CSc.), 253 s., II. díl (Dr. Ivo Hrazdára) 1960, 152 s.<sup>92</sup>

### [I. díl, Úvod, s. 8]

[...] Moderní lékař musí být dobře obeznámen s hlavními fyzikálními zákony, má-li správně chápat princip nesčetných dějů, s nimiž se setká ve své praxi. Mimoto již za studia

<sup>89</sup> V závěru je připojen soupis dalších sedmi publikací z oboru lékařské fyziky, mj. skripta J. Kozla, dále *Lékařská fyzika* od J. Nussbergera (Hradec Králové 1953), dvě předchozí vydání Šafránkových skript (Plzeň 1945, 1950), Šafránkova kniha *Elektrina ve službách lékařských* z r. 1918 a kniha J. Ipsera *Elektrina v lékařství* (Praha 1951).

<sup>90</sup> Sergej Alexandrovič ARCYBYŠEV, *Fyzika, učebnice pro studující lékařství*, Praha 1953, 523 s. (podle ruského originálu z r. 1950 přeložili J. Šafránek a J. Kozel).

<sup>91</sup> Vratislav HAVLOVIC, *Fyzikální praktikum pro mediky*, 1. vydání Praha (Universita Karlova) 1954, 79 s.

<sup>92</sup> Učebnice zahrnuje následující hlavní kapitoly: Díl I.: *Úvod* (s. 3–8), *Fyzikální měření v základních mechanických jednotkách* (s. 9–23), *Mechanika s podkapitolami Základní zákonitosti mechaniky* (s. 24–43), *Hydromechanika* (s. 44–51) a *Aeromechanika* (s. 52–57), *Nauka o vlnění a akustika* (s. 58–89), a *Termika* (s. 90–127), *Elektrina a magnetismus s podkapitolami Základní pojmy a vztahy* (s. 128–196) a *Elektronika* (s. 197–243); Díl II.: *Optika s podkapitolami Úvod* (s. 3–7), *Geometrická optika* (s. 8–25), *Vlnová optika* (s. 26–40), *Základy fyziologické optiky* (s. 41–54) a *Základy fotografování* (s. 55–61), *Atomistika s podkapitolami Úvod* (s. 62), *Základy radiologické fyziky* (s. 63–96), *Röntgenovo záření* (s. 97–121) a *Základy nukleární medicíny* (s. 122–147).

potřebuje fyzikální znalosti k pochopení jiných předmětů – chemie, biologie, anatomie, později zvláště fyziologie, rentgenologie, zubního, očního a ušního lékařství, sportovního lékařství atd. Moderní stanovení diagnózy (poznání nemoci) se takřka vždy opírá o řadu speciálních vyšetření, prováděných většinou fyzikálními přístroji. Stejně pak terapie (léčení) se zhusta provádí přístroji fyzikálními. Těchto diagnostických i terapeutických přístrojů stále přibývá, zejména s vývojem elektroniky a s rozvojem průmyslu. Jakékoliv výsledky měření v medicíně se skoro vždy uvádějí ve fyzikálních jednotkách, s nimiž musí být dnešní lékař dobře obeznámen.

Již z tohoto krátkého výčtu je zřejmé, že studium fyziky má pro medicínu opravdu základní význam, zvláště když je to fyzika lékařská, která již přihlíží k významu jednotlivých otázek pro medicínu. [...]

## **PŘÍLOHA 8**

**Doc. MUDr. Bruno Schober, Lékařská fyzika. Učební texty vysokých škol, Palackého universita v Olomouci, Fakulta lékařská. Praha (Státní pedagogické nakladatelství) s. d. [1959?], 447 s.**

**Obsah a účel lékařské fyziky** [s. 3–15, citace ze s. 3 a 6]<sup>93</sup>

Lékařská fyzika je vědou aplikovanou: využívá výsledků fyziky pro medicínu. Tuto skutečnost si velmi záhy uvědomili průkopníci této vědy, i když se později na to někdy zapomnělo a i dnes zapomíná. V jedné z nejstarších učebnic lékařské fyziky (1. vyd. z roku 1856) píše její autor, curyšský profesor A. Fick, že překládá učebnici, která má „spojovat obor fyziky a fyziologie, nebo snad lépe lékařství“. Poukazuje současně na skutečnost, že takový „most“ mezi dvěma obory musí mít pilíře na obou březích, že tedy mu nebylo možné se úplně vyhnout otázkám čistě fyzikálním neb fyziologickým. Tato zásada platí i dnes. Lékařská fyzika se proto neobejde bez technické fyziky, biofyziky, fyzikální chemie, biologie, i když její tíha spočívá na fyzice. Obráceně musí se moderní biologie opírat o chemii a fyziku. [...]

[...]

Účelem výuky lékařské fyziky je tedy:

1. prohloubit znalosti dialektického materialismu a pomáhat osvojit si jej tvůrčím způsobem,
2. dát studujícímu theoretické a praktické znalosti fyziky, které mu umožní úspěšně pokračovat v odborném studiu a později provádět lékařskou praxi,
3. pomáhat budoucímu lékaři osvojit si přísně vědecký postoj ke všem jevům.

<sup>93</sup> Tato učebnice je poznamenána ideologizací konce 50. let, požadavky na citování klasiků marxismu-leninismu a upřednostňováním sovětských vzorů. Takovým pasážím, pokud se netýkají přímo koncepce výuky lékařské fyziky a byly do textu vloženy zřejmě jen k uspokojení dobové cenzury, zde nevěnujeme pozornost. Co se týče struktury, učebnice zahrnuje následující hlavní oddíly: *Obsah a účel lékařské fyziky* (s. 7–19), *Měření. Statistika* (s. 20–48), *Mechanika* (s. 49–63), *Mechanika kapalin* (s. 64–77), *Mechanika plynů* (s. 78–90), *Molekulární fyzika a fyzikální chemie* (s. 91–98), *Termika* (s. 99–117), *Kmity a vlny* (s. 118–123), *Akustika* (s. 123–143), *Optika* (s. 144–222), *Elektřina* (s. 223–275), *Vysokofrekvenční proudy* (s. 276–290), *Röntgenovy paprsky* (s. 290–303), *Elektronika* (s. 304–334), *Fyzika atomu* (s. 335–347), *Fyzika atomového jádra* (s. 348–437).

Při vytváření vědeckého postoje fyziky má velký význam matematika. Žel většina mediců se dívá na matematiku ještě s větším neporozuměním než na fyziku. A přece by bylo nutné, aby si uvědomili, že ve všech vědních oborech, tedy i medicíně, tak i ve výrobě význam matematiky neustále roste. [...]

## PŘÍLOHA 9

[Prof. dr.] Vilém Santholzer [DrSc.] a kolektiv, *Lékařská fyzika*. Schváleno výnosem ministerstva školství ze dne 7. ledna 1969 č. j. 33 489/68/III/2. Praha (Avicenum zdravotnické nakladatelství, n. p.) 1971, 422 s.<sup>94</sup>

### Předmluva [s. 13]

Kolektiv autorů pod vedením seniora našich lékařských fyziků prof. dr. V. Santholzera, DrSc., vypracoval učebnici fyziky pro studující lékařství. Naléhavost potřeby této učebnice se projevovала výrazně již od r. 1945. Zatímco předválečné učebnice zastaraly a většínou nejsou studujícím přístupné, je k dispozici v současné době pouze kniha Schoberova. Koncepci i rozsahem se tato monografie od ní liší. Stane se jistě žádaným učebním textem studentů lékařství zejména pro svou ucelenost, s níž shrnuje současné základní poznatky fyziky v rozsahu nutném pro budoucí lékaře. Jsem přesvědčen, že bude cenným pomocníkem při výuce lékařské fyziky na všech lékařských fakultách. Značnou měrou usnadní prohlubování znalostí studentů v některých oblastech aplikované fyziky a biofyziky, bude-li na ni navazováno.

Při rychlém rozvoji vědy a hromadění exaktních poznatků je třeba, aby i studenti medicíny kromě morfologických předmětů zvyšovali své znalosti v dynamických disciplínách. Fyzika je nesporně jednou ze základních věd, bez níž lékař nemůže pochopit mnohé procesy ať již v chemii, fyziologii či v klinice. Pronikání techniky a matematiky do biologie a lékařství je dnes nezměnitelnou skutečností. Mýlí se každý, kdo přichází studovat lékařství a neuvědomil si současný stav. Matematické modelování biologických funkcí, matematické stroje, lékařská elektronika, nukleární medicína, to jsou pouze namátkou vybrané nové směry, kterým nesporně patří budoucnost a které pomohou uskutečnit vědeckou revoluci i v medicíně.

Přeji proto všem čtenářům této učebnice, aby jim byla dobrým pomocníkem na začátku lékařského snažení. Jsem přesvědčen, že se k ní budou vracet i lékaři, aby si ověřili nebo prohloubili základní poznatky z fyziky.

Prof. MUDr. Z. Dienstbier, DrSc.

<sup>94</sup> Kniha napsaná kolektivem autorů zahrnuje kapitoly (jména autorů zde uvádíme bez titulů): *Předmluva* (s. 13, Z. Dienstbier), *Úvod do fyziky* (s. 15–30, V. Santholzer), *Mechanika* (s. 1–67, V. Santholzer, P. Stránský), *Základy akustiky* (s. 68–92, V. Santholzer), *Molekulová fyzika* (s. 93–147, J. Skotnický), *Nauka o elektřině* (s. 148–263, J. Macků, P. Stránský), *Základy optiky pro lékařskou fyziku* (s. 264–335, V. Santholzer, J. Peregrin, P. Stránský), *Základy atomové a jaderné fyziky* (s. 336–410, V. Santholzer, L. Janko, M. Kolář).

V doslovu je k zastoupení jednotlivých oddílů uvedeno: „V učebnici je nejpodrobněji vypracována IV. kap. (Nauka o elektřině), neboť lze se oprávněně domnívat, že v nejbližší budoucnosti význam nauky o elektřině v lékařství, zvl. elektroniky, ještě více vzroste. Základy nukleární fyziky byly probrány poměrně stručně, neboť některé její části související s aplikacemi v lékařství jsou probrány v přednáškách z nukleární medicíny.“ (Citováno ze s. 413, pod doslovem je podepsán V. Santholzer.)



## Úvod do fyziky [autor V. Santholzer].

1. Význam fyziky pro lékařství. Fyzika jako jeden ze základů biofyziky [s. 15]

Moderní fyzika vlastně splácí lékařství starý dluh, neboť u její kolébky stála řada geniálních lékařů. Již v 16. století anglický lékař WILLIAM GILBERT (vysl. gilbert) se začal zabývat jevy elektrickými a pojmenoval je podle řeckého názvu jantaru (électron), neboť jantar se dá snadno zelektrovat třením. Italský lékař LUIGI GALVANI objevil v 18. století galvanismus, podstatu elektrických článků, a přispěl také ke vzniku elektrofysiologie. Francouzský lékař LÉON POISEUILLE (puazej) se v 19. století zabýval viskositou neboli vazkostí kapalin, která jej zajímala vzhledem k proudění krve v cévním řečišti. Na jeho počest se určitá jednotka viskosity nazývá *poise* (puáz).

Německý lékař HERMANN VON HELMHOLTZ objevil v polovině minulého století princip zachování energie na základě úvah, které provedl JULIUS ROBERT MAYER, praktický lékař v Heilbronn. Mayer si první uvědomil, že teplo ve světě anorganickém i organickém je ekvivalentem, tj. rovnocenným pojmem k pojmu práce, a správně odvodil mechanický ekvivalent tepla z různosti měrných tepel plynů, již tenkrát známých z fyzikálních měření. Tato prostá a geniální úvaha se často nazývá *úvahou Mayerovou*.

A tak bychom mohli hledat další a další příklady toho, že u kolébky fyziky stáli četní lékaři, kteří se snažili využít svých fyzikálních výzkumů k lepšímu poznání dějů v organismu. Byli tudíž i prvními průkopníky *biofyziky*, biologické fyziky, zabývající se studiem fyzikálních složek biologických procesů, jak se nyní často uvádí *biofyzikálních dějů*. Moderní lékařská fyzika je zčásti biofysikou. Obě tyto vědy, lékařská fyzika i biofyzika vznikly z nutnosti, vznikly vývojem poznání v lékařských vědách, neboť živou soustavu nelze poznat metodami pouze jedné vědy, např. biologie, biochemie apod. nelze vynechat i ryze fyzikální stránky, čistě fyzikální projevy živých organismů.

[Petitem:] Roku 1948 napsal americký matematik NORBERT WIENER monografii o řízení strojů a jeho analogii v organismech. Vědecký obor o tomto řízení nazval kybernetika podle řeckého názvu *kybérnesis* (řízení). Hlavním předmětem, jímž se současná kybernetika zabývá, je zkoumání řízených soustav, které na základě informací přijímaných zvnějšku vyrovnávají každou nežádoucí odchylku a vedou soustavu k optimálnímu stavu. Četné příklady těchto soustav jsou v technice při automatickém řízení výroby. Příkladem takové soustavy je i každý živý organismus, neboť důležité hodnoty v organismu jsou trvale střeženy a regulovány, každá odchylka od stálé hodnoty je kontrolována zvláštním receptorem (čidlem). Receptor vede informaci k určitému centru, které způsobí opravu na původní hodnotu. Tento obor kybernetiky zahrnuje tedy i studium činnosti nerovnovážné soustavy, čidel a jiných orgánů z hlediska funkčního. (O základních pojmech kybernetiky je pojednáno ve IV. kap.)

EMILIE TĚŠÍNSKÁ – LUDMILA HLAVÁČKOVÁ

## Aus der Geschichte der Physikunterrichts für Mediziner an den Prager Universitäten

### ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel befasst sich mit der Geschichte des Physikunterrichts für Medizinstudenten (und marginal auch Pharmaziestudenten) an der Prager Universität in der Zeit seit der Studienreformen der Universitäten der österreichisch-ungarischen Monarchie aus der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zur gewaltsamen Schließung der tschechischen Hochschulen in 1939, teilweise mit Überlappung bis in die 50er und 60er Jahre des 20. Jahrhunderts. Nach



der Teilung der Prager Universität in 1882 wird die Entwicklung an der Tschechischen und Deutschen Universität in Prag verfolgt. Kurz erwähnt werden auch der Physikunterricht für Mediziner an der Masaryk-Universität in Brünn und der Comenius-Universität in Bratislava, die 1919 gegründet wurden.

Der erste Versuch, die Physik in die Ausbildung von künftigen Ärzten an der Prager medizinischen Fakultät einzuordnen, war die Verordnung des Herrschers Karls VI., die kurz vor seinem Tod in 1740 veröffentlicht wurde. Als erster hat J. A. Scrinici, Professor der medizinischen Praxis, in 1745 die Vorlesungen in Physik an der Prager medizinischen Fakultät angekündigt.

In den Studienordnungen der Prager medizinischen Fakultät aus 1786, 1804, 1810 und 1833 wird Physik als Studienfach für künftige Ärzte nicht explizit empfohlen. Die Mediziner wurden jedoch in Physik an der philosophischen Fakultät ausgebildet, deren Absolutorium eine Bedingung für die Fortsetzung des Studiums an der medizinischen Fakultät war. Physikunterricht ist lediglich in der Studienordnung für das Studium für Wundärzte aus 1833 zu finden; dieses Studium wurde 1848 an den medizinischen Fakultäten der habsburgischen Monarchie aufgehoben.

Seit 1849 hatte die philosophische Fakultät nicht mehr den Charakter des vorbereitenden Studiums und wurde anderen Fakultäten gleichgestellt. Die Lehrer für Naturwissenschaften aus der Medizinischen Fakultät haben hierher gewechselt. In 1850 wurde die Allgemeine Studienordnung herausgegeben, ein Abschluss der Serie von Reformvorschriften für die Universitäten des österreichischen Staatsgebildes. Das Medizinstudium dauerte weiterhin fünf Jahre, das erste Jahr konnten die Studenten an der philosophischen Fakultät mit dem Studium der naturwissenschaftlichen Fächer absolvieren. Physik war unter den Studienfächern für Mediziner immer noch nicht enthalten, obwohl viele Ärzte deren Bedeutung für die Ausübung des ärztlichen Berufs sowie die ärztliche Wissenschaft betont haben.

Damals unterrichtete F. A. Peřina Physik an der philosophischen Fakultät der Prager Universität. Das Interesse an seinen Vorlesungen war unter den Medizinern minimal. Sein Nachfolger wurde 1857 V. Pierre, Philosophie- und Medizindoktor. Pierre hat als erster im Verzeichnis der Vorlesungen für Wintersemester 1858/59 angegeben, seine Vorlesung in Experimentalphysik sei vor allem für Medizin- und Pharmaziestudenten gedacht. Auch das hat jedoch nicht mehr Studenten aus der Gruppe der Mediziner gebracht. Seit Sommersemester 1860 bis Wintersemester 1867 konnten die Mediziner Sondervorlesungen in Physik auch an der medizinischen Fakultät hören. Diese wurden getragen von dem Assistenten von J. E. Purkyně E. Grégr, der sich 1859 an der medizinischen Fakultät der Prager Universität in medizinischer Physik habilitierte.

Gegen gemeinsame Vorlesungen mit Medizin- und Pharmaziestudenten stellten sich in einer Petition in 1866 Studenten der philosophischen Fakultät, die tieferes Interesse an Physik hatten. Die Petition wurde vor allem im Zusammenhang mit dem Weggang von V. Pierre nach Wien und mit Verhandlungen über die Neubesetzung der freigewordenen Physikprofessur abgefasst. Die untergeschriebenen Philosophiestudenten verlangten, dass an der philosophischen Fakultät der Prager Universität noch ein zweiter Lehrstuhl für Physik (mit Tschechisch als Unterrichtssprache) errichtet wird, so dass der Unterricht für Medizin- und Pharmaziestudenten und die Philosophen, die Mathematik und Physik studierten, getrennt werden kann, was zur höheren Qualität führen sollte. Diese Forderung wurde nicht erfüllt. Zum Nachfolger von V. Pierre wurde jedoch E. Mach, der die an Physik Interessierten nicht nur tatsächlich zufrieden stellen konnte, sondern konnte diesen auch Gelegenheit zum selbständigen Experimentieren und zur wissenschaftlichen Arbeit bieten.

Was das Interesse von Medizinern an Machs physikalischen Vorlesungen angeht, belegen die Kataloge von Studenten, das es weiterhin minimal war, bis zur Etablierung von Physik als Prüffach beim ersten medizinischen Rigorosum in 1872. Ab Wintersemester 1872/73 haben jedoch Machs zweisemestrals Einführung in Experimentalphysik bereits die meisten Studenten eingeschrieben, die sich aufs erste Rigorosum vorbereitet hatten. Mach selbst spezifizierte die Vorlesung im Wintersemester 1872/73 – wohl unter Berücksichtigung der neuen Rigorosenordnung – zum ersten mal als *Experimentalphysik mit Rücksicht auf die Bedürfnisse der Mediciner* (Umfang 5 Std. pro Woche); im Sommersemester setzte sie fort im gleichen Umfang unter dem Titel *Experimentalphysik mit Rücksicht auf die Bedürfnisse der Mediciner und Lehramtskandidaten*. Diese Spezifizierung der Vorlesung war jedoch in den kommenden Jahren nicht konsequent.

Nach dem Erlass des Gesetzes aus Februar 1882 über die Teilung der Prager Universität auf die Tschechische und Deutsche ist es gelungen, den Unterricht an der tschechischen medizinischen Fakultät erst mit einjähriger Verspätung aufzunehmen, im Unterschied zu anderen Fakultäten. Der Physikunterricht für Mediziner verlief an der Tschechischen sowie der Deutschen Universität in Prag weiterhin an den philosophischen Fakultäten, zuerst gemäß der Rigorosenordnung aus 1872. Die Stellung des Physikunterrichtes für Mediziner änderte sich eigentlich im Prinzip auch bei folgenden Rigorosenordnungen nicht. Eine neue wurde 1899 erlassen. Physik blieb als ein der Prüffächer beim ersten ärztlichen Rigorosum, gemeinsam mit Allgemeiner Biologie, Chemie für Ärzte, Anatomie,

Physiologie und Histologie. Das Fach wurde jedoch neu genannt Physik für Mediziner. In 1903 wurde eine neue Rigorosenordnung für medizinische Fakultäten erlassen, die grundsätzlich bis zur Schließung der tschechischen Hochschulen in 1939 galt. Die Fächer des ersten Rigorosums für Mediziner sowie deren Bezeichnung blieben gleich. Eine Sonderregelung empfahl jedoch, dass bei Physikunterricht für Mediziner die Zeit mehrheitlich Demonstrationen und Übungen an physikalischen Apparaten und der Arbeit mit diesen gewidmet wird.

Mit dem Physikunterricht für Medizin- (und Pharmazie-) Studenten wurden weiterhin Professoren für (Experimental) Physik an der philosophischen Fakultät und ab 1920 an der naturwissenschaftlichen Fakultät beauftragt. An der philosophischen Fakultät der Tschechischen Universität hat als erster den Physikunterricht für Mediziner der Professor für Experimentalphysik und Vorstand des dortigen Physikalischen Institutes Č. Strouhal übernommen und sorgte dafür praktisch bis Ende seines Lebens in 1922. In 1902 hat er zum ersten mal *Praktische Übungen für Mediciner* (2 Std.) ausgeschrieben. Dieser Unterricht fand jahrelang in provisorischen Räumlichkeiten im Prager Klementinum statt, erst 1908 wurde er in den Neubau des Physikalischen Instituts der Tschechischen Universität in der Strasse U Karlova übertragen. In der Zwischenkriegszeit, in der ersten tschechischen Republik, beteiligten sich am Physikunterricht für Medizin- (und Pharmazie-) Studenten an der Tschechischen (Karls-) Universität Professoren für Experimentalphysik V. Posejpal, A. Žáček und V. Dolejšek, von den Assistenten und Privatdozenten vor allem J. Šafránek.

An der Deutschen Universität in Prag setzte den Unterricht in Experimentalphysik bis 1895 E. Mach mit seinen Assistenten fort. Machs Nachfolger an der Deutschen Universität wurde 1895 E. Lecher, nach seinem Weggang aus Prag in 1909, waren hier als Professoren für (Experimental-) Physik der Reihe nach A. Lampa (bis 1919), H. Rausch-Traubenberg (1922–1931) danach R. Fürth (bis 1938). Diese Professoren sorgten mit ihren Assistenten (H. Ehm oder O. Blüh) auch für den Physikunterricht für Medizin- (und Pharmazie-) Studenten.

Der Physikunterricht für Mediziner in der Zwischenkriegszeit sowohl an der Tschechischen als auch an der Deutschen Universität in Prag (obwohl diese viel weniger Studenten hatte) kämpfte mit dem Problem der großen Anzahl von Medizinern, was außerordentliche Ansprüche an die Hörsaalkapazität sowie an die Ausstattung der Praktika stellte.

An den tschechoslowakischen Universitäten in Brünn und Pressburg, die 1919 errichtet wurden, wurden zum Unterschied von der Karlsuniversität in Prag, bereits in der Zwischenkriegszeit Institute für medizinische Physik aufgebaut. In Brünn vertrat jedoch den Physikunterricht für Mediziner sowie die Leitung des Institutes für medizinische Physik der dortigen medizinischen Fakultät jahrelang V. Novák (Physikprofessor an der Tschechischen technischen Hochschule in Brünn), in Bratislava wurde zum ersten Professor für medizinische Physik in 1925 V. Teissler (1923 habilitiert an der Karlsuniversität für wissenschaftliche Photographie und Photochemie).

An der Karlsuniversität in Prag wurde medizinische Physik direkt an den medizinischen Fakultäten durch Professoren und wissenschaftliche Institute erst nach dem zweiten Weltkrieg und der Wiedereröffnung der tschechischen Hochschulen verankert, jedoch nicht sofort. Früher als an der medizinischen Fakultät der Karlsuniversität in Prag selbst, wurde medizinische Physik durch Professoren und wissenschaftliche Institute an den neu errichteten Filialen in Pilsen (wo zum ersten Professor und Vorstand des Institutes für medizinische Physik J. Šafránek wurde) und Königgrätz (wo zum ersten Vorstand des Institutes für medizinische Physik J. Nussberger ernannt wurde) etabliert.

Im Laufe der weiteren Differenzierung und Spezialisierung des Universitätsstudiums der Physik und Medizin kam es später zur Einführung von neuen physikalischen Fächern mit Bezug auf biologische und medizinische Wissenschaften und medizinische Fächer mit Bezug auf physikalische Wissenschaften (z. B. Studium der Biophysik an der mathematisch-physikalischen Fakultät der Karlsuniversität in Prag, Dosimetrie an der Fakultät für Kerntechnik und Physikingenieurwissenschaften der Tschechischen Technischen Hochschule oder Radiologiefächer und Nuklearmedizin an den medizinischen Fakultäten).

Deutsche Übersetzung Olga Staňková



## POSLEDNÍ „VŮDCOVSKÁ ŠKOLA“ NACISTICKÉ DIKTATURY Tzv. Nacionálně politický výchovný ústav Čechy (*Nationalpolitische Erziehungsanstalt Böhmen*) v Kutné Hoře, 1943–1945<sup>1</sup>

MICHAL ŠIMŮNEK

### THE LAST “FÜHRERSCHULE” OF THE NAZI REGIME. SO CALLED NATIONAL POLITICAL EDUCATIONAL INSTITUTE BOHEMIA (*NATIONALPOLITISCHE ERZIEHUNGSANSTALT BÖHMEN*) IN KUTNÁ HORA, 1943–1945

The NPEA institutes became an important instrument of Nazi ideological indoctrination at the level of high schools. After 1938 several institutes were established in the newly annexed or occupied territories of Europe. This was also the case of Bohemia and Moravia, or the Reich District of Sudetenland and the Protectorate of Bohemia and Moravia. The paper offers an overview of the plans of relevant Nazi decision makers on creating the new NPEA institutes both in the Sudetenland and the Protectorate. The main part of the paper deals with the last NPEA institute of the whole Third Reich that existed one year (1944–45) in the Central Bohemian city of Kutná Hora (Kuttenberg). It is based mostly on original German sources.

*Key words:* NPEA Institute Bohemia – German Occupation – Bohemia and Moravia – World War II – Education Policy – Germanization Strategies

V souladu se svými základními ideologickými východisky usiloval německý nacistický režim o získání neomezeného vlivu na vzdělávací a výchovný systém.<sup>2</sup> Postupnými perso-

<sup>1</sup> Tato studie vznikla v rámci výzkumného záměru AVOZ80630520.

<sup>2</sup> Hans-Jochen Gamm, *Führung und Verführung. Pädagogik im Nationalsozialismus*, München 1964, s. 11, 13. Srov. Hans-Georg Assel, *Die Perversion der politischen Pädagogik im NS*, München 1969; Karl Christoph Lingelbach, *Erziehung und Erziehungstheorien im nationalsozialistischen Deutschland. Ursprünge und Wandlungen der 1933–1945 in Deutschland vorherrschenden erziehungstheoretischen Strömungen; ihre politischen Funktionen und ihr Verhältnis zur außerschulischen Erziehungspraxis des „Dritten Reiches“*, Weinheim–Berlin–Basel 1970; Elke Nyssen, *Schule im Nationalsozialismus*, Heidelberg 1979; Harald Scholtz, *Erziehung und Unterricht unterm Hakenkreuz*, Göttingen 1985; Heinz-Elmar Tenorth, *Deutsche Erziehungswissenschaft 1930 bis 1945. Aspekte ihres Strukturwandels*, Zeitschrift für Pädagogik 32, 1986, s. 299–321; Marianne Doerfer, *Der Griff des NS-Regimes nach Elite-Schulen. Stätten klassischer Bildungstradition zwischen Anpassung und Widerstand*, Vierteljahrsheft für Zeitgeschichte 37, 1989, s. 401–455; Ulrich Herrmann (Hg.), *„Die Formung des Volksgenossen“*. *Der Erziehungsstaat des Dritten Reiches* (= Geschichte des Erziehungs- und Bildungswesens in Deutschland, sv. 6), Weinheim–Basel 1985; Wolfgang Keim, *Das nationalsozialistische Erziehungswesen im Spiegel neuerer Untersuchungen. Ein Literaturbericht*, Zeitschrift für Pädagogik 34, 1988, s. 109–130; Ulrich Herrmann – Jürgen Oelkers (Hgg.), *Pädagogik und Nationalsozialismus*, Weinheim–Basel 1989; Karl Christoph Lingelbach, *„Erziehung“ unter NS-Herrschaft – methodische Probleme ihrer Erfassung und Reflexion*, in: Wolfgang Keim (Hg.), *Pädagogen und Pädagogik im Nationalsozialismus. Ein unerledigtes Problem der Erziehungswissenschaft*, Frankfurt/Main 1991, s. 47–63; Wolfgang Keim, *Erziehung unter der Nazi-Diktatur. Antidemokratische Potentiale, Machtantritt und Machtdurchsetzung (I.)*, Darmstadt 1995; Týž, *Erziehung unter der Nazi Diktatur. Kriegsvorbereitung, Krieg und Holocaust (II.)*, Darmstadt 1995.

nálními čistkami, ideologizací a centralizací došlo k vytváření velmi specifické „nacistické pedagogiky“, respektive „totální výchovy“, jejímž jedním z hlavních úkolů bylo průběžné podchycení a kontrola výchovného i vzdělávacího (základního, středoškolského, vysokoškolského) systému podle ideologicko-politických hledisek.<sup>3</sup> Přitom je třeba připomenout, že se během nacistické nadvlády vlastně nikdy nepodařilo vytvořit jednotný a ucelený výchovně-vzdělávací systém, popř. že snahy a tendence, které k němu směřovaly, zůstaly v důsledku vojenské porážky buď úplně nerealizované či pouze v provizorní nebo fragmentární podobě.<sup>4</sup> To však nic nemění na důležitosti, kterou je třeba této problematice v souvislosti s historickým zpracováním období nacistické diktatury věnovat, jakkoli obtížné je vystihnout ji zavedenými pedagogickými kategoriemi.<sup>5</sup>

Nacistický *coup de état* z ledna 1933 se velmi záhy projevil zejména v úsilí o vybudování paralelních školských struktur NSDAP.<sup>6</sup> Soustředíme-li se na institucionální oblast všeobecného středoškolského vzdělání,<sup>7</sup> pak se staly zcela novými komponenty především tzv. Nacionálně politické výchovné ústavy (*Nationalpolitische Erziehungsanstalten*; NPEA či někdy také Napoli<sup>8</sup>), tzv. Školy Adolfa Hitlera<sup>9</sup> (*Adolf-Hitler-Schulen*; AHS) a později pouze částečně také tzv. Německé domovské školy<sup>10</sup> (*Deutsche Heim-schulen*; DH).

NPEA lze charakterizovat jako všeobecné vyšší a pokračovací osmitřídni školy internátního typu zakončené maturitou, které byly zřízeny NSDAP nebo jedním z jejich článků (např. SA, SS) a podléhaly jejich kontrole; původně se jednalo pouze o chlapecké, později přibýly i dívčí.<sup>11</sup> U jejich absolventů se předpokládalo další vysokoškolské studium, nebo služba v armádě, SS, Waffen SS atd., primárně ovšem nikoli ve strukturách NSDAP; volba

<sup>3</sup> H.-J. GAMM, *Führung*, s. 30. Dále srov. Uwe STANDFUCHS, *Grundzüge der Erziehung und Schulpolitik im Nationalsozialismus*, in: „Es war eine Welt von Befehl und Gehorsam“. Nationalsozialistische Elitebildung und die Adolf-Hitler-Schule Sachsen in Pirna-Sonnenstein (1941 bis 1945) (= Sonnenstein 7, 2008), Pirna 2008, s. 7–16; Gisela MILLER-KIPP, *Elitebildung in den Elite-Schulen des „Dritten Reiches“*. *Praxis und Systemfunktion*, *ibid.*, s. 17–37.

<sup>4</sup> H.-J. GAMM, *Führung*, s. 15.

<sup>5</sup> *Ibid.*, s. 9.

<sup>6</sup> *Ibid.*, s. 384 (schéma).

<sup>7</sup> NSDAP ingerovala rovněž do odborného vzdělávání např. prostřednictvím tzv. rolnických škol (*Bauernschulen*).

<sup>8</sup> Pro ústavu NPEA se obecně ujal označení Napola/NAPOLA, i když takto byly původně nazvány jen dvoutýdenní nacionálně politické školící tábory, které se týkaly výhradně maturitního ročníku 1934. Od března 1938 bylo jediným povoleným oficiálním zkratkovým označením NPEA.

<sup>9</sup> AHS byly všeobecné střední školy internátního typu. NSDAP byly zřizovány od roku 1937 a byly zamýšleny jako předstupeň pro další politicky vzdělávací instance. Mezi ně patřily tzv. školici (řádové) hrady (*Schulungs-Ordensburgen*) NSDAP Vogelsang, Sonthofen, Krössinsee či tzv. Říšská škola NSDAP Feldafing (*Reichschule der NSDAP Feldafing*). Projekt A. Rosenberga tzv. Vysoké školy NSDAP (*Hohe Schule der NSDAP*) v Berlíně nebyl nikdy realizován. Žáky AHS mohli navrhnout příslušní straníční funkcionáři, jejich výběr probíhal obdobně jako v případě NPEA. Studium na AHS trvalo pět let a nebylo zakončeno maturitou, ale pouze zvláštním diplomem; mohli do nich nastoupit žáci ve věku 12 až 13 let. Organizačně spadaly pod Říšské vedení studentstva (*Reichsjugendführung*; RJF, B. v. Schirach) a DAF (R. Ley). Pro každou župu měla být zřízena samostatná AHS. Srov. Barbara FELLER – Wolfgang FELLER, *Die Adolf-Hitler-Schulen. Pädagogische Provinz versus ideologische Zuchtanstalt*, Weinheim–München 2001.

<sup>10</sup> DH byly jak internátní, tak běžné střední školy, jejichž hlavním účelem bylo zajistit výchovu dětí z rodin bojujících či zemělých vojáků, dělníků pracujících v zahraničí či z repatriantských a v některých případech také zemědělských a dělnických rodin. Vedením DH bylo pověřeno Heißmeyerovo služební místo; výuka probíhala podle normálních osnov.

<sup>11</sup> H.-J. GAMM, *Führung*, s. 38–40. Dívčí ústavy NPEA byly zřízeny v Hubertendorf-Türnitz, Achern a Colmar-Berg (Alsasko-Lotrinsko, dnes území Francie). Srov. Stefanie JODDA-FLINTROP, „*Wir sollten intelligente Mütter werden*“. *Nationalpolitische Erziehungsanstalten für Mädchen*, Norderstedt 2010.

dalšího povolání záležela na rozhodnutí daného absolventa.<sup>12</sup> První byly zřízeny bezprostředně po nacistickém převzetí moci, na výročí Hitlerových narozenin 20. dubna 1933, *de facto* jako lokální experiment v Prusku přeměnou vybraných vojenských kadetních škol (*Stabil*).<sup>13</sup> Paralelní snahy vycházely rovněž od SA (Ernst Röhm) v Bavorsku.<sup>14</sup> Podle původních představ se mělo jednat o politicky jednoznačně určená tzv. společná výchovná místa (*Gemeinschaftserziehungstätten*). Hlavními inspiračními zdroji byly, kromě již zmíněných tradičních pruských kadetních škol (kde ovšem chybělo politické vzdělávání),<sup>15</sup> britské *public schools*.<sup>16</sup> Zřejmě byly rovněž jisté vlivy reformě pedagogických snah mezi válečného období (např. umístění mimo velkoměstskou zástavbu) či modelu tzv. pracovní školy Georga Kerschensteinera (spojení duchovního výkonu s manuální prací a socializace prostřednictvím manuální práce).<sup>17</sup>

V souladu s obecně vyznávaným vůdcovským principem bylo hlavním cílem především uzpůsobení výchovy za účelem vytvoření vůdcovských kádrů, a to při velmi specifickém výběru žáků: „Úkolem Nacionálněpolitických ústavů je učinit a zajistit z německých mladíků výběr tak, aby se z nich později vytvořila jak spolehlivá (politicky a světonázorově – pozn. aut.), tak i odborně obzvláště osvědčená vůdcovská vrstva (Führerschaft).“<sup>18</sup> Právě proto se dobově hovořilo buď o tzv. vůdcovských školách (*Führerschulen*) nebo poněkud obecněji o tzv. výběrových školách (*Ausleseschulen*). Označení těchto ústavů za tzv. elitní školy (*Eliteschulen*) je v podstatě až poválečné a do značné míry problematické. Zůstává základní otázkou, zda institucionální výběr za účelem vytvoření „elity“ již znamená její existenci či zda je možno takto sestavené skupině osob přisuzovat její status. A to navíc v případě, kdy za jednu z hlavních obsahových náplní bylo určeno především politické či politicky uzpůsobené vzdělání, v němž mohl žák jen stěží vyniknout, jak tomu mohlo být například ve znalostech matematiky, fyziky či dalších oborů, tedy podle zavedených a objektivně zjištělných měřítek.<sup>19</sup> V této souvislosti není bez významu, že NPEA představovaly značně heterogenní soubor škol, pro který nebyly přesně stanoveny jednotné stanovy. Daleko spíše se snad může hovořit o „povědomí elity“ jak u přímých aktérů, tak u dobové veřejnosti, které bylo vytvářeno zejména politickými (ovlivňování, donucování, manipulace) a propagandistickými prostředky.<sup>20</sup> Působila samozřejmě také inscenace moci vizualizovaná především v uniformách Hitlerovy mládeže (*Hitlerjugend*; HJ),<sup>21</sup> prostoru

<sup>12</sup> Dobově např. August HEIßMEYER, *Die Nationalpolitischen Erziehungsanstalten*, Berlin 1939, s. 2, nebo Otto CALLIEBE, *Die Nationalpolitischen Erziehungsanstalten*, in: Rudolf Benze, *Deutsche Schulerziehung* (= Jahrbuch des Deutschen Zentralinstituts für Erziehung und Unterricht 1940), Berlin 1940, s. 248–254. Srov. H. SCHOLTZ, *Erziehung*, s. 60.

<sup>13</sup> Jednalo se o někdejší pruské kadetní školy Plön, Potsdam, Köslin. Srov. H. SCHOLTZ, *Erziehung*, s. 42 a K. SCHMITZ, *Militärische Jugendziehung*, s. 278–282.

<sup>14</sup> K. SCHMITZ, *Militärische Jugendziehung*, s. 282–284.

<sup>15</sup> A. HEIßMEYER, *Die Nationalpolitischen Erziehungsanstalten*, 1939, s. 4. Srov. H. UEBERHORST, *Elite*, s. 38.

<sup>16</sup> A. HEIßMEYER, *Die Nationalpolitischen Erziehungsanstalten*, s. 2.

<sup>17</sup> Srov. H. UEBERHORST, *Elite*, s. 42–44.

<sup>18</sup> Národní archiv (dále jen NA) Praha, f. ŘVS (Říšské vedení studentstva), k. 3, oběžník SS-Hauptamt – A. Heißmeyera, 16. 6. 1943.

<sup>19</sup> Srovnávací výzkum o poválečném uplatnění absolventů NPEA neexistuje. Otázkou však je, zda je vzhledem k torzovitosti materiálů NPEA vůbec proveditelný.

<sup>20</sup> G. MILLER-KIPP, *Elitebildung*, s. 30.

<sup>21</sup> Žáci NPEA měli za povinnost nosit uniformy, jejichž slavnostní a pracovní varianty byly odvozeny od uniform SA, respektive HJ (14 až 18 let) a *Jungvolks* (10 až 14 let). Označením příslušnosti ke konkrétní škole byla trojúhelníková nášivka (např. NPEA Naumburg) nacházející se na levém rameni, od 16 let byla součástí slavnostní uniformy i dýka, která zůstávala osobním majetkem žáka. I když ústavy NPEA představovaly



(umístění v zámcích či kláštorech atd.) a slavnostech, ale rovněž výjimečnost v možnosti provozovat mimořádné množství sportovních disciplín (plachtění, šermování, jezdeckví, motosport, tenis, lyžování atd.). Bez významu nebyly ani zvýšené příděly potravin, které žáky NPEA v období válečného nedostatku jednoznačně odlišovaly od jejich vrstevníků.

Dobové chápání „elity“ se tak vlastně vztahovalo především k několikastupňovému výběru adeptů. Ten probíhal před zvláštními komisemi složenými z učitelských kádřů NPEA, respektive příslušníků tzv. Hlavního rasového a osidlovacího úřadu (*Rassen- und Siedlungshauptamt SS*; RuSHA), a to zpravidla několik dní.<sup>22</sup> Lze ho rozdělit na část biologicko-fyzickou, psychicko-emocionální a popř. obecně intelektuální. Zejména první části se přikládal mimořádný význam. Podle zavedených procedur rasové a dědičné biologické selekce u SS museli i adepti NPEA projít antropometrickými měřeními, dokázat „árij-ský“ původ či nezatíženost „dědičného zdraví“; na tuto část byl kladen obzvláštní důraz až do konce války.<sup>23</sup> Vedle sportovního výkonu se prověřovalo rovněž politické zázemí v rodinách atd.

Na rozdíl od tradičních německých víceletých gymnázií došlo v případě NPEA k zásadní proměně vzdělávacího curricula. Takzvaná *Deutschkunde* obsahovala dějepis,<sup>24</sup> německý jazyk a vlastivědu/zeměpis; zavedena byla politická výchova, výuka náboženství nepřipadala v úvahu. Dále se vyučovaly cizí jazyky, zejm. angličtina a částečně také latina. Důraz byl nicméně kladen zejména na matematiku<sup>25</sup> a přírodovědné obory jako fyziku a biologii (včetně všech rasově-hygienických a rasově-biologických, antisemitisticky vyhocených komponentů s důrazem na nauku o dědičnosti).<sup>26</sup> Novum představovalo zavedení v podstatě předvojenské výchovy (střelba, házení granátem, účast na pochodových cvičeních, řešení taktických úkolů atd.), důraz na sport a tělesná cvičení (*Leibeskunde*) a povinné nasazení při zemědělských pracích. V některých případech byla do výuky zařazena i hudební výchova a tanec.

Obecně lze konstatovat, že humanistický ideál vzdělanosti liberální éry či hodnoty zprostředkovávané církevními školami platily za „překonané“ a NPEA se od nich cíleně distancovaly. Zdůrazňovalo se nikoli všestranné rozvíjení duševních schopností a vysoké ocenění originálních řešení vedoucích například k další akademické kariéře, nýbrž vyzdvihovala se tvrdost, zpravidla s odkazem na biologizující paralely o přežití nejsilnějších, či historické

v rámci HJ zvláštní tzv. rody (*Stämme*), neměly s ní, až na angažování žáků v jejich domovských organizacích, příliš společného. Srov. G. MILLER-KIPP, *Elitebildung*, s. 33–34, Michael H. KATER, *Hitlerjugend und Schule im Dritten Reich*, *Historische Zeitschrift* 228, 1979, s. 572–623; obrazově *Německé insignie. Úplný průvodce německými nacistickými insigniemi z období Třetí říše*, Praha 2003, s. 104–106.

<sup>22</sup> Srov. Wolfgang BENZ et al., *Enzyklopädie des Nationalsozialismus*, München 2001, s. 597–599, zde s. 598.

<sup>23</sup> NA Praha, f. AMV-ÚRP 114 (Úřad říšského protektora) dod. II, k. 58, přednáška před kmenovými vychovateli NPEA týkající se kritérií selekce adeptů NPEA a jejich relevantnosti, 7. 8. 1944.

<sup>24</sup> Srov. Horst GIES, *Geschichtsunterricht unter Diktatur Hitlers*, Köln 1992.

<sup>25</sup> K náplni srov. Adolf DORNER, *Mathematik im Dienste der nationalpolitischen Erziehung mit Anwendungsbeispielen aus Volkswissenschaft, Geländekunde und Naturwissenschaft. Ein Handbuch für die Lehrer*, Frankfurt/Main 1935. Srov. také Kurt-Ingo FLESSAU, *Schule der Diktatur. Lehrpläne und Schulbücher des Nationalsozialismus*, München 1977.

<sup>26</sup> Pro rasistickou indoktrinaci srov. např. H.-J. GAMM, *Führung*, s. 16; Hans-Christian HARTEN, *Rasse und Erziehung. Zur pädagogischen Psychologie und Soziologie des Nationalsozialismus*, *Zeitschrift für Pädagogik* 39, 1993, s. 111–134; W. KEIM, *Erziehung* II, s. 93–120 nebo Boris BÖHM, „Rassenhygiene“ und „Auslese“. *Die Nutzung der ehemaligen Landesanstalt Sonnenstein als Ort der NS-„Euthanasie“ und der Erziehung einer neuen NS-Elite in den Kriegsjahren*, in: „Es war eine Welt von Befehl und Gehorsam.“ Nationalsozialistische Elitebildung und die Adolf-Hitler-Schule Sachsen in Pirna-Sonnenstein (1941 bis 1945) (= Sonnenstein 7, 2008), Pirna 2008, s. 89–106, zde s. 97–106.



vzory starogermánských bojovníků, vytrvalost a ukázněnost; individualismus a osobní zodpovědnost měla být podřízena subordinaci podle vojenského vzoru a vůli kolektivu.<sup>27</sup> V období dominantního vlivu SS, datujícího se zhruba od roku 1936, se pak objevil rovněž důraz na tzv. vůdcovský sbor (*Führerkorps*); sami žáci měli již během studia působit jako vůdci svých mladších spolužáků atd.<sup>28</sup> Za neméně důležitý lze považovat i aspekt sociálně-ekonomický. NPEA byly státními bezplatnými školami, na které se mohli (alespoň oficiálně) přihlásit adepti bez ohledu na rodinný původ a sociální status, vymezovaly se do značné míry proti stavovským školám předchozího období. Došlo ke zrušení rozdělení na třídy, byly zavedeny tzv. čtyři (*Züge*), žáci se oficiálně nazývali mladíci (*Jungmannen*, singulár *Jungmann*) a učitelé vychovatelé (*Erzieher*). Ti se zpravidla rekrutovali z řad středoškolských učitelů, nastupujících studijních assesorů, či vojenských kádru; velmi často se jednalo o příslušníky *völkisch* orientovaných mládežnických organizací, jako např. *Wandervogel* starší generace atd. Byli státními zaměstnanci, rovněž uniformovaní a jednalo se zpravidla o poddůstojníky či důstojníky v záloze. Během války byla zvýšená snaha o jejich členství v SS a hodnostní sjednocení s SS.<sup>29</sup> Vzhledem k relativně rychlé expanzi NPEA postupně vzrůstal i počet vychovatelů; běžná byla jejich rotace mezi jednotlivými ústavami. Nakolik se jednalo o odborně erudované kádry, zůstává otevřenou otázkou. V důsledku častějších odvodů byl zhruba od roku 1942 stále patrnější jejich nedostatek.

Organizačně byly první tři NPEA zřízeny z iniciativy nacistického ministra školství Bernharda Rusta (1883–1945) a považovány za pokusné instituce *per se*.<sup>30</sup> Zhruba do roku 1936 charakterizovala záležitosti NPEA vícečetnost rozhodování, kdy školské záležitosti byly ovlivňovány rozhodnutími nejen příslušných státních orgánů, zejm. nově zřízeného Říšského ministerstva vědy a vzdělání lidu (*Reichsministerium für Wissenschaft und Volksbildung*; REM<sup>31</sup>), ale také jednotlivými instancemi NSDAP, respektive HJ a v neposlední řadě SS. Roku 1936 došlo ke zřízení Inspekce zemské správy NPEA v Prusku (*Inspektion der Landesverwaltung der Nationalpolitischen Anstalten in Preußen*), zohledňující zemské uspořádání. Jejím vedoucím se stal exponent Himmlerových SS a šéf tzv. Hlavního úřadu SS (*Hauptamt SS*), *SS-Obergruppenführer* August Heißmeyer (1897–1979).<sup>32</sup> Tím

<sup>27</sup> Srov. Thomas KÜHNE, *Kameradschaft. Die Soldaten des nationalsozialistischen Krieges und das 20. Jahrhundert*, Göttingen 2006.

<sup>28</sup> Např. A. HEIßMEYER, *Die Nationalpolitischen Erziehungsanstalten*, s. 2.

<sup>29</sup> Tak např. hodnosti SS-Hauptscharführera měla odpovídat hodnost NPEA-Hauptscharführera. Srov. Ch. SCHNEIDER – C. STILLKE – B. LEINWEBER, *Das Erbe*, s. 45.

<sup>30</sup> K. SCHMITZ, *Militärische Jugendziehung*, s. 253.

<sup>31</sup> Srov. Horst DIERE, *Das Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung – Zur Entstehung, Struktur und Rolle der zentralen schulpolitischen Institution im faschistischen Deutschland*, *Jahrbuch für Erziehungs- und Schulgeschichte* 22, 1982, s. 107–120; Renate FRICKE-FINKELNBURG (Hg.), *Nationalsozialismus und Schule. Amtliche Erlasse und Richtlinien 1933–1945*, Opladen 1989; Ulf PETERSEN, *Bernhard Rust. Ein nationalsozialistischer Bildungspolitiker vor dem Hintergrund seiner Zeit*, Braunschweig 1994 a Phillip WEGEHAUPT, *Bernhard Rust*, in: Wolfgang Benz (Hg.), *Handbuch des Antisemitismus. Judenfeindschaft in Geschichte und Gegenwart*, sv. 2/2, Berlin 2009, s. 706–707.

<sup>32</sup> *August Heißmeyer* se narodil 11. 1. 1897 v Gellersenu, po skončení obecné školy se stal kadetem. Během první světové války získal celou řadu vyznamenání včetně Železného kříže. Po válce složil maturitu (1920), krátce neúspěšně studoval práva a poté se živil jako učitel v autoškole. Do NSDAP vstoupil již roku 1925 (čl. č. 21 573), nejprve působil v SA a od roku 1930 v SS (čl. číslo 4370). Zabýval se především organizační výstavbou Hlavního úřadu (*Hauptamt*), jehož se stal roku 1935 šéfem; od roku 1933 byl rovněž poslancem Říšského sněmu (*Reichstag*). O rok později byl jmenován Obergruppenführerem a zároveň šéfem Inspekce NPEA. Roku 1939 se stal vedoucím vrchního úseku SS Východ a o rok později Vyším vedoucím SS a policie pro oblast Berlína a Braniborska. Od listopadu 1939 do července 1940 provizorně vedl generální inspekci

začalo postupné převádění ústavů pod SS. V listopadu 1938, tedy krátce po připojení českých pohraničních území, byla zřízena Inspekce NPEA (*Inspektion der NPEA*) se statutem ústředního říšského úřadu (*Reichsbehörde*). Tento sjednocovací proces zakončil výnos REM z 1. dubna 1941, v němž byly všechny NPEA vyhlášeny říšskou záležitostí. Inspekce NPEA se později sloučila s tzv. Služebním místem Heißmeyer (*Dienststelle Heißmeyer*), které zůstalo určující instancí až do konce války; jeho úkolem bylo „*zopatřovat NPEA a zasazovat se o jejich nový rozvoj a další výstavbu*“.<sup>33</sup> Tím se záležitosti NPEA mj. také stále úžeji propojovaly s často partikulárními zájmy SS v daných oblastech.<sup>34</sup>

Až do konce války vznikala postupně nejen v Německu, ale i okupovaných zemích Evropy (Polsko, Čechy a Morava, Nizozemí, Belgie) síť 46 ústavů<sup>35</sup> s více jak 6000 žáky.<sup>36</sup> Na území Čech a Moravy byly v letech 1939–1945 postupně zřízeny tři NPEA: 1. 1939 NPEA Sudety (*NPEA Sudetenland*) se sídlem na zámku v Ploskovicích (Ploschkowitz) u Litoměřic na území říšské župy Sudety v severních Čechách, 2. 1942 její pobočka na zabařeném zámku v Roudnici na Labem (Raudnitz an der Elbe) na území protektorátu a 3. 1944 NPEA Čechy (*NPEA Böhmen*) sídlící v Kutné Hoře (Kuttenberg) a Roudnici nad Labem ve středních Čechách (do té doby pobočka Ploskovic), která zahrnovala protektorát; NPEA Morava (*NPEA Mähren*) se měla nacházet v Brně (Brünn), ale nebyla nikdy realizována.

Jelikož v dosavadních zpracováních nebyla problematika NPEA a s ní související mocenské zásahy na území protektorátu akcentovány,<sup>37</sup> je hlavní pozornost tohoto příspěvku sou-

zesilených SS *Totenkopf* standart, pod které mj. spadala ostraha nacistických koncentračních táborů. V listopadu 1944 byl jmenován generálem *Waffen SS* a v dubnu 1945 velel jednotkám složeným z příslušníků HJ a Volkssturmu bránících letiště v Berlíně-Spandau. Po skončení války se tři roky ukrýval pod falešným jménem (Heinrich Stuckebroek) jako zemědělský dělník v okolí Tübingen, kde byl na konci února 1948 zatčen francouzskými úřady. Strávil 18 měsíců ve vězení a následně byl odsouzen ke třem letům vězení. Poté se usadil ve Schwäbisch Hall a pracoval mj. jako zaměstnanec plnicího provozu západoněmecké pobočky firmy Coca-Cola v Reutlingenu. Byl několikrát ženatý, od roku 1940 s prominentní tzv. říšskou vedoucí žen (*Reichsfrauenführerin*) Gertrudou Scholtz-Klink (1902–1999); měl šest dětí. Srov. Hermann WEISS (Hg.), *Biographisches Lexikon zum Dritten Reich* (I.), Frankfurt/Main 2002, s. 195–196.

<sup>33</sup> *Organisationsbuch der NSDAP*, München 1943, s. 421.

<sup>34</sup> Např. pro situaci v Sasku srov. Hanka BLESSE, *Rudolf-Schröter-Schule in Dresden-Klotzsche*, in: „Es war eine Welt von Befehl und Gehorsam.“ Nationalsozialistische Elitebildung und die Adolf-Hitler-Schule Sachsen in Pirna-Sonnenstein (1941 bis 1945) (= Sonnenstein 7, 2008), Pirna 2008, s. 114.

<sup>35</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110 (Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu), k. 46, sig. 110-4/527, Heißmeyer Frankovi, 7. 2. 1944.

<sup>36</sup> Srov. W. BENZ et al., *Enzyklopädie des Nationalsozialismus*, s. 597.

<sup>37</sup> K problematice protektorátních středních škol v kontextu nacistické okupační politiky srov. zejm. Jiří DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*, Praha 1996, s. 53–58, nepřesná zmínka o Kutné Hoře na s. 58, a dále František BOSÁK, *Česká škola v době nacistického útlaku*, in: Sborník PedF v Českých Budějovicích, I, 1969; Tomáš PASÁK, *Organizační a správní změny v českém školství v období nacistické okupace*, in: In memoriam Zdeňka Fialy – Z pomocných věd historických, Praha 1978, s. 215–257 či syntetické podání Detlef BRANDES, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha 1999. Pro germanizační politiku srov. jen částečně použitelnou studii Petr NĚMEC, *Český národ a nacistická teorie germanizace prostoru*, Český časopis historický 88, 1990, s. 535–558, dále pro moravskou část protektorátu Josef BARTOŠ, *Projekty germanizace Moravy*, in: Josef Bartoš – Miloš Trapl, *Dějiny Moravy* (IV. díl – Svobodný stát a okupace), Vlastivěda moravská – Země a lid (nová řada), sv. 9, Brno 2004, s. 191–197. Z publikovaných vzpomínek lze uvést velmi jednostrannou publikaci pojednávající mj. také o studiu v NPEA Ploskovicе od Rüdiger BAUER, *Wie und warum wir so waren? Erinnerungen an damals Schicksalsjahre 1925–1945*, Gelnhausen 2009, s. 41–59.

Účelná je v této souvislosti upozornit na podrobnější studie vztahující se k polské materii, a to zejména na práce Jana HELLWIGA, *Pädagogik unter Okkupation – Schulwesen und Wissenschaft in Polen 1939 bis 1945*, in: Wolfgang Keim (Hg.), *Pädagogik und Pädagogik im Nationalsozialismus. Ein unerledigtes Problem der Erziehungswissenschaft*, Frankfurt/Main 1991, s. 179–189 nebo Hans-Christian HARTEN, *De-Kulturation und*

středěna především na přiblížení institucionálního rámce vzniku NPEA Čechy, konkrétně její části umístěné v Kutné Hoře. Ten může rovněž přispět nejen k doplnění poznatku o praktickém provádění germanizační politiky, nýbrž také upozornit na způsob prosazování nacistických zájmů v závěrečném období německé okupace českých zemí ve velmi specifické oblasti středního školství.<sup>38</sup>

## 1. „NPEA Böhmen“ a „NPEA Mähren“ – plány a jejich modifikace: 1940–42

Ke zřízení vůbec první NPEA na území českých zemí došlo v areálu zámku Ploskovice u Litoměřic, do podzimu 1938 československém státním statku (původně habsburském dominiu) využívaném pro potřeby ministerstva zahraničních věcí.<sup>39</sup> Myšlenka na jeho zřízení měla původ v období těsně po německé okupaci českých pohraničních území a etablování sudetoněmeckých nacistických elit v rámci nově zřizované župy. Byl při tom sledován především propagandistický záměr, neboť měla být demonstrována sounáležitost nejmladší sudetoněmecké generace s nacistickým světonázorovým zakotvením a politickou a sociální organizací, respektive jejím prosazováním ve vzdělávacím a výchovném systému. Zároveň se tak (říšská) župa Sudety stala po Rakousku druhým z připojených území, v němž probíhalo rozšiřování sítě NPEA *de facto* podle stejného modelu.<sup>40</sup> Ačkoli v něm měla být výuka zahájena na počátku školního roku 1939, nebyly tou dobou ještě k dispozici všechny prostory a prvních 100 žáků (především ročník 1924) proto muselo být umístěno v jiných ústavech, zejména v rakouském Traiskirchenu, kde strávili téměř celý rok.<sup>41</sup> Výstavbu ploskovického ústavu měli v první fázi na starost vychovatelé z ústavu v durynském Naumburgu zřízeného roku 1934; na podzim 1940 rovněž položili základy nového NPEA Lublinitz

*Germanisierung. Die nationalsozialistische Rassen- und Erziehungspolitik in Polen 1939 bis 1945*, Frankfurt/Main–New York 1996.

Českých zemí se alespoň nepřímo dotýká pravděpodobně neznámější filmové zpracování prostředí NPEA, totiž snímek „Napola – Elita pro vůdce“ (*Napola – Elite für den Führer*) vzniklý v režii Dennise Gansela a produkci *OLGA-Film München* roku 2004. Nutno ovšem upozornit, že jak exteriéry (Praha, Bouzov), tak líčení detailů každodenního života příliš neodpovídají historické situaci; jedná se o uměleckou licenci podřízenou dramatickému zpracování laskaví zápletky z pubertálního chlapčeského prostředí.

<sup>38</sup> Ucelený archivní fond k žádné NPEA v českých zemích se nedochoval; spisový materiál jednotlivých ústavů byl s největší pravděpodobností na konci války zničen. Z materiálů ústředních institucí nacistického státu lze využít zejm. fondy uložené ve Spolkovém archivu (*Bundesarchiv*) v Berlíně, konkrétně OPG (SS 0 80A – August Heißmeyer, SS O 125 – Calliebe Otto), R2 (Říšské ministerstvo financí), 12711, 121724, 12720, 27762; R 43II (Nové Říšské kancléřství, série školství), 956b, 956c; NS 19 (Osobní štáb RFSS), 1345, 2741; NS 5 (Německá pracovní fronta), VI/188 42, 188/43, 188/44; NS 12 (Hlavní úřad pro vychovatele/Říšská správa NS-Svazu učitelů, 1556; z fondů BA Koblenz se jedná o výstřižkovou sbírku ZSg. 119. Z archivních fondů uložených v českých archivech má klíčový význam dochovaná úřední korespondence uložená v NA Praha, AMV-NSM 110, konkrétně v kartonech č. 34, 41, 43, 44, 45, 46 a 61 (tyto složky obsahují i korespondenci vztahující se k období před zřízením NSM, tzn. léto 1943). Pro převod zámku Kačina a údajům k osazenstvu NPEA Kutná Hora jsou to fondy Státního okresního archivu (SOka) v Kutné Hoře, fondy OÚ (Okresní úřad), MÚ (Městský úřad), Gymnázium v Kutné Hoře; ke stavebním úpravám jsou klíčové podklady uložené na Stavebním úřadě (SÚ) Kutné Hory, k. 31–34 Ž. Doplnkové údaje pocházejí jak z fondů BA Berlin, tak Archivu bezpečnostních složek (ABS; dříve Archiv Ministerstva vnitra) Praha a NA Praha.

<sup>39</sup> Vývoj a význam ploskovického ústavu v rámci vzdělávacího a školského systému říšské župy Sudety není doposud bohužel zpracován a není zmiňován ani v syntetizujících pracích. Srov. Volker ZIMMERMANN, *Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*, Prostor 2001. K dispozici tak prozatím zůstávají již zmíněné jednostranné memoáry od Rüdiger BAUER, *Wie und warum wir so waren? Erinnerungen an damals Schicksalsjahre 1925–1945*, Gelnhausen 2009, s. 41–59.

<sup>40</sup> Srov. Wolfgang BENZ et al., *Enzyklopädie des Nationalsozialismus*, München 2001, s. 598.

<sup>41</sup> R. BAUER, *Wie und warum*, s. 43, 51.

(Lubliniec) v okupovaném Polsku.<sup>42</sup> To mimo jiné ukazuje na úzkou provázanost mezi vybranými ústavy, přičemž stav v českých zemích, tedy mezi říšskou župou Sudety a protektorátem, lze označit v mnoha ohledech za příčinný.

Obdobně jako v případě Ploskovic vzešel rovněž v protektorátu první návrh na zřízení nové NPEA již po několika měsících jeho existence z řad místních německých politických kruhů, konkrétně z Jihlavy (Iglau), a byl do Prahy příslušným místům tlumočen tamní služebnou *Sicherheitsdienstu* (SD). V květnu 1939 bylo navrženo zřízení zcela nového ústavu s přibližnou kapacitou 150 žáků, který by vedle lokálního významu (posilnění pozice německého obyvatelstva v tzv. jihlavském jazykovém ostrově) měl rovněž sloužit jako instituce zabezpečující přípravu a výchovu kádrů pro osidlovací politiku na budoucím německém Východě.<sup>43</sup> Jihlavští představitelé NSDAP zástupcům berlínské Inspekce NPEA proto navrhli několik možných objektů v Jihlavě i jejím okolí. Ačkoli se v samotném počátku uvažovalo o budově tehdejšího dívčího penzionátu ve Velkém Meziříčí, byl tento záměr ze strany Inspekce NPEA zamítnut právě kvůli velké vzdálenosti od Jihlavy, tedy nedostatečnému německému osídlení. Neúspěšně také skončilo vyjednávání ohledně komplexu někdejšího, teprve roku 1938 otevřeného zemského ústavu pro choromyslné v Jihlavě, který však mezitím zabrala pro své potřeby německá pořádková policie (*Ordnungspolizei*).<sup>44</sup> Již v květnu 1939 došlo k sepsání všech dalších potenciálně vhodných objektů, především zámeckých areálů, v okolí Jihlavy.<sup>45</sup> Na seznam se tak dostaly zámky v Brtnici (Pirnitz), Třešti (Triesch), Puklicích (Puklitz), Rantířově (Fussdorf) a Kněžicích (Kneschitz) a dále statky či velkostatky ve Štokách (Stecken), Henčově (Heinzendorf)<sup>46</sup> a budova bývalé sklárny Viktoria ve Smrčném (Simmersdorf).<sup>47</sup> Šéf Inspekce NPEA A. Heißmeyer, který v létě 1939 osobně navštívil Jihlavu, po komisionálním prohlédnutí všech objektů jednoznačně upřednostňoval zámek v Brtnici. Náklady na úpravu případně vybraného objektu byly v této době kalkulovány na 300 000–600 000 říšských marek (RM).<sup>48</sup> S ohledem na vypuknutí války však nebylo nic z letních plánů roku 1939 realizováno.<sup>49</sup> Nicméně eminentní zájem představitelů příslušných míst, zejména A. Heißmeyera v Berlíně a státního sekretáře a vyššího velitele SS a policie v protektorátu Karla H. Franka (1898–1946), zůstával zřejmý.

Z rámcových parametrů těchto plánů lze dovodit, že zřízení nové NPEA v protektorátu se od samého počátku spojovalo s nemalými finančními výdaji. Na rozdíl od vlastního Německa však byla pro zdejší situaci příznačná snaha Inspekce NPEA využít především protektorátních finančních zdrojů; přístup k nim měl podle Heißmeyerových představ zajistit K. H. Frank. V září 1940 se na něj proto obrátil s jasně formulovaným dotazem, zda bude možné obstarat z protektorátního rozpočtu částku ve výši 500 000 RM, kterou do budoucna

<sup>42</sup> Ibid., s. 42.

<sup>43</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 45, sig. 110-4/512, oberlandrát Jihlava Úřadu říšského protektora (ÚŘP), 5. 9. 1940.

<sup>44</sup> Ibid.

<sup>45</sup> Ibid.

<sup>46</sup> Jednalo se o rozestavěnou stavbu venkovského sídla v anglickém stylu heleninského továrníka C. Löwa umístěnou v rozsáhlém lesoparku.

<sup>47</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 45, sig. 110-4/512, příloha Pamětní spis o předpokladech zřízení NAPOLY v jihlavském národnostním ostrovu, červen 1939.

<sup>48</sup> Ibid.

<sup>49</sup> Vzhledem k pozdější výstavbě AHS v Jihlavě je zřejmé, že tyto plány ne zcela zapadly. Blíže srov. část 2 této studie.

kalkuloval pro zřízení nové školy.<sup>50</sup> Pro její provoz předpokládal další výdaje ve výši 200 000–300 000 RM, které měl pokrýt říšský rozpočet.<sup>51</sup> Podle Heißmeyerovy představy měla být první částka nalezena v rámci povinného protektorátního tzv. matrikulačního poplatku odváděného každý rok Říši za „ochranu“ atd.<sup>52</sup>

Roku 1940 byla na osobní podnět říšského vedoucího SS Heinricha Himmlera (1900–1945) přeměřována pozornost na schwarzenberský majetek, konkrétně zámek v Hluboké nad Vltavou (Frauenberg) zabavený jako nepřátelský roku 1940. K. H. Frank ho osobně navštívil a shledal vhodným, nicméně za předpokladu provedení nutných přestaveb; zároveň doporučil prohlídku rovněž ze strany A. Heißmeyera.<sup>53</sup> Toto hodnocení se však v Berlíně patrně neseťkalo se souhlasem a Hluboká nad Vltavou se již v dalších plánech nevyskytuje.

Další jednání se rozeběhla počátkem roku 1941. Prvotním popudem byly úvahy ohledně využití nedokončené stavby kněžského semináře v Brně, kterou německé brněnské úřady považovaly za architektonicky i symbolicky nanejvýše exponované místo.<sup>54</sup> Navíc od března 1941 probíhala jednání s Říšskou pracovní službou (*Reichsarbeitsdienst*; RAD), Pracovní župou 38, jejíž protektorátní vedoucí (Commichau) měl na získání této budovy eminentní zájem.<sup>55</sup> Důležité je, že z tohoto období pocházejí první zmínky o tzv. NPEA Morava (*NPEA Mähren*), tedy v podstatě duální výstavbě NPEA pro obě dvě „zemské“ části protektorátu, které přetrvávalo až do konce německé okupace.

Ačkoli se počátkem roku 1941 mohlo zdát, že jako první dojde k otevření NPEA Morava, nezaháleli úředníci Inspekce NPEA a Úřadu říšského protektora (dále jen ÚŘP) ani v Čechách. Zde došlo do srpna 1941 k vybrání několika objektů, které byly během srpna 1941 komisionálně navštíveny. V květnu a červnu 1941 přišel s dalšími návrhy K. H. Frank, který za vhodné objekty označil mezitím zabavené lobkowiczské rodové sídlo v Roudnici nad Labem, zámek v pražské Tróji (Troja) a Konopiště (Konopist) u středočeského Benešova.<sup>56</sup> Následovaly středočeské zámky Karlova Koruna (Karlskrone) u Chlumce nad Cidlinou, Kačina (Katchin), respektive bývalé thun-hohensteinské novodvorské panství, a v neposlední řadě také někdejší jezuitská kolej v Kutné Hoře sloužící od roku 1773 jako špitál a kasárna vojenským účelům.<sup>57</sup>

<sup>50</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 45, sig. 110-4/512, Heißmeyer Frankovi, 20. 9. 1940.

<sup>51</sup> Ibid.

<sup>52</sup> Ibid.

<sup>53</sup> Ibid., k. 44, sig. 110-4/495, Frank Himmlerovi, 18. 10. 1940.

<sup>54</sup> Výstavba moderní budovy gymnázia při kněžském semináři v Brně byla umožněna převodem pozemku na Žlutém kopci, který původně patřil augustiniánskému klášteru na Starém Brně; výuku měli zajišťovat jezuité. Po několika letech příprav byly architektonické plány roku 1937 vypracovány společně O. Poříškem a J. Chomutovským, k zahájení stavby nicméně došlo až v říjnu 1938, přičemž se předpokládalo dokončení do konce roku 1940. Hrubá stavba byla se zpožděním dokončena až v červnu 1941 a již 9. 7. 1941 bylo rozhodnuto o zastavení prací a zabavení staveniště. V únoru 1942 H. Himmler uvažoval buď o převedení na Inspekci NPEA, nebo o darování RFSS. Jen plánované investice dosahovaly astronomické výše 8,5 milionů RM. O dostavbě pro účely SS bylo rozhodnuto roku 1943, kdy sem byla umístěna tzv. Technická akademie SS a policie (*Technische Akademie der SS und Polizei*). Na podzim 1943 zde byl proto rovněž zřízen pobočný tábor vyhlazovacího tábora Osvětim-Březinka (Auschwitz-Birkenau). NA Praha, NSM, k. 45, sig. 110-4/512, zápis z jednání von Neuratha s Heißmeyerem, 25. 8. 1941; *ibid.*, Himmler Heydrichovi, 19. 2. 1942 a Spolkový archiv (Bundesarchiv; BA) Berlín, f. R2/121716 fol. 1.

<sup>55</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 45, sig. 110-4/512, Naudé (služebna ÚŘP Brno) Frankovi, 20. 3. 1941.

<sup>56</sup> *Ibid.*, Frank Heißmeyerovi, 12. 5. 1941.

<sup>57</sup> Raně barokní dvoupatrová stavba postavená mezi lety 1667–1740, která patří k dominantám města, i když v podstatě nebyla nikdy dokončena. Jednání o založení skončila roku 1624 a následujícího roku byly přiděleny



První několikačlenná komise vyslaná ÚŘP navštívila nejdříve 10. června 1941 Roudnici nad Labem.<sup>58</sup> O měsíc později, 11. července 1941, ji navštívil zástupce Inspekce NPEA (stavební rada dr. Sowade), který ji považoval za vhodnou pro účely NPEA, což vzal ještě téhož dne na vědomí i K. H. Frank.<sup>59</sup> Vzhledem k mimořádnému významu lobkowiczských sbírek nacházejících se pod památkovou ochranou tak byl od začátku patrný střet mezi zájmy říšského protektora Konstantina von Neuratha (1873–1956), který upřednostňoval založení tzv. muzea (českého) baroka (*Barock-Museum*), a K. H. Franka, který usiloval o zřízení NPEA či AHS.<sup>60</sup> Zatímco pražská Trója byla 7. července 1941 shledána nevhodnou kvůli nedostatečné velikosti, Konopiště bylo o den později shledáno vhodným pro možné zřízení „poloviční“ NPEA.<sup>61</sup> Z prostorových důvodů se jako nedostatečná jevila rovněž Karlova Koruna.<sup>62</sup> K odstranění nesouladu ohledně Roudnice nad Labem plně nedošlo ani při Heißmeyerově návštěvě v Praze 25. července 1941, jejíž hlavní náplň představovalo jednání s říšským protektorem. Ten sice vyjádřil podporu obecnému plánu na zřízení NPEA v protektorátu a poněkud překvapivě mimo své kompetence rovněž přislíbil bezplatný převod rozestavěné budovy kněžského semináře v Brně a uhrazení dostavby z protektorátních zdrojů (!), nicméně ohledně definitivního přidělení objektu pro plánovanou NPEA Čechy pouze souhlasil s nezahájením novostavby a nechal otevřeny dvě možnosti – zámecké areály v Roudnici nad Labem a Chlumeč<sup>63</sup> u Třeboně.<sup>64</sup> Druhá varianta byla nicméně 25. srpna 1941 shledána nevhodnou.<sup>65</sup>

Po Heißmeyerově návštěvě se o Roudnici nad Labem začalo uvažovat pouze coby o pobočce NPEA Sudety, tzn. Ploskovic. Jako hlavní pretendent NPEA Čechy vystoupilo na konci léta 1941 do popředí Konopiště. Zároveň ale A. Heißmeyer osobně projevoval velký zájem jak o Kačínu, respektive bývalé thun-hohensteinské novodvorské panství, tak i jezuitskou kolej v Kutné Hoře a naléhal na zajištění možnosti převedení obou objektů a přilehlých areálů či pozemků na Inspekci NPEA.<sup>66</sup> Zdá se tedy, že v úvahách z pozdního léta 1941 figurovala Kačina i Kutná Hora jako potenciálně plnohodnotný ústav či ústavy v rámci NPEA Čechy, a sice až po zřízení prvotního ústavu na Konopišti.<sup>67</sup>

císařem Ferdinandem II. konfiskované pozemky mezi chrámem sv. Barbory a Hrádkem, a to včetně chrámu sv. Barbory. Byla vybudována s ne příliš charakteristickou orientací v bezprostřední blízkosti chrámu sv. Barbory na zčásti uměle navržené rampě, přičemž předešlé stavby byly zlikvidovány. Na její stavbě se podílel i známý architekt Kilián I. Dientzenhofer. Po zrušení řádu proběhla roku 1773 adaptace pro vojenské účely. Další klasicistní úpravy byly provedeny v letech 1843–1844 a 1856–1858. Srov. Pavel VLČEK, *Jezuitská kolej v Kutné Hoře*, in: Kutná Hora v době baroka. Antiqua Cuthna I, 2005, s. 214–220.

<sup>58</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 45, sig. 110-4/512, dr. von Both (zpráva skupiny výuka a osvěty ÚŘP) von Burgsdorffovi, 23. 6. 1941; *ibid.*, zpráva obsahující Popis zámku Roudnice n. L., 31. 7. 1941.

<sup>59</sup> *Ibid.*, telegram dr. Sowadeho ÚŘP, 11. 7. 1941.

<sup>60</sup> *Ibid.*, přípis skupiny výživa a zemědělství ÚŘP Frankovi, 5. 8. 1941; *ibid.*, dr. von Both (zpráva skupiny výuka a osvěty ÚŘP) von Burgsdorffovi, 23. 6. 1941; *ibid.*, von Burgsdorff Frankovi, 30. 8. 1941.

<sup>61</sup> *Ibid.*, zpráva o úřední cestě dr. Sowadeho, 21. 8. 1941.

<sup>62</sup> *Ibid.*

<sup>63</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 45, sig. 110-4/512, záznam jednání mezi von Neurathem a Heißmeyerem, 25. 8. 1941. U zámku uvedeného jako Chlumeč u Třeboně se jednalo o záměnu s Karlovou Korunou u Chlumce nad Cidlinou.

<sup>64</sup> *Ibid.*; zároveň se jednalo o zřízení DH v zámku na Zelené Hoře u Nepomuku, k němuž mělo dojít po vyklizení zde umístěné spojovací a radistické školy SD.

<sup>65</sup> *Ibid.*, Heißmeyer Frankovi, 25. 8. 1941.

<sup>66</sup> *Ibid.*, Heißmeyer Heydrichovi, 31. 10. 1941.

<sup>67</sup> *Ibid.*, ÚŘP Frankovi, 11. 11. 1941.

Po mocenské změně, která v Praze nastala 27. září 1941 převzetím úřadu říšského protektora šéfem Hlavního říšského bezpečnostního úřadu (RSHA) Reinhardem Heydrichem (1904–1942), se A. Heißmeyer neotálel připomenout a již 9. října 1941 se na něj obrátil osobním dopisem. Shrnul své jednání s Heydrichovým předchůdcem v úřadě, podtrhl trvající zájem Inspekce NPEA o Brno (oproti požadavkům RAD) a připomenul rovněž aktuální stav ohledně Roudnice nad Labem a Konopiště.<sup>68</sup> Na konci téhož měsíce pak mimo jiné vyzdvihl význam Kačiny, která podle něj měla sloužit jako „*středobod nového ústavu*“.<sup>69</sup> Odklon od Konopiště byl zřejmě způsoben také tím, že počátkem října 1941 se se svým plánem na zřízení říšského výchovného tábora pro lesnickou správu přihlásil úřad říšského lesmistra.<sup>70</sup> I přesto však R. Heydrich očividně považoval zřízení NPEA za prioritu.<sup>71</sup> Záhy tak A. Heißmeyer v protektorátu dosáhl, alespoň na papíře, svého maxima, neboť počátkem listopadu 1941 mu Heydrichův šéfadjutant sdělil, že na základě Heydrichova rozhodnutí může v Čechách počítat celkem s třemi objekty: Roudnicí nad Labem, Kačinou i jezuitskou kolejí v Kutné Hoře.<sup>72</sup>

Příznačné přitom je, že R. Heydrich jako klíčový exponent SS sledoval nejen své zájmy,<sup>73</sup> nýbrž i zájmy H. Himmlera. Ten na něj počátkem února 1942 apeloval, aby byly na území protektorátu ještě v témže roce otevřeny dva NPEA, přičemž do budoucna nevyklučoval existenci tří ústavů pro celkem 750 žáků a perspektivně rovněž zřízení jednoho dívčího ústavu.<sup>74</sup> V souvislosti s formulováním germanizačních strategií v této době jistě není bez významu, že H. Himmler připouštěl zpřístupnění NPEA i pro vybrané české žáky („*rasově dobře způsobilé chlapce pocházející z čistě českých rodin*“), a to až ve výši osazenstva tří ústavů, tzn. 750 žáků.<sup>75</sup> Tento plán znamenal současně „handl“ s protektorátní vládou, která by za ně musela krýt všechny výdaje, a to i když by protektorátní čeští žáci NPEA mohli být umístěni pouze v ústavech na území Říše a naopak do NPEA na území protektorátu by byli umisťováni žáci z Říše, a to včetně sudetských území.<sup>76</sup> Znovu aktualizován a konkretizován byl tento plán na podzim 1944, kdy se předpokládal výběr tzv. přijímací třídy (*Aufnahmezug*) složené pouze z chlapců českého či česko-německého původu; k odeslání do vybraného NPEA v Německu mělo dojít nejspozději k 1. září 1945.<sup>77</sup>

V případě protektorátu došlo alespoň k částečnému vyhovění Himmlerovu přání, neboť oficiálně 31. května 1942 byl otevřen nový NPEA v Roudnici nad Labem, i když pouze jako pobočka ploskovického ústavu, tedy nikoli samostatný NPEA Čechy.<sup>78</sup> To se ostatně dojednalo již na poradě mezi úředníky ÚŘP na jedné a A. Heißmeyerem a jeho podřízeným *SS-Obersturmbannführerem* Jachtem na druhé straně, která se konala 10. února 1942

<sup>68</sup> Ibid., Heißmeyer Heydrichovi, 9. 10. 1941.

<sup>69</sup> Ibid., Heißmeyer Heydrichovi, 31. 10. 1941.

<sup>70</sup> Ibid., Úřad říšského lesmistra (*Reichsforstamt*) Heydrichovi, 10. 10. 1941.

<sup>71</sup> Ibid., Heißmeyer Heydrichovi, 9. 10. 1941 (Heydrichova zelená rukopisná poznámka).

<sup>72</sup> Ibid., Ploetz Frankovi, 11. 11. 1941.

<sup>73</sup> Srov. Heydrichovy aktivity v dalších „vzdělávacích“ projektech spadajících pod SS a nově umisťovaných do protektorátu, jako např. Říšské školy bezpečnostní policie a SD (*Reichsschule der SIPO und des SD*) v Praze-Bubenči a Říšské školy pro tělesná cvičení (*Reichsschule für Leibesübungen der SS*) v Praze-Vinohradech.

<sup>74</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 45, 110-4/512, Himmler Heydrichovi, 19. 2. 1942.

<sup>75</sup> Ibid., Heißmeyer Frankovi, 20. 6. 1942.

<sup>76</sup> Ibid., Himmler Heydrichovi, 19. 2. 1942.

<sup>77</sup> ABS Praha, 144-1-11, r. 26, Heißmeyer Brandtovi, 21. 9. 1944 a Brandt Heißmeyerovi, 13. 10. 1944.

<sup>78</sup> Srov. *Eröffnung der Nationalpolitischen Erziehungsanstalt „Böhmen“*, Der Neue Tag 22. 4. 1944, s. 2.



v Berlíně, když K. H. Frank mezitím přikázal ihned přidělit gestapem zabavený lobkowiczský zámek v Roudnici nad Labem právě pro potřeby Inspekce NPEA.<sup>79</sup> Předpokládalo se, že náklady na zřízení roudnického ústavu převezme buď REM, nebo protektorátní vláda, která se ovšem od celého projektu již předem distancovala.<sup>80</sup>

I když v červnu 1942 přibyl do užšího výběru ještě zámek na Dobříši (Doberisch), který se později stal rezidencí zastupujícího říšského protektora a velitele pořádkové policie Kurta Daluegeho (1897–1946) a posledního říšského protektora dr. Wilhelma Fricka (1877–1946),<sup>81</sup> a i když ve hře zůstávalo i Konopiště,<sup>82</sup> stávala se hlavním favoritem pro NPEA Čechy Kutná Hora. Kačina totiž byla v listopadu 1941 *de facto* přislíbena Hitlerjugend,<sup>83</sup> do jehož vlastnictví mohla být převedena po odkoupení v nucené dražbě uskutečněné v červenci 1942.<sup>84</sup>

V samotné Kutné Hoře během následujícího roku krystalizovalo nové řešení, neboť na přímý Frankův nátlak došlo v březnu 1943 k uprázdňení budovy zdejšího reálného gymnázia.<sup>85</sup>

<sup>79</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 45, 110-4/512, Heißmeyer Frankovi, 31. 10. 1941; *ibid.*, Frank Heißmeyerovi, 7. 11. 1941.

<sup>80</sup> BA Berlin, f. R2/121724 fol. 1. Po zabavení roudnického zámku jako tzv. nepřátelského majetku na něj byla uvalena nucená správa, jejíž výkon spadal pod VIII. sekci protektorátního ministerstva zemědělství nacházející se pod kontrolou SS. Podle *Narižení o zacházení s nepřátelským majetkem* z 15. června 1940 (RGBl 1940, Teil I, s. 191) bylo zacházeno vedle majetků dr. Maxe Lobkowicze rovněž s majetky Josefa, Jeronýma a Wai-karda Colloredo-Mansfeld.

<sup>81</sup> BA Berlin, f. NS19/788, Lammers Himmlerovi, 6. 9. 1943.

<sup>82</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 45, sig. 110-4/512, Heißmeyer Frankovi, 20. 6. 1942. Od listopadu 1941 probíhaly přípravy pro zřízení tzv. cvičiště zbraní SS Benešov (*SS-Truppenübungsplatz Beneschau*), respektive od roku 1943 tzv. cvičiště zbraní SS Čechy (*SS-Truppenübungsplatz Böhmen*) a na Konopišti sídlil od roku 1943 jeho hlavní štáb. Srov. Stanislav Kokoška, *Cvičiště zbraní SS Böhmen 1942–1945*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 27, 1986, s. 271–298, Týž, *Konopištské zámecké sbírky v letech 1939–1945*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 29, 1988, s. 235–247.

<sup>83</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 45, sig. 110-4/512, Gies Pltoetzovi, 18. 11. 1941.

<sup>84</sup> Bývalé panství Nové Dvory včetně zámku Kačina bylo za cenu 7 100 000 protektorátních korun (K) odkoupeno roku 1942 pro potřeby Hitlerjugend, konkrétně tzv. venkovské služby (*Landdienst*; HJ-Ld). Ta měla na starost školení mládeže ve věku 14–18 let pro řízení zemědělské výroby v budoucích obsazených východních územích (*HJ-Landdienst – Einsatz im Osten*). V Německu byla založena již roku 1934 a její účastníci absolvovali během čtyř let zemědělské kurzy, zčásti přímo na tzv. výukových dvorech (*Landdienstlehrhöfe*); takový byl zřízen i v Nových Dvorech. Když daný účastník dosáhl 18 let, obdržel osvědčení tzv. mládežnického zemědělce (*Juniorlandwirt*). Odhaduje se, že jen do roku 1939 HJ-Ld prošlo na 12 000 chlapců a 14 000 dívek a do roku 1943 měla zhruba 40 000 příslušníků. Nucená soudní dražba se konala 18. 7. 1942 v budově Okresního soudu v Kutné Hoře a *HJ-Ld – Einsatz im Osten* zastupoval později známý HJ-Hauptbannführer Siegfried Zogelmann (nar. 1913). Jednalo se o nucenou dražbu; „prodej“ byl definitivně potvrzen 19. 9. 1942. Celá operace přitom byla očividně připravována již na přelomu let 1941/42, neboť touto dobou již S. Zogelmann sondoval u pražského antikvariátu André možný prodej vzácné zámecké knihovny čítající na 44 000 svazků. Srov. Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Kutná Hora, f. OÚ KH, k. 79, záznam o soudní dražbě, 18. 7. 1942; *ibid.*, f. Pamětní kniha obce Sv. Mikuláše, s. 134; NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 101, sig. 110-12/78.

<sup>85</sup> Základy nové budovy reálného gymnázia v Kutné Hoře byly položeny roku 1898. Výuka sedmileté vyšší realky byla slavnostně zahájena pro 403 žáků 19. září 1900. Budova byla projektována na parcele proti západnímu průčelí chrámu sv. Barbory ve čtvrti Žižkov, od níž ji odděluje Tábořská ul.; budova má č. p. 98. Jedná se o dvoupatrovou budovu se zvýšeným přízemím ve tvaru písmene E, v jejíž prostřední části jsou nad sebou umístěny tělocvična a tzv. aula. Od školního roku 1934/35 se jednalo o čs. státní reálné gymnázium s povinnou výukou francouzského jazyka, přičemž počet studentů se ve 30. letech 20. století pohyboval kolem 300 studentů; ve školním roce 1938/39 bylo přeměněno na osmileté reálné gymnázium. Na podzim byla budova zabrána pro potřeby německého vojska a vrácena ve značně nezpůsobilém stavu během prázdnin 1941; výuka českých žáků mezitím musela probíhat v Kutné Hoře v náhradních prostorech. Srov. Alois STRNAD, *Padesát roků vyšších reálných škol v Kutné Hoře 1858–1908*, Kutná Hora 1908, s. 13–14 a Alice ŠÍMŮNKOVÁ, *Kutnohorská realka a gymnázium*, Krásné město 1, 2003, s. 3–5, zejm. s. 4.

Jiné prameny uvádějí jako datum vyklizení 28. únor 1943.<sup>86</sup> Když o ni neprojevil zájem wehrmacht, který ji měl již předtím od 6. listopadu 1939 do 28. srpna 1941 zabranou pro své účely, uvažovalo se o jejím využití pro potřeby buď německého učitelského vzdělávacího ústavu, nebo DHS. V každém případě ale nepřicházelo v úvahu její vrácení protektorátní správě, což K. H. Frank v dopisu A. Heiβmeyerovi okomentoval takto: „*Budova reálné školy v Kutné Hoře, kterou jsem nechal... vyklidit a vzít Čechům, stojí od této doby prázdná... Jak si jistě dokážete představit, je takový stav z politických důvodů nežádoucí. Vrácení školy Čechům samozřejmě nepřichází v úvahu.*“<sup>87</sup> Tím se naskytla vhodná budova v bezprostřední blízkosti jezuitské koleje považované i nadále za vlastní základnu nového ústavu, která se nakonec stala provizorně definitivním řešením.

## 2. „NPEA Čechy“ v Kutné Hoře: 1943–45

Kutná Hora byla v období německé okupace maloměstem bez většího strategického významu, administrativně spadajícím pod kolínský (respektive pražský) úřad vrchního zemského rady (Oberlandrat); v Kolíně se nacházela rovněž nejbližší německá vojenská posádka a služebna gestapa. Z protektorátních institucí, které zde byly umístěny, lze zmínit především 5. prapor Vládního vojska, který příslušel pod Oblastní inspektorát I – Praha a byl umístěn v jezuitské koleji. Roku 1943 patřila Kutná Hora k českým městům, v nichž byla *de facto* decimována místní židovská komunita.<sup>88</sup> Ačkoli se jednalo o středisko politického okresu, který se rozkládal především jihovýchodním směrem v lesnatých oblastech směrem k řece Sázavě, bylo samotné město v německých plánech chápáno spolu s Kolínem a Poděbrady jako součást germanizačního mikroprostoru středního Polabí.<sup>89</sup> Jelikož se jednalo o v podstatě úplně české území, byly nacistické záměry zdůvodňovány zjednodušující historizující argumentací. Podle ní se v případě Kutné Hory jednalo o (pra)staré německé město či sídelní oblast (*Siedlungsgebiet*), které bylo v 19. století úplně čechizováno.<sup>90</sup> NPEA měl představovat jeden z prostředků „zpětné“ germanizace prováděné především administrativními zásahy a vytvářející základnu, která by v budoucnu mohla být podle potřeb a možností rozšiřována. Tento prospektivní a časově neohraničený moment s příznačně cynickým eufemismem označil A. Heiβmeyer již v říjnu 1942 v dopisu R. Heydrichovi za „*krásný politický úkol*“ plánovaného NPEA.<sup>91</sup>

<sup>86</sup> SOkA Kutná Hora, f. Gymnázium K. Hora, k. 60, Kronika 1939–45. Srov. *Výroční zpráva státního reálného gymnázia v Kutné Hoře 1946–1947*, Kutná Hora 1947.

<sup>87</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 46, sig. 110-4/527, Frank Heiβmeyerovi, 16. 8. 1943.

<sup>88</sup> Srov. Marek LAUERMANN, *Židé v Kutné Hoře*, Kutná Hora 2006, s. 61–62 a Helena ŠTROBLOVÁ – Blanka ALTOVÁ (edd.), *Kutná Hora*, Praha 2000, s. 240–250.

<sup>89</sup> Zatímco Kolín byl chápán zejména jako strategické průmyslové centrum mikroregionu, Poděbrady byly obdobně jako Kutná Hora využity především pro školské, respektive rekreační účely. Cíleně zde byla umístěna tzv. Říšská škola Horní Labe (*Reichsschule Oberelbe*) DAF, později přeměněná v centrum tzv. venkovského umísťování (německých) dětí (*Kinderlandesverschickung*; KLV).

<sup>90</sup> Srov. Paul Th. HOFFMANN, *Der Strom der deutschen Mitte*, in: Böhmen und Mähren 1942, s. 291–298, či Frank MARANN, *Wo die Elbe sich nach Norden wendet*, in: Berliner Zeitung, 7. 5. 1939, s. 10, zde je mj. obsažena alegoricky zhuťněná dobová německá argumentace: „*Nejen v Praze, nýbrž také zde v Kutné Hoře, která byla kdysi ve svých dějinách druhým hlavním městem Čech, mluví ostatně jako všude v této zemi kameny (architektonické památky – pozn. aut.) německy – i tam, kde lidé mluví česky.*“

<sup>91</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 110, k. 46, sig. 110-4/527, Heiβmeyer Heydrichovi, 31. 10. 1942.

Ještě v témže měsíci, v němž došlo k nucenému vyklizení reálného gymnázia, navštívila jeho budovu komise v čele s vedoucím roudnického NPEA *SS-Hauptsturmführerem* Herbertem Kaebnickem.<sup>92</sup> Aniž by bylo definitivně zajištěno financování celého projektu, bylo stanoveno, že ústav bude oficiálně otevřen 1. září 1943 a na kutnohorský Okresní úřad byl vznesen požadavek po zajištění ubytování pro vychovatele.<sup>93</sup> Již 15. března 1943 se konstatovalo, že „*pozemek bude bezúplatně převeden Německé říši*“ a začátek výuky v novém ústavu byl stanoven na 1. září 1943, kdy mělo dojít k ukončení všech adaptačních prací.<sup>94</sup>

Rodící se NPEA Čechy se stal oficiálně říšskou záležitostí, z čehož mj. vyplývalo, že musel mít přidělenou svou kapitolu v říšském rozpočtu. Již 15. března 1943 proto A. Heißmeyer požádal říšského ministra a šéfa říšské kanceláře (*Reichskanzlei*) dr. Hanse H. Lammerse (1879–1962) o předložení celé záležitosti Říšskému ministerstvu financí (*Reichsfinanzministerium*; RMdF). To vyjádřilo 1. dubna 1943 mimo jiné pochybnosti, zda se jedná o úkol v souladu s Hitlerovým výnosem z 13. ledna 1943 o totálním vedení války, a konečné rozhodnutí proto delegovalo na takzvaný trojvýbor (*Dreierauschuß*).<sup>95</sup> Během tří měsíců nicméně bylo rozhodnuto ve prospěch nového ústavu (jednotlivý plán XIX, kap. 43 říšského rozpočtu).<sup>96</sup> I když bylo vzhledem k prodlení zřejmé, že se původně navrhovaný termín otevření (1. září 1943) již nestihne, operoval zpětně vyhotovený rozpočet schválený 26. listopadu 1943 stále s tímž datem; platit měl do 31. března 1944.<sup>97</sup>

Na základě rozpisu jednotlivých položek je možné si udělat představu, jak měl nový ústav za ideálních podmínek vypadat. Celkem ho mělo navštěvovat sto žáků, jejichž výchova příslušela šesti vychovatelům, dále zde jako vychovatelé měli působit rovněž jeden vrchní studijní rada jako takzvaný vůdce setniny, další jako vedoucí třídy, dva studijní radové jako vychovatelé, dva další jako vedoucí tříd, jeden jako vedoucí branného sportu a dva studijní asesoři jako vychovatelé.<sup>98</sup> Z úřednického personálu se dále počítalo s jednou hospodářskou vedoucí, jednou pečovatelkou (*Heimmutter*), dvěma úředníky a s jedním asistentem, jedním ústavním lékařem, jednou účetní, dvěma sekretářkami, sedmi řemeslníky,

<sup>92</sup> Herbert Kaebnick se narodil 19. března 1907 v Berlíně v rodině středoškolského učitele. V Berlíně roku 1926 také maturoval a poté pokračoval ve studiu biologie, geologie a chemie na univerzitách v Berlíně a Marburgu. Po absolutoriu nastoupil na podzim 1933 jako vychovatel v NPEA Potsdam, patřil tedy mezi její zakládající kádry. Následujícího roku složil asesorské zkoušky a roku 1936 byl jmenován studijním radou. Od roku 1933 byl členem NSDAP (čl. č. 4631 509) a SS (čl. č. 184 968). Po obsazení Rakouska byl vyslán do Vídně, aby pomáhal vybudovat tamní nové ústavy NPEA (Wien-Theresianum a Wien-Breitensee; oba dva byly otevřeny 15. 3. 1939). Od 1. září 1939 byl nasazen coby příslušník wehrmachtu v Polsku a roku 1940 se účastnil válečné kampaně na Západě proti Holandsku a Belgii; byl vyznamenán Železným křížem II. tř. Z vojenské služby byl uvolněn 1. října 1940 v hodnosti poručíka pěchoty. Na podzim 1941 byl přeložen jako zástupce velitele NPEA Sudety v Ploskovicích, kde byl ještě téhož roku pověřen vybudováním pobočky v Roudnici nad Labem. S jejím otevřením byl 1. července 1942 jmenován vrchním studijním radou. Roku 1943 byl pověřen přípravou NPEA Čechy v Kutné Hoře, respektive začleněním roudnického ústavu do nového svazku. Jeho poválečné osudy nejsou známy. Srov. BA Berlin, f. býv. BDC, RS L5237 – Kaebnick H., nar. 19. 3. 1907, vlastní životopis, 1942.

<sup>93</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 46, sig. 110-4/527, Kaebnick Frankovi, 15. 4. 1943.

<sup>94</sup> BA Berlin, f. R2/12720 fol. 1, Inspekce NPEA (Sowade) RMdF, 15. 3. 1943.

<sup>95</sup> Tento výbor byl oficiálně utvořen v lednu 1943 a vedle H. H. Lammerse ho tvořili ještě říšský ministr a vedoucí hlavní kanceláře NSDAP Martin Bormann (1900–1945) a šéf vrchního velení wehrmachtu polní maršál Wilhelm Keitel (1882–1946). Hlavním úkolem byla příprava a koordinace opatření k vedení totální války; úzce spolupracoval také s říšským ministrem propagandy Josephem Goebbelsem (1897–1945).

<sup>96</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 46, sig. 110-4/527, Heißmeyer Frankovi, 19. 8. 1943. Podklady pro rozhodnutí trojvýboru jsou uloženy v BA Berlin, f. R43II/956c.

<sup>97</sup> BA Berlin, f. R2/12720 fol. 1, RMdF REM a Inspekci NPEA, 19. 10. 1943.

<sup>98</sup> Ibid.

dvěma řidiči, osmi dalšími dělníky, jedním nočním hlídačem a devíti uklízečkami.<sup>99</sup> Největší hmotné výdaje byly plánovány na pořízení a údržbu uniforem (9000 RM), za otop (7000 RM), osvětlení (2500 RM), sportovní a vyučovací pomůcky (1500 RM), lékařská ošetření (1400 RM) a pořízení přístrojů a dalších předmětů (900 RM); kapesné pro žáky činilo celkem 21 000 RM.<sup>100</sup>

V této době bylo zřejmé, že areál jezuitské koleje zatím nebude Vládním vojskem vykližen. Veškerá pozornost se proto i přes další snahy v tomto směru soustředila na budovu reálného gymnázia, v níž se uvažovalo o umístění dvou až tří tříd, tedy maximálně 90–100 žáků.<sup>101</sup> Aby se jednalo o takzvaně plnohodnotný ústav (*Vollanstalt*), musely by být z Roudnice nad Labem do Kutné Hory převedeny čtyři třídy, což nebylo možné z prostorových důvodů. V říjnu 1943 byla rovněž zvažována možnost, zda by Roudnice nad Labem neměla fungovat samostatně (v protektorátu by tak působily dva NPEA); tato myšlenka ale byla zavržena.<sup>102</sup>

Budova někdejšího reálného gymnázia byla pro NPEA převzata v létě 1943,<sup>103</sup> a to přímo H. Kaebnickem, respektive Odd. III NSM v Praze.<sup>104</sup> Stavební úpravy zadával a proplácel Zemský úřad v Praze na základě rozhodnutí z 1. dubna 1943 pražské firmě E. Králíček, projektantsky se podílel ing. R. Šolc; celkem měly stát 786 314 K.<sup>105</sup> Jiné zdroje naopak uvádějí za roky 1943 a 1944 částku 504 000 K, přičemž se ze strany NSM v červnu 1944, tedy již po otevření ústavu, požadovalo navýšení o téměř jeden milion K.<sup>106</sup> Stavební úpravy nicméně nebyly k 1. září 1943 dokončeny a vzhledem k posunu oficiálního data zahájení provozu ústavu se v nich pokračovalo i po tomto datu.<sup>107</sup>

Dochované plány stavebních úprav, vedené oficiálně pro zřízení DH, zachycují úpravy provedené v prvním a druhém patře budovy; pokud jde o aulu, byla označována jako tzv. slavnostní sál (*Festsaal*). Vedle přepažení místností spočívaly především ve vybudování toalet po stranách budovy, rozvedení telefonního vedení a vybavení kuchyně.<sup>108</sup> Kromě toho byly z čelní fasády odstraněny reliéfy významných osobností a českých národních buditelů.<sup>109</sup> Práce přitom pokračovaly až do nového termínu otevření, který byl v březnu

<sup>99</sup> Ibid.

<sup>100</sup> Ibid.

<sup>101</sup> Ibid., přípis REM RMdF, 6. 10. 1943.

<sup>102</sup> Ibid.

<sup>103</sup> SOKA Kutná Hora, f. Gymnázium v Kutné Hoře, k. 60, i. č. 477, přesídlení a předání učebních pomůcek, 1943.

<sup>104</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 46, sig. 110-44/527, Odd. III NSM tajemníkovi K. H. Franka (Gies), 15. 2. 1944.

<sup>105</sup> Stavební úřad (SÚ) Kutná Hora, k. 31–34 Ž, č. p. 98, přípis ZÚ Praha MÚ Kutná Hora, 8. 4. 1943.

<sup>106</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 46, sig. 110-4/527, Zplnomocněnc pro stavební hospodářství – záznam, 12. 7. 1944; ibid., Heißmeyer Frankovi, 7. 2. 1944.

<sup>107</sup> SÚ Kutná Hora, k. 31–34 Ž, č. p. 98, žádost o povolení drobných stavebních úprav v budově č. p. 98, 15. 9. 1943.

<sup>108</sup> V prvním patře (z pohledu budovy) se uprostřed nacházela společná místnost a čítárna, napravo místnost pro úředníky, dále správní kancelář, konferenční místnost, pracovní vedoucího ústavu (rohová místnost), dále v pravém traktu pět místností, koupelna a kuchyně, vedle kuchyně dvě komory a WC, nalevo od společné místností a čítárny místnosti pro vychovatele, rohová místnost byla tzv. místností setniny (*Hunderschaftsraum*), dále v levém traktu učebna pro 1. třídu, učebna pro druhou třídu, kreslárna, kabinet, odkládací prostor a WC. V druhém patře (z pohledu budovy) se uprostřed nacházely šatny, napravo tři místnosti pro vychovatele, další šatny (rohová místnost), v pravém traktu tři pracovní pro žáky a dvě místnosti pro vychovatele a WC, nalevo od šaten dvě místnosti pro vychovatele, první ubytovací místnost s lůžky pro 16 osob (rohová místnost) a další dvě ubytovací místnosti s lůžky pro 18 a 13 osob (celkem tedy 54 osob) a dále odkládací místnost a WC. Srov. SÚ Kutná Hora, k. 31–34 Ž, č. p. 98, plány stavebních úprav, 1943.

<sup>109</sup> Na svá místa byly navraceny až v 90. letech 20. století.

1943 stanoven na 21. dubna 1944. Budova se nacházela trvale pod dohledem NSM a měla být kompletně vybavena novým nábytkem. Při poslední kontrole před otevřením, která proběhla 23. února 1944, H. Kaebernick a berlínští zástupci Inspekce NPEA nedoporučili výměnu podlah a naopak doporučili omezit instalatérské práce na minimum a uvolnění dalších 35 000 K, „*aby pan státní ministr získal při otevření... dobrý dojem*“.<sup>110</sup> Zřejmě poslední úpravy pak byly provedeny v březnu 1944, kdy měl být v prostorách budovy zřízen samostatný protiletectký kryt (*Luftschutzraum*).<sup>111</sup> V průběhu roku rovněž došlo k zajištění pronájmů pro vedení a vychovatele nového ústavu v České a Tylově ulici v Kutné Hoře.<sup>112</sup>

Slavnostní otevření nového ústavu bylo přenecháno K. H. Frankovi. Ten 25. března 1944 rozhodl, že proběhne s jistým zpožděním u příležitosti výročí Hitlerových narozenin 21. dubna 1944; datum slavnostního zahájení činnosti kutnohorského ústavu mělo být současně datem oficiálního založení NPEA Čechy, respektive definitivním sloučením s ústavem v Roudnici nad Labem.<sup>113</sup> Přitom si K. H. Frank nechal vypracovat kulturním oddělením NSM (A. Zankl) přehled možných variant vztahujících se k „německým“ dějinám města. Poněkud pikantně tak může v dané souvislosti působit připomenutí data fundace pozemků jezuitskému řádu v Kutné Hoře (18. duben 1633), zahájení stavby chrámu sv. Barbory (27. červenec 1388) či úmrtí barokního malíře Petra Brandla (24. září 1735), které bylo nakonec shledáno sice nejvhodnějším, ale zároveň příliš časově vzdáleným.<sup>114</sup> Kromě toho H. Kaebernick navrhoval výročí atentátu na R. Heydricha (27. květen 1942) či výročí námořní bitvy u Skagerraku v první světové válce (31. květen 1916), u jehož příležitosti byla roku 1942 otevřena pobočka NPEA v Roudnici nad Labem.<sup>115</sup> Otevření pak proběhlo v aule a před budovou za přítomnosti K. H. Franka, A. Heißmeyera, zástupce wehrmachtu v protektorátu generálporučíka Rudolfa Touissanta (1891–1968), velitele branné oblasti Čechy a Morava generála tankových vojsk Ferdinanda Schaala (1889–1962) či velitele oblasti zbraní SS Čechy a Morava *SS-Brigadeführera* a generálmajora zbraní SS hraběte Carla F. von Pücklera-Burghause (1886–1945).<sup>116</sup> K. H. Frank ke shromážděným přednesl proslov, v němž mimo jiné žákům<sup>117</sup> pravděpodobně nikoli překvapivě sdělil, že „... *znají jen jednu víru, víru v neporazitelnou sílu našeho národa a naší říše, a znají jen jednu poslušnost, a sice následovat vůdce našeho národa a naší říše. Nietzscheho myšlenka, že dobrá škola je tvrdou školou, v níž člověka učí především jedno, totiž poslouchat a přikazovat, se v těchto ústavech (NPEA – pozn. aut.) uskutečňuje*“.<sup>118</sup> Dále apeloval, aby škola zahájila své germanizační působení, k čemuž jí měla dopomoci i Frankova osobní záštita.<sup>119</sup> Po proslovu následovala přehlídka žáků a prohlídka budovy. Prvním a posledním velitelem NPEA Čechy se stal H. Kaebernick, kterého v Kutné Hoře zastupoval studijní rada Hanshermann Preußmann (nar. 1909) působící předtím v NPEA

<sup>110</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 46, sig. 110-44/527, Zplnomocněnec pro stavební hospodářství NSM, 5. 4. 1944.

<sup>111</sup> *Ibid.*, žádost, 20. 3. 1944.

<sup>112</sup> BA Berlin, f. R2/12720 fol. 1, RMdF REM a Inspekci NPEA, 19. 10. 1943.

<sup>113</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 46, sig. 110-4/527, Heißmeyer Frankovi, 7. 2. 1944; *ibid.*, Heißmeyer Frankovi, 21. 3. 1944; *ibid.*, Frank Heißmeyerovi, 25. 3. 1944; *ibid.*, k. 61, sig. 110-6/19, Kaebernick Frankovi, 2. 2. 1944.

<sup>114</sup> *Ibid.*, k. 46, sig. 110-44/527, zpráva Zankla Frankovi, 8. 3. 1944; *ibid.*, Frank Heißmeyerovi, 14. 3. 1944.

<sup>115</sup> *Ibid.*, Kaebernick Frankovi, 14. 2. 1944.

<sup>116</sup> *Eröffnung der Nationalpolitischen Erziehungsanstalt „Böhmen“*, in: *Der Neue Tag*, 22. 4. 1944, s. 2.

<sup>117</sup> Při slavnostním otevření pravděpodobně nebyli přítomni vlastní budoucí žáci ústavu, neboť ti sem byli převezeni až 26. dubna 1944 z Ploskovic, respektive počátkem září 1944 z Roudnice nad Labem.

<sup>118</sup> *Ibid.*

<sup>119</sup> *Ibid.*



Stuhm (dnes Sztum v Polsku); v Kutné Hoře působil od 20. dubna 1944 do 30. dubna 1945.<sup>120</sup> Připomeňme ještě, že na otevření nového ústavu v Kutné Hoře navázalo i otevření AHS v Jihlavě 26. dubna 1944.<sup>121</sup>

Již během stavebních úprav se změnilo zadání v tom smyslu, že budova byla upravována na pouze pro potřeby dvou tříd, tedy zhruba 60 žáků.<sup>122</sup> V létě 1943 se předpokládalo, že H. Kaebnick bude pověřen výběrem žáků pro Kutnou Horu z již stávajících žáků NPEA Ploskovic, přičemž se uvažovalo o dvou až třech třídách.<sup>123</sup> Současně ale A. Heißmeyer také navrhoval, aby byli vybráni úplně noví adepti z území protektorátu, kteří měli být soustředěni v Roudnici nad Labem a po dokončení stavebních prací převedeni do Kutné Hory.<sup>124</sup> Nakonec se zdá, že do Kutné Hory byla přeložena pouze jedna třída, a to první část spolu se třemi vychovateli 26. dubna 1944 z Ploskovic a druhá v první polovině září 1944 z Roudnice nad Labem.<sup>125</sup> Jednalo se o chlapce ve věku 15 až 16 let. Z celkového počtu doložených jednatřiceti žáků pocházelo 67 % z říšské župy Sudety a 33 % z Německa; ani jeden nebyl z protektorátu.<sup>126</sup> Přesun byl proveden vlakem.<sup>127</sup> Rovněž se plánovalo, že výhledově bude nový ústav sloužit zejména pro výchovu potomků příslušníků zbraní SS, kteří byli umístěni v protektorátu, neboť v červenci 1944 K. H. Frank mezi nimi plánoval velký nábor (*Großwerbung*).<sup>128</sup> Navíc v této době osobně zaštilil i kurzy pro vychovatele NPEA, které přijímal v Praze.<sup>129</sup>

Ke každodennosti lze vzhledem k nedostatku pramenů uvést jen několik strohých údajů. Vzhledem k tomu, že se jednalo o *de facto* uzavřenou komunitu, existovalo pouze minimum kontaktů s místním obyvatelstvem. Navíc hrál důležitou roli jazykový aspekt. Jeden ze žáků kutnohorského NPEA to popisuje následovně: „*Žáci i učitelé se zdržovali převážně v budově školy. Pro to nebyly ale žádné předpisy. To vyřešil již samotný jazykový problém. Nikdo neuměl česky.*“<sup>130</sup> Vycházky tedy nebyly zakázány, někteří navštívili například muzeum stříbra či podnikali výlety po okolí. Sportovní a branný výcvik probíhal v závislosti na počasí zpravidla mimo budovu, v zimě 1944 lze předpokládat i lyžařský výcvik například v Krkonoších, kam byly na Modrodolskou boudu (Blaugrundbaude) jednotlivé třídy z Roudnice nad Labem posílány již v předchozím období.<sup>131</sup> Jak bylo uvedeno, vychovatelé přišli buď spolu se žáky z Ploskovic a Roudnice nad Labem, nebo sem byli v některých případech přeloženi ze západopruského NPEA Stuhm.<sup>132</sup> Jistým zpestřením byla návštěva

<sup>120</sup> SOKA Kutná Hora, f. Policejní přihlášky města Kutné Hory, k. 344(22), P–R, karta Preußmann H., 1944.

<sup>121</sup> Jednalo se o novostavbu umístěnou na návrší Velkého Heulosu, která byla projektována F. G. Winterem v germánsko-romantizujícím stylu.

<sup>122</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 46, sig. 110-44/527, Odd. III NSM Giesovi, 15. 2. 1944.

<sup>123</sup> *Ibid.*, Heißmeyer Frankovi, 19. 8. 1943.

<sup>124</sup> *Ibid.*

<sup>125</sup> SOKA Kutná Hora, f. Policejní přihlášky města Kutné Hory, 1944; Písemné sdělení bývalého žáka NPEA v Kutné Hoře E. H. autorovi hovoří o dvou třídách, 16. a 17. 4. 2010. V Roudnici nad Labem se touto dobou nacházely třídy 3, 4, 5, 7.

<sup>126</sup> Data získaná na základě vyhodnocení jednotlivých přihlašovacích karet uložených v SOKA Kutná Hora, f. Policejní přihlášky města Kutné Hory, 1944.

<sup>127</sup> Písemné sdělení bývalého žáka NPEA v Kutné Hoře E. H. autorovi, 16. a 17. 4. 2010.

<sup>128</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 61, sig. 110-6/19, Frank Heißmeyerovi, 11. 7. 1944.

<sup>129</sup> *Ibid.*, Heißmeyer Frankovi, 2. 8. 1944.

<sup>130</sup> Písemné sdělení bývalého žáka NPEA v Kutné Hoře E. H. autorovi, 20. 4. 2010.

<sup>131</sup> *Ibid.*, Kaebnick Frankovi, 2. 2. 1944.

<sup>132</sup> Zdejší NPEA patřil k nejstarším, byl otevřen 1. 10. 1934. Šlo s největší pravděpodobností o přeložení mezi ústavy, nikoliv o evakuaci; Stuhm byl obsazen Rudou armádou až 25. 1. 1945. K překládání vychovatelů do Ploskovic srov. ABS Praha, S-480-4.



dívce z DH, kterou nechal A. Heißmeyer v září 1944 umístit v prostorách někdejšího Voršilského kláštera a která spadala rovněž pod H. Kaebnicka.<sup>133</sup>

Jednání o rozšíření nového ústavu o areál jezuitské koleje neustávala ani těsně před a po jeho otevření. Vše přitom záviselo na tom, zda se pro Vládní vojsko podaří nalézt vhodný náhradní objekt. Pražský úřad vrchního zemského rady nabízel v březnu 1943 jako první prostory Strahovského kláštera v Praze nebo další v Pardubicích.<sup>134</sup> Následně k nim přibýly budovy salesiánského kláštera v Praze-Kobylisích, bývalé vysoké školy báňské v Příbrami,<sup>135</sup> premonstrátský klášter v Želivi; zároveň byla vyloučena možnost společného fungování NPEA s Vládním vojskem.<sup>136</sup> Stanovisko ale mezitím změnil zplnomocněnc wehrmachtu R. Touissant, který v září 1944 odmítl přenechat jezuitskou kolej po odchodu Vládního vojska NPEA.<sup>137</sup> Nebyl tak nikdy realizován plán H. Kaebnicka, podle něhož se měla jezuitská kolej stát do budoucna internátní a bývalé gymnázium výukovou budovou.<sup>138</sup> Když nakonec muselo Vládní vojsko v červnu 1944 areál jezuitské koleje vyklidit, byl využit primárně pro potřeby opravy tanků a obrněných vozidel wehrmachtu. Došlo tak *de facto* k rozdělení mezi tři instituce, a to wehrmacht, který obsadil hlavní budovu, protektorátní Kuratorium pro výchovu mládeže, kterému byla pronajata krytá jízdná, a NPEA, kterému připadly požární dílny, venkovní jezdecká dráha, garáže, stáje, kovárna, boudy, skleník, zahrada atd.; zároveň měli žáci NPEA zajištěn vstup takzvanou severní bránou, to znamená blíže od budovy školy. V říjnu 1944 pak byla učiněna dohoda se zbraněmi SS, konkrétně hlavní jezdeckou školou SS z Mnichova (*Hauptreiterschule der Waffen SS*), která byla přeložena do Žehušic (Sehusitz), že její koně budou ustájeni právě v areálu jezuitské koleje a žáci NPEA je budou moci využívat k jezdeckému výcviku.<sup>139</sup>

V posledním půlroce své existence se NPEA v Kutné Hoře měla s největší pravděpodobností stát místem, kde měla být soustředěna plánovaná tzv. přijímací třída vybraných žáků českého a česko-německého původu z protektorátu pro studium na NPEA v Německu. Na základě vzájemné dohody mezi Inspekcí NPEA a Pobočkou Čechy a Morava RuSHA v Praze měli příslušníci Rasového úřadu vybrat podle svých záznamů chlapce od třetího ročníku druhého stupně základních škol výše, ty soustředit na půl až jeden rok ve zmiňované přijímací třídě přičleněné pod německým vychovatelem k NPEA či DH v protektorátu, přezkoušet a následně odeslat do NPEA na území Německa, kde měli být odtrženi od svého

<sup>133</sup> Jednalo se o dívčí internát z ostrova Hermannswerder u Postupimi, který byl založen díky dědictví Hermannova a Clary Hoffbauerových a otevřen roku 1904. Roku 1942 byl začleněn do svazku DH a roku 1944 těžce poškozen při spojeneckých náletech. V současnosti je tam umístěno Evangelické gymnázium. Srov. NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 45, sig. 110-4/521, Frank Fischerovi, 18. 2. 1944; *ibid.*, zpráva o přidělení Voršilského kláštera pro účely DH, Fischer Heißmeyerovi, 18. 4. 1944; *ibid.*, zpráva Kaebnicka, 18. 9. 1944.

<sup>134</sup> *Ibid.*

<sup>135</sup> Proti Příbrami se vyslovil poslední velitel bezpečnostní policie v protektorátu dr. Erwin Weinmann (nar. 1907). Důvodem mohlo být umístění tzv. výzkumného ústavu firmy Waffenuion spadající částečně pod plzeňskou Škodovku.

<sup>136</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 43, sig. 110-4/488, Odd. III NSM Touissantovi, 18. 3. 1944; *ibid.*, Vrchní zemský rada Kolín Giesovi, 27. 2. 1943; *ibid.*, Odd. III NSM Giesovi, 5. 9. 1944.

<sup>137</sup> *Ibid.*, Vrchní zemský rada Kolín Giesovi, 27. 2. 1943.

<sup>138</sup> *Ibid.*, Kaebnick Frankovi, 5. 6. 1944.

<sup>139</sup> *Ibid.*, k. 46, sig. 110-4/527, velitel zbraní SS Čechy a Morava NSM, 23. 10. 1944 a 28. 10. 1944. Velitelem této školy byl generál zbraní SS a SS-Obergruppenführer Hermann Fegelein (1906–1945), Himmlerův chráněnc a od roku 1944 manžel náruživé Gretl Braunové (1915–1987), sestry Hitlerovy milenky Evy Braunové.

rodinného zázemí.<sup>140</sup> Jak již bylo uvedeno, přijímací třída měla být sestavena nejpozději k 1. září 1945.<sup>141</sup>

Ke konci NPEA v Kutné Hoře lze opět uvést pouze několik útržkovitých údajů. I přes dílčí vyzbrojování, které probíhalo vlastně již od listopadu 1943 lehkými pěchotními zbraněmi, se nenaplnily plány, aby se ústav stal v okamžiku ohrožení (tzv. *A-Fall*) důležitým bodem odporu.<sup>142</sup> Žáci byli již od ledna 1945 posíláni buď k Říšské pracovní službě (*Reichsarbeitsdienst*; RAD), či začleňováni do tvořícího se Volkssturmu. Zbylí žáci pak dostali krátce po Velikonocích 1945 příkaz přesunout se do Ploskovic, odkud byli následně propuštěni domů.<sup>143</sup>

Budovu kutnohorského reálného gymnázia převzal wehrmacht, který ji opustil v dosti dezolátním stavu krátce před příchodem Rudé armády; 11. května 1945 byla zabráná pro účely sovětské kontrašpionáže NKVD.<sup>144</sup> Ta ji uvolnila v červenci 1945, kdy přešla pod správu nově ustanoveného Městského národního výboru v Kutné Hoře. Vše, co zbylo po roční existenci NPEA Čechy v Kutné Hoře, se vešlo do tělocvičny.<sup>145</sup>

MICHAL ŠIMŮNEK

## Die „NPEA Böhmen“ in Kuttenberg 1943–1945 – letzte „Führerschule“ der national-sozialistischen Diktatur

### ZUSAMMENFASSUNG

Bisher war allein die Tatsache bekannt, dass sich während der Zeit der deutschen Besatzung der böhmischen Länder die Aktivitäten der Inspektion NPEA/Dienststelle August Heißmeyer auch auf das Reichsgau Sudetenland und Protektorat Böhmen und Mähren erstreckten. Von 1938 bis 1945 entstanden in Böhmen und Mähren – unter Einschluss des Reichsgaus Sudetenland – insgesamt drei Nationalpolitische Erziehungsanstalten: 1. Im Jahr 1939 die NPEA Sudetenland im ehemaligen Habsburger Schloß Ploschkowitz (Ploskovice) bei Leitmeritz (Litoměřice) in Nordböhmen. 2. Von 1942 bis 1944/45 eine Zweigstelle der NPEA Sudetenland im Lobkowitzter Familienschloss Raudnitz an der Elbe (Roudnice nad Labem) in Mittelböhmen und 3. Seit 1944 die NPEA Böhmen im Gebäude des tschechischen Realgymnasiums in Kuttenberg (Kutná Hora) ebenfalls in Mittelböhmen. Mit dieser neu errichteten NPEA Böhmen wurde die Zweigstelle Raudnitz a. E. vereinigt. Zudem existierten seit dem Sommer 1941 Planungen, eine NPEA Mähren im Neubau des bischöflichen Gymnasiums in Brünn (Brno) einzurichten. Diese konnten jedoch nicht realisiert werden.

Im ersten Teil des Aufsatzes werden detailliert die Bemühungen bzw. Pläne der Inspektion der NPEA mit Heißmeyer an der Spitze beschrieben, in enger Zusammenarbeit mit den Besatzungsdienststellen im Protektorat die vorgesehenen Objekte in Nationalpolitische Erziehungsanstalten umzuwandeln. Im Sommer 1939 engagierten sich zunächst lokale Repräsentanten der NSDAP. So wollte die NSDAP in Iglau (Jihlava) eine NPEA im Schloss Pirnitz (Brtnice) ansiedeln. Nach Kriegsausbruch wurde dieser Plan jedoch verworfen. Heißmeyer favorisierte statt dessen das Schloss der Fürstenfamilie Schwarzenberg in Frauenberg (Hluboká nad Vltavou) in Südböhmen.

<sup>140</sup> ABS Praha, 144-1-11, r. 26, záznam o jednání mezi zástupci Inspekce NPEA (Drews) a RuSHA (Hesch) v Praze, 1944.

<sup>141</sup> *Ibid.*

<sup>142</sup> NA Praha, f. AMV-NSM 110, k. 45, sig. 110-4/513, velitel zbraní SS Čechy a Morava Frankovi, 6. 7. 1944; *ibid.*, Kaebnick Frankovi, 17. 4. 1944; NPEA Roudnice nad Labem velitelé pořádkové policie, 12. 7. 1944.

<sup>143</sup> Písemné sdělení bývalého žáka NPEA v Kutné Hoře E. H. autorovi, 17. 4. 2010.

<sup>144</sup> ŠOKA Kutná Hora, f. Gymnázium K. Hora, k. 60, Kronika 1939–45.

<sup>145</sup> SÚ Kutná Hora, k. 31–34 Ž, č. p. 98, zpráva o stavu budovy při předání zástupcům MNV Kutná Hora, 21. 7. 1945.

Im Jahr 1941 änderte sich die Planungen erneut. Nun war die Errichtung von NPEA in Brünn und Raudnitz a. E. vorgesehen. Außerdem standen Schlösser wie Prag-Troja (Praha-Trója), Karlskrone (Karlova Koruna) bei Chlumetz (Chlumetz nad Cidlinou), Konopist (Konopiště), Katchin (Kačina) und Doberisch (Dobříš) sowie das ehemalige Jesuitenkolleg in Kuttenberg (Kutná Hora) zur Debatte. Alle möglichen Standorte befanden sich in Mittelböhmen. Gleichzeitig wurden auch die Bedingungen für die Errichtung einer neuen NPEA festgelegt. In einigen Fällen schlug die Inspektion der NPEA vor, dass die Protektoratsregierung die Kosten tragen soll. Von Bedeutung ist in diesem Zusammenhang Himmlers Vorschlag vom Februar 1942 bis zu 750 tschechische Studenten, d. h. die Belegung dreier NPEA-„Vollanstalten“, für Einrichtungen im Altreich zu mustern.

Im Gegensatz zu den großangelegten Plänen zeigt die am 21. April 1944 in Kuttenberg feierlich eröffnete NPEA Böhmen, die im zweiten Teil des Aufsatzes behandelt wird, alle Zeichen der Improvisation. Sie wurde zwar mit der Zweigstelle in Raudnitz a. E. vereinigt, hatte aber während ihrer Existenz nicht mehr als zwei Klassen (Züge). Die Absicht, der neuen NPEA ein riesiges Areal des ehemaligen Jesuitenkollegs zuzuschlagen, scheiterte an der Entscheidung des Wehrmachtsbevollmächtigten im Protektorat. Trotz aller Einschränkungen zeigt der Fall der NPEA Böhmen charakteristische Strategien und Prioritäten der deutschen Besatzungspolitik in der letzten Phase des Zweiten Weltkrieges auf.

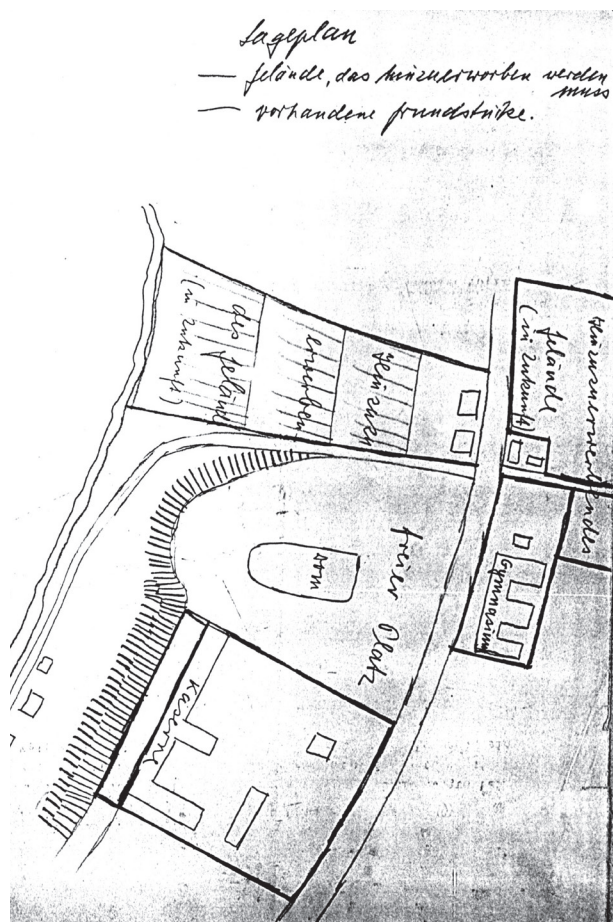
Deutsche Übersetzung Michal Šimůnek



Obr. 1: Roudnice n. L. – žáci NPEA pochodující ve formaci – novinový výstřižek – AAV Praha, ca. 1943



Obr. 2: Kutná Hora, snímek RG a JK – soukr. sbírka, 1938



Obr. 3: Rukopisný plánek situace v okolí NPEA – BA Berlin, 1943





Obr. 4: A. Heißmeyer – BA Berlin, 40. léta 20. století



Obr. 5: H. Kaebnick – BA Berlin, 40. léta 20. století





## **Materiály**



## DOKUMENT KE KONCI PRAŽSKÉ NĚMECKÉ LÉKAŘSKÉ FAKULTY V KVĚTNU 1945

MICHAL ŠIMŮNEK – PETR SVOBODNÝ

### A DOCUMENT ON THE END OF THE GERMAN FACULTY OF MEDICINE IN PRAGUE IN MAY 1945

Several personal witnesses have been written (published or unpublished) by members of the staff of the Faculty of Medicine of the German (Charles) University in Prague about the last days and hours of its existence in May 1945. The original of the document edited below is preserved in the family archive of Professor. A. Tschermak von Seysenegg (Stuttgart).

*Key words:* Faculty of Medicine – German University in Prague – May 1945 – downfall

Dějiny německé lékařské fakulty v Praze skončily *de facto* spolu s celou tehdejší Německou Karlovou univerzitou vypuknutím pražského povstání 5. května 1945; oficiálně byla zrušena dekretem prezidenta republiky ze dne 18. října 1945 se zpětnou platností k 17. listopadu 1939.<sup>1</sup> Poslední zasedání jejího profesorského sboru se nicméně konalo – mimo české území – 26. května 1949 v bavorském Řezně.<sup>2</sup>

Důležité údaje k přípravám na omezení provozu a výuky, posledním dnům existence fakulty, jejímu přebírání českým personálem, stejně jako k osudům jednotlivých pedagogů ve dnech a měsících následujících po konci války obsahují především publikované osobní vzpomínky;<sup>3</sup> materiálům úřední provenience byla doposud věnována pozornost spíše okrajově.<sup>4</sup>

<sup>1</sup> Alena MIŠKOVÁ, *Die Deutsche (Karls-) Universität vom Münchener Abkommen bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges*, Prag 2007, s. 232–247; Jiří PEŠEK – Alena MIŠKOVÁ – Petr SVOBODNÝ – Jan JANKO, *Německá univerzita*, in: Jan Havránek – Zdeněk Pousta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy IV (1918–1990)*, Praha 1998, s. 181–212; Alena MIŠKOVÁ, *Německá univerzita za druhé světové války*, tamtéž, s. 213–231; Petr SVOBODNÝ, *Prague Faculties of Medicine and their Clinics*, in: Sabine Schleiermacher – Udo Schagen (Hgg.), *Wissenschaft macht Politik. Hochschule in den politischen Systemumbrüchen 1933 und 1945 (= Wissenschaft, Politik und Gesellschaft, Bd. 3)*, Stuttgart 2009, s. 219–228.

<sup>2</sup> Walter KOERTING, *Die Deutsche Universität in Prag. Die letzten Hundert Jahre der Medizinischen Fakultät (= Schriftenreihe der Bayerischen Landesärztekammer, Bd. 11)*, Bonn 1968, s. 281–283.

<sup>3</sup> Herwig HAMPERL, *Werdegang und Lebensweg eines Pathologen*, Stuttgart – New York 1972, s. 200–208; Max WATZKA, *Von Prag nach Mainz: Ein erfülltes Leben für Wissenschaft und Lehre*, in: Gunter Mann – Franz Dumont (Hgg.), *Medizin in Mainz. Praxis und Wissenschaft – Entwicklungen und Erinnerungen. 40 Jahre Medizinische Fakultät und Klinikum 1946–1986*, Mainz 1986, s. 175–186, zde s. 183; Gustav KUSCHINSKY, *50 Jahre Arzt und Pharmakologe*, tamtéž, s. 219–245, zde s. 242; Herbert LANG, *Viel Glück auf dem Weg nach München*, Landsberg 1983, s. 96–119. Langovo svědectví je nejobsáhlejší.

<sup>4</sup> Přelomové období kolem května 1945 je součástí řady životopisů publikovaných in: Monika GLETTLER – Alena MIŠKOVÁ (Hgg.), *Prager Professoren 1938–1948. Zwischen Wissenschaft und Politik (= Veröffentlichungen zur*

Mezi tyto vzpomínky, značně rozdílné co do rozsahu i míry subjektivity, lze zařadit rovněž *Příspěvek ke konci pražské Německé univerzity*, který se čtyřletým odstupem sepsal pozdější docent a vrchní lékař na I. lékařské univerzitní klinice ve Freiburgu im Breisgau, Dr. med. Karl Wurm (1906–2005), jenž se později stal kapacitou zejména ve výzkumu sarkodiózy.<sup>5</sup>

Wurm absolvoval lékařskou fakultu univerzity v bavorském Mnichově (1933). V letech 1939 až 1945 byl asistentem a vrchním lékařem I. interní kliniky lékařské fakulty Německé Karlovy univerzity v Praze, kde se 23. 9. 1940 také habilitoval z interní medicíny. V letech 1942 až 1945 byl příslušníkem *Wehrmachtu*. Léta 1945 až 1949 strávil v sovětském vojenském zajetí. Od roku 1950 pracoval jako vrchní lékař soukromého sanatoria Höchenschwand ve Schwarzwald. V roce 1951 mu byla docentura uznána (přenesena) na lékařskou fakultu ve Freiburgu im Breisgau, kde později získal titul asociovaného profesora (1954) a mimořádného (*ausserplanmässiger*) profesora (1955).<sup>6</sup>

Tato edice vzpomínek byla pořízena podle exempláře zachovaného v pozůstalosti Wurmo-va pražského učitele a prominentního člena profesorského sboru pražské německé lékařské fakulty, profesora fyziologie Dr. med. Armina von Tschermak-Seysenegg (1870–1952).<sup>7</sup> Jeho publikování v transkribované podobě je možné díky ochotnému souhlasu Dr. Armina Tschermak von Seysenegg Jr. ze Stuttgartu, SRN.

### ***Beitrag zum Ende der Prager Deutschen Universität.***

#### ***Erlebnisbericht von Dozent Dr. med. Karl Wurm, sz. Oberarzt der I. Med. Universitätsklinik.***

Das Ende der Medizinischen Fakultät kann als der Schlußakt in dem historischen Ereignis der Auflösung der Deutschen Karlsuniversität angesehen werden. Denn in den schicksalhaften Tagen jenes Geschehens war es allein die medizinische Fakultät, welche noch zum großen Teil in Tätigkeit war, gezwungenermaßen ihren Betrieb aufrechterhalten mußte durch die Notwendigkeit der Krankenbetreuung in den zahlreichen deutschen Universitätskliniken. Da in jenen Wochen, wo im März, April und Mai 1945 die entscheidenden militärisch-politischen Ereignisse rasch aufeinanderfolgten, Hochschulferien waren, bestand für die mehr theoretischen Disziplinen innerhalb der medizinischen Fakultät nicht der gleiche Zwang, auf dem Posten zu bleiben und dem förmlich sichtbar herankommenden Schicksal ins Auge zu sehen, es ahnungsvoll in meiner ganzen Unbarmherzigkeit zu erwarten.

Auf diese Weise kam es dazu, daß das Ende der ältesten Deutschen Universität nicht etwa unbemerkt im Rahmen allgemeiner Auflösung öffentlicher deutscher Institutionen in Prag gestaltete, der aus historischem Interesse festgehalten zu werden verdient. Die nachfolgende Schilderung kann naturgemäß nur einen Ausschnitt darstellen, weil sie sich auf den persönlich begrenzten Gesichtskreis beschränkt, kann aber als Baustein genommen werden zum Gesamtmosaik, das sich aus den Erlebnisberichten vieler ergeben wird.

Kultur und Geschichte im östlichen Europa, Bd. 17), Essen 2001; komplexněji se toto téma pokusil zpracovat Jiří NĚMEC, *Několik poznámek o německých profesorech v českých zemích v hodině porážky*, in: Adrian von Arburg – Tomáš Dvořák – David Kovařík a kolektiv, *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno 2010, s. 336–351.

<sup>5</sup> Ulrich CONSTABEL, *In memoriam Prof. Dr. Med. Karl Wurm (1906–2005)*, *Pneumologie* 59/12, 2005, s. 920–921.

<sup>6</sup> Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ, *Biographisches Lexikon der deutschen medizinischen Fakultät in Prag 1883–1945* (dále BLDMF), Praha 1998, s. 233; tamtéž uvedeny další prameny a literatura k jeho osobě.

<sup>7</sup> BLDMF, s. 215.

Als am 8. Mai der Rest der deutschen Garnison in Prag den Widerstand gegenüber dem Aufstand der Tschechen eingestellt hatte, befand sich das deutsche Personal der Kliniken oder theoretischen Institute, soweit es noch anwesend war, eo ipso in Gewahrsam derjenigen tschechischen Instanzen, die sich uns als offizielle Organe des neu entstandenen Staates präsentieren. Erst an diesem Tage wurde die klinische Tätigkeit der Deutschen eingestellt, Schwestern und Hilfspersonal räumten ihren Arbeitsplatz, die Ärzte übergaben im Rahmen einer Abschlusßvisite ihre Stationen den tschechischen Nachfolgern. In korrekter akademischer Form übergab der Chef unserer Klinik, Professor Jahn,<sup>8</sup> in Anwesenheit seiner Assistenten die Klinik an seinen tschechischen Nachfolger.<sup>9</sup> Als Oberarzt hatte ich anschließend 2 besondere beauftragten tschechischen Kollegen an Hand der bereits ohne unser Wissen in tschechischer Hand befindlichen Inventarskartei den Nachweis der Vollständigkeit des Klinikinvestors bis ins Kleinste zu erbringen. Ein Glück für mich, daß der früher ergangenen höheren Weisung auf Verlagerung wissenschaftlicher Geräte nicht Folge geleistet worden war.

Das persönliche Schicksal von Personal und deutschen Klinikpatienten war an diesem Tage noch dunkel und anscheinend unentschieden. Seit Beginn der Revolution am 5. Mai hatte die Mehrzahl von uns das Haus nicht mehr verlassen, es etwa jetzt zu riskieren, war bei der uns völlig unklaren Lage nicht ratsam. Dringend und warnend rieten uns von einem solchen Schritt die tschechischen Schwestern ab. Nur andeutungsweise wiesen sie dabei auf das Entsetzliche hin, was sich draußen in der Stadt abspielte, verschwiegen uns aber, was sie wussten, um uns nicht zu ängstigen und zu schrecken. Nur die Stimmung der Verzweiflung kann es gewesen sein, wenn die deutsche Oberschwester unserer Klinik einen Suizid-Versuch unternahm, wenn Professor Greipl<sup>10</sup> durch Gift in diesen Tagen seinem Leben und Ende machte und der deutsche Verwaltungsdirektor sich in seinem Amtszimmer erhängte (falls es sich nicht erweisen sollte, daß Mörder einen Suizid vortäuschten!). Doch sei nicht unerwähnt, daß alle tschechischen Schwestern unserer Klinik sich dem deutschen Personal, also meist ihren bisherigen Vorgesetzten gegenüber korrekt benommen haben, nicht wenige hilfsbereit und teilnehmend. Die neuernannte tschechische Oberschwester lieferte uns ein bewunderungswürdiges Vorbild menschlicher Größe, sie spendete einem in den Prager Revolutionstagen verwundeten SS-Offizier ihr eigenes Blut und vergoß Tränen der Scham über die Greuelthaten ihres eigenen Volkes. Wesentlich reservierter verhielten sich unsere tschechischen Kollegen, gar mancher verbarg nicht seine Feindseligkeit. Sehr unterschiedlich war das Verhalten des Untersonals, von dem schon in jenen Tagen bekannt geworden war, daß seinem Hase ein deutscher Verwaltungsinspektor mit seinem kleinen Sohne zum Opfer fiel, während der Röntgenlaborant unserer Klinik einen eigenen

<sup>8</sup> Dietrich W. Jahn (1900–1969) – internista, na LF NU působil jako mimořádný profesor od září 1939, v březnu 1940 byl jmenován řádným profesorem a až do května 1945 byl vedoucím I. lékařské kliniky LF NKU. Po roce 1945 působil v Norimberku, Řežně a Erlangen. BLDMF, s. 101–102.

<sup>9</sup> Jahnovu kliniku obsadil prof. Josef Charvát (1897–1984) a přeměnil ji na III. interní kliniku obnovené lékařské fakulty Univerzity Karlovy. Konec okupace ve všeobecné nemocnici zachytil Charvát ve svých denících z roku 1945, uložených dnes v Archivu Akademie věd ČR. Bližie in: Petr SVOBODNÝ, *Josef Charvát (1897–1984) Mediziner. Die Kriegsjahre 1939–1945 im Lichte seiner Tagebücher*, in: M. Glettler – A. Mišková (Hgg.), Prager Professoren 1938–1948, s. 463–482, zde s. 478–480.

<sup>10</sup> Rudolf Greipl (vl. jménem do r. 1942 Bezečný, 1901–1945) – dermatovenerolog, na LF NU se habilitoval v červenci 1934, v září 1936 se stal mimořádným a v květnu 1941 řádným profesorem. Jako přesvědčený nacističtí spáchal 5. května 1945 sebevraždu. BLDMF, s. 41–42.



Wintermantel auszog und ihn mir umhängte, damit ich nicht ungenügend gekleidet den Weg ins Unbekannte anträte.

Am Nachmittag des 8. Mai erhielten die deutschen Schwestern und Assistentinnen die Weisung, sich zum Abtransport bereit zu machen. Wohin sie dann gebracht wurden, erfuhren wir damals nicht. Das zurückgebliebene ärztliche Personal einschließlich einiger noch anwesenden Examenskandidaten und Famuli wurde gegen Abend in den Hörsaal unserer I. Medizinischen Klinik<sup>11</sup> verwiesen. An den Türen postierten sich Tschechen als Wachen, das Verlassen des Raumes wurde nur mehr zu dringenden Bedürfnissen unter ihrem Geleit gestattet. Die große schwarze Tafel im Hörsaal war von den Anschreibungen unseres letzten akademischen Unterrichts noch nicht ganz gesäubert, eine flüchtige Hand hatte sie dürftig abgewischt um triumphierend darauf zu schreiben „*At' žije československá Republika!*“ Etwa 20 Personen an der Zahl nächtigten wir als nunmehr Gefangene vom 8. zum 9. Mai auf Boden oder Bänken in unserem ehemaligen Hörsaal. In der Frühe des folgenden Tages wurde uns Kaffee und Brot verabreicht. Bald strömte nun in unseren Hörsaal alles zusammen, was sich bis dahin an deutschem Personal noch in anderen Kliniken oder Instituten aufgehalten hatte: der Rest der im Bereich des Klinikums befindlichen Fakultät als der einzigen kollektiv greifbaren Vertreterin unserer Alma Mater. Es fanden sich ein 6 Professoren (Beutel,<sup>12</sup> Hamperl,<sup>13</sup> Hohlbaum,<sup>14</sup> Kraus,<sup>15</sup> Rieger,<sup>16</sup> Rühl<sup>17</sup>), 5 Dozenten (Brandstätter,<sup>18</sup> Link,<sup>19</sup> Wolfram,<sup>20</sup> Wurm, Zothe<sup>21</sup>), viele Assistenten und Assistentinnen, darunter auch Frauen mit Kindern, Examenekandidaten und Famuli. Unsere Zahl mochte auf 50 gestiegen sein, was die Tschechen dann wohl veranlasst haben mag, auch ihre Wachen zu verstärken. Die Wachen an den Hörsaalausgängen waren nunmehr mit geladenen Gewehren versehen, das Bild im Hörsaal selbst gestaltete sich zu einer tragikomischen Groteske: neben dem Dozentenpult bezog

<sup>11</sup> Klinika byla umístěna v areálu všeobecné nemocnice na Karlově náměstí (dnešní Všeobecná fakultní nemocnice).

<sup>12</sup> Alois Beutel (1900–1967) – rentgenolog, na LF NU se habilitoval v dubnu 1933, v červnu 1940 byl jmenován mimořádným a v červenci 1941 řádným profesorem. Byl členem SS, působil jako rentgenolog v lazaretu SS v Praze-Podolí. Po skončení války působil v Dortmundu, Düsseldorfu a na LF univerzitě v Münsteru. BLDMF, s. 41.

<sup>13</sup> Herwig Hamperl (1899–1976) – patolog, na LF NU působil od září 1939, v lednu 1940 byl jmenován řádným profesorem. Byl jedním ze dvou patologů provádějících roku 1942 obdukcí těla R. Heydricha. Po válce působil na univerzitách ve švédské Uppsale, Marburku a Bonnu. BLDMF, s. 84.

<sup>14</sup> Josef A. Hohlbaum (1884–1945) – chirurg, od října 1941 působil na LF NKU jako řádný profesor. Roku 1942 byl jedním z operátů R. Heydricha. BLDMF, s. 95–96.

<sup>15</sup> Leonard Kraus (1895–1979) – otolaryngolog, v lednu 1941 byl jmenován mimořádným a v červenci 1942 řádným profesorem. V letech 1945–1948 byl v sovětském zajetí, po návratu působil ve Wiesbadenu a jako emeritní profesor univerzity v Marburku. BLDMF, s. 120.

<sup>16</sup> Herwig Rieger (1898–1986) – oftalmolog, v květnu 1940 byl jmenován řádným profesorem na LF NKU. Po skončení války odešel do rodného Rakouska, kde působil ve Vídni a Bad Hall. BLDMF, s. 172.

<sup>17</sup> Arthur Rühl (1901–1955) – internista, v dubnu 1941 byl na LF NKU jmenován řádným profesorem, v letech 1941–1942/43 působil jako její děkan. V letech 1945–1953 byl v sovětském zajetí, po návratu působil na LF univerzitě v Münsteru. BLDMF, s. 177.

<sup>18</sup> Erich Brandstätter (nar. 1903) – chirurg, habilitoval se v dubnu 1944, po válce působil ve Štýrském Hradci. BLDMF, s. 45.

<sup>19</sup> Rudolf Link (1910–1988) – otolaryngolog, na LF NKU se habilitoval v říjnu 1943, po skončení války působil jako profesor na univerzitách v Berlíně (Freie-Universität) a Hamburku-Eppendorf. BLDMF, s. 131.

<sup>20</sup> Werner Wolfram (1907–1962) – gynekolog, na LF NKU se habilitoval v dubnu 1943. Po skončení války působil v Bayreuthu. BLDMF, s. 232.

<sup>21</sup> Hans Zothe (nar. 1907) – internista, na LF NKU se habilitoval v únoru 1942. BLDMF, s. 236.

eine ganz besondere robuste Gestalt, vermutlich der mutigste des zu unserer Dawachung detachierten Aufgebotes Stellung, ein Zivilist in Hemdsärmeln, unter Stahlhelm, um den Nacken zwei lange Patronengurte geschlungen in Bühnenhaft-haldischer Positur, mit trotzig-ernstem Gesicht, zwischen den gespreizten Beinen ein schweres Maschinengewehr mit eingespanntem Patronengurt, den Lauf auf uns ins Auditorium gerichtet. Neben dieser verkörperten Verhöhnung soldatischen Mutes hatte noch ein 2. Posten mit Gewehr bei Fuß Aufstellung genommen, ebenfalls an der Stelle, wo wir bis vor kurzem standen als Dozenten der Deutschen Karlsuniversität.

Nach diesen Sicherheitsvorkehrungen erschienen dann gegen Mittag 2 oder 3 tschechische Verwaltungsangestellte des Klinikums und fertigten Personallisten von uns an. Nach vollzogener Registrierung wurde jeder einzelne vorgenommen zur Visitation seines Gepäcks, wobei alle persönlichen ärztlichen Utensilien wie Hörrohre, Bücher oder Medikamente u. ä. weggenommen wurde. Dann wurde man aus dem Hörsal geleitet und verließ mit dem Betreten des am Tore bereitgestellten Polizei-Omnibusses für immer den Boden der Alma Mater Pragensis. Mit dieser Schlußszene hat sie am Mittag des 9. Mai 1945 aufgehört zu bestehen.

Was anschließend folgte, spielte sich bereits außerhalb der ehemaligen Universität ab. Es ist mehr ein Kapitel aus dem Schicksal der genannten Professoren und Dozenten als ein Bestandteil der Universitätsgeschichte. Doch gehört beides zusammen, weshalb ich auch noch das Folgende meinem Bericht hinzufüge.

Als der Polizei-Omnibus sich vom allgemeinen Krankenhaus aus in Bewegung setzte, war es uns angesichts der drohenden Haltung das an Eingang versammelten Mobs sofort klar, daß wir an Transport in geschlossenen Wagen als besondere Gunsterweisung zu werten hatten. Dem Zugriff rabister Menschen waren wir auf diese Weise entzogen. Der Wagen fuhr zur Polizeidirektion, musste vielfach Umwege machen oder längere Zeit stoppen, da durch den eben stattfindenden Einmarsch der Roten Armee ein Teil der Straßen gesperrt war. In den Hofräumen der Polizeidirektion boten sich uns Anblicke, die uns zunächst das Schlimmste befürchten ließen. Nach langer Ungewissheit jedoch wurden wir erneuert registriert und anschließend nach Zivilisten und Wehrmachtangehörigen geschieden. Mit der letzten Gruppe wurde ich nach einer ersten allgemeinen „Filzung“ (Ausplünderung) wiederum im geschlossenen Wagen in das Auffanglager Motol<sup>22</sup> verbracht und so in die Gewalt der Roten Armee gegeben. Wir befanden uns in sowjetischer Gefangenschaft! Diese zu schildern sei anderen überlassen. Nur dies gehört noch hierher: 2 Tage später stiegen wieder im Gefangenenlager Prager Studenten ins Examen, denn das Erforderliche war vorhanden: Examinatoren, Kandidaten und Prüfungsbogen. Jäh und unvermittelt aber, wie immer und alles beim Russen, wurde am dritten Tage um Mitternacht herum aufgebrochen, ein Zug von etwa 10 000 Menschen, Gesunden und Kranken, Alten und Jungen, Männern und Frauen setzte sich zu Fuß in Bewegung Richtung Brünn und später nach dem Osten. Mancher von ihnen ist heute noch dort und viele kommen nicht wieder. Ich selbst hatte das Glück, am 22. Juni 1949 heimzukehren.

Freiburg i. Br., Dezember 1949

<sup>22</sup> Zajatecký tábor v dnešní Praze 5 – Motole.



## **Kronika**



## **Bohuslav Raýman (1852–1910), vědec, učitel a organizátor vědy**

Seminář k 100. výročí úmrtí, 13. 10. 2010

V roce 2010 uplynulo sto let od úmrtí českého chemika Bohuslava Raýmana. Masarykův ústav – Archiv AV ČR, v. v. i., Kabinet dějin vědy Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., Ústav dějin a archiv Univerzity Karlovy a Česká společnost chemická se při té příležitosti podělily o přípravu semináře, který by Raýmanovu osobnost nejen připomněl, ale také přinesl nové poznatky k jeho biografii a přispěl k pokud možno objektivnímu zhodnocení jeho osobnosti. Sobotecký rodák patřil nejen mezi významné odborníky, ale rovněž mezi učence, kteří v 19. století položili vědeckou, pedagogickou i organizační činnost ve svých oborech základy moderní české vědy.

Právě celkový hodnotící pohled byl tématem úvodního zamyšlení jednoho z hlavních organizátorů semináře Martina France, který se pokusil na Raýmana nahlédnout v dobových souvislostech. Povaha jeho působení zejména v oblasti soudobé vědní politiky přímo vybízí k hledání paralel v dalších oborech a historických obdobích. Právem padlo v této souvislosti jméno historika Jaroslava Golla, ostatně Raýmanova přítele a kolegy z filozofické fakulty české univerzity. Důvodů, proč připomínat Bohuslava Raýmana (jak zněla otázka v názvu příspěvku), bylo nalezeno povícero. Karol Bílek následně obrátil pozornost k soboteckým kořenům významného chemika a uvedl na pravou míru některé tradované omyly týkající se jeho rodinného zázemí.

Další blok semináře byl věnován dvěma institucím, s nimiž je Raýmanovo jméno spojeno především. Autoři této zprávy shrnuli jeho působení na filozofické fakultě české Karlo-Ferdinandovy univerzity – od jeho studia, přes vlastní pedagogickou činnost a žáky, až po podíl na zlepšení stavebně-technických podmínek výuky (vybudování Chemického ústavu) a otázku Raýmanova nástupnictví. Vlasta Mádlová na toto téma plynule navázala výkladem o jeho činnosti v České akademii věd a umění, do níž byl zvolen jako jeden z generace mladších řádných členů již v roce 1890. Sledovala jeho aktivity jako sekretáře II. třídy a člena Encyklopedické komise, zejména podíl na řešení finančních otázek spojených s krytím nákladných publikací a vzniku *Encyklopedie nauk přírodních*. Vyvrcholením Raýmanova členství v ČAVU bylo úspěšné působení na postu generálního sekretáře, jež mu umožňovalo prosazovat vysoké nároky na vědecký potenciál nově volených členů.

Odpolední část jednání byla zaměřena zejména na odbornou stránku Raýmanova díla a pedagogické činnosti. Jiří Jindra jej představil jako fyzikálního chemika, autora první české učebnice svého druhu (*Chemie teoretická*), vědomě kompilativní, ale založené na úctyhodném množství zahraniční literatury. Poté se zamýšlel nad tím, jak velkou část výuky věnoval právě fyzikální chemii a s kterými dalšími vědci – ať už jako s kolegy, nebo se svými žáky – při té příležitosti spolupracoval. Největší pozornost byla věnována poněkud záhadné postavě předčasně zemřelého Otakara Šulce, o němž J. Jindra připravil rovněž samostatnou studii a jehož osobnost vyvolala živou diskusi. Jan Janko se ve svém příspěvku vrátil k tématu, které již dříve důkladně zpracoval: Raýmanovu sporu



s Františkem Marešem. Uvedl jej do souvislosti také s dalšími Marešovými spory (s Masarykem a s Horbaczewským).

Závěr semináře byl vyhrazen pro hlavní organizátorku semináře a autorku dosud nejzávažnějších prací o Raýmanovi Soňu Štrbáňovou. Své studie v příspěvku doplnila novými zjištěními vycházejícími z pečlivého studia jeho osobního fondu uloženého v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, kam se dostal teprve v roce 1984. Dochovaná korespondence umožňuje rekonstruovat síť Raýmanových domácích i zahraničních kontaktů, a významně tak přispět k poznání mezinárodní sítě „školy Justuse Liebiga“ (Raýman byl žákem přímých žáků tohoto německého chemika). Příspěvky ze semináře by se měly v tištěné podobě objevit v časopise *Práce z dějiny Akademie věd*.

*Petr Cajthaml – Marek Ďurčanský*

### **Academic Culture of Remembrance. A Conference on the Triangular Relationship between Scientific Research, Academic Heritage and University Cultures of Remembrance**

Gent, 16.–17. března 2011

Hlavním popudem, proč došlo k uspořádání konference o vztahu univerzit k vlastní historii a tradici právě v Gentu, bylo nadcházející dvoustleté výročí zdejší *almae matris* a příprava jeho oslav připadajících na rok 2017. Setkání ovšem ukázalo, že univerzitní jubilea a formy jejich připomínání i univerzitní tradice obecně představují v současné době poměrně frekventovanou součást výzkumu dějin vzdělanosti. Zároveň bylo setkání příležitostí, jak porovnat tematicky příbuzné projekty a dozvědět se o tom, co se v této oblasti děje v bližším i vzdálenějším sousedství.

Většina z pěti desítek účastníků přijela do gentské univerzitní knihovny z belgických a nizozemských pracovišť a více či méně souvisela s organizátory, jimiž byla dvě pracoviště gentské univerzity a *Gewina. Dutch Society for the History of Science and Universities*. Poměrně hojně byly zastoupeny také německé vysoké školy, o něco méně univerzitní pracoviště z Velké Británie a Portugalska. Ze středovýchodní Evropy došlo na rumunskou Kluž a Prahu.

Ani dvě stručná oficiální přivítání nepostrádala zajímavé faktické údaje. Zatímco prorektor gentské univerzity Luc Moens dal průchod svému přesvědčení o užitečnosti univerzitních muzeí, ředitelka zdejší univerzitní knihovny Sylvia Van Peteghem seznámila přítomné v hrubých obrysech s velkorysími plány na rekonstrukci a rozšíření gentské *boekentoren*, mimochodem vzhledem ke své výšce jednému z výrazných atributů moderní tváře východoflanderské metropole. Pro univerzitní archiváře měl obzvláštní zajímavost údaj, že do nových podzemních depozitářů se bude stěhovat i gentský univerzitní archiv, stejně jako informace o intenzivním podílu projektu *google-books* na digitalizaci historických knihovnických fondů (kolem 30 000 svazků, mj. také tištěných seznamů přednášek).

Struktura konference spočívala na jednoduchém a praktickém principu: každý z pěti tematických bloků byl zahájen obecněji pojatou hodinovou přednáškou, po níž následovaly dva až tři dvacetiminutové příspěvky analytičtější povahy (řekněme případové studie).

Dodržení stanoveného časového limitu bylo samozřejmostí a diskuze bezprostředně po každém příspěvku také – obojí dle mého soudu výrazně ku prospěchu věci.

První z „velkých“ příspěvků přednesla Emmanuelle Picard z pařížského *Institut National de Recherche Pédagogique*. Objektem jejího zájmu byly francouzské univerzity a konstrukce (*invention*) jejich jubileí. Přehledným nástinem vývoje systému francouzského vysokoškolského systému od napoleonských reforem poukázala na mimořádnou míru diskontinuity, jež zásadním způsobem znesnadňuje možnost napsat dějiny konkrétní univerzity. Je tedy i pro jednu konkrétní lokalitu a instituci třeba hovořit nikoli o *history of university*, ale o *history of universities* – analogicky, jako lze psát o dějinách pražských univerzit (Karlovy, utrakvistické, Karlo-Ferdinandovy, německé a české...). Proto je také ve Francii většina prací z univerzitních dějin vymezena spíše jednotlivými vyučovými obory nebo dějinami „stavu“ (*academic profession*). Vysoká míra diskontinuity navíc nepřála ani dochování archiválií, ani konstituování univerzitních archivů ve vlastním slova smyslu. Následná diskuse se pak mimo jiné točila kolem zajímavého faktu, známého do jisté míry i z českých poměrů, že nejintenzivněji se starají o prameny k vlastní minulosti a jejich uchování lékařské fakulty.

Následující blok příspěvků nesl titul *Academic culture of Remembrance*. Jednání předsedal Peter-Jan Knegtman z amsterodamské univerzity a zahájil je hlavní organizátor konference Pieter Dhondt z hostitelské univerzity pojednáním o původu čestných doktorátů. Věnoval se poměrně podrobně středověkým kořenům titulu, který byl ve svých prvopočátcích svého druhu nobilitací (*doctores bullati* jmenovaní papežem či císařem jako protipól *doctores legitimaie promoti*, tedy řádně promovaných akademiků). Poté upozornil i na novověké aspekty tohoto fenoménu, jako byla v některých případech potřeba čestné promoce profesorů, kteří neměli titul doktora, nebo potenciál vzájemného vylepšení prestiže mezi významným kandidátem na čestný doktorát a významnou univerzitou. Diskuse se naopak točila především kolem inflace čestných doktorátů, způsobené hospodářskými a politickými motivy. Rovněž Wolfgang Eric Wagner z univerzity v Rostocku se věnoval především nejstarším, pozdně středověkým a raně novověkým formám univerzitní tradice v německojazyčných oblastech – od drobných náznaků, jakou byla zmínka o prvním stoletém výročí rostocké univerzity v tištěném seznamu přednášek z roku 1520, až po oslavy jubileí protestantských univerzit na přelomu 16. a 17. století (Tübingen, Heidelberg, Wittenberg, Lipsko). Psycholog a historik vzdělávání Marc Depaepe z univerzity v Lovani hovořil ve svém teoreticky zaměřeném příspěvku o vývoji dějin školství v posledních desetiletích. S odkazem na svou esej z roku 1997 zdůraznil jako jeden z hlavních úkolů historiků školství demytologizaci (nezamlčování nepohodlných pravd a jevů z minulosti, k nimž mohou jubilea svádět). Svě přístupy ilustroval na konkrétním případě kampusu v Kortrijkku, který nyní slaví první půlstoletí existence.

Profesorka Sylvia Paletschek z *Albert-Ludwigs-Universität* ve Freiburgu je uznávanou odbornicí v oblasti akademických festivit a v další hlavní přednášce nastínila vývoj oslav univerzitních jubileí v německojazyčných oblastech – jejich rozvoje v 19. století, období přerušených tradic ve století následujícím i kulatá výročí z posledních let (Jena, Lipsko, Berlín). Zdůraznila, že jubilea jsou nejčastější příležitostí k blízkému kontaktu mezi školou a veřejností, a také nejobvyklejší pobídkou pro vznik velkých syntéz k dějinám jednotlivých škol. Žádoucí možnosti rekonceptualizace a reinterpretace jdou ovšem ruku v ruce s nástrahami „monumentálního“, nekritického pojetí, což platí i pro

biografickou část jubilejní historiografické produkce. Diskuse poté směřovala k možnostem institucionalizace výzkumu univerzitních dějin, kdy jubilea často představují jedinečnou příležitost. (Je to ostatně i případ vzniku univerzitního muzea ve Freiburgu.) Společný příspěvek Craiga Gouldea a Kennetha Baxtera z univerzity ve skotském Dundee byl jednak případovou studií o jejím stém výročí v roce 1881 a souvisejících publikacích, jednak představil strukturu tamního archivu a muzea. V diskusi se objevil především jeden z leitmotivů konference – pedagogické možnosti, které tento typ institucí skýtá ve vztahu ke studentům, jimž často schází základní představa o samé povaze univerzitního studia. Autor této zprávy se v následujícím příspěvku věnoval jubileím pražského vysokého učení z let 1848 a 1948, zejména nešťastným politickým zásahům do jejich průběhu. V diskusi vzbudila zájem zejména národnostní a jazyková otázka kolem roku 1848 (vztahy mezi studenty, vznik Tomkových dějin univerzity) a role studentů v přípravách oslav o století později. Blok uzavřel příspěvek doktorandky z freiburské univerzity Ireny Gorshenevy o roli německých katolických studentů v univerzitních oslavách v období výmarské republiky, zvláště v oblasti Porýní.

Poslední blok přednášek prvního dne konference byl rozdělen na dvě sekce. První z nich byla zaměřena na mapování participace žen ve vysokoškolském vzdělání, druhá na výuku přírodních věd na belgických univerzitách v 19. století. Účastnil jsem se prvně uvedené sekce, kterou zahájil příspěvek Natalie Tikhonov Sigrist z ženevské univerzity. Jedna z předních specialistek na souvislosti genderové problematiky a univerzitního prostředí přehledně nastínila vývoj odborného zájmu o tuto oblast dějin vzdělanosti, zejména ve vztahu ke komemorativní praxi (formy zpracování role studentek v rámci výročních publikací a výstav, důležitost *oral history*). Svě postřehy poté ilustrovala příkladem z praxe – vyličením příprav ženevské výstavy *Faces à faces* z léta 2009, jež měla představit 140 osobností spjatých s tamější univerzitou a vzdělaností v širokém slova smyslu. Jen s velkým úsilím se podařilo dodržet paritní genderový klíč při výběru jednotlivých osob a přednášející neskrývala jistě rozpaky nad definitivním výsledkem. V dalším příspěvku seznámila Pascale Falek z *European University Institute* ve Florencii přítomné se svým doktorským projektem, sledujícím zahraniční studentky na belgických univerzitách před 2. světovou válkou. Přitažlivost belgického prostředí byla dána především relativní finanční dostupností například oproti drahé Paříži. Projekt již přinesl zajímavé výsledky díky zmapování několika konkrétních osudů, ovšem při vědomí toho, že se těžko podaří plně postihnout „mlčící většinu“ zahraničních studentek, k jejichž belgickému pobytu se sotva získají jiné než úřední prameny.

Závěrečný příspěvek dne přezazený z původně zamýšlené samostatné sekce Internationalizace a racionalizace jako výzvy pro belgické vysokoškolské vzdělání se svým zaměřením poněkud vymyká z rámce konference. Bruselský politolog Ton van Weel se v něm zabýval opomíjenou problematikou ukončení studijních programů jako nepřijemné zkušenosti a svým způsobem konce jisté části univerzitní tradice (aktuálním příkladem byly mj. současné diskuse o zrušení některých programů bakalářského studia práva na belgických univerzitách či úsporná opatření zasahující některá vysokoškolská pracoviště ve Flandrech). Diskuse ukázala, že univerzitní archivy by mohly poskytnout dostatečné množství materiálu i pro retrospektivní uchopení tohoto tématu. První den konference uzavřelo výroční zasedání společnosti *Gewina* a neformální setkání účastníků.

Druhý den jednání otevřel Laurence Brockliss z oxfordské univerzity přednáškou o tom, jak se vyhnout „triumfálnímu“ pojetí univerzitních dějin (*triumphalist history*), zvláště v případě jubilejních syntéz, které mají být nejen vhodným dárkem pro významné návštěvy, ale také skutečným kritickým zpracováním. Svě teze ilustroval příklady ze své domovské univerzity i dalších vysokých škol (Southampton). V živé diskusi panoval konsensus co do výrazného zlepšení podmínek pro heuristiku v posledních třech desetiletích díky stavu univerzitních archivů, stejně jako co do potřeby čtivosti a dobré ikonografické výbavy jubilejních publikací. Herman Paul z leydenské univerzity se ve svém příspěvku věnoval tématu z pomezí dějin historiografie a dějin vzdělanosti, totiž vývoji názorů na dvě zakladatelské osobnosti nizozemské a belgické historiografie, „holandského Rankeho“ Roberta Fruina a lutyšského profesora Godefroida Kurtha, zvláště v souvislosti s připomínáním jejich výročí v akademickém prostředí. Plédoval především pro „dialog“ s nimi, tedy nové čtení jejich děl a hledání toho, co je v nich z hlediska současnosti aktuální.

Následující dva příspěvky představily případové studie o konkrétních univerzitních jubileích. Trude Maurer z univerzity v Göttingen hledala paralely i odlišnosti mezi patrioticky orientovanými slavnostmi v předrevolučním Rusku a Německu. Zatímco v ruském impériu byly oslavy univerzitních jubileí moskevské, charkovské a kazaňské univerzity v této době výrazně upozaděny následkem událostí r. 1905 (rusko-japonská válka, revoluce), respektive celonárodními oslavami (výročí bitvy u Borodina v roce 1912), v Německu byla velká univerzitní jubilea (Lipsko, Berlín, Vratislav) využita jako jeden z katalyzátorů patriotických a militaristických nálad. Do německých oslav se masově zapojili také studenti, kteří v případě ruských slavností zůstali stranou patriotického nadšení. Anna-Maria Stan z Babeş-Bolyaiovy univerzity v rumunské Kluži se zabývala oslavami výročí této původně multietnické (rakousko-maďarsko-rumunsko-židovské) školy po roce 1919. Nacionálně a „státotvorně“ orientované meziválečné jubilejní slavnosti následovaly skrovné, pod ostrým ideologickým dozorem probíhající oslavy v roce 1969. Jubileum v roce 1994 mělo značný zahraniční ohlas a předznamenalo návrat k trilingvní tradici vyučovacích jazyků.

Polední přestávka s občerstvením byla zároveň příležitostí k představení různých projektů z oblasti dějin vysokého školství a posterů zúčastněných univerzitních muzeí. Této problematice byl zasvěcen i poslední blok příspěvků, uvedený přednáškou Thomase Bremera z univerzity v Halle o vzniku a vývoji akademických, zvláště archeologických sbírek a jejich roli při vytváření kolektivních identit. Diskuse se poté točila především kolem praktické otázky, jak dosáhnout toho, aby se potenciální exponáty dostaly z jednotlivých pracovišť ve finále do muzea a neskončily na smetišti. Anna Mehnert Pascoal, Catarina Teixeira a Marta C. Lourenço představily přítomným rozsáhlý projekt lisabonské univerzity realizovaný v souvislosti s přípravami jejího stého výročí v roce 2011: databázi pro systematickou evidenci univerzitních sbírek. (Výsledky si lze prohlédnout na adrese [http://memoria.ul.pt.](http://memoria.ul.pt)) V posledním příspěvku seznámil přítomné s filozofií a hlavními zásadami moderního univerzitního muzea v nizozemském Groningenu jeho ředitel Rolf ter Sluis. Progresivní přístup nespáruje v interaktivitě (elektronickou prezentaci může návštěvník sledovat on-line z domova), ale především v komplexním přístupu, představení předmětů v kontextech nebo možnosti dotknout se autentických artefaktů. V diskusi se objevila i poměrně oprávněná výtku, že v tomto pojetí se mohou samotné dějiny univerzity a její

tradice dostat až do druhého plánu. Po skončení hlavního programu proběhla ještě diskuse o podobě a budoucnosti zamýšleného gentského univerzitního muzea. Další vývoj této otázky a realizaci projektů spojených s přípravou oslav tamního jubilea lze sledovat na webových stránkách: <http://www.ugentmemorie.be/>.

*Marek Ďurčanský*

## **History of European Universities: Challenges and Transformations**

Lisabon, duben 2011

V roce 2011 oslavilo několik, spíše okrajových, evropských univerzit výročí svého založení: univerzita v norském Oslo dvousté, univerzita v islandském Reykjavíku sté a univerzita v portugalském Lisabonu sté výročí od svého (znovu)založení.

Portugalské univerzity patřily k nejstarším na evropském kontinentu. První portugalská univerzita vznikla již roku 1290 v Lisabonu, během středověku však několikrát změnila své sídlo a působila opakovaně v Lisabonu a v Coimbře. Dějiny současné lisabonské univerzity se tak počítají nově od jejího znovuzaložení roku 1911 tehdy novým republikánským režimem. Jednou z jubilejních akcí, jak tomu už obvykle bývá, se stala i v Lisabonu historická konference, uspořádaná ve spolupráci s Mezinárodní komisí pro dějiny univerzit.<sup>1</sup> Organizátoři vymezili tři základní okruhy, na které se měli referující soustředit: 1. šíření a sítě znalostí: formování disciplín a identit, interdisciplinární vztahy, formování a vývoj vědeckých oborů; 2. univerzity v periferním postavení: specifika formování a strukturování univerzit na evropské periferii, vztahy mezi centrem, adaptace univerzit na lokální podmínky; 3. univerzitní výchova v komparativní perspektivě: strategie výchovy studentů, role univerzit při formování elit, diskuse o vysokoškolském vzdělání a vysokoškolská politika. Na základě došlých přihlášek byly přijaté referáty sestaveny do osmi tematických sekcí: 1. proměňující se koncepce univerzit a vědní politiky; 2. univerzity mezi lokálním a národním postavením; 3. univerzity v extrémních politických podmínkách; 4. univerzity a vytváření vědních disciplín; 5. univerzity v periferním postavení; 6. univerzity ve středověku a raném novověku; 7. univerzity, studentský život, studentská hnutí a zmasovění vysokého školství; 8. univerzitní archivy a sbírky.<sup>2</sup>

Není pochopitelně v silách jediného účastníka konference, aby vyslechl všechny referáty, zvláště proto, že jednání kromě tří vyžádaných přednášek probíhala ve dvou paralelních sekcích. O rejstříku témat, obsahu jednotlivých referátů a jejich kvalitě je však možné udělat si základní obraz alespoň na základě sborníku abstrakt. Velká reprezentativní konference, jako je tato, umožňuje současně získat alespoň rámcový přehled o tom, v jaké situaci se obor (v tomto případě dějiny univerzit) právě nachází. Přednášejícími byli jak dlouholetí zasloužilí badatelé (například Peter Denley z Velké Británie), tak začínající badatelé – doktorandi představující své projekty. Z hlediska geografického původu byli vedle převládajících domácích aktivních účastníků víceméně proporcionálně zastoupeni

<sup>1</sup> Její webové stránky na <http://www.cihu-ichu.org/?id=39>.

<sup>2</sup> Přehled o definitivním programu na webových stránkách konference <http://centenario.ul.pt/history-of-european-universities>.

referující z Česka, Maďarska, Rakouska, Německa, Švýcarska, Francie, Velké Británie, Irsku, Belgie, Nizozemí, Kanady, USA, Řecka, Španělska, Švédska, Finska a Ruska.

Pod názvem jedné ze tří úvodních přednášek *Transformace univerzit: od církve k trhu*, ke které byl vyzván Yves Gingras z kanadského Quebecu, se skrýval užitečný přehled typologie a chronologie vývoje evropských univerzit od středověku do současnosti. Fakta a koncepty byly většinou přítomných nepochybně známé, takže možná užitečnější a případněji by byl podobně koncipovaný přehled vývoje univerzit portugalských nebo jen těch lisabonských.

Historická perspektiva tématu proměňujících se koncepcí univerzit a vědní politiky se s jedinou výjimkou (oxfordská univerzita od poloviny 19. století do současnosti) zaměřila na současné evropské univerzity a jejich problémy ať již jednotlivé (Lund, Londýn, Évora), tak v širším národním měřítku (Nizozemí, Portugalsko) až po mezinárodní komparaci (rektorské konference po roce 1948; mezinárodní mobilita; ohrožení *research universities*). Přístupy k ekonomii vědění či trendům v požadavcích na vysokoškolské vzdělávání byly spíše sociologické než historiografické. Obecnější přesah měl francouzský brilantní referát Lusin Bakl-Gokalpové a Hervé Burdina o typologii minulých i současných univerzitních vizí („nostalgičká, pragmatičká, futuristická“).

Sekce o vytváření univerzitních vědních disciplín v 19. a 20. století byla převážně doménou portugalských kolegů (vznik moderní portugalské geologie, zoologie, fyziky, atomové fyziky, elektrofyziky, elektorinženýrství, lingvistiky a archeologie; role humanitních oborů při formování portugalských elit přelomu 19. a 20. století). Z mimoportugalských disciplín byly představeny francouzské *computer sciences*, španělský design a výtvarné umění, německá estetika, nizozemská historiografie, řecká historiografie a role britských vědeckých společností v podpoře vědeckého výzkumu.

„Klasickým“ tématům univerzitních dějin byla věnována sekce o středověkých a raně novověkých univerzitách, ve které zazněly referáty o aristotelské kosmologii, matematice na luteránských univerzitách 16. století, matematice v Leidenu ve století 17., umístění nejstarších univerzit na Iberském poloostrově, Galileových *Discorsi* na *Collegiu Romano* a vztazích „*town and gown*“ v Utrechtu 17. století. Méně obsazené byly sekce o studentech (pět referátů) a univerzitních archivech a sbírkách (tři ze čtyř o Lisabonu).

Úvodem k druhému dni jednání byla přednáška Pierra Laszlo o zakladatelské roli Alsasanů (velmi široce, či spíše nejasně definovaných) ve sféře univerzitních i neuniverzitních školských a výzkumných, francouzských i nefrancouzských institucí. Dojem z přednášky byl poněkud cimrmanovský (ostatně ne náhodou: původ, postavení a sebeidentifikace nejslavnějšího Čecha, vídeňského rodáka J. C., má v mnohém blízko k historickému ukotvení – či spíše vykořenění – řady zmíněných Alsasanů). Pro Středoevropana (alespoň pro mne) byly nejpodnětnější referáty ve dvou sekcích o univerzitách mezi lokálním a národním, respektive periferním postavením. První řečník v sekci o univerzitách mezi lokálním a národním, Christof Aichner z Innsbrucku, představil jeden z výstupů svého disertačního projektu (edice korespondence „našeho“ hraběte Lva Thuna-Hohensteina) v referátu o formování nových univerzitních disciplín „shora“, v důsledku thunovských reforem vysokého školství. Sekce dále pokračovala mimořádně zajímavými referáty, převážně o problematice konce 19. a první poloviny 20. století (popularizace přírodních věd na nizozemských a německých univerzitách na přelomu 19. a 20. století; vliv první světové války na formování nových vědeckých disciplín na francouzských a britských univerzitách, mj. vznik



slovanských studií; dopad světových válek na francouzské univerzity, který se projevil mj. rozvojem alternativních vědeckých institucí v rámci CNRS; osudy autonomní technické univerzity v Barceloně ve 30. letech 20. století). Další referáty v této sekci byly zaměřeny na soudobé dějiny britských, nizozemských a španělských univerzit.

Vrcholem této sekce byl (alespoň pro mne) příspěvek Norberta Schappachera *Atypické národní emblémy: tři univerzity ve Štrasburku založené za účelem posouvání intelektuálních hranic*. Referát obsahoval mnoho inspirativních fakt a přístupů, vhodných pro komparaci pražských univerzit jako „národních emblémů“. Historie vzorové říšské *Kaiser-Wilhelm-Universität Strassburg* (1872–1918), francouzské *Université de Strassbourg* (1919–1940, poté přestěhované do Clermont-Ferrand) i nacistické *Reichsuniversität Strassburg* (1940–1945) v leccems připomíná peripetie pražských univerzit, české a německé, které ovšem po většinu období existovaly paralelně vedle sebe, i když se jejich vzájemný poměr ve zlomových letech proměňoval podobně osudově jako ve Štrasburku. (O vývoji štrasburské univerzity po roce 1945, tedy opět francouzské, se referující zmínil jen letmo.) Dva hlavní přístupy k interpretaci proměn štrasburských univerzit, které autor akcentoval, aplikovatelné (respektive již aplikované) v případě Prahy, byla za prvé architektonická reprezentace,<sup>3</sup> za druhé otázka *Vorposten*, respektive *verlorene Posten*. (Autor zmínil výslovně analogie s univerzitou v estonském Dorpatu/Tartu, ale bylo by možné přidat na prvním místě Prahu, na dalších pak Breslau/Wrocław, Posen/Poznaň nebo Königsberg/Kaliningrad.)<sup>4</sup> Na okraj této zprávy i tohoto konkrétního referátu ještě malou poznámku. Autor zmínil pochopitelně i zvláštní metodu (eufemisticky řečeno) pofrancouzštění univerzity v roce 1919 – vedle založení fakticky nové instituce to bylo propuštění německojazyčných profesorů, tedy jejich „odsunutí“ nebo „vyhnání“ (i když někdy jen z instituce). Mezi takto postiženými byl i pražský rodák, evropsky proslulý fyziologický chemik Franz Hofmeister (1850–1922).<sup>5</sup> Ve stejné době byly podobnou metodou (odstraněním) od neněmeckých učitelů očišťovány vysoké školy ve zmenšeném Rakousku. A o čtvrtstoletí později se historie (zrušení německé univerzity a odchod jejích učitelů) opakovala, jak ve Štrasburku, tak v Praze a na dalších výše zmíněných místech. K „národnímu poslání“ francouzských akademiků přicházejících v roce 1919 budovat francouzskou univerzitu ve Štrasburku najdeme v našich podmínkách rovněž případnou analogii: roli českých profesorů zakládajících novou (česko)slovenskou univerzitu v Bratislavě.

Sekce o univerzitách v periferním postavení byla neméně inspirativní. V případě příspěvků o lisabonské univerzitě šlo o periferii v rámci Evropy. V jiných referátech šlo ovšem o periferní postavení univerzit v rámci jednotlivých národních systémů vysokého školství (univerzita v Barceloně; několik referátů o provinčních vysokých školách ve Finsku 2. poloviny 20. století). K nejvýraznějším referátům, opět s vysokým komparativním potenciálem pro středoevropské prostředí, patřil příspěvek Johanny Wassholm *Geopolitické proměny jako výzva pro finskou univerzitu po roce 1809*. Jazyková finlandizace původně

<sup>3</sup> Zde je možné odkázat zejména na práci Michaely MAREK, *Universität als ‚Monument‘ und Politikum. Die Repräsentationsbauten der Prager Universitäten 1900–1935 und der politische Konflikt zwischen ‚konservativer‘ und ‚moderner‘ Architektur*, München 2001.

<sup>4</sup> Bližší poučení o štrasburských univerzitách: Eckhard WIRBELAUER – Norbert SCHAPPACHER, *Zwei Siegeruniversitäten: Die Straßburger Universitätsgründungen von 1872 und 1919*, Jahrbuch für Universitätsgeschichte 13, 2010, s. 45–72.

<sup>5</sup> Více o něm Petr SVOBODNÝ, *Chemie na lékařských fakultách v Praze, Vídni a Lipsku (1872–1945)*, AUC–HUCP 50, 2010, 2, s. 15–86.



švédskojazyčné univerzity v Åbo/Turku probíhala totiž v podmínkách všeobecné rusifikace Finského velkoknížectví v Ruské říši, tedy v podmínkách ještě komplikovanějších, než probíhalo počesťování univerzity pražské. Nadějně zněl také titul referátu *Od francouzské k alžírské univerzitě: výzvy, transformace a stálost smíšeného modelu*. Bohužel jsem ale neměl možnost jej vyslechnout a jeho anglický abstrakt nebyl příliš obsažný. V této sekci odezněly i dva referáty ze starších dějin (o akademické mobilitě ve střední Evropě ve 13. až 16. století a o postavení italských univerzit před rokem 1500).

I když jsem původně ohlásil svůj referát *Univerzity ve střední Evropě: proměnlivé perspektivy ve 20. století* pro okruh témat lokální/národní/globální, respektive centrum/periferie, byl zařazen (neméně případně) v sekci o univerzitách v extrémních politických podmínkách. Vedle něj byl na programu sekce referát Antonie Doležalové o dějinách Vysoké školy ekonomické v Praze v kontextu politických, společenských a ekonomických proměn českých zemí v 19. a 20. století a o dramatickém vývoji maďarských univerzit v důsledku politických změn v letech 1848–1990. Sekci doplňoval referát portugalské kolegyně o roli univerzit v rámci politické propagandy portugalského autoritativního státu a nacistického Německa ve 30. a 40. letech 20. století a referát o směřování (některých) ruských univerzit k západoevropskému modelu *research universities* po rozpadu Sovětského svazu.

Za bilanci celé konference je možné do určité míry považovat úvodní referát posledního dne jednání Kostase Gavroglu *Bolestivé proměny: od evropských univerzit k univerzitám v Evropě* o snahách společné vysokoškolské politiky v rámci Evropské unie, symbolizované například tzv. boloňským procesem.

Konference probíhala v autentickém prostředí lisabonského univerzitního kampusu, projektovaného a zčásti budovaného ještě v podmínkách salazarovského autoritativního režimu. Spolu s podobně ambiciózní konferencí nazvanou *Přehodnocení moderní univerzity*, připravovanou na říjen v Oslo (rovněž ve spolupráci s Mezinárodní komisí pro dějiny univerzit), vejde do dějin univerzitní historiografie jako jedno z nejpodnětnějších mezinárodních setkání v našem specifickém oboru.<sup>6</sup>

*Petr Svobodný*

## **Hochschularchive und Hochschuljubiläen, Technische Universität Chemnitz 7.–8. července 2011**

Zdá se, že začíná být takřka pravidlem doprovodit přípravy, respektive průběh jubileí vysokých škol také teoretickou reflexí ze strany pořadatelů, mezi nimiž archivy hrají důležitou roli. Nejinak tomu bylo i v případě jednání na půdě Technické univerzity v Saské Kamenici (Chemnitz), která v roce 2011 oslavila 175. výročí svého založení. Seminář byl koncipován především jako příležitost pro setkání a výměnu názorů i praktických zkušeností „středoněmeckých“ (*mitteldeutsche*) vysokoškolských archivářů a několika dalších hostů.

Jednání zahájil hlavní organizátor setkání, vedoucí univerzitního archivu hostitelské instituce Stephan Luther. Následoval příspěvek autora této zprávy sledující nevládné

<sup>6</sup> Stránky konference na <http://www.hf.uio.no/iakh/english/research/projects/ffu/univhist-2011/>.

důsledky politických vlivů na průběh oslav kulatých jubileí Karlovy univerzity. Oproti předcházejícímu zpracování této problematiky pro konferenci v Gentu (srovnej zprávu v tomto čísle AUC–HUCP, s. 94–98) byl ovšem více akcentován aspekt česko-německých vztahů. Další příspěvky byly orientovány o poznání více na současnost a budoucnost univerzitních archivů v souvislostech jubileí. Markus Müggenburg z Archivu Univerzity Friedricha Schillera v Jeně referoval o pokračujících projektech po oslavách 450. výročí založení zdejší univerzity, které připadlo na rok 2008. Jsou zaměřeny mj. na vztah k některým významným osobnostem (Robertu Schumannovi nebo Friedrichu Schillerovi) a na zpracování dějin univerzitní kliniky. Významná role v příštích aktivitách připadá spolupráci s dalšími archivy v rámci uskupení *Mitteldeutscher Verbund der Hochschularchive und Sammlungen*, zvláště v souvislosti s kulatými výročími dvou tradičních sousedních univerzit (Lipsko – 600 let, Halle-Wittenberg – 450 let); v posledních letech se objevily úvahy o vytvoření specializovaného výzkumného pracoviště pro univerzitní dějiny. V posledním příspěvku prvního dne zasedání nastínila Angela Dolgner z umělecko-průmyslové vysoké školy na hradě Giebichenstein v Halle (*Burg Giebichenstein Kunsthochschule Halle*) formy komemorace této relativně mladé školy, zejména výstavy a k nim vydávané katalogy ve druhé polovině 20. století. Je paradoxem, že právě v předvečer výročí prvního století existence školy připadajícího na rok 2015 zvolilo její vedení navenek prezentaci, která přímo neguje přihlášení se k vlastní tradici. Budoucnost archivu a rozsáhlé sbírky uměleckých předmětů této školy tak začíná být nejistá. Poslední část odpoledního setkání byla věnována organizačním záležitostem výše uvedeného specializovaného archivního spolku.

Druhý den jednání zahájila vedoucí univerzitního archivu v meklenbursko-pomořanském Rostocku Angela Hartwig přednáškou o přípravách oslav šestisetletého výročí, připadajícího na rok 2019. Nejprve stručně připomněla dřívější kulaté oslavy: také univerzita v Rostocku měla smůlu na jejich politické pozadí (čtyřsetleté jubileum probíhalo v době doznívání napoleonských válek a o sto let později se Evropa zmítala ve zmatcích provázejících konec první světové války). Univerzitní archiv se na přípravě příštích oslav v této fázi podílí především dvěma velkými digitálními projekty. Zatímco první z nich s názvem *Catalogus Professorum Rostochiensium* představuje databázi zachycující základní biografické údaje o působení veškerých vyučujících od vzniku univerzity, druhý (*Rostocker Matrikelportal*) je zaměřen na studenty rovněž od vzniku školy do roku 1945. Jednotlivé záznamy jsou v obou případech provázány s naskenovanými archiváliemi a staršími edicemi. Badatelům z českých zemí bude jistě užitečná možnost vyhledávat i podle původu studentů. Druhý dopolední příspěvek přednesl tiskový mluvčí hostitelské univerzity Mario Steinbach, který přítomně seznámil s průběhem příprav letošního jubilea TU Chemnitz a úzkou spoluprací jubilejní komise s tiskovým odborem a univerzitním archivem. Zvláště závažné bylo rozhodnutí nesnažit se v příliš krátkém čase vydat velké univerzitní dějiny, jejichž příprava nyní probíhá nezávisle na jubileu, ale spokojit se pro tuto chvíli s reprezentativní publikací s názvem *175 – Das etwas andere Jubiläumsbuch* zaměřenou vedle minulosti stejnou měrou i na současnost a budoucí směřování TU Chemnitz.

Poslední část semináře proběhla v odpoledních hodinách v Průmyslovém muzeu, kde byla 3. května otevřena výstava k jubileu. Stephan Luther jako jeden z jejích autorů zasvětil přítomné do okolností její koncepce a přípravy. Výstava vedle studentů a změn v jejich

každodenním životě reflektuje především vývoj jednotlivých oborů vyučovaných na TU, jejich provázanost s průmyslovou praxí a některé špičkové technologie vyvinuté v Chemnitz (plasty, textil, mikroprocesory aj.). Tematika univerzitních jubileí bude jistě alespoň částečně reflektována i na setkání členů spolku v Rostocku v příštím roce.

*Marek Ďurčanský*

#### **14. konference archivářů České republiky**

Františkovy Lázně 26.–28. dubna 2011

V dubnu roku 2011 se ve Františkových Lázních konalo již 14. tradiční celostátní setkání archivářů České republiky. Pravidelnou konferenci pořádá každý druhý rok Česká archivní společnost ve spolupráci s pobočkou České informační společnosti při Národním archivu; na přípravě františkolázeňského setkání se podílel také Státní okresní archiv v Chebu. Pravidelná konference je tradičním místem kontaktů a diskuzí archivářů z celé České republiky i zahraničí, každý ročník je věnován vybranému aktuálnímu tématu, které ovlivňuje život českých archivářů a chod českých archivů. Letošní setkání proběhlo pod názvem *Archivy zpřístupněné a otevřené? Současné trendy ve zpřístupňování archiválií*.

První den konference, která se odehrávala v historickém prostředí někdejšího Společenského domu v lázeňském centru Františkových Lázní, zahájila oficiální část, během níž vystoupili zástupci pořadajících institucí: náměstek hejtmána Karlovarského kraje, který akci zaštitil, a zástupci ministerstva vnitra. Účastníky konference pozdravil ve svém patrně posledním veřejném vystoupení také náměstek ministra vnitra pro veřejnou správu, legislativu a archivnictví František Vavera, jehož odchod z funkce byl veřejnosti oznámen následující den. Dále české archiváře pozdravili zástupci partnerských archivářských organizací ze sousedních zemí. Hlavním řečníkem této části bloku byl Thomas Aigner z diecézního archivu v St. Pölten, který nastínil jeden z hlavních okruhů otázek projednávaných na konferenci. T. Aigner hovořil o nových přístupech a možnostech mezinárodní a meziarchivní spolupráce v dálkovém zpřístupňování digitalizovaných archiválií. Vycházel přitom ze svých bohatých zkušeností s projektem *Monasterium*.

Právě digitalizace a dálkový přístup k archiváliím byly jedním z prezentovaných rozměrů *zpřístupňování a otevírání archivů*. Druhé dva okruhy příspěvků pojímaly tuto otázku tradičněji. Řada vystoupení se věnovala otevřenosti archivů nejen pro badatelskou veřejnost, další se soustředily zejména na otázku archivního zpracování jako nutné podmínky k úplnému zpřístupnění fondů. Celkem během konference zaznělo více než třicet příspěvků rozdělených do pěti bloků.

Přednesené příspěvky odrážely hlavní tendence a současný stav v českém archivnictví. Prakticky všechny velké (státní i specializované) archivy realizují své, často koordinované digitalizační projekty, které podstatnou měrou změnily nejen způsob práce archivářů, ale i metody badatelského využívání archiválií. Představeny byly možnosti (ale také omezení) digitalizace a on-line zpřístupňování v rozměrech celostátních projektů i jednotlivých archivů. Pozornost byla věnována i uchovávání a budoucímu zpřístupňování archiválií, které již v digitální podobě vzniknou. Michal Wanner z odboru archivní správy MV ČR představil přípravu nových Základních pravidel pro zpracování archiválií a plánovaný Národní portál

pro zpřístupňování archiválií v digitální podobě, Jiří Bernas s Tomášem Kalinou z Národního archivu přiblížili nové kroky v přípravě archivního portálu Národního digitálního archivu.

Velký počet příspěvků se věnoval problematice archivního zpracování. Jana Konvičná a Tomáš Dvořák ve svém zajímavém příspěvku shrnuli různé přístupy ve zpracování archiválií v Archivu hlavního města Prahy od poloviny 19. století po současnost, Jakub Kunert shrnul postup zpracování archiválií v Archivu Národní banky. Řada příspěvků byla věnována problematice využívání archiválií badateli a vztahu archiv – badatelská veřejnost. Tomáš Baletka, ředitel Státního okresního archivu ve Vsetíně, analyzoval strukturu zájmu badatelů o jednotlivé typy archiválií ve vztahu ke zpřístupňovaným fondům. Ředitelka Národního archivu Eva Drašarová se nad problémem využívání archivů veřejností zamyslela z netradičního pohledu. Na základě příkladu Národního archivu analyzovala možnosti spolufinancování chodu archivů cestou zpoplatnění bádání v archivech a služeb pro veřejnost. Fakticky tak demonstrovala ekonomickou nesmyslnost takových plánů. Současnou situaci v Ústavu dějin a archivu Univerzity Karlovy nastínili autoři této zprávy. Velmi zajímavým oživením konference byl příspěvek polského kolegy Ivo Łaborewicze, který na základě ukázek představil sondu do obrazu badatelů a archivářů v polském hraném filmu.

Ve svém výčtu pochopitelně zmiňujeme jen malou část z několika desítek příspěvků, seznam všech referátů zájemce najde na webových stránkách České archivní společnosti, která je v příštím roce vydá formou sborníku.

*Petr Cajthaml – Marek Ďurčanský*

## **Recenze a zprávy**



**Jiří PEŠEK – Tomáš NIGRIN (edd.), *Ostrov občanské autonomie? Tradiční samosprávné instituce v převratových letech 1944/45 a 1989/90***  
Acta Universitatis Carolinae – Studia Territorialia 13, 2008, 298 s.

Príspevky shromážděné v tomto sborníku spojuje téma nezávislost, autonomie, samo-správa a jejich rekonstrukce po pádu totalitních režimů 20. století ve střední Evropě. Větší část článků je věnována obnově (respektive pokusům o obnovu) autonomního řízení ve sféře vysokých škol po druhé světové válce. Príspevky na toto téma jsou více než jen souhrnem jednotlivých případových studií, tvoří totiž vnitřně propojený celek.

Článek Jiřího Peška *Německé univerzity 1945/46 a 1989/90: těžká a neochotná cesta k akademické autonomii* porovnává dvě zlomová období, ve kterých se německá společnost s většími či menšími úspěchy (respektive převažujícími neúspěchy, jak autor v závěru konstatuje) pokoušela napravit devastace, které ve sféře vysokého školství způsobily totalitní režimy. Vysoce informativní a vzácně kritický souhrn založený na dokonalém přehledu autora o relevantní literatuře je možno považovat za úběžník, ke kterému se tak či onak (věcně i metodicky) vztahuje větší část ostatních studií.

Lucie Filipová ve studii *Univerzity ve francouzské okupační zóně v Německu (1945–1948)* prohlubuje Peškův celoněmecký záběr na specifickou situaci v jedné zóně, danou mj. rozdíly v univerzitních tradicích obnovovaného Německa na jedné a jednotlivých okupačních mocnostech na druhé straně. Ota Konrád rozvádí Peškovo téma na další úzce související teritorium v článku *Obnova rakouského vysokého školství v letech 1945–1955*.

Jestliže o přechodu univerzit v německé jazykové oblasti od jejich hnědé kapitoly k evropským standardům a jejich předválečné (respektive přednacionálněsocialistické) minulosti mají čeští zájemci alespoň základní povědomí, informace o rekonstrukci těžce postiženého polského a ukrajinského vysokého školství po roce 1945 patří k průkopnickým činům. Zvláště článek Jiřího Vykoukala *Polské univerzity 1945–1948: autonomie, rekonstrukce a politika* je fascinujícím pohledem na komplikovanou historii polských univerzit v závislosti na dramatické historii Polska ve 20. století (různé univerzitní tradice v rozděleném Polsku před rokem 1918, jejich překonávání v meziválečném Polsku, osudy vysokého školství v letech 1939–1945, obnova polských vysokých škol v teritoriálně a politicky novém Polsku po roce 1945). Vzhledem k „posunu území Polska na západ“ tvoří historie obnovy polských univerzit po roce 1945 kuriózní spojovací článek mezi univerzitními dějinami Německa, Polska a Ukrajiny ve 20. století. Článek Bohdana Zilynského *Obnovení činnosti univerzit na Ukrajině po roce 1944* je tak jen logickým doplněním této řady studií.

„Český model“ proměnlivosti vztahů mezi univerzitami a státem představují studie Zdeňka Pousty *Univerzita Karlova 1945 – akademická samospráva a stát* a Karla Malého *Proměny právního postavení vysokých škol v ČSR po roce 1990 – cesta k jejich autonomii*. První z nich je výběrem několika charakteristických příkladů k tématu univerzitní autonomie v přechodovém období mezi dvěma režimy, které autonomii v jakékoliv oblasti více než nepřály. Druhá studie je koncizním shrnutím problematiky pohledem právního historika



a současně jednoho z vlivných aktérů proměn českého vysokého školství po roce 1989. Opět je nutno připomenout souvislost této studie s příspěvkem J. Peška (obecněji těžká cesta k autonomii vysokých škol po pádu železné opony).

Vznik, respektive rekonstrukci nezávislých/autonomních struktur v přelomovém období po roce 1945 v jiné než vysokoškolské oblasti tematizují pro německé i české prostředí studie Petra Mlsny *Budování nezávislého ústavního soudnictví v Německu v letech 1945–1949*, Kateřiny Jišové *Ustavování pražské samosprávy a správy v roce 1945* a Václava Ledvinky *Praha 1989–1990. Přejít od lidové správy k demokratické samosprávě*. Poslední z nich se svým charakterem (změny po roce 1989; pohled historika, který byl přímým aktérem proměn) blíží studii K. Malého.

Svým způsobem solitérní (mj. hlubokým přesahem do 19. století), přesto do tématu výborně se hodící a navíc propojující více sfér veřejného života (církve, vysoké školství) i různě definovaná teritoria (univerzální versus národní) je vynikající, do hloubky jdoucí příspěvek (ve skutečnosti soubor několika *case microstudies*) Miroslava Kunštáta *Katolicismus mezi univerzalismem, partikularismem a autonomií. Příspěvek k typologii středo-evropské náboženské kultury*.

Celkově svazek působí sympaticky sevřeným dojmem (zvláště jeho jádro o autonomii univerzit), mj. zásluhou precizně definovaného grantového projektu, jehož je úspěšným produktem. O tom, že byl projekt dotažen do konce na 100 %, svědčí fakt, že svazek (spíše kolektivní monografie než sborník) vyšel i v německé mutaci.<sup>1</sup>

*Petr Svobodný*

**Vydařená mozaika. Pohledy na dějiny brněnské filozofické fakulty**  
**Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ, *Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.***  
***Pohledy na dějiny a současnost***  
Masarykova univerzita, Brno 2010, 342 s.

Masarykova univerzita v Brně oslavila v roce 2009 devadesáté výročí založení. Jako dar si nadělila knihu od historiků Lukáše Fasory a Jiřího Hanuše (*Masarykova univerzita v Brně. Příběh vzdělání a vědy ve střední Evropě*). Jen rok poté dostala narozeninový dárek i filozofická fakulta. Autorské duo bylo stejné, zadavatelem práce byl děkan Josef Krob. Roční odstup od univerzitních oslav byl symbolický, protože první profesori brněnské filozofie byli jmenováni až v roce 1920, pravidelná výuka začala ještě o rok později.

Hned na úvod je třeba říct, že ačkoli se jedná o druhou objemnou publikaci v krátkém čase, tak autoři očividně neztratili dech. Kniha *Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. Pohledy na dějiny a současnost* sice není přísně vzato vědecká monografie, ale spíše popularizační kniha, ovšem popularizace velmi kvalitní a s mnoha interpretačními přesahy. Zároveň se autorům podařilo naplnit to, na čem se dohodli s děkanem: že nemá jít o hagiografický jubilejní spis, ale o kritické ohlédnutí za devadesátí lety fakulty.

<sup>1</sup> Jiří PEŠEK – Tomáš NIGRIN (Hgg.), *Inseln der bürgerlichen Autonomie? Traditionelle Selbstverwaltungsmilieus in den Umbrüchen 1944/45 und 1989/90*, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main 2009, 272 s.

Fasora s Hanušem zvolili šest tematických řezů, s jejichž pomocí minulost i současnost fakulty popisují. První pohled nazvaný *Politika* sleduje dějiny fakulty z hlediska politických ingerencí do jejího chodu, druhý pohled *Hospodaření a provoz* si všímá financování, budov, nákupu literatury, výjezdů do zahraničí apod. Pod titulem *Zápas o vědeckou úroveň* se skrývají jednak interpretační úvahy o přelomových událostech ve vědě, jednak medailony vědeckých osobností fakulty. V kapitole *Učitelé a studenti* autoři rozebírají vzájemné vztahy obou skupin i vývoj každé z nich zvlášť, v druhé části pak publikují rozhovory s významnými osobnostmi fakulty, případně výňatky z jejich pamětí. Pátý pohled *Vnější vztahy* reflektuje vztahy fakulty ke státu, k univerzitě a k veřejnosti. A poslední pohled *Současnost a perspektivy fakulty* představuje současná pracoviště fakulty.

Nejzajímavější částí, a to především z hlediska předložených interpretací, je pátý pohled: *Vnější vztahy*. Autoři se v jeho úvodu vracejí do 19. století a popisují proměňující se úlohu filozofických fakult ve společnosti. Ukazují, že zatímco v počátcích národních bojů plnily humanitní obory (filologie a historie především) roli politických zbraní a zároveň filozofická fakulta uspokojovala poptávku po učitelských silách, tak od konce 19. století – s rozvojem politických stran a zároveň s technizací společnosti – se humanitní obory dostávaly do pozadí. Filozofická fakulta v Brně se zrodila až v této nové situaci, chyběla jí silná tradice, a tak již v meziválečné době musela odvracet útoky ohrožující její existenci. Vládní úsporné komise navrhly dvakrát (v letech 1923–1925 a 1933–1934) její zrušení, avšak brněnské i moravské veřejnosti (nejen akademické) se podařilo hrozbu pokaždé odvrátit.

V 50. letech se fakulta potýkala s ještě silnějším tlakem, nyní motivovaným nejen ekonomicky, ale i ideologicky. Zrušení přitom „paradoxně“ nepostihlo ji, ale brněnskou právnickou fakultu. Filozofická fakulta ovšem byla velmi oslabena, zvýhodněny byly oproti ní fakulty v Praze a Bratislavě. Na Moravě navíc získala novou konkurentku v olomoucké fakultě, s níž ji sice pojilo jisté spojenectví, kombinované ovšem se stálou rivalitou.

Poměrně podrobně se kniha věnuje době normalizace. Autoři sledují výsledky politických prověrek v roce 1970, popisují situaci na jednotlivých oborech, přibližují výrazné osobnosti (například filozof Lubomír Nový, bohemista Milan Jelínek, historik Josef Válka) i učitele, jejichž autorita byla podepřena hlavně stranicky. Neobvyklý pohled na normalizaci nabízejí v kapitole *Hospodaření a provoz*, v níž popisují například praxi nákupu zahraničních publikací (v 70. letech kupovala fakulta 4–5 knih [!] ze západní produkce ročně), či finanční a organizační zajišťování zahraničních stáží.

Pasáže věnované období komunismu jsou poměrně odvážné v hodnocení jednotlivců. Autoři popisují život svých předchůdců bez příkras či zamlčování politicky problematických faktů – ovšem při vědomí, že osudy lidí se během čtyřiceti let vlády KSČ vyvíjely. Mnoho lidí tak v knize vystupuje v různých kontextech. Typickým příkladem je historik František Jordán, který se v knize objevuje jako mladý stalinista, jenž fakultu pomáhal „čistit“, stejně jako objekt kampaně proti „titovštině“, jako uznávaný vědec a vedoucí katedry a v neposlední řadě i jako autor *Dějiny univerzity v Brně*, jednoho z hlavních zdrojů Fasorovy a Hanušovy knihy.

Velmi odvážně přistoupili autoři i k líčení polistopadového vývoje fakulty. Poukazují na její značnou konzervativnost, která způsobila, že na rozdíl od jiných fakult (především nové Fakulty sociálních studií) zůstala FF MU pozadu. Autoři doslova píší: „*S moderními trendy v univerzitním školství byl seznámen málokdo, navíc na fakultě stále vládla atmosféra v mnohém typická spíše pro éru normalizačního komunismu ve smyslu přehnané opatrnosti, nedostatku inovací a absurdního „strýčekování“, dosahujícího vrcholu v době pozdní*

normalizace [namísto oslovení ‚soudruhu‘ a příliš odvážného ‚pane‘] (...) *Na některé perspektivní obory bylo nahlíženo s nedůvěrou jako na efemérní módní výstřelky.*“ Autoři hodnotí v textu i jednotlivé porevoluční děkany, vykreslují různé sporné otázky, které v posledních dvaceti letech rozdělovaly fakultní i univerzitní obec. Dostatek prostoru věnují velkým investicím jako stavbě nové knihovny či v pozdější době univerzitního kampusu.

Mezi slabší části knihy patří především šestý pohled: *Současnost a perspektivy fakulty*, v níž jsou představena její současná pracoviště. Jedná se o dvou až třístránkové medailonky, které byly z větší části převzaty z webových stránek fakulty, v některých případech byly doplněny o vyjádření vedoucích. Výsledek není moc přesvědčivý a především vůbec nečitivý – ze všeho nejvíc připomíná texty výročních zpráv.

Je škoda, že větší prostor nebyl na úkor tohoto závěrečného seznamu věnován třeba rozhovorům s pamětníky. Osm pamětnických vzpomínek, které autoři publikovali v kapitole *Učitelé a studenti* (Radoslav Večerka, Dušan Šlosar, Rudolf Pečman, Miloslav Petrušek, Jana Nechutová, Zdeněk Vtípil, Renata Svačinová-Pisková, Tomáš Krzenec) jsou velmi cenné a celek oživují.

Knize škodí i to, že některé kapitoly se člení na několik částí, které jsou mnohdy stylem i kvalitou nevyvážené. Je vidět, že velká pozornost byla věnována rozmyšlení tematického členění, ovšem méně času se zřejmě dostalo promyšlení a hlavně realizaci jednotlivých kapitol. Problematické také je, že knize jako celku chybí závěr, který by shrnul a zhodnotil devadesátiletý vývoj fakulty. Namísto závěru je umístěn již zmiňovaný přehled současných pracovišť.

Přes tyto výhrady se jedná o velmi cennou a zajímavou publikaci. Výtka, že jednotlivé kapitoly jsou místy „rozpadlé“, se knihy jako celku netýká. Jednotlivé pohledy se vzájemně doplňují a nabízejí čtenáři poměrně přesnou představu o tom, jaká byla filozofická fakulta v minulosti i jaká je dnes. Kniha působí jako mozaika, v níž se sice jednotlivé kameny liší, ovšem celkovému obrazu to nevadí, nýbrž pomáhá.

Za vyzdvihnutí stojí fakt, že autoři nečiní ostrý předěl v roce 1989 a vnímají vývoj fakulty jako kontinuum. Pasáže věnované 90. letům i počátku nového století jsou zcela integrální součástí publikace a netvoří – jak je obvyklé – jen málo hodnotný apendix.

Za zmínku stojí i velmi kvalitní grafická úprava, jejímž autorem je publicista a grafik Martin Pecina. Navrhl abstraktní obrazce inspirované designem meziválečné doby, které jsou použity nejen na obálce, ale slouží i jako členění kapitol. O kvalitě úpravy svědčí i bronz z *European Design Awards 2011*, který Pecina za knihu získal.

Závěrem můžeme shrnout, že Filozofická fakulta Masarykovy univerzity si k devadesátinám nadělila hodnotný dar. Možná nejlépe by se pro něj hodilo označení „kritický *Festschrift*“. Kritický pohled na vlastní dějiny je totiž pro fakultu také způsobem oslavy – ukazuje, že je dost silná a sebevědomá na to, aby si důslednou kritiku mohla dovolit.

*Jakub Jareš*

### **Milena LENDEROVÁ, *Dějiny vysokého učení v Pardubicích. Univerzita v proměnách času 1950–2010***

Univerzita Pardubice 2011, 124 s.

Nová kniha prof. PhDr. Mileny Lenderové přibližuje historii a současnost jednoho z nových regionálních českých vysokých učení – Univerzity Pardubice. Ta je jednou

z univerzit, které v devadesátých letech vznikly ve většině krajských měst České republiky. Stejně jako velká část z nich navazuje na starší tradice specializovaných vysokých škol či samostatných fakult ve svých sídlech. Kniha Mileny Lenderové proto přibližuje nejen zatím krátkou historii Univerzity Pardubice, ale i více než půlstoleté dějiny její přímé předchůdkyně. Nové české univerzity vznikaly v devadesátých letech jednak ze samostatných pedagogických fakult působících v sídlech někdejších „velkých“ krajů, jednak ze specializovaných, zpravidla technicky zaměřených, vysokých škol. To je i případ Univerzity Pardubice. Vysoká škola zabývající se přípravou budoucích učitelů (pedagogický institut) působila v Pardubicích jen krátce v období let 1959–1964, pardubická univerzita se proto hlásí k tradici Vysoké školy chemicko-technologické, která vznikla v roce 1950 a po roce 1990 byla rozšiřována o další fakulty. Tato geneze dala pardubickému vysokému učení původně charakter technické univerzity, od konce devadesátých let však má širší záběr. K původní chemicko-technologické fakultě postupně přibýly fakulty ekonomicko-správní, dopravní, filozofická, restaurování, zdravotnických studií a fakulta elektrotechniky a informatiky.

Kniha *Dějiny vysokého učení v Pardubicích* je odbornou monografií o dějinách pardubického vysokého školství, zároveň však plní funkci reprezentativní publikace současné univerzity. Samotný text splňující nároky vědecké práce je doplněn velkým množstvím ilustrací a příloh, které přibližují zejména současnou podobu a strukturu univerzity. Vznik Vysoké školy chemické v roce 1950 přibližuje autorka s ohledem na poválečný vývoj československého vysokého školství, jeho politizaci a úzkou specializaci, která v případě technických škol znamenala i spolupráci s průmyslem. Samotné Pardubice pak představuje jako město (nejen) chemického průmyslu, které mohlo poskytnout proklamované sepjetí s praxí i uplatnění řadě absolventů. Vývoj samotné Vysoké školy chemické (od roku 1953 Vysoké školy chemicko-technologické) sleduje s ohledem na její vnitřní vývoj i proměny vnějších, zejména politických, podmínek. Samostatné kapitoly věnuje odrazu událostí roku 1968 a průběhu listopadu 1989 v Pardubicích. Kapitoly ilustrující vývoj v posledním dvacetiletí přibližují postupnou proměnu původně jednofakultní školy ve víceoborové vysoké technické učení a poté v univerzitu. V samostatných stručných kapitolách přibližuje stavební vývoj, sportovní aktivity, historii a současnou podobu univerzitní knihovny a činnost nadací.

Svou podobou a strukturou (ilustrace a tabulkové přílohy tvoří více než polovinu rozsahu) je kniha M. Lenderové samozřejmě především reprezentativní publikací současné univerzity. Čtenáři zajímavějšímu se o dějiny vysokého školství však nabízí pohled na proměny systému českého (československého) terciárním vzdělávání po II. světové válce na příkladu regionální vysoké školy. Pardubická Vysoká škola chemická vznikla v době zmenšení role tradičních univerzit ve struktuře vysokoškolského vzdělávání (vládním nařízením, jímž byla zřízena pardubická škola, byla mimo jiné zrušena právnická fakulta brněnské univerzity) a preference menších specializovaných jednofakultních vysokých škol, které nebyly zatíženy tradicí univerzitní samosprávy. Její vývoj po roce 1989 je naopak příkladem úspěšného rozvoje a transformace izolovaných regionálních vysokých škol v plnohodnotné univerzity.

*Petr Cajthaml*

**Malé ohlédnutí za „nepaměťmi“**  
**Milan HRALA, *Všecko bylo trochu jinak***  
OFTIS, Ústí nad Orlicí 2010, 184 s.

Autor byl dlouholetým členem akademické obce Univerzity Karlovy. Více než padesát let pobýval na filozofické fakultě, vystudoval ruštinu a češtinu, působil nejprve ve Slovanském semináři, později na katedře rusistiky, pak překladatelství a tlumočnictví (v 90. letech 20. století přezvané na Ústav translologie). Na sklonku 60. let se habilitoval a na počátku 80. let byl jmenován a ustanoven profesorem dějin ruské a sovětské literatury. Mezi roky 1973–1989 byl proděkanem, i po roce 1990 ještě zasedal ve fakultní vědecké radě.<sup>1</sup> Na odpočinek se odebral v 75 letech. Vyučoval, psal odborné studie a knihy, učebnice, překládal. Na fakultě pamatuje ještě jepičí existenci tehdy protežované Vysoké školy ruského jazyka a literatury, přežil posrpnové prověrky i polistopadovou očistu. Přitom „taktně“ opomíjí své členství v komunistické straně, bez něhož by stěží mohl v sedmdesátých a osmdesátých letech zastávat přední funkci. Kromě toho, jak vyplývá z jeho knížky, nepohrdá dobrým jídlem a pitím, rád zajde do hospody a shromáždí anekdoty. Text je jimi hojně proložen, jsou tu vtípy naivně dětské, ale i humorné vyprávěčky skutečně osvěžující.

Hrala sám nepokládá svůj text za ucelenou autobiografii. Naprosto právem. Je to spíš snůška útržků vzpomínek od útlého mládí po dobu zcela nedávnou, ani styl textu není příliš vyříbený. Kniha může být zajímavá pro jeho kolegy i žáky, některé z nich připomínky k jejich někdejšímu konání moc nepotěší. Autor se nesnižuje k žádnému nactiutrhání či denunciacím, ovšem mnohé pamětníky jistě „zaujme“ jeho pozitivní hodnocení takových normalizátorů, jako byli například prof. RSDr. Václav Ráb, CSc. (od roku 1973 děkan filozofické fakulty<sup>2</sup>), a nakonec i prof. PaedDr. Karel Angelis, CSc. (za Rábovy éry proděkan „pro ideologickou a politickovýchovnou práci a pro zahraniční styky“<sup>3</sup>).

I když jsem naznačila, že Hralovo dílko je povytce nezávazným povídáním pána v letech náhodně zachyceným na papír, přesto by si ho měli přečíst ti, co se zabývají dějinami filozofické fakulty v posledních desetiletích. Kromě konkrétních (byť někdy velmi opatrných) zmínek o tom, co se na fakultě odehrávalo v hektických časech, stojí za pozornost autorovy závěrečné úvahy o akademické autonomii a organizaci vysokých škol. Zde sice dává najevo zklamání z polistopadového vývoje, ale jako zkušený praktik vidí dobře například slabiny v pojetí vědeckých rad, které se staly postupem doby zejména strojem na habilitační a profesorská řízení. Stejně tak akademický senát je místo „hlídacího psa demokracie“, jak si podle autora před lety přál rektor Karel Malý, spíš psíčkem bezzubým a poštekávajícím podle přání svých pánů. Ani mnozí vyučující nedosahují kvalit, jež by se daly očekávat u vysokoškolských pedagogů. Hrala naprosto přesně postihl, že „causa Plzeň“ byla hlavně pod vlivem novinářů nahlížena nesprávně a problémy jsou i na řadě jiných fakult, přičemž řada z nich plyne z nepřilíš vydařeného vysokoškolského zákona z roku 1998. Lze jistě souhlasit s autorovým závěrem: „*Vzdělání se prostě pomalu stává zbožím, má tedy cenu, ale otázka je, zda jí odpovídá jeho hodnota.*“

*Ivana Čornejová*

<sup>1</sup> Podklady: [http://cs.wikipedia.org/wiki/Milan\\_Hrala](http://cs.wikipedia.org/wiki/Milan_Hrala); Seznam osob Univerzity Karlovy 1993, 1995, 1998.

<sup>2</sup> Seznam osob Univerzity Karlovy, Praha 1984, s. 55.

<sup>3</sup> Seznam osob Univerzity Karlovy, Praha 1976, s. 45, 54. Myslím, že už název Angelisova prorektorského úřadu vypovídá o mnohém.

## **Ivo TRETERA, *Vzpomínky na Bohumila Hrabala a na život vůbec***

Paseka, Praha – Litomyšl 2011, 465 s.

Paměti jsou bezesporu jedním z nejvíce subjektivních žánrů, ale na druhé straně také žánrem, který jaksi nechtěně, v „druhém plánu“, vypovídá mnohé o autorovi samotném jinak, než sám ve svém stylizovaném textu soudí. Autor by si měl být vědom, že pro čtenáře nebudou zajímavé jenom jeho vlastní osudy, ale měl by kriticky seznat, zda i jeho okolí bylo natolik přitažlivé, aby stálo zato o něm čtenářům vyprávět. A také by autor měl oplývat určitou dávkou ješitnosti, jež ho nutká svěřit se většímu okruhu zájemců s ději, které by je mohly upoutat.

Všechna tato desiderata Ivo Tretera splňuje. Musím hned úvodem prohlásit, že vlastní „ješitnost“ dokáže zkrotit a líčí především ty interesantní aspekty, události a osobnosti, které ho obklopovaly. Nebylo to jen přátelství s Bohumilem Hrabalem, které je i v názvu knihy, ale i další zajímavé okolnosti, které se spřádaly kolem jeho osudů. Předpokládám, že Hrabalovo jméno v titulu knihy bylo vyzdvíženo především z důvodů komerčních. I když sama dobře vím, jak si Tretera cenil setkávání s jedním z našich největších poválečných spisovatelů, přesto jeho vzpomínková kniha je snad hodnotnější na stránkách, které se týkají jeho vlastního života: mládí a působení na Filozofické fakultě Karlovy Univerzity. Ostatně dobrým spisovatelem je i Ivo Tretera sám: jeho paměti se čtou jako hodnotná beletrie.

Vyprávění se začíná autorovým narozením a dětstvím, které spojuje především s (tehdy ještě velmi půvabnými) Riegrovými sady – „Riegrákem“. Jeho „čas her a malin nezralých“ se skončil velmi dramaticky. Během podivného náletu anglo-amerických spojenců na Prahu dne 15. února 1945 dostal zásah i vinohradský činžák, kde se svou matkou a bratrem bydlel. Oni sami řízením Osudu jen o vlas unikli smrti. To bylo už v době, kdy Tretera studoval na klasickém gymnáziu v Londýnské ulici (v roce 1951 potom maturoval na Akademickém gymnáziu). V poválečné době se inteligentní, sportovně nadaný gymnazista (jeho sportovní aktivity byly pak podvázány závažnou chorobou – astmatem), se zápalem i jistou naivitou zapojil do práce svazu mládeže, ale na „bolševizaci“ této organizace hledí s kritickým odstupem (nyní – i tehdy?). Zprávy o dění ve stranických kruzích měl od mládí tak říkajíc z první ruky; jeho bratranec Zdeněk Hejzlar byl předním mládežnickým a později i stranickým funkcionářem.

V letech 1951–1955 Ivo Tretera studoval na Filozofické fakultě obor filozofie-historie, svá studia zakončil s vyznamenáním a byl vybrán, aby mohl na katedře filozofie co kvalitní odborník působit jako odborný asistent. Doba to pro svobodné filozofické myšlení rozhodně nebyla příznivá. I v obecném povědomí jsou právem padesátá léta pokládána v naší historii za éru nejhlubšího útlaku. Nicméně právě na Filozofické fakultě, která byla pod soustředěným dozorem Ústředního výboru KSČ a kde pro jakékoliv „nemarxistické“ trendy nebylo v podstatě místa, se našly i osobnosti, které významně zasáhly do vývoje české vědy a které Tretera osobně poznal. Lze soudit, že tehdejší vysokoškolská profesoria ještě bývali skutečnými osobnostmi, i když řada z nich osobnostmi charakterově zvrhlými, zatímco v naší současnosti se vysokoškolské katedry zaplňují figurkami, které by v dřívějších dobách byly způsobilé učit tak na základní škole.

Prvním z těch, na něž Tretera vzpomíná, je Jan Blahoslav Kozák, jehož sám nazývá „lordem na stalinstické fakultě“. Jistě má pravdu, protože muž vzdělaný na čtyřech západních



univerzitách, člověk, jenž poučoval i v padesátých letech své studenty o filozofii, jež s vulgárním marxismem neměla nic společného, byl skutečně šlechticem ducha. Nicméně s Kozákovými zkosnatělými názory na moderní umění se Tretera zcela rozchází. Další učitelé, které Ivo Tretera připomíná, už náležejí k roduvěrným marxistům, i když v šedesátých letech potom mnohdy skončili v řadách kritiků a propagátorů socialismu s „lidskou tváří“. To se týká především Milana Machovce, ale i Jiřiny Popelové, která své posluchače druhy seznamovala s „mladým Marxem“, ač byla, jak Tretera trefně uvádí, filozofkou rousseauovského ražení. Krásnou ukázkou nenáležitosti a vlastně nepatřičného lavírování je truchlivý příklad Ladislava Tondla. Ten se, jak Tretera píše, snažil mnohdy ironizovat „sovětské pojetí gnoseologie“, ale de facto povolené meze ortodoxního marxismu nikdy nepřekročil. Nebylo mu to ale nic platné, za cíl svých útoků si ho vybrali mladí bolševičtí „spratkové“, kteří ho nakonec, navzdory jeho ponížené sebekritice, z fakulty vyštvali. Hlavní role přitom (jistě ne neprávem) náležela podle Tretery, podobně jako v jiných špatnostech, doktorce Růženě Mužikové.

„Novohegelovský revizionista“ Karel Kosík je kromě svých filozofických kvalit představen jako pilný návštěvník malostranské pivnice U kocoura, kde mívali „nejlepší plzeň v Praze“. A ve výčtu zajímavých postav filozofické fakulty ovšem nesmí chybět někdejší *enfant terrible* Ivan Sviták, který byl výrazným individualistou, bohémem, duchaplným analytikem a filozofem vpravdě voltairovské ironie. Mezi svými profesory Tretera nezapomíná ani na Jana Patočku, jehož on sám, spolu s jinými kolegy z katedry, navštěvoval ve věku už značně postgraduálním a v době, kdy Patočka už na fakultě přednášet nesměl. Od něho tehdy všichni čerpali znalosti o fenomenologii, o Edmundu Husserlovi i Martinu Heideggerovi. Tretera Patočku představuje jako vstřícného a bezmála dokonalého přednášeče, jen trochu ne zcela dokonalého rétora, i když jiní pamětníci o jeho učitelských schopnostech tolik vysoké mínění nemají. Dnes už téměř zapomenutý profesor Ludvík Svoboda je Treterou kromě jiného vyzdvížen jako solidní zástíta v raných normalizačních letech.

Jak už sám název vzpomínkové knihy naznačuje, značná pozornost je věnována Bohumilu Hrabalovi a jeho okruhu, kde dominuje především svérázný Karel Marysko, kterému Tretera přišel „na chuť“ až s určitým zpožděním, ale o to více ho později ctil. Zajímavé jsou i informace o dění v bytě jiného z pražských exotů – Klementa Lukeše.

Tretera svou práci na fakultě evidentně velmi miloval, rád vzpomíná na oblíbené žáky (i když někteří by si možná zasloužili v pamětech větší prostor). Zejména šedesátá léta byla dobou nebývalé volnosti a možností téměř neomezených. Tretera jako už poněkud postarší student odjel v tom čase nadějí na studijní pobyt do Nancy. Po roce 1968 se ovšem vše nadějně zvrstlo. Ivo Tretera se na normalizované katedře filozofie stal postupně nežádoucí osobou, zprvu trpěnou, posléze zbavenou možnosti přednášet, až byl nakonec odsunut (či vyhnán?) do Archivu Univerzity Karlovy. Tuto degradaci trpce komentuje, i když dále po pravdě konstatuje, že v archivu s ním bylo nakládáno vlídně i díky jeho tehdejšímu řediteli doc. Karlu Litschovi. Nakonec zde, kde rozhodně nebyl „archivářem“, ale spíše soukromým badatelem, napsal své stěžejní dílo *J. F. Herbart a jeho stoupenci na pražské univerzitě* (1989).

Po roce 1989 se Treterovi dostalo satisfakce, vrátil se na fakultu, stal se docentem a posléze i profesorem, ale zjevně ho učitelské působení v šedesátých letech naplňovalo větším optimismem.

Už na začátku jsem napsala, že paměti zasahují do velmi soukromé sféry autorova života. Je jistě rozdíl v tom, jak jistě události vidí tvůrce a jak je viděli ostatní. Tak bych také

mohla přičinit poznámky k tomu, jak nahlíží Ivo Tretera své působení v Archivu Univerzity Karlovy. Ale to by bylo úkolem mých pamětí, budou-li jaké. Jen mne v souvislosti s Treterovými nářky nad „odsunem“ do archivu (nebyl v té době sám, archiv vždy bývá dobrým „odkladištěm“) napadlo, že by bylo třeba upozornit na téměř roztomilou zlomyslnost doby před rokem 1989. Zatímco akademičtí učenci, jako Tretera a další, vcelku oprávněně lkali nad svým umístěním do čehosi tak „nízkého“, jako je archiv, jiní – disidenti i tzv. disidenti – pojímali pracovníky archivů bezmála jako nomenklaturní stvůry. Jaká ironie!

Vzpomínky Iva Tretery jsou skutečně poutavým čtením. Intelektuál *par excellence*, jenž byl v normalizačních časech peskován a zmizerněn pro své „pravičáctví“, je nyní napomínán jako „levičák“. A to jenom proto, že se nechce smířit s různými nepravostmi současné doby, že si kupříkladu „troufá“ komparovat našeho někdejšího Velkého bratra na východě s naším současným Velkým bratrem za oceánem. Že si na závěr svých vzpomínek dovolil výzvu ke skoncování s těmito nepravostmi. Dokladem, že Ivo Tretera má ve svých pesimistických vizích týkajících se stavu současné společnosti pravdu, je i závěrečná nakladatelská poznámka z pera vydavatele a současně přítele Ladislava Horáčka, jenž neopomněl zdůraznit, že politické názory jeho a profesora Tretery jsou odlišné, ale přesto jeho dílo vydává!

*Ivana Čornejová*

P. S.: Ivo Tretera si už bohužel mou recenzi nepřečte. Zemřel po těžké nemoci 7. 1. 2012. Čest jeho památce.



**Obsah a rejstříky časopisu  
Acta Universitatis Carolinae –  
Historia Universitatis Carolinae Pragensis  
XXXI/1–2 až L/2 (1991–2010)**



## **OBSAH A REJSTŘÍKY ČASOPISU ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE – HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS XXXI/1–2 AŽ L/2 (1991–2010)**

SESTAVILA JIŘINA URBANOVÁ

Soupis navazuje na dva předcházející rejstříky časopisu. První přehled vyšel ve druhém svazku 20. ročníku. Soupis zahrnující následujících deset ročníků tvořil samostatný druhý svazek 31. ročníku.

Rejstřík posledních 20 ročníků za období let 1991–2010 má společně s předešlými sloužit jako pomůcka pro snadnější orientaci v literatuře o dějinách Univerzity Karlovy, dějinách vysokého školství u nás i ve světě.

Časopis AUC–HUCP vychází v posledních pěti letech opět dvakrát ročně. Obsah bývá rozdělen na články, materiály, kroniku, recenze a zprávy. Následující soupis je pak rozdělen na tyto části:

I. Články a materiály

II. Recenze a zprávy

III. Kronika

IV. Bibliografie

Část I. se člení chronologicky do tří skupin:

A. 1348–1622

B. 1622–1882

C. 1882–2010

Uvnitř každé chronologické skupiny jsou příspěvky řazeny abecedně podle jména prvního z autorů.

Část II. má uspořádání abecední podle příjmení autora nebo prvního slova názvu posuzované práce. Jména autorů recenzí a zpráv jsou připojena za ročníkem, rokem a stránkami svazku AUC–HUCP, kde je o práci referováno.

V oddílu Kronika se nacházejí referáty o konferencích, seminářích a mezinárodních setkáních. Jsou řazeny podle autorů a doplněny v hranatých závorkách o místo a dobu konání, pokud nejsou tyto údaje uvedeny v názvu. Vřazeny jsou zde i nekrology, resp. jubilejní ohlédnutí, podobně jako tomu bylo v předcházejících soupisech.

Do oddílu Bibliografie jsou vyčleněny personální biografie i soupisy obsahů časopisu, uveřejněné v AUC–HUCP ve sledovaném období.

Dvě čísla AUC–HUCP měla ve sledovaném období samostatný název, který není u jednotlivých citací opakován:



Mensa ad cenam parata : Ludmile Hlaváčkové k narozeninám. Praha, 8. 6. 1995 = HUCP 35, fasc. 1–2 (1995) [vyd. 1996]

Universitäten, Landesherren und Landeskirchen: Das Kuttenbergerdekret von 1409 im Kontext der Epoche von der Gründung der Karlsuniversität 1348 bis zum Augsburger Religionsfrieden 1555, hg. v. Blanka Zilynská = HUCP 49, fasc. 2 (2009) [vyd. 2010]

## I. Články, materiály (1348–1622; 1622–1882; 1882–2010)

### 1348–1622

1. Beránek, Karel : K pokusu o rekonstrukci rukopisů děkanské knihy filozofické fakulty a právnické matriky pražského vysokého učení světlotiskem  
T. 31, fasc. 1 (1991), s. 129–142. Res. něm.
2. Beránek, Karel : Návrh statut právnicko-lékařské University Karlovy z roku 1652  
T. 35, fasc. 1–2 (1995) [vyd. 1996], s. 41–50. Res. něm.
3. Borovičková, Jana – Sukkariová, Magida – Stočes, Jiří : Český, bavorský a polský univerzitní národ pražské juristické univerzity 1372–1418/19  
T. 33–34, fasc. 1–2 (1993–1994) [vyd. 2007], s. 59–75. Res. něm.
4. Bünz, Enno : Die Leipziger Universitätsgründung – eine Folge des Kuttenberger Dekrets  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 55–64
5. Coufal, Dušan : Die katholische Magister Peter von Mährisch Neustadt, Johann von Königgrätz, Nicolaus von Pavlíkov und die Formierung der utraquistischen Universität in Prag 1417  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 127–141
6. Černušák, Tomáš : Církevní řády v českých zemích a působení pražského nuncia Antonia Caetaniho v letech 1607–1609  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 53–58. Res. něm.
7. Čornejová, Ivana : Das Kuttenberger Dekret und die Interpretationen der Universitätsautonomie im Wandel der Geschichte  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 255–260
8. Doležalová, Eva : Decree of Kutná Hora : The contest for university, Church, nation and man in the mirror of historiography and ideology  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 269–278
9. Dolista, Karel : Premonstrátský řád a velké západní schisma (1378–1417)  
T. 31, fasc. 1 (1991), s. 63–71. Res. něm.
10. Ďurčanský, Marek : The University and Bohemian Towns on the Eve of the Battle of White Mountain  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 261–266
11. Eršil, Jaroslav : Kurie a obsazování českých farností  
T. 31, fasc. 1 (1991), s. 73–84. Res. něm.
12. Harc, Lucyna : Das Kuttenberger Dekret von 1409 und sein Einfluss auf den Studienortwechsel der Schlesier in der Beurteilung der schlesischen und polnischen Historiographie  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 113–117
13. Hausenblasová, Jaroslava : Ferdinand I. a pražský humanistický okruh. Několik poznámek k problematice panovnického mecenátu kolem poloviny 16. století  
T. 47 (2007), fasc. 1–2, s. 89–97. Res. něm.
14. Hesse, Christian : Anspruch und Wirklichkeit. „Landesuniversitäten“ und ihre Anziehungskraft auf „Landeskinder“  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 219–240
15. Hlaváček, Ivan : Knihy a knihovny na pražské univerzitě ve středověku (stručný nástin)  
T. 36–38, fasc. 1–2 (1996–1998) [vyd. 2004], s. 23–29. Res. něm.
16. Hlaváček, Ivan : Pražští a olomoučtí biskupové ve svědečných řadách přemyslovských a císařských listin  
T. 31, fasc. 1 (1991), s. 11–21. Res. něm.
17. Hlaváček, Ivan : Zum universitären Mäzenatentum des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit (Am Beispiel der Prager Universität)  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 169–184
18. Hlaváček, Petr : Die Eliten Nordwestböhmens in der kirchenpolitischen und theologischen Interaktion mit sächsischen Universitäten der Reformationszeit  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 151–154
19. Hledíková, Zdeňka : Administrace pražské diecéze na sklonku první poloviny 15. století  
T. 31, fasc. 1 (1991), s. 117–128. Res. něm.
20. Holý, Martin : Silesia fere academia. Vergebliche Bemühungen um die Gründung einer Universität in Schlesien im 16. und 17. Jahrhundert und ihre Folgen  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 243–256

21. Just, Jiří : Zwischen Ignoranz und Faszination. Der Wandel in der Haltung der Brüderunität zur höheren Bildung als Reflex auf den Wandel der Universität vom mittelalterlichen *studium generale* zur konfessionellen Lehranstalt  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 143–150
22. Kavka, František : Jakoubkův traktát *Contra usuram* a židovská otázka  
T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 17–24. Res. něm.
23. Kejř, Jiří : Dekret kostnického koncilu o suspenzi pražské univerzity  
T. 47, fasc. 1–2 (2007), s. 43–48. Res. něm.
24. Kejř, Jiří : K Husovu procesu v Kostnici  
T. 48, fasc. 1 (2008), s. 11–19. Res. něm.
25. Kostlán, Antonín – Hadravová, Alena : *Carmina propemptica in honorem Johannis Opsimathis*. Herbornská pocta pro moravského učence z roku 1607  
T. 47 (2007), fasc. 1–2, s. 117–159. Res. něm.
26. Machilek, Franz : K zavedení a liturgii votivních mší *Contra Hussones*  
T. 31, fasc. 1 (1991), s. 95–106. Res. něm.
27. Marin, Olivier : *Libri hereticorum sunt legendi*. Svoboda výuky na pražské univerzitě (1347–1412)  
T. 42, fasc. 1–2 (2002) [vyd. 2003], s. 33–58. Res. něm.
28. Miethke, Jürgen : Landesherrliche Universitätsreform im 15. Jahrhundert. Das Beispiel Heidelbergs  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 157–168
29. Moraw, Peter : Pražská právnická univerzita 1372–1419. Studie k jejím institucionálním a správním dějinám  
T. 32, fasc. 1–2 (1992) [vyd. 1994], s. 7–50. Res. něm.
30. Neškudla, Bořek : Sociální struktura a regionální původ učitelů partikulárních škol v kraji hradeckém a chrudimském 1550–1622  
T. 33–34, fasc. 1–2 (1993–1994) [vyd. 2007], s. 77–96. Res. něm.
31. Neškudla, Bořek : Učitelé školy u sv. Jindřicha na Novém Městě pražském v předbělohorském období  
T. 47 (2007), fasc. 1–2, s. 99–116. Res. něm.
32. Nodl, Martin : *Iurare vel promittere*. Příspěvek k problematice pražských univerzitních statut  
T. 47, fasc. 1–2 (2007), s. 49–57. Res. něm.
33. Nový, Rostislav : Heraldika pražských biskupů a arcibiskupů v předhusitské době  
T. 31, fasc. 1 (1991), s. 53–61. Res. něm.
34. Outrata, Filip : Vavřinec Benedikt Nudožerský jako typ humanistického vzdělance  
T. 42, fasc. 1–2 (2002) [vyd. 2003], s. 59–74. Res. něm.
35. Ožóg, Krzysztof : Migrationen von Professoren und Studenten aus Prag nach Krakau zu Beginn des 15. Jahrhunderts  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 99–112
36. Pešek, Jiří : Kuttenger Dekret (1409) im Kontext der Epoche zwischen der Gründung der Prager Universität 1348 und dem Augsburger Religionsfrieden : einige Überlegungen zum Geleit  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 9–15
37. Pešek, Jiří : Pražská utrakvistická univerzita a náboženské poměry 16. století  
T. 36–38, fasc. 1–2 (1996–1998) [vyd. 2004], s. 31–40. Res. něm.
38. Polc, Jaroslav Václav : Tři homilie Jana z Jenštejna o Nanebevzetí Panny Marie  
T. 31, fasc. 1 (1991), s. 41–51. Res. něm.
39. Říhová, Milada : *Regimen sanitatis* pro krále Václava  
T. 35, fasc. 1–2 (1995) [vyd. 1996], s. 13–28. Res. něm.
40. Říhová, Milada : Sředověká lékařská literatura a Albík z Uničova  
T. 33–34, fasc. 1–2 (1993–1994) [vyd. 2007], s. 45–57. Res. něm.
41. Schlothgeber, Eva : Das Fall des gelehrten Rats Johannes Stauffmel und die Stellung der Gelehrten an den welfischen Fürstenhöfen im 15. und 16. Jahrhundert  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 185–203
42. Schwabiková, Kateřina : Česká šlechta a univerzity německé jazykové oblasti v raném novověku (Čeští páni a rytíři, imatrikulovaní v letech 1550–1620 na univerzitách nynějšího Německa, Rakouska a Švýcarska)  
T. 46, fasc. 1–2 (2006) [vyd. 2008], s. 25–131. Res. něm.
43. Smolka, Josef : Postavení Tadeáše Hájka jako lékaře na císařském dvoře  
T. 48, fasc. 2 (2008), s. 11–32. Res. něm.
44. Soukup, Pavel : Die Rolle der Prager Universitätsemigration in der antihussitischen Polemik 1409–1436  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 71–80
45. Spunar, Pavel : K počátkům české devotio moderna  
T. 31, fasc. 1 (1991), s. 35–39. Res. něm.
46. Stočes, Jiří : Die Prager Juristenuiversität nach 1409 – Agonie, Auslaufmodell oder die Suche nach einem neuen Anfang?  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 65–70
47. Stočes, Jiří : Konzervátoři práv předhusitského pražského obecného učení

- T. 45, fasc. 1–2 (2005) [vyd. 2006], s. 29–66. Res. něm.
48. Stočes, Jiří : Pátrání po původu semestru. Příspěvek k univerzitní chronologii  
T. 47 (2007), fasc. 1–2, s. 59–74. Res. něm.
49. Svatoš, Michal : Cesta za vzděláním doktora medicíny Matyáše Borbonia  
T. 35, fasc. 1–2 (1995) [vyd. 1996], s. 29–40. Res. něm.
50. Svatoš, Michal : Die Jubiläumsfeiern des Kutenberger Dekretes im 20. Jahrhundert in den Augen der Historiker  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 279–288
51. Svatoš, Michal : Poslední absolventi pražské utrakvistické akademie (1618–1620)  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 233–241. Res. něm.
52. Svatoš, Michal : Pražská univerzita a její vzory  
T. 36–38, fasc. 1–2 (1996–1998) [vyd. 2004], s. 11–21. Res. něm.
53. Svatoš, Michal : Pražská univerzitní kolej Všech svatých  
T. 31, fasc. 1 (1991), s. 85–93. Res. něm.
54. Šmahel, František : Doplňky k dějinám mistrovských kolejí pražské univerzity do roku 1420  
T. 33–34, fasc. 1–2 (1993–1994) [vyd. 2007], s. 13–43. Res. něm.
55. Šmahel, František : Dva drobné příspěvky k nejstarším dějinám Univerzity Karlovy  
T. 47, fasc. 1–2 (2007), s. 37–42. Res. něm.
56. Šmahel, František – Nodl, Martin : Kutenberger Dekret nach 600 Jahren. Eine Bilanz der bisherigen Forschung  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 19–54
57. Šmahel, František : Pražská církevní provincie ve víru husitské revoluce  
T. 31, fasc. 1 (1991), s. 107–115. Res. něm.
58. Šmahel, František : Záhada nejstarší pečeti pražské univerzity  
T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 11–31. Res. něm.
59. Šmahel, František : Zatoulané drobné texty v nejstarších kolejních katalozích  
T. 50, fasc. 2 (2010), s. 89–114. Res. něm.
60. Töpfer, Thomas : Universitäten und Herrschaftswechsel. Beobachtungen zum Zusammenhang von dynastischer Konkurrenz, territorialer Politik und gelehrter Bildung in der Mitte des 16. Jahrhunderts  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 205–217
61. Uhlíř, Zdeněk : Determinace Mařika Rvačky na obranu Řehoře XII.  
T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 177–193. Res. něm.
62. Vidmanová, Anežka : K autorství života sv. Elišky ve Zlaté legendě  
T. 31, fasc. 1 (1991), s. 23–34. Res. něm.
63. Wojtucka, Jana : Vztah papeže Julia II. k projektu založení obecného učení ve Vratislavi v roce 1505  
T. 48, fasc. 1 (2008), s. 2–33. Res. něm.
64. Wolf, Václav : Theologische Aspekte des Universalienstreites im Zusammenhang mit dem Kutenberger Dekret  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 121–125
65. Zilynská, Blanka : Johann Hoffmann : Prager Student, antihussitischer Repräsentant und Bischof von Meissen  
T. 49, fasc. 2 (2009), s. 81–98
66. Zilynská, Blanka : Pražská univerzita – patron církevních beneficí ?  
T. 47 (2007), fasc. 1–2, s. 75–87. Res. něm.

### 1622–1882

67. Bartůšek, Václav : Jezuité a piaristé – sourozenci  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 41–51. Res. něm.
68. Buršíková, Bohdana : Konsiliární literatura a Jan Marek Marci z Kronlandu  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 51–63. Res. něm.
69. Čornejová, Ivana : Karolinum a Klementinum. Zápas o výchovu mládeže na počátku 17. století  
T. 36–38, fasc. 1–2 (1996–1998) [vyd. 2004], s. 41–47. Res. něm.
70. Ducreux, Marie-Elizabeth : Čtení a vztah ke knihám u podezřelých z kacířství v Čechách 18. století  
T. 32, fasc. 1–2 (1992) [vyd. 1994], s. 51–80. Res. franc.
71. Ducreux, Marie-Elizabeth : Une pédagogie de vertus ? « La Cour Sainte » et le « prince chrétien » dans les pays des Habsbourg  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 195–215. Res. čes.
72. Ďurčanský, Marek : Katolický intelektuál v pobělohorském labyrintu. Osudy studenta jezuitské univerzity a brandýského radního písaře Melichara Podhorského  
T. 47 (2007), fasc. 1–2, s. 183–191. Res. něm.
73. Ďurčanský, Marek : Nymburská městská škola a její správci za třicetileté války  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 217–224. Res. angl.
74. Gotzen, Daniel : Neuere Tendenzen in der deutschen Universitätsgeschichte der Frühen Neuzeit  
T. 46, fasc. 1–2 (2006) [vyd. 2008], s. 11–24. Res. čes.

75. Havlík, Jiří M. : Jmenování provinciála v české jezuitské provincii v roce 1689  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 59–69. Res. něm.
76. Havránek, Jan : Od latiny k národním jazykům na pražských školách  
T. 36–38, fasc. 1–2 (1996–1998) [vyd. 2004], s. 49–54. Res. něm.
77. Hlaváčková, Ludmila : Elias Altschul a homeopatie na pražské lékařské fakultě ve druhé polovině 19. století  
T. 42, fasc. 1–2 (2002) [vyd. 2003], s. 75–83. Res. něm.
78. Hlaváčková, Ludmila : Profesor Vincenc Julius Krombholz (1782–1843) – mecenáš studentů a lékařů  
T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 25–38. Res. něm.
79. Hlaváčková, Ludmila : Z historie českých medicínských plesů  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 93–112. Res. něm.
80. Jakšíčková, Dana : Za mříží kláštera? K pojetí klauzury v ženských kongregacích 19. století  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 71–84. Res. něm.
81. Janko, Jan : Biologické teorie Jana Marka Marci a jejich tradice na pražské lékařské fakultě  
T. 35, fasc. 1–2 (1995) [vyd. 1996], s. 51–60. Res. něm.
82. Kuchařová, Hedvika : Dva odpůrci osvícenství na pražské univerzitě a na arcibiskupském semináři  
T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 33–58. Res. něm.
83. Kuchařová, Hedvika : Studia strahovských premonstrátů na jezuitské univerzitě v Ingolstadtu v roce 1652  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 225–232. Res. něm.
84. Mačák, Karel : Matematika v pražském Klementinu v letech 1600–1740  
T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 83–105. Res. něm.
85. Míkulec, Jiří : O paměti farního kléru. Barokní konfraternity v testamentech duchovenstva  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 135–145. Res. něm.
86. Oppeltová, Jana : P. Aloysius a s. Balbino. Život a dílo Jana Hackenschmidta, tepelského analysta a přítele Bohuslava Balbína  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 85–98. Res. něm.
87. Oulíková, Petra : Reflexe úcty Jména Ježíšova v umění jezuitského řádu  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 99–109. Res. něm.
88. Pařez, Jan : Několik úvah o počátcích obnovené klášterní knihovny na Strahově a jejím interiéru v raném novověku  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 111–122. Res. něm.
89. Pešek, Jiří : Mistr Jan Kaňha z Veleslavína – obyčejný život pražského profesora a měšťana doby rudolfínské  
T. 47 (2007), fasc. 1–2, s. 161–170. Res. něm.
90. Ryantová, Marie : Nejstarší zpovědní seznamy panství Vysoký Chlumec z konce třicetileté války  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 147–168. Res. něm.
91. Říhová, Milada : Varia bohemica ad quadrivium et medicanam spectantia in Biblioteca Apostolica Vaticana  
T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 159–176. Res. něm.
92. Shore, Paul : Jewish students at the Prague university, 1782–1822  
T. 33–34, fasc. 1–2 (1993–1994) [vyd. 2007], s. 97–111. Res. čes.
93. Smolka, Josef : Joannes Marcus Marci fyzikem Království českého (1628). Paralipomena k biografii J. M. Marci  
T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 25–33. Res. něm.
94. Smolka, Josef : Joannes Marcus Marci lékárníkem (1654). Paralipomena k biografii J. M. Marci  
T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 35–49. Res. něm.
95. Svatoš, Martin : Porcování martinské husy na barokní kazatelně. Příspěvek k požitkářské obraznosti barokních kazatelů  
T. 47 (2007), fasc. 1–2, s. 207–224
96. Svatoš, Martin : Rétoři na moři a pomeranč v refektáři aneb Umění elokvence P. Johanna Krause SJ  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 169–191. Res. něm.
97. Svatoš, Martin : Testimonia de vita Joannis Marci Marci (Svědectví o životě a smrti Jana Marka Marci). Paralipomena k biografii J. M. Marci  
T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 35–49. Res. něm.
98. Šroněk, Michal : Jan Beckovský, protireformační ikonoklasmus a husitské obrazy  
T. 47 (2007), fasc. 1–2, s. 193–196. Res. něm.
99. Táborský, Josef : Cisterciácký dogmatik Xaver Falk. Několik životopisných poznámek  
T. 46, fasc. 1–2 (2006) [vyd. 2008], s. 135–138. Res. něm.
100. Urbánek, Vladimír : Mezi paracelsiánskou medicinou a rosenkruciánskými manifesty. Studijní léta Ondřeje Habervešla z Habernfeldu  
T. 47 (2007), fasc. 1–2, s. 171–181. Res. něm.
101. Valentová, Kateřina : Každodenní život jezuitského gymnázia Klementinum ve dvacátých letech osmnáctého století

- T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 65–91. Res. něm.
102. Valentová, Kateřina : P. Antonius Jenisch S.I. : Životopis jednoho z mnoha jezuitských učitelů T. 47 (2007), fasc. 1–2, s. 197–205. Res. něm.
103. Závodský, Vladimír : Rytina obrazu svaté Kateřiny z pražského Karolina T. 33–34, fasc. 1–2 (1993–1994) [vyd. 2007], s. 115–121
104. Zilynskyj, Bohdan : Příběh ukradené a znovunaležené Zlaté buly Karla IV. (1848–1854) T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 49–58. Res. něm.
105. Zouhar, Jakub : Církevní dějiny Noëla Alexandra OP v kontextu evropské církevní historiografie na přelomu 17. a 18. století T. 49, fasc. 1 (2009), s. 15–42. Res. něm.
106. Zouhar, Jakub : Ke vztahu dominikánského řádu a biskupství v Hradci Králové v 17. a 18. století (Na příkladu P. Vavřince Karla Brücknera OP) T. 50, fasc. 1 (2010), s. 123–131. Res. něm.
- 1882–2010**
107. Bílek, Karol : Profesor Bohuslav Raýman jako spolupracovník Ottova slovníku naučného T. 50, fasc. 2 (2010), s. 115–126. Res. něm.
108. Biliński, Piotr – Ďurčanský, Marek : Vzájemná korespondence Jaroslava Bidla a Stanisława Zakrzewského T. 49, fasc. 1 (2009), s. 95–111. Res. angl.
109. Borovičková, Jana : Elektronické informační zdroje pro dějiny univerzit a vzdělanosti v evropských historických datových archivech T. 47 (2007), fasc. 1–2, s. 269–274. Res. něm.
110. Cajthaml, Petr : Fakulta mezinárodních vztahů – neúspěšný pokus o československé MGIMO T. 48, fasc. 2 (2008), s. 53–64. Res. něm.
111. Cohen, Gary B. : His Majesty's Czech Schools (1848–1918) T. 47 (2007), fasc. 1–2, s. 225–237. Res. čes.
112. Devátá, Markéta : Profesori jmenovaní v letech 1948–1950 na českých vysokých školách T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 193–251. Res. něm.
113. Ducháček, Milan : Od historie k etnografii. Univerzitní studie Karla Chotka T. 45, fasc. 1–2 (2005) [vyd. 2006], s. 67–93. Res. něm.
114. Havlík, Jiří : Obraz Josefa Thomayera (1853–1927) v očích jeho přátel a následovníků i v jeho vlastních T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 107–134. Res. něm.
115. Hnilica, Jiří : Kulturní a intelektuální výměna mezi Čechami a Francií 1870–1925 T. 45, fasc. 1–2 (2005) [vyd. 2006], s. 95–126. Res. něm.
116. Hoffmann, Dieter : Ernst Mach – působení na pražské univerzitě a postavení v českém národnostním konfliktu T. 32, fasc. 1–2 (1992) [vyd. 1994], s. 81–100. Res. něm.
117. Hoffmannová, Jaroslava : Livingstone Porter a Univerzita Karlova T. 48, fasc. 1 (2008), s. 35–87. Res. něm.
118. Ježek, Vlastimil : O výjimečných chvílích na této fakultě ... i o výjimečnosti této fakulty T. 45, fasc. 1–2 (2005) [vyd. 2006], s. 157
119. Kavka, František – Zilynská, Blanka (edd.) : Jak a proč vznikla Vysoká škola politických a hospodářských věd v Praze (VŠPHV) a co bylo důvodem jejího zániku T. 42, fasc. 1–2 (2002) [vyd. 2003], s. 149–171
120. Kavka, František : O počátcích práce na velkých dějinách UK T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 131–136
121. Kázmerová, Ľubica : Profesor Anton Štefánek – politik, vedec, vysokoškolský pedagog T. 39, fasc. 1–2 (1999) [2000], s. 23–33. Res. něm.
122. Konrád, Ota : Eine lange Feindschaft. Die Prager Professoren Erich Gierach und Gerhard Gesemann in der Tschechoslowakischen Republik und im Nationalsozialismus T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 173–192. Res. čes.
123. Konrád, Ota : Philosophie (und Psychologie) an der Wiener Universität 1938–1945 T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 63–81. Res. čes.
124. Kunštát, Miroslav : Monumentum fundatoris. Pomník císaře Karla IV. k 500. výročí založení pražské univerzity T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 39–51. Res. něm.
125. Lemberg, Margret : Odebírání doktorského titulu na Filipově univerzitě v Marburku v letech 1933–1945 T. 42, fasc. 1–2 (2002) [vyd. 2003], s. 123–146. Res. něm.
126. Lohmann, Nina : Wilhelm Wostry und die „sudetendeutsche“ Geschichtsschreibung bis 1938 T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 45–145
127. Mišková, Alena : Německá (Karlova) univerzita v Praze v letech druhé světové války

- T. 36–38, fasc. 1–2 (1996–1998) [vyd. 2004], s. 55–60. Res. něm.
128. Míšková, Alena : Postavení lékařů ve Společnosti pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách 1891–1945  
T. 35, fasc. 1–2 (1995) [vyd. 1996], s. 61–73. Res. něm.
129. Niklíček, Ladislav : Likvidace Ústřední jednoty československých lékařů a lékařských komor v letech 1945–1950  
T. 35, fasc. 1–2 (1995) [vyd. 1996], s. 99–120. Res. něm.
130. Oerter, Wolf B. : Alpinismus in Ägypten? Zu einem Brief des Ägyptologen Herbert Ricke (1901–1976) an seinem Fachkollegen Ludwig Keimer (1892–1957)  
T. 47 (2007), fasc. 1–2, s. 265–267. Res. čes.
131. Oerter, Wolf B. : Jiří (Georges) Ort-Geuthner. Zápisky o pražském orientalistovi  
T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 53–61. Res. něm.
132. Pátý, Libor : Rok '89 mýma očima  
T. 45, fasc. 1–2 (2005) [vyd. 2006], s. 129–155
133. Pažout, Jaroslav : Studentské protestní hnutí v západní Evropě v šedesátých letech dvacátého století  
T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 127–155. Res. něm.
134. Pešek, Jiří – Šaman, David : Hans Meyer – klíčová postava pražské německé univerzitní chemie prvé třetiny 20. století  
T. 49, fasc. 1 (2009), s. 43–92. Res. něm.
135. Petrůň, Josef : Univerzita Karlova ve dnech mnichovské krize 1938  
T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 59–99. Res. něm.
136. Pokorná, Magdaléna : Projekt vydávání Husových spisů v ČSAV  
T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 85–91. Res. něm.
137. Pokorný, Jiří : Dobro všem! Viktor Felber – etokrat  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 245–255. Res. něm.
138. Pousta, Zdeněk : Studijní prověrky na českých vysokých školách  
T. 36–38, fasc. 1–2 (1996–1998) [vyd. 2004], s. 87–93. Res. něm.
139. Pulec, Jiří – Kalendovská, Jiřina : Ohrožení celistvosti Masarykovy Univerzity  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 13–21. Res. něm.
140. Rak, Jiří : Zachovej nám, Hospodine  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 257–265. Res. něm.
141. Soukup, Pavel : Počátky vědecké dráhy Johanna Losertha a pražská univerzita  
T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 19–44. Res. něm.
142. Strouhal, Eugen : 100 let od narození profesora MUDr. RNDr. Bohumila Krajníka  
T. 35, fasc. 1–2 (1995) [vyd. 1996], s. 89–98. Res. něm.
143. Svatoš, Michal : Digitalizace listin Archivu Univerzity Karlovy v Praze (bilance jednoho projektu)  
T. 49, fasc. 1 (2009), s. 113–117
144. Svobodný, Petr : František Hájek, český profesor soudního lékařství v Katyni  
T. 48, fasc. 2 (2008), s. 33–51. Res. něm.
145. Svobodný, Petr : Hermann Hubert Knaus – profesor Lékařské fakulty Německé (Karlovy) univerzity v Praze v letech 1938–1945  
T. 48, fasc. 1 (2008), s. 111–122. Res. něm.
146. Svobodný, Petr : Chemie na lékařských fakultách v Praze, Vídni a Lipsku (1872–1945)  
T. 50, fasc. 2 (2010), s. 15–86. Res. něm.
147. Svobodný, Petr : Lékařky v českých zemích v první polovině 20. století  
T. 35, fasc. 1–2 (1995) [vyd. 1996], s. 75–87. Res. něm.
148. Svobodný, Petr : Němečtí sociální hygienici ve službách sociálního lékařství a veřejného zdravotnictví v meziválečném Československu (1918–1939)  
T. 47 (2007), fasc. 1–2, s. 225–237. Res. něm.
149. Svobodný, Petr : Rasová hygiena na lékařské fakultě německé Karlovy univerzity v Praze (1938–1945)  
T. 36–38, fasc. 1–2 (1996–1998) [vyd. 2004], s. 61–71. Res. něm.
150. Šafařík, Petr : List říšského protektora Böhmen und Mähren v kontextu propagandy a soudobé sudetoněmecké historiografie  
T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 147–211. Res. něm.
151. Šebek, Jaroslav : Robert Mayr-Harting. Profil univerzitního profesora a politika česko-německého sblížení, odpůrce hnědé totality  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [2000], s. 35–47. Res. něm.
152. Šimůnek, Michal : „Mládí vpřed“ a lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze 1938–1939  
T. 42, fasc. 1–2 (2002) [vyd. 2003], s. 105–122. Res. něm.
153. Štemberková, Marie : Děkan a rektor Lepold Heyrovský  
T. 47 (2007), fasc. 1–2, s. 239–246. Res. něm.
154. Štemberková, Marie : Praktická výuka románských jazyků na české univerzitě v Praze do konce první světové války



- T. 42, fasc. 1–2 (2002) [vyd. 2003], s. 85–103. Res. něm.
155. Štemberková, Marie : Výuka románských jazyků na Univerzitě Karlově za první republiky  
T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 135–172. Res. něm.
156. Těšínská, Emilie : Český fyzik August Žáček (1886–1961), vědecká kariéra a předčasné penzionování  
T. 48, fasc. 1 (2008), s. 89–109. Res. něm.
157. Wiedemann, Andreas : Die Reinhard-Heydrich-Stiftung. Wissenschaft im Dienst der Germanisierung  
T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 101–125. Res. čes.
158. Zilynská, Blanka : Cesta k ovládnutí českých univerzit komunistickou stranou (1945–1948)  
T. 36–38, fasc. 1–2 (1996–1998) [vyd. 2004], s. 73–86. Res. něm.
159. Zilynská, Blanka : Ministr Nejedlý o sobě a Sovětském svazu (Projev v profesorském sboru FF UK 15. 5. 1945)  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 115–124. Res. něm.
160. Zilynská, Blanka : Rezignace Karla Engliše na funkci rektora UK 26. února 1948  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 125–127
161. Zilynský, Bohdan : Pokus o záchranu Časopisu pokrokového studentstva na podzim r. 1914 (Epizoda z dějin českého pokrokového hnutí)  
T. 48, fasc. 2 (2008), s. 67–86. Res. něm.
- Catalogue of the Exhibition Jagiellonian University Museum. Kraków : Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2007, 357 s. (124 s. textu), 111 obr.
165. Bečvář, Jindřich : Emil Weyer a jeho pobyt v Itálii v roce 1870/71, Praha : Vydavatelství ČVUT, 2006, 166 s., 50 obr. příl.  
T. 46, fasc. 1–2 (2006) [vyd. 2008], s. 165–166. (Štemberková, Marie)
166. Bečvářová, Martina : České kořeny bulharské matematiky, Praha : Matfyzpress, 2009. Dějiny matematiky; sv. 40.  
T. 49, fasc. 1 (2009), s. 152–154. (Štemberková, Marie)
167. Biografické příspěvky posledních let k dějinám Karlovy univerzity (Výpovědi o historících)  
Blümlová, Dagmar : Čeněk Zibrt a kulturní historie, České Budějovice : Historický ústav Jihočeské univerzity, 2003, 326 s.  
Bouček, Jaroslav : Jan Slavík, Praha-Jinočany : H & H, 2002, 247 s.  
Čechura, Jaroslav – Čechurová, Jana : Vzájemná korespondence Josefa Pekaře a Antonína Rezka, Časopis Národního muzea. Řada historická 167 (1998), s. 37–68.  
Čechura, Jaroslav – Čechurová, Jana : Korespondence Josefa Pekaře a Františka Teplého, Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie 58, č. 1 (2004), s. 1–36.  
Čechura, Jaroslav – Čechurová, Jana : Korespondence Josefa Pekaře a Kamila Krofty, Praha : Karolinum, 1999, 129 s.  
Čechurová, Jana a kol. : Válečné deníky Jana Opočenského, Praha : Karolinum, 2001, 495 s.  
Hanzal, Josef : Deníky Josefa Pekaře 1916–1933, Praha : Vyšehrad, 2000, 198 s.  
Helmuth-Brauner, Vladimír : Paměti rodu, Praha : H & H, 2000, 396 s., 16 s. fot.  
Jiroušek, Bohumil : Antonín Rezek, České Budějovice : Jihočeská univerzita, 2002, 222 s.  
Kavka, František : Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepisce, Praha : Karolinum, 2002, 383 s.  
Kazbunda, Karel : Stolice dějin na české univerzitě v Praze IV (1914–1918). Jaroslav Goll a Josef Pekař ve víru války světové, Praha : Karolinum, 2000, 220 s.  
Kollmann, Josef : Případ univ. prof. dr. Jaroslava Prokeše – chmurná kapitola z dějin Archivu ministerstva vnitra, *Paginae historiae* 9 (2001), s. 270–334.  
Kollmann, Josef : Dr. Josef Borovička a Národní archiv, *Paginae historiae* 10 (2002), s. 167–222

## II. Recenze a zprávy

162. 90 let vysokoškolského vzdělávání a vědy na Slovensku  
Univerzita Komenského: 90 rokov vysokoškolského vzdelávania a vedy na Slovensku, Bratislava 2009, 248 s.  
Csáder, Viliam : Rektori Univerzity Komenského, Bratislava 2009, 184 s.  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 273–275. (Svobodný, Petr)
163. Abeles, Šimon : Zrození barokní legendy, Česká literatura 57, č. 3 (2009), s. 346–371.  
T. 49, fasc. 1 (2009), s. 148–149. (Čornejová, Ivana)
164. Ambrozewicz, Danuta : Kolegia uniwersyteckie średniowiecznej Europy. Katalog wystawy Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. University colleges of mediaeval Europe.



- Kollmann, Josef : Dr. Jan Slavík k případu prof. dr. Jaroslava Prokeše, *Paginae historiae* 11 (2003), s. 165–192.
- Lisový, Igor : *Dialogy s profesorem Pavlem Olivou*, Praha : Arista-Epocha, 2003, 147 s. (včetně 42 vyobr.).
- Macûrek, Josef : *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*, Brno 1998, 184 s., 28 fot.
- Novák, Mirko : *Úsměvné vzpomínání*, Praha : Karolinum, 1998, 214 s.
- Polišenský, Josef : *Historik v měnícím se světě*, Praha : Karolinum, 2001, 351 s.
- Sekyrková, Milada : *Vzájemná korespondence Václava Novotného, Jaroslava Prokeše a Otakara Odložilka*, *Sborník archivních prací* 51 (2001), s. 85–274
- Vidman, Ladislav : *Můj italský rok*, Praha : KLP, 2000, 110 s.
- Švabinská, Zuzana : *Světla paměti*, Praha : Academia, 2002, 257 s.
- T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 270–279. (Hlaváček, Ivan)
168. Bobková-Valentová, Kateřina : *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*, Praha : Karolinum, 2006, 280 s.
- T. 46, fasc. 1–2 (2006) [vyd. 2008], s. 153–157. (Hrbek, Jiří)
169. Boockmann, Hartmut : *Wissen und Widerstand. Geschichte*, Berlin : Siedler Verlag, 1999, 287 s.
- T. 42, fasc. 1–2 (2002) [vyd. 2003], s. 209. (Svatoš, Michal)
170. Boříková, Jana : *Sen života a bouře skutečnosti*, Praha : Karolinum, 1994, 149 s.. *Plzeňský lékařský sborník. Monographia*.
- T. 35, fasc. 1–2 (1995) [vyd. 1996], s. 137–138. (Štemberková, Marie)
171. Bumbová, Šárka : *Vyprávění o rodu Fričů*, Praha 1999, 185 s. *Scripta astronomica* 8.
- T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 121. (Havránek, Jan)
172. Cabrales, Angela Trezza : *La Congregazione italiana di Praga : Luoghi e memorie dell'Istituto Italiano di Cultura, Kutná Hora : Italský kulturní institut*, 2003, 119 s.
- T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 241–242. (Černý, Karel)
173. *Causa Hus : Nové publikace o českém reformátoru církve*
- Swieżawski, Stefan : *Jan Hus v kontextu polských ekumenických úvah*, in: *Umění zapomenat? Dějiny vztahů české a polské filozofie*, Olomouc : Votobia, 2000, s. 9–38.
- Sousedík, Stanislav : *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*, Praha : Výchrad, 1998, 80 s.
- Kejř, Jiří : *Husovo odvolání od soudu papežova k soudu Kristovu*, Ústí nad Labem : Albis international, 1999, 59 s.
- Kejř, Jiří : *Husův proces*, Praha 2000, 235 s.
- Kopičková, Božena – Vidmanová, Anežka : *Listy na Husovu obranu z let 1410–1412 : Konec jedné legendy ?*, Praha : Karolinum, 1999, 313 s.
- M. Jan Hus a M. Štěpán z Pálče. *Sborník z kolokvia uspořádaného referátem kultury OÚ Kladno 25.5. 2000 v klášteře bosých karmelitánů ve Slaném*, Kladno 2000.
- T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 99–102. (Zilynská, Blanka)
174. *Celoživotní žeh dvou profilujících německých medievistů v oblasti univerzitních dějin v Brillově nakladatelství*
- Moraw, Peter : *Gesammelte Beiträge zur Deutschen und Europäischen Universitätsgeschichte. Strukturen – Personen – Entwicklungen*, Leiden–Boston : Brill, 2008, xiii, 620 s. *Education and Society in the Middle Ages and Renaissance*, vol. 31.
- Schwinges, Rainer Christoph : *Studenten und Gelehrte. Studien zur Sozial- und Kulturgeschichte deutscher Universitäten im Mittelalter*, Leiden–Boston : Brill, 2008, xii, 663 s. *Education and Society in the Middle Ages and Renaissance*, vol. 32.
- T. 48, fasc. 2 (2008), s. 96–101. (Hlaváček, Ivan)
175. Cohen, Gary B. : *Education and Middle-Class Society in Imperial Austria 1848–1918*, West Lafayette : Purdue University Press, 1996, 386 s.
- T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 147–151. (Pešek, Jiří)
176. Cohen, Gary B. : *Němci v Praze 1861–1914*, Praha : Carolinum, 2000, 314 s.
- T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 118–119. (Havránek, Jan)
177. Conelly, John : *Ztročená univerzita. Sovětzace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945–1956*, Praha : Karolinum, 2008.
- T. 49, fasc. 1 (2009), s. 157–159. (Cajthaml, Petr – Ďurčanský, Marek)
178. Čejka, Mirek – Krmíčková, Helena : *Dvě staročeská utrakvistická díla Jakoubka ze Stříbra*, Brno : Masaryva univerzita, 2009, 139 s.
- T. 49, fasc. 1 (2009), s. 146–148. (Zilynská, Blanka)
179. *Česká literatura doby baroka*, Praha : Památník národního písemnictví, 1994, 283 s. *Literární archiv*, sv. 27.
- T. 35, fasc. 1–2 (1995) [vyd. 1996], s. 132–134. (Čornejová, Ivana)

180. Česká Metahistory? Nad knihou Milana Řepy  
Řepa, Milan : Poetika českého dějepisectví,  
Brno : Host, 2006, 260 s.  
T. 46, fasc. 1–2 (2006) [vyd. 2008], s. 149–153.  
(Ducháček, Milan)
181. Čtyři portréty profesorů lékařské fakulty Uni-  
verzity Karlovy  
Kotásek, Alfred : Karel Pawlík (1849–1914).  
Sen života a bouře skutečnosti, Praha : Karoli-  
num, 1995, 39 s. Osobnost a dílo.  
Urban, František : Jan Jesenský (1870–1947),  
Praha : Karolinum, 1995, 56 s. Osobnost a dílo.  
Vahala, Zdeněk : Jiří Diviš (1886–1959), Praha :  
Karolinum, 1995, 88 s. Osobnost a dílo.  
Hořejší, Jaroslav : Kristian Hynek (1879–1960),  
Praha : Karolinum, 1995, 70 s. Osobnost a dílo.  
T. 35, fasc. 1–2 (1995) [vyd. 1996], s. 139–141.  
(Mášová, Hana)
182. Čtyři svazky Memorabilia iuridica, knižnice  
Právnické fakulty Univerzity Karlovy, Praha  
1999–2000  
Příbyl, Zdeněk : Profesor Wenig-Malovský  
v mých vzpomínkách, Praha : Univerzita Karlo-  
va – Právnická fakulta UK, 1999, 103 s. Memo-  
rabilia iuridica, sv. 1.  
Brož, Vladislav : *Dies atri* aneb od první do třetí  
republiky, Praha : Univerzita Karlova – Právnic-  
ká fakulta UK – Vodňář, 1999, 98 s. Memorabi-  
lia iuridica, sv. 2.  
Urfus, Valentin : Právní dějiny na pražské práv-  
nické fakultě, Praha : Právnická fakulta UK,  
2000, 120 s. Memorabilia iuridica, sv. 3  
Straňák, Dušan : Život a působení profesora  
Miroslava Boháčka, Praha : Univerzita Karlo-  
va – Právnická fakulta, 2000, 112 s. Memorabi-  
lia iuridica, sv. 4.  
T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 232–233.  
(Litsch, Karel)
183. Dějiny středověkých univerzit u leydensko-bos-  
tonského „Brilla“  
Gramsch, Robert : Erfurter Juristen im Spätmittel-  
alter. Die Karrierenmuster und Tätigkeitsfel-  
der einer gelehrten Elite des 14. und 15. Jahr-  
hunderts, Leiden–Boston : Brill, 2003, xvi,  
717 s. + CD. Education and Society in the Mid-  
dle Ages and Renaissance, Vol. 17.  
Sullivan, Thoma : Parisian Licenciates in Theo-  
logy, A.D. 1373–1500. A biographical Register,  
vol. 1. Leiden–Boston : Brill, 2004. Education  
and Society in the Middle Ages and Renaissan-  
ce, Vol. 18.  
Miethke, Jürgen : Studieren an Mittelalterlichen  
Universitäten, Chancen und Risiken. Gesam-  
melte Aufsätze. Leiden–Boston : Brill, 2004,  
xiii, 517 s. Education and Society in the Middle  
Ages and Renaissance, Vol. 19.  
Knapp, Fritz Peter : Schriften im Umkreis mit-  
teleuropäischer Universitäten um 1400. Leiden–  
Boston : Brill, 2004, xxix, 310 s. Education and  
Society in the Middle Ages and Renaissance,  
Vol. 20.  
T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 232–238.  
(Hlaváček, Ivan)
184. Demandt, Alexander : Stätten des Geistes. Gro-  
sse Universitäten Europas von der Antike bis  
zur Gegenwart. Köln–Weimar–Wien : Böhlau  
Verlag, 1999, 322 s.  
T. 42, fasc. 1–2 (2002) [vyd. 2003], s. 193–195.  
(Svatoš, Michal)
185. Dickmann, Elisabeth – Schöck-Quinteros,  
Eva: Barrieren und Karrieren. Die Anfänge des  
Frauenstudiums in Deutschland. Dokumenta-  
tionsband der Konferenz „100 Jahre Frauenstu-  
dium in der Wissenschaft“ im Februar 1997 an  
der Universität Bremen, Berlin : Trafo Verlag  
Dr. Wolfgang Weist, 2000, 380 s.  
T. 46, fasc. 1–2 (2006) [vyd. 2008], s. 163–164.  
(Pospíšilová, Lucie)
186. Divišová, Bohdana : Jan Jessenius z Jasené,  
Průběh pitvy jím slavnostně provedené v Praze  
L.P. MDC, k níž byl přičleněn traktát o kostech,  
Praha : Karolinum, 2004, 645 s.  
T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 239–240.  
(Tomiček, David)
187. Documenta Pragensia 20, Praha 2002, 533 s.  
T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 251–253.  
(Schwabiková, Kateřina)
188. Dokumenty k dějinám Masarykovy univerzity  
v Brně I–II, edd. František X. Halas – František  
Jordán, Brno : Masarykova univerzita, 1994–  
1995, 442 a 354 s.  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 154–155.  
(Zilynská, Blanka)
189. Dratvová, Albína : Deník 1921–1961. Scientific  
Diary, Praha : Academia, 2008, 478 s.  
Slavík, Jan : Válečný deník historika, Praha :  
Academia, 2008, 545 s.  
T. 49, fasc. 1 (2009), s. 160–161. (Pešek, Jiří)
190. Dva příspěvky k dějinám české a slovenské  
právní vědy  
Právníci na Univerzite Komenského v Bratisla-  
ve – 75 rokov činnosti právnickej fakulty UK,  
1921–1996, sestavili Peter Blaha a Eva Vlková,  
Bratislava 1996.  
Antologie české právní vědy, uspořádali Petra  
Skřejpková a Ladislav Soukup, Praha 1993.  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 165–166.  
(Litsch, Karel)

191. Dva příspěvky k dějinám filozofické fakulty pražské univerzity v 17. století  
 Beránek, Karel : Akta filozofické fakulty pražské univerzity. Acta facultatis philosophicae Universitatis Pragensis 1641–1655, 1664–1671, Praha : Univerzita Karlova – Vydavatelství Karolinum, 1994, 322 s.  
 Beránek, Karel : Mistři, bakaláři a studenti pražské filozofické fakulty. Magistri baccalauri nec non studentes facultatis philosophicae Pragensis, 1640–1654, Praha : Národní knihovna, 1998, 339 s.  
 T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 176–178. (Čornejová, Ivana)
192. Dvě berlínská výročí  
 Charité. Geschichte(n) eines Krankenhauses, hg. v. Johanna Blecher – Volker Hess, Berlin 2010, 299 s.  
 Charité zwischen Ost und West 1945–1992. Zur Diensbarkeit medizinischer Wissenschaft im Nationalsozialismus, hg. v. Sabine Schleiermacher – Udo Schagen, Paderborn–München–Wien–Zürich 2008, 272 s.  
 Charité im Dritten Reich. Zur Dienstbarkeit medizinischer Wissenschaft im Nationalsozialismus, hg. v. Sabine Schleiermacher – Udo Schagen, Paderborn–München–Wien–Zürich 2008, 272 s.  
 Charité zwischen Ost und West 1945–1992, hg. v. Rainer Herrn – Laura Hottenrott, Berlin 2010, 432 s.  
 Hess, Volker : Charité in Berlin, Berlin 2010, 158 s.  
 Fischer, Ernst Peter : Charité, Berlin 2009 (2. vyd. 2010), 288 s.  
 Hengstenberg, Claudine : 300 Jahre Charité, Berlin 2009, 188 s.  
 Universität macht Geschichte, hg. v. Ilka Thom – Kirsten Wening, Berlin 2010, 304 s.  
 Geschichte der Universität Unter den Linden 1810–2010. Genese der Disziplinen – die Konstitution der Universität, hg. v. Heinz-Elmar Tenorth, Berlin 2010, 400 s.  
 Humboldt-Universität Unter den Linden 1945 bis 1990. Zeitzeugen – Einblicke – Analysen, hg. v. Wolfgang Girmus – Klaus Meier, Leipzig 2010, 653 s.  
 Freie Universität Berlin 1948–2007. Von der Gründung bis zum Exzellenzwettbewerb, hg. v. Karol Kubicki – Siegwald Lönnendonker, Göttingen 2008, 253 s.  
 Geschichte der Freien Universität Berlin. Ereignisse – Orte – Personen, hg. v. Jessica Hoffmann – Helena Seidel – Nils Baratella, Berlin 2008, 307 s.  
 T. 50, fasc. 2 (2010), s. 142–146. (Svobodný, Petr)
193. Dvě důležité zahraniční knihy k středověkým univerzitním dějinám  
 Wagner, Wolfgang Eric : Universitätsstift und Kollegium in Prag, Wien und Heidelberg. Eine vergleichende Untersuchung spätmittelalterlicher Stiftungen im Spannungsfeld von Herrschaft und Genossenschaft, Berlin : Akademie-Verlag, 1999, 448 s., 4 obr.  
 Uiblein, Paul : Die Universität Wien in Mittelalter. Beiträge und Forschungen, Wien : WUV-Universitätsverlag, 1999, 685 s.  
 T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 95–98. (Hlaváček, Ivan)
194. Dvě knihy o 17. listopadu 1939  
 Pasák, Tomáš : 17. listopad 1939 a Univerzita Karlova, Praha : Karolinum, 1997, 207 s.  
 Leikert, Jozef : Čierny piatok sedemnásteho novembra, Bratislava : Veda, 2000, 454 s.  
 T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 126–127. (Havránek, Jan)
195. Dybiec, Julian : Uniwersytet Jagielloński 1918–1939, Kraków : PAU, 2000, 759 s.  
 T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 304–305. (Pešek, Jiří)
196. Dziurzyńska, Ewa – Ďurčanský, Marek – Kodeřa, Pavel : Korespondencja Tadeusza Kowalskiego z Janem Rypką i Bedřichem Hroznym, Kraków : Polska Akademia Umiejętności – Archiwum Nauki PAN i PAU – Archiw Akademii věd České republiky, 2007, 311 s.  
 T. 48, fasc. 1 (2008), s. 150–152. (Štemberková, Marie)
197. Elbel, Martin : Bohemia Franciscana. Františkánský řád a jeho působení v českých zemích 17. a 18. století, Olomouc : Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého, 2001, 129 s. Verbum, sv. 1.  
 T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 226–228. (Čornejová, Ivana)
198. Evropské časopisy pro dějiny univerzit  
 History of Universities, Vol. 19–23, Oxford : Oxford University Press, 2004–2008  
 Jahrbuch für Universitätsgeschichte, Jg. 7–13, Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2004–2010  
 T. 50, fasc. 2 (2010), s. 140–142. (Svobodný, Petr)
199. Franková, Libuša : Dejiny prešovského kolégia v kontexte národnokultúrneho života Slovákov. Prvá polovica 19. storočia, Prešov : ManaCon, 1999, 139 s.  
 T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 115–116. (Čornejová, Ivana)

200. Geschichte der Universität in Europa I–III, hg. v. Walter Rüegg, München 1993, 1996, 2004  
A History of the University in Europe I–III, hg. v. Hilde de Ridder-Symoens – Walter Rüegg, Cambridge 1991, 1996, 2004  
T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 248–250. (Schwabiková, Kateřina)
201. Golücke, Friedhelm : Verfasserlexikon zur Studenten- und Universitätsgeschichte. Ein bio-bibliographisches Verzeichnis, Köln 2004, 368 s.  
T. 45, fasc. 1–2 (2005) [vyd. 2006], s. 173–174. (Svobodný, Petr)
202. Hanzal, Josef : Ferdinand Kindermann von Schulstein (1740–1801), školský reformátor a osvícenský duchovní, Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1998, 89 s.  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 182–183. (Čornejová, Ivana)
203. Haupts, Leo : Die Universität zu Köln im Übergang vom Nationalsozialismus zur Bundesrepublik, Köln : Böhlau Verlag, 2007. Studien zur Geschichte der Universität Köln, Bd. 18.  
T. 49, fasc. 1 (2009), s. 154–156. (Picka, Ondřej)
204. Hausmann, Frank-Rutger : „Deutsche Geisteswissenschaft“ im Zweiten Weltkrieg. Die „Aktion Ritterbusch“ (1940–1945). Dresden–München : Dresden University Press, 1998, 414 s.  
T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 130–131. (Havránek, Jan)
205. Hausmann, Frank-Rutger : Die Rolle der Geisteswissenschaften im Dritten Reich 1933–1945, München : R. Oldenbourg Verlag, 2002, 373 s. Schriften des Historischen Kollegs : Kolloquien, Bd. 53.  
T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 303–304. (Konrád, Ota)
206. Hellyer, Marcus : Catholic Physics. Jesuit Natural Philosophy in Early Modern Germany, Notre Dame (Indiana) : University of Notre Dame Press, 2005, xii, 336 s.  
T. 48, fasc. 1 (2008), s. 145–147. (Černý, Karel)
207. Historická Olomouc XI. Sborník příspěvků ze symposia, zaměřený k problematice dějin olomoucké univerzity, ed. Milan Tognier – Roman Zaoral, Olomouc : Univerzita Palackého Olomouc, 1998, 323 s.  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 163–164. (Valentová, Kateřina)
208. History of Universities, Vol. 1–18, Oxford : Oxford University Press, 1981–2003  
T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 287–290. (Svobodný, Petr)
209. Hübner, Piotr : Od Towarzystwa Naukowego Krakowskiego do Polskiej Akademii Umiejętności. Refleksje jubileuszowe Mieczysława Offmańskiego, Tadeusza Sinki, Stanisława Wróblewskiego, Stanisława Kutrzeby, Kraków : Polska Akademia Umiejętności, 2002, 284 s. Studia i materiały do dziejów Polskiej Akademii Umiejętności, Tom 1.  
T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 257–259. (Đurčanský, Marek)
210. Hülsen-Esch, Andrea : Gelehrte im Bild : Repräsentation, Darstellung und Wahrnehmung einer sozialen Gruppe im Mittelalter, Göttingen 2007, 239 s. Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte.  
T. 48, fasc. 1 (2008), s. 142–143. (Svatoš, Michal)
211. Hus na mezinárodním fóru  
Jan Hus na přelomu tisíciletí. Mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia (Papežská late-ránská universita Řím, 15.–18. prosince 1999), edd. Miloš Drda – František J. Holeček – Zde-něk Vybíral, Tábor 2001, 707 s. Husitský Tábor, Supplementum 1.  
Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi. Sborník z mezinárodního symposia, kona-ného 22.–26. září 1993 v Bayreuthu (SRN), red. J. B. Lášek, Praha : Česká křesťanská aka-demie, 1995.  
Jan Hus zwischen Zeiten, Völkern, Konfessionen, hg. v. F. Seibt, München : R. Oldenburg Verlag, 1997.  
T. 42, fasc. 1–2 (2002) [vyd. 2003], s. 185–192. (Zilynská, Blanka)
212. Hyberní v Praze – Éireannaigh i bPrág. Dějiny františkánské koleje Neposkvrněného početí Panny Marie v Praze (1629–1786), ed. Jan Pařez – Hedvika Kuchařová, Praha : Oswald, 2001, 189 s.  
T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 228–229. (Černý, Karel)
213. II. setkání archivářů vysokých škol ČR. Sborník referátů, Brno : Veterinární a farmaceutická uni-verzita, 2000, 80 s.  
T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 128–129. (Pousta, Zdeněk)
214. Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mic-kiewicza w Poznaniu 1956–2006, Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2006, 293 s.  
T. 48, fasc. 1 (2008), s. 152. (Hlaváček, Ivan)
215. Jahrbuch für Universitätsgeschichte, Jg. 6 (Uni-versität im Mittelalter), Stuttgart : Franz Steiner, 2003, 274 s.

- T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 297–299. (Svatoš, Michal)
216. Jahrbuch für Universitätsgeschichte, Jg. 1–5, Stuttgart : Franz Steiner, 1998–2002  
T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 291–294. (Zilynská, Blanka)
217. Jan Evangelista Purkyně a jeho doba, Litomyšl 1994, 58 s.  
T. 35, fasc. 1–2 (1995) [vyd. 1996], s. 135–136. (Brázda, Otakar)
218. Jezuitský konvikt. Sídlo uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci. Dějiny – Stavební a umělecké dějiny – Obnova a využití, red. Jiří Fiala – Leoš Mlčák – Karel Žurek, Olomouc : Univerzita Palackého, 2002, 414 s.  
T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 243–245. (Čornejová, Ivana)
219. Jičínské gymnázium 1624–1999. Almanach k 375. výročí založení, red. Eva Bílková – Vladimír Carda – Jan K. Čeliš, Jičín 1999, 304 s.  
T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 123–125. (Valentová, Kateřina)
220. Kábová, Hana : Josef Pekař a Josef Vítězslav Šimák. Edice vzájemné korespondence, Z Českého ráje a Podkrkonoší 20 (2007), s. 113–210  
T. 48, fasc. 1 (2008), s. 149–150. (Ďurčanský, Marek)
221. Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990. Pavel Urbášek, Jiří Pulec a kol. Olomouc : Univerzita Palackého, 2003, 383 s.  
T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 269–270. (Zilynská, Blanka)
222. KATO. Příběh opravdového člověka, ed. Přemysl Vachalovský – John Bok, Olomouc : J. W. Hill, 2000, 533 s.  
T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 213–215. (Pažout, Jaroslav)
223. Klasobraní zahraničních prací posledních let k dějinám středověkého školství, převážně univerzitního  
Courtenay, William J. – Miethke, Jürgen (eds) : Rotuli Parisienses. Supplications to the pope from the University of Paris, Vol. 1, 1316–1349, Leiden–Boston–Köln 2002, xii, 551 s. Education and Society in the Middle Ages and Renaissance 14.  
Księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z XV wieku, Kraków 2000, 245 s., 8 obr.  
Courtenay, William – Miethke, Jürgen (eds.) Universities and Schooling in Medieval Society, Leiden–Boston–Köln 2000, 243 s. Education and Society in the Middle Ages and Renaissance 10.  
Medieval Monastic Education, London–New York : Leicester University Press, 2000, xxv, 237 s., 10 obr.  
Gašiorowski, Antoni : Immatrikulowani i promowani. Jednoroční studenci akademii krakowskiej w XV wieku. In: Nihil superfluum esse, Poznań 2000, s. 479–491.  
Kaczmarek, Krzysztof : Studia uniwersyteckie cystersów z ziem polskich w okresie średniowiecza, Poznań 2002, 177 s. Publikacje Instytutu historii UAM 42.  
Lusignan, Serge : „Vérité garde le roy“. La construction d’une identité universitaire en France (XIIIe–XVe siècle), Paris 1999, 332 s. Histoire ancienne et médiévale 55.  
Roest, Bert : A History of Franciscan Education (c. 1210–1517). Leiden–Boston–Köln 2000, x, 404 s. Education and Society in the Middle Ages and Renaissance 11.  
Sirasi, Nancy G. : Medicine at the Italian Universities 1250–1517, Leiden–Boston–Köln 2001, ix, 389 s. Education and Society in the Middle Ages and Renaissance 12.  
Verger, Jacques : La politique universitaire des papes d’Avignon, Annuaire de la Société des amis du palais des papes 77 (2000), s. 17–29.  
T. 42, fasc. 1–2 (2002) [vyd. 2003], s. 175–184. (Hlaváček, Ivan)
224. Kohoutová, Zdeňka – Bečvář Jindřich : Vladimír Kořínek 1899–1981, Praha : Ústav soudobých dějin AV ČR, 2005, 329 s.  
T. 46, fasc. 1–2 (2006) [vyd. 2008], s. 167–168. (Štemberková, Marie)
225. Konference a sborník nejen „k připomenutí“ Německá medievistika v českých zemích do roku 1945, edd. Pavel Soukup – František Šmahel, Praha : VCDV – CMS, 2004, 394 s. Práce z dějin vědy 18.  
T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 254–256. (Beneš, Zdeněk)
226. Konsolidace vládnutí a podnikání v České republice a Evropské unii III. Univerzity a vzdělání (Příspěvky z konference konané ve dnech 31. 10. – 2. 11. 2002), Praha : Matfyzpress, 2002, 169 s.  
T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 307–308. (Svatoš, Michal)
227. Krejčík, Tomáš : Pečeť v kultuře středověku, Ostrava : Ostravská univerzita – Nakladatelství Tilia, 1998, 365 s. Universum, sv. 1.  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 175–176. (Svatoš, Michal)
228. Kritická edice Husových spisů pokračuje Kejř, Jiří (ed.): Magistri Iohannis Hus Questiones, Turnhout : Brepols Publishers, 2004, 40,

- 310 s. *Magistri Iohannis Hus Opera omnia*, Tomus XIXA.  
Ryba, Bohumil (ed.): *Magistri Iohannis Hus Quodlibet*, Turnhout : Brepols Publishers, 2006, 40, 310 s. *Magistri Iohannis Hus Opera omnia*, Tomus XX.  
T. 49, fasc. 1 (2009), s. 140–146. (Herold, Vilém)
229. Křišťan z Prachatic : Stavba a užití astrolábu, edd. Alena Hadravová – Petr Hadrava, Praha : Filosofia, 2001, 518 s.  
T. 42, fasc. 1–2 (2002) [vyd. 2003], s. 205–207. (Svatoš, Michal)
230. Křížová, Markéta : *Ideální město v divočině*, Praha : NLN, 2007, 262 s.  
T. 46, fasc. 1–2 (2006) [vyd. 2008], s. 160–162. (Čornejová, Ivana)
231. Kuchařová, Hedvika : *Premonstrátská kolej Norbertinum v Praze (1637–1785)*, Bibliotheca Strahoviensis 3 (1997), s. 15–58  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 180–182. (Čornejová, Ivana)
232. Le Goff, Jacques et al. : *Středověký člověk a jeho svět*, Praha : Vyšehrad, 1999, 320 s.  
T. 42, fasc. 1–2 (2002) [vyd. 2003], s. 208. (Svatoš, Michal)
233. Lékaři vzpomínají  
Jan Bělehrádek a jeho cesta ke svobodě ducha, ed. Věra Linhartová, Praha 2003, 357 s.  
To byl profesor Charvát. Sborník k 20. výročí úmrtí, red. Štěpán Svačina – Petr Sucharda, Praha 2003, 176 s.  
Wagner, Vladimír : *Symptomy bezmoci. Vzpomínky*, Praha 2003, 573 s.  
Macháček, Karel A. : *Escape to England – Útěk do Anglie*, Praha 2003, 279 s.  
Novak, Ervin : *Příběh lékaře*, Praha 2003, 124 s.  
Křížek, Jiří : *Emigrant lékař vypráví*, Praha 2003, 167 s.  
T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 280–286. (Svobodný, Petr)
234. Lemberg, Margret – Reifenberg, Bernd (Hgg.) : *Die Universität Marburg in Königreich Westfalen, Marburg : Universitätsbibliothek Marburg*, 2007, 165 s.  
T. 49, fasc. 1 (2009), s. 151–152. (Pešek, Jiří)
235. Lemberg, Margret : *Verboten und nicht verbrannt. I. Die Universitätsbibliothek Marburg und ihre Bücher von 1933 bis 1946; II. Katalog der von 1933 bis 1945 in der Universitätsbibliothek Marburg sekretierten Bücher, Marburg : Universitätsbibliothek Marburg*, 2001, 234 + 288 s.  
T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 209–212. (Pešek, Jiří)
236. *Logica modernorum in Prague about 1400. The SOPHISTRIA Disputation “Quoniam quatuor”* (Ms Cracow, Jagiellonian Library 686, ff. 1–79), with a partial Reconstruction of Thomas of Cleve’s *Logica*. Ed. by E. P. Bos, Leiden–Boston : Brill, 2004, xv, 481 s. *Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters*, Bd. 82.  
T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 227–228. (Hlaváček, Ivan)
237. Macek, Josef : *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha : Argo, 2001, 488 s.  
T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 197–199. (Zilynská, Blanka)
238. *Magister noster. Sborník statí věnovaných in memoriam prof. PhDr. Janu Havránkovi, CSc. Festschrift in memoriam Prof. PhDr. Jan Havránek CSc. Studies dedicated to Prof. PhDr. Jan Havránek, CSc. in memoriam*. Edd. Michal Svatoš – Luboš Velek – Alice Velková, Praha : Karolinum, 2005, 630 s.  
T. 45, fasc. 1–2 (2005) [vyd. 2006], s. 167–168. (Ratajová, Jana)
239. *Männer – Macht – Körper. Hegemoniale Männlichkeiten vom Mittelalter bis heute*, hg. v. Martin Dinges, Frankfurt/M. – New York : Campus, 2005, 232 s.  
T. 47 (2007), fasc. 1–2, s. 302–303. (Ratajová, Jana)
240. Marek, Michaela : *Universität als „Monument“ und Politikum. Die Repräsentationsbauten der Prager Universitäten 1900–1935 und der politische Konflikt zwischen „konservativer“ und „moderner“ Architektur*, München : R. Oldenbourg, 2001, 211 s.  
T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 235–236. (Havránek, Jan)
241. Martin, Olivier : *L’Archevêque, le maitre et le devot. Genèses du mouvement réformateur pragois : Annés 1360–1419*, Paris : Édition Champion, 2006, 605 s.  
T. 46, fasc. 1–2 (2006) [vyd. 2008], s. 158–160. (Radkovská, Marie)
242. Mazal, Otto : *Die mittelalterliche Wissenschaft 1–2*, Graz : ADEVA, 2006, 654 + 701 s.  
T. 48, fasc. 1 (2008), s. 129–133. (Hlaváček, Ivan)
243. *Medicína v kontextu západního myšlení*, edd. Lydie Fialová – Petr Kouba – Martin Špaček, Praha : Karolinum, 2008, 247 s.  
T. 48, fasc. 2 (2008), s. 103–105. (Svobodný, Petr)
244. *Medizin in Frankfurt am Main. Ein Symposium zum 65. Geburtstag von Gert Preiser*, hg. v. Juliane C. Wilmanns, Hildesheim : Verlag



- Olms-Weidmann, 1994, 340 s. Frankfurter Beiträge zur Geschichte, Theorie und Ethik der Medizin, Bd. 15.
- T. 35, fasc. 1–2 (1995) [vyd. 1996], s. 141. (Svatoš, Michal)
245. Medzinárodné sympóziu k dejinám medicíny a farmácie. Zborník príspevkov z vedeckého sympózia 8.–10. júna vo Vysokých Tatrách, zostavil Milan Beniak, Bratislava : Slovenská lekárska spoločnosť, 1994, 200 s.
- T. 35, fasc. 1–2 (1995) [vyd. 1996], s. 131. (Svatoš, Michal)
246. Melton, James Van Horn : Absolutism and the eighteenth century origins of compulsory schooling in Prussia and Austria, Cambridge : Cambridge University Press, 2002, 260 s.
- T. 45, fasc. 1–2 (2005) [vyd. 2006], s. 172. (Čornejová, Ivana)
247. Metryka czyli album Uniwerwersytetu Krakowskiego z lat 1509–1551, edd. Antoni Gąsiorowski – Tomasz Jurek – Izabela Skierska przy współpracy Ryszarda Grzesika, Warszawa : Neriton, 2010, lviii, 677 s. + CD-ROM rukopisu
- T. 50, fasc. 1 (2010), s. 269–270. (Hlaváček, Ivan)
248. Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508, Biblioteka Jagiellońska rkp. 258, Tom 1–2, edd. Antoni Gąsiorowski – Tomasz Jurek – Izabela Skierska, Kraków : Towarzystwo naukowe Societas Vistulana, 2004, lxii, 650 + 768 s.
- T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 229–231. (Hlaváček, Ivan)
249. Minulosť, súčasnosť a budúcnosť gymnaziálneho vzdelání, Semily 2000, 256 s. Z Českého ráje a Podkrkonoší. Supplementum 5.
- T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 121–123. (Valentová, Kateřina)
250. Nejnovější odborná literatura z německé jazykové oblasti k problematice nacistické „eutanázie“ 29 recenzovaných publikací
- T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 203–208. (Šimůnek, Michal)
251. Neudorfflová, Marie L. : České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy a zklamání na cestě k emancipaci, Praha : Janua, 1999, 446 s..
- T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 119–120. (Havránek, Jan)
252. Niemetz, Michael : Antijesuitische Bildpublizistik in den Frühen Neuzeit, Regensburg 2008. Jesuitica. Quellen und Studien zur Geschichte, Kunst und Literatur der Gesellschaft Jesu im deutschsprachigen Raum, Bd. 13.
- T. 49, fasc. 1 (2009), s. 149–150. (Čornejová, Ivana)
253. Northern Humanism in European Context (1469–1625). From the Adwert Academy to Ubbo Emmius, edd. Fokke Akkermann – Arjo J. Vanderjagt – A. H. Van der Laan, Leiden–Boston–Köln : Brill, 1999, 370 s. Brill's Studies in intellectual history, vol. 94.
- T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 103–105. (Pešek, Jiří)
254. Novější literatura k dejinám bývalých jezuitských univerzit ve střední Evropě
- Wojtucka, Jana : Nesplněný sen (Pokus o založení vřatislavského obecného učení na začátku 16. století. In: Korunní země v dějinách českého státu II. Společně a rozdílně. Česká koruna v životě a vědomí obyvatel 14.–16. století, edd. Lenka Bobková – Jana Konvičková, Praha 2005, s. 407–420.
- Kulak, Teresa – Pater, Mieczysław – Wresniński, Wojciech, Historia Uniwersytetu wrocławskiego, Wrocław 2002.
- Rabe, Carsten : Alma mater Leopoldina. Kolleg und Universität der Jesuiten in Breslau 1638–1811, Köln–Weimar–Wien 1999.
- Trnavská univerzita v slovenských dejinách, ed. Viliam Čičaj, Bratislava 1987.
- Trnavská univerzita 1635–1777, I. Referáty zo seminára k 350. výročiu založenia, II. Príspevky z cirkevných dejín Slovenska, ed. Jozef Šimončič, Trnava 1996.
- Jankovič, Vendelín : Trnavská univerzita – Kapitoly o dejinách univerzity v rokoch 1635–1777, Bratislava 1995.
- Šimončič, Jozef – Škoviera, Daniel : Trnavská univerzita v dokumentech (1635–1998), Bratislava 2002.
- Fons Tyrnaviensis I. K dejinám Trnavské univerzity. Konferencie, sympózia, správy, Trnava 2006.
- Jezuitské školstvo včera a dnes. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie 12. októbra 2006 v Trnave, Bratislava 2006.
- T. 47 (2007), fasc. 1–2, s. 297–301. (Čornejová, Ivana)
255. Nuding, Mathias : Matthäus von Krakau. Theologe, Politiker, Kirchenreformer in Krakau, Prag und Heidelberg zur Zeit des Grossen abendländischen Schismas, Tübingen : Verlag Mohr Siebeck, 2007, 380 s. Spätmittelalter und Reformation. Neue Reihe 38
- T. 48, fasc. 1 (2008), s. 141–142. (Svatoš, Michal)
256. Oberkofler, Gerhard : Käthe Spiegel. Aus dem Leben einer altösterreichischen Historikerin und



- Frauenrechtlerin in Prag, Innsbruck : Studienverlag, 2005, 168 s.  
T. 46, fasc. 1–2 (2006) [vyd. 2008], s. 164–165. (Ratajová, Jana)
257. Odložilík, Otakar : Deníky z let 1924–1948, I. 1924–1939, II. 1939–1948, Praha : Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2002, 764 + 656 s.  
T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 266–269. (Horský, Jan)
258. Osmdesát let vysokého ekonomického školství na území České republiky, ed. Prokop Závodský, Praha 1999, 164 s. Acta oeconomica Pragensia 7 (1999), č. 5.  
T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 233–234. (Havránek, Jan)
259. Polc, Jaroslav V. : Česká církev v dějinách, Praha : KTF UK – Akropolis, 2001, 390 s.  
T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 225–226. (Zilynská, Blanka)
260. Polišínský, Josef : Historik v měnicím se čase, Praha : Univerzita Karlova, 2001, 352 s.  
T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 216–221. (Hojda, Zdeněk)
261. Prager Professoren 1938–1948. Zwischen Wissenschaft und Politik, edd. Monika Glettler – Alena Mišková, Essen : Klartext Verlag, 2001, 682 s. Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte im östlichen Europa, Bd. 17.  
T. 42, fasc. 1–2 (2002) [vyd. 2003], s. 196–201. (Pešek, Jiří)
262. Pražské spolky. Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895–1990, edd. Marek Laštovka a kol., Praha 1998, 840 s., fot. a graf. v textu. Documenta Pragensia Monographia 6.  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 186–188. (Jelínek, Tomáš)
263. Prověřená fakulta. KSČ na Filozofické fakultě UK v letech 1969–1989. Edice dokumentů, edd. Katka Volná – Jakub Jareš – Matěj Spurný – Klára Pinerová, Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2009.  
T. 49, fasc. 1 (2009), s. 166–167. (Cajthaml, Petr)
264. Přispěla diskuse o západoněmeckém roce 1968 po roce 1989 k demytologizaci studentského protestního hnutí?  
T. 50, fasc. 2 (2010), s. 146–158. (Renner, Tomáš)
265. Publikace k dějinám československého vysokého školství ve 20. století  
Universitäten in nationaler Konkurrenz. Zur Geschichte der Prager Universitäten im 19. und 20. Jahrhundert, hg. v. Hans Lemberg, München 2003, 224 s.
- Mišková, Alena : Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945, Praha 2002, 279 s.
- Vebr, Lubomír ml. : Vznik a vývoj zemědělské fakulty v Děčíně-Libverdě v letech 1918–1938, Hospodářské dějiny 23 (2004), s. 183–226.
- Šišma, Pavel : Učitelé na německé technice v Brně 1849–1945, Praha 2004, 205 s. Práce z dějin techniky a přírodních věd 2.
- Linhartová, Věra : Po spirále času. K 85. výročí Lékařské fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Brno 2004, 453 s.
- Mikovcová, Alena : Historie Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity v Brně v datech a obrazech, Brno 2004, 165 s.
- Porubčinová, Zdenka : Lékařská fakulta v Brně, její přínos a pokrokové tradice, Brno 1989, 73 s. 75 let Vysokého veterinárního učení v Brně, ed. Rudolf Böhm, Brno 1993, 453 s.
- Vývoj zdravotnických zariadení v Bratislave, edd. Ludmila Pavlíková a kol., Bratislava 2003, 94 s.
- Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990, edd. Pavel Urbásek – Jiří Pulec a kol., Olomouc 2003, 383 s.
- Spondeo ac polliceor. Slavnostně slubují. Vyprávění o 2. lékařské fakultě UK v Praze k 50. výročí založení, ed. Josef Koutecký, Praha 2003, 410 s.
- 50 let postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví. Jubilejní sborník, ed. Ivana Svobodová, Praha 2003, 192 s.  
T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 262–265. (Svobodný, Petr)
266. Půlstoletí Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Brno : Ando Publishing, 1996, 167 s.  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 156–157. (Zilynská, Blanka)
267. Rabe, Carsten : Alma Mater Leopoldina. Kolleg und Universität der Jesuiten in Breslau 1638–1811, Köln–Weimar–Wien : Böhlau Verlag, 1999, 605 s. Neue Forschungen zur Schlesi-schen Geschichte 7.  
T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 300–302. (Čornejová, Ivana)
268. Ratajczak, Tomasz : Księga – Nauka – Wiara w średniowiecznej Europie, Poznań : Poznańskie towarzystwo przyjaciół nauk, 2004, 227 s.  
T. 45, fasc. 1–2 (2005) [vyd. 2006], s. 175–176. (Hlaváček, Ivan)
269. Richterová, Alena : Děčinské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla (1734–1801), nyní ve fondech Národní knihovny České republiky,

- Praha : Národní knihovna České republiky, 2007, 320 s.  
T. 48, fasc. 1 (2008), s. 147–149. (Čornejová, Ivana)
270. Rodrigo de Arriaga (1667), Philosoph und Theologe. Prag 25.–28. Juni 1996, hg. v. Tereza Saxlová – Stanislav Sousedík, Praha : Karolinum, 1998, 232 s.  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 179–180. (Čornejová, Ivana)
271. Rosner, Robert W. : Chemie in Österreich 1740–1914. Lehre – Forschung – Industrie, Wien–Köln–Weimar : Böhlau Verlag, 2004, 350 s. Beiträge zur Wissenschaftsgeschichte und Wissenschaftsforschung, Bd. 5.  
T. 48, fasc. 1 (2008), s. 133–139. (Pešek, Jiří)
272. Rozhovory s českými lingvisty, edd. Jan Chromý – Eva Lehečková, Praha : Dauphin, 2007, 384 s.  
T. 48, fasc. 2 (2008), s. 102–103. (Ďurčanský, Marek)
273. Sajdek, Wiesław : Czasy katedr – czasy uniwersytetów. Źródła jedności narodów Europy, Lublin : Wyd. KUL, 2005, 238 s.  
T. 45, fasc. 1–2 (2005) [vyd. 2006], s. 176–177. (Hlaváček, Ivan)
274. Savický, Ivan : Osudová setkání. Češi v Rusku a Rusové v Čechách 1914–1938, Praha : Academia, 1999, 271 s.  
T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 125–126. (Havránek, Jan)
275. Sborník Katolické teologické fakulty III, ed. Petr Kubín, Praha : Univerzita Karlova v Praze – Karolinum, 2000, 158 s.  
T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 230–231. (Kunštát, Miroslav)
276. Sborník Katolické teologické fakulty vydaný v roce 650. výročí Univerzity Karlovy, Praha : Karolinum, 1998, 253 s.  
T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 113. (Zilyská, Blanka)
277. Shore, Paul : The Eagle and the Cross. Jesuits in Late Baroque Prague, Saint Louis : Institute of Jesuit Sources, 2002, 267 s.  
T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 255–260. (Havlík, Jiří)
278. Schleicher, August : Lituanistinis Augusto Schleicherio palikimas = Das lituanistische Erbe August Schleichers, ed. Ilja Lemeškin – Jolanta Zabarskaitė, T. I., Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, 2008, 918 s.  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 272–273. (Svatoš, Michal)
279. Schraut, Sylvia – Pieri, Gabriele : Katholische Schulbildung in den Frühen Neuzeit. Vom „guten Christenmenschen“ zu „tüchtigen Jungen“ und „braven Mädchen“. Darstellung und Quellen, Paderborn–München–Wien–Zürich : Ferdinand Schöningh, 2004, 465 s.  
T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 246–247. (Čornejová, Ivana)
280. Společnost pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách (Německá akademie věd v Praze) = Die Gesellschaft zur Förderung Deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen (Deutsche Akademie der Wissenschaften in Prag) 1891–1945, Praha 1994, 446 s. Práce z dějin Akademie věd, B/7.  
T. 35, fasc. 1–2 (1995) [vyd. 1996], s. 142–143. (Barvíková, Hana)
281. Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila : Pražské špitály a nemocnice, Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1999, 179 s. Knižnice Dějin a současnosti.  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 183–185. (Čornejová, Ivana)
282. Šmahel, František : Die Prager Universität im Mittelalter. Gesammelte Aufsätze = The Charles University in the Middle Ages. Selected Studies, Leiden–Boston : Brill, 2007, xii, 635 s. Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, vol. 28  
T. 48, fasc. 2 (2008), s. 93–96. (Čornej, Petr)
283. Špelda, Daniel : Proměny historiografie vědy, Praha : Filosofia, 2009, 343 s.  
T. 50, fasc. 2 (2010), s. 137–140. (Černý, Karel)
284. Štingl, Martin : Z Meziříčí za oceán. Životní pout' P. Antonína Strčanovského SJ (1728–1799), Brno : Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1999, 71 s.  
T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 114–115. (Čornejová, Ivana)
285. Terlecki, Ryszard : Profesorowie UJ w aktach UB i SB, Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2002, 224 s.  
T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 260–261. (Ďurčanský, Marek)
286. Trnavská univerzita 1635–1777, I. Referáty zo seminára k 360. výročíu založenia, II. Príspevky z cirkevných dejín Slovenska, zostavil Jozef Šimončič, Trnava : Trnavská univerzita, 1996, 403 s.  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 167–168. (Čornejová, Ivana)
287. Tschacher, Werner : „Ich war also in keiner Form aktiv tätig“. Alfred Buntru und die akademische Vergangenheitspolitik an der RWTH Aachen 1948–1960, Geschichte im Westen 19 (2004), s. 197–229.

- T. 45, fasc. 1–2 (2005) [vyd. 2006], s. 169–171. (Pešek, Jiří)
288. Universitas. Revue Masarykovy univerzity v Brně, Brno : Masarykova univerzita, 1989–1998.  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 152–153. (Zilynská, Blanka)
289. Universitas Libera Ucrainensis (1921–2006), edd. Mykola Šafoval – Roman Jaremko, Mjunchen : Ukrajinskij vilnyj universytet, 2006, 521 s.  
T. 48, fasc. 2 (2008), s. 105–107. (Zilynskyj, Bohdan)
290. Universitas Olomucensis 1573–1946–1996, Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci – Muzeum umění Olomouc, 1996, 123 s.  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 162. (Čornejová, Ivana)
291. Universitäten in nationaler Konkurrenz. Zur Geschichte der Prager Universitäten im 19. und 20. Jahrhundert, München : R. Oldenbourg Verlag, 2003, 224 s. Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Bd. 86.  
T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 266–268. (Svobodný, Petr)
292. Univerzity ve víru slavností a zábav  
Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, edd. Václav Bůžek – Pavel Král, České Budějovice : Jihočeská univerzita, 2000, 610 s. Opera Historica 8.  
T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 108–110. (Pešek, Jiří)
293. Urbánek, Vladimír : Eschatologie vědění a politika. Příspěvek k dějinám myšlení pobělohorského exilu, České Budějovice : Jihočeská univerzita, 2008, 303 s. Monographia historica, vol. 9.  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 270–272. (Svatoš, Michal)
294. Urbášek, Pavel : Únor 1948 a tzv. studijní prověrky na Univerzitě Palackého v Olomouci, Vlastivědný sborník moravský 44 (2002), s. 37–51, 137–143.  
T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 305–307. (Zilynská, Blanka)
295. Urbášek, Pavel : Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace, Olomouc : Univerzita Palackého, 2007.  
T. 49, fasc. 1 (2009), s. 162–165. (Cajthaml, Petr)
296. Urfus, Valentin : 19. 4. 1713 – Pragmatická sankce, rodný list podunajské monarchie, Praha : Havran, 2002, 152 s. Dny, které tvořily české dějiny, sv. 2.
- T. 42, fasc. 1–2 (2002) [vyd. 2003], s. 209–210. (Litsch, Karel)
297. Urfus, Valentin : Právní dějiny na pražské právnické fakultě. Jejich výuka od osvícenství do druhé světové války, Praha 2000, 120 s. Memorabilia iuridica, sv. 3.  
T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 116–118. (Čornejová, Ivana)
298. Vacková, Růžena : Věda o slohu I, Praha : Aula, 1993, 169 s.  
Vacková, Růžena : Vězeňské přednášky, Praha : Archiv UK, 1999, 267 s.  
T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 131–133. (Bouzek, Jan)
299. Verger, Jacques : Les universités au Moyen Age, Paris : Presses Universitaires de France, 1998, 226 s. Collection „Quadrige“.  
T. 42, fasc. 1–2 (2002) [vyd. 2003], s. 207. (Svatoš, Michal)
300. Výroční publikace Palackého Univerzity v Olomouci  
Universitas Olomucensis 1573–1946–1996 (Katalog výstavy pořádané k 50. výročí obnovení Univerzity Palackého v Olomouci), Olomouc 1996.  
Šantavý, F. – Hošek, E. : Organizace, pečeti a insignie olomoucké univerzity v letech 1573–1973, Olomouc 1980.  
Historická Olomouc XI (1998), Olomouc 1998, 323 s.  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 158–161. (Zilynská, Blanka)
301. Weber, Wolfgang E. J. : Geschichte der europäischen Universität, Stuttgart : Verlag W. Kohlhammer, 2002, 268 s. Urban-Taschenbücher, Bd. 476.  
T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 299–300. (Svatoš, Michal)
302. Willet, Olaf : Sozialgeschichte Erlanger Professoren 1743–1933, Göttingen : Vandenhoeck & Rupprecht, 2001, 459 s. Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft, Bd. 146.  
T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 303. (Konrád, Ota)
303. Wolgast, Elke : Späthumanismus in Heidelberg. In: Reformierte Konfession und Politik im 16. Jahrhundert. Studien zur Geschichte der Kurpfalz im Reformationszeitalter, ed. Elke Wolgast, Heidelberg : Universitätsverlag C. Winter, 1999, s. 98–114.  
T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 106–107. (Pešek, Jiří)
304. Wörster, Peter : Die Universitäten im östlichen Mitteleuropa. Zwischen Kirche, Staat und

- Nation. Sozialgeschichtliche und politische Entwicklungen, München : Oldenbourg Verlag, 2008, 309 s. Völker, Staaten und Kulturen in Ostmitteleuropa, Bd. 3  
T. 48, fasc. 1 (2008), s. 139–141. (Hlaváček, Ivan)
305. Zdanek, Maciej : Szkoły i studia dominikanów krakowskich w średniowieczu, Warszawa : Neriton, 2005, 231 s.  
T. 45, fasc. 1–2 (2005) [vyd. 2006], s. 174–175. (Hlaváček, Ivan)
306. Z kroniky I. stomatologickej kliniky Lekárskej fakulty UK v Bratislave, edd. V. Duránik – E. Sedláčková – M. Tichý, Bratislava, 1997. 118 s.  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 185–186. (Mášová, Hana)
307. Znovu o pracích z dějin středověké vzdělanosti u leidskobostonského „Brilla“  
Sheffler, David L. : Schools and Schooling in Late Medieval Germany. Regensburg 1250–1500, Boston–Leiden : Brill, 2008, xv, 417 s. Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, vol. 33.  
Blažek, Pavel : Die mittelalterliche Rezeption der aristotelischen Philosophie der Ehe. Vom Robert Grosseteste bis Bartholomäus von Brügge (1246/47–1309), Boston–Leiden : Brill, 2006, xiv, 442 s. Studies in Medieval and Reformation and Reformation Traditions, vol. 117.  
Courtenay, William J. : Ockham and Ockhamism. Studies in the Dissemination and Impact of his Thought, Boston–Leiden : Brill, 2008, xvi, 420 s. Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters, Bd. 99.  
Heinzer, Felix : Klosterreform und mittelalterliche Buchkultur im deutschen Südwesten, Boston–Leiden : Brill, 2008, xii, 618 s. Mittelalterliche Studien und Texte, Bd. 39.  
Jiroušková, Lenka : Die Visio Pauli. Wege und Wandlungen einer orientalischen Apokryphe im lateinischen Mittelalter unter Einschluss der alttschechischen und deutschsprachigen Textzeugen. Boston–Leiden : Brill, 2008, xvi, 1040 s. Mittelalterliche Studien und Texte, Bd. 34.  
Les universités et la ville au Moyen Âge. Cohabitation et tension, edd. Patrick Gilli – Jacques Verger – Daniel Le Blévec, Boston–Leiden : Brill, 2007, vii, 371 s. Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, vol. 30.  
T. 49, fasc. 1 (2009), s. 131–140. (Hlaváček, Ivan)
308. Znovu o zahraničních pracích o dějinách středověké vzdělanosti, zejména u leydensko-bostonského „Brilla“  
Aquin, Thomas von : Über den Lehrer. De Magistro, herausgegeben, übersetzt und kommentiert von Gabriel Jüssen, Gerhard Krieger und Jakob Hans Josef Schneider, Hamburg : Felix Meiner Verlag, 2006, lvi, 186 s.  
A Companion to Jean Gerson, ed. by Brian Patrick McGuire, Leiden–Boston : Brill, 2006, xxvi, 431 s. Brill’s Companions to the Christian Tradition, vol. 3.  
A Companion to John Wyclif. Late medieval Theologian, ed. by Ian Christopher Levy, Leiden–Boston : Brill, 2006, xxi, 489 s. Brill’s Companions to the Christian Tradition, vol. 4.  
Princes and Princely Culture 1450–1650, vol. 1–2, ed. by Martin Gosman – Alasdair MacDonald – Arjo Vanderjagt, Leiden–Boston : Brill, 2003–2005, xx, 392 + xvi, 369 s. Brill’s Studies in Intellectual History, vol. 118.  
Promissory Notes on the Treasury of Merits. Indulgences in Late Medieval Europe, ed. by R. N. Swanson, Leiden–Boston : Brill, 2006, xii, 360 s. Brill’s Companion to the Christian Tradition, vol. 5.  
Roy, Lyse : L’Université de Caen aux XV<sup>e</sup> et XVI<sup>e</sup> siècle. Identité et représentation, Leiden–Boston : Brill, 2006, xii, 314 s. Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, vol. 24.  
Sottili, Agostino : Humanismus und Universitätsbesuch. Renaissance, Humanism and University Studies. Die Wirkung italienischer Universitäten auf die Studia Humanitatis nördlich der Alpen. = Italian Universities and their Influence on the Studia Humanitatis in Northern Europe, Leiden–Boston : Brill, 2006, xvii, 521 s. Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, vol. 26.  
Students and Teachers at the University of Paris. The Generation of 1500. A Critical Edition of Bibliothèque de l’Université de Paris (Sorbonne). Archives, Registres 89 and 90. Edited, with Introduction and Annotation by James K. Farge, Leiden–Boston : Brill, 2006, xxxi, 617 s. Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, vol. 25.  
Sullivan, Thomas : Parisian Licenciates in Theology. A.D. 1373–1500. A Biographical Register, vol. I. The Religious Orders, Leiden–Boston : Brill, 2004, xii, 465 s. Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, vol. 17.  
Šmahel, František : Die Prager Universität im Mittelalter. The Charles University in the Middle Ages. Gesammelte Aufsätze. Selected Studies. Leiden–Boston : Brill, 2007, xii, 635 s.

Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, vol. 28.

Tervoort, Ad : The iter italicum and the Northern Netherlands. Dutch Students at Italian Universities and Their Role in the Netherlands' society (1426–1575), Leiden–Boston : Brill, 2005, xxii, 438 s. + CD (s biografiemi studentů). Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, vol. 21.

Theologian Quodlibeta in the Middle Ages. The Thirteenth Century, ed. by Christopher Schabel, Leiden–Boston : Brill, 2005, xii, 563 s. Brill's Companion to the Christian Tradition, vol. 1.

Wriedt, Klaus : Schule und Universität. Bildungsverhältnisse in norddeutschen Städten der Spätmittelalters. Gesammelte Aufsätze, Leiden–Boston : Brill, 2005, ix, 267 s. Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, vol. 23.

T. 47 (2007), fasc. 1–2, s. 277–296. (Hlaváček, Ivan)

309. Zwischen Wissenschaft und Politik. Studien zur deutschen Universitätsgeschichte. Festschrift für Eike Wolgast zum 65. Geburtstag, Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2001, 630 s.

T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 261–265. (Pešek, Jiří)

310. Žiromskaja, V. B. : Demografičeskaja istorija Rossii v 1930-je gody. Vzgljad v neizvestnoj, Moskva : Rosspen, 2001, 280 s.

T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 200–202. (Pešek, Jiří)

### III. Kronika

311. Beneš, Zdeněk : František Graus – člověk a historik. Seminář o životě a díle českého historika Praha 10. 12. 2002

T. 42, fasc. 1–2 (2002) [vyd. 2003], s. 213–214

312. Cajthaml, Petr : Pražský student. Univerzitní student v dějinách Prahy

Výstavní sály Archivu hlavního města Prahy v Clam-Gallasově paláci, 14. 11. 2008 – 1. 2. 2009

T. 48, fasc. 2 (2008), s. 89–90

313. Cermanová, Pavlína : Jakoubek ze Stříbra : texty a jejich působení. Kolokvium pořádané Katedrou církevních dějin Evangelické teologické fakulty a Centrem mediévistických studií

Praha 21. 1. 2005

T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 215–216

314. Čornejová, Ivana : Čestný doktorát pro francouzskou historičku Marii-Elizabeth Ducreux T. 49, fasc. 1 (2009), s. 121–122

315. Čornejová, Ivana : Konference o jezuitech v Nizozemí

The Jesuits of the Low Countries. Identity and Impact (1540–1733) ; Amsterdam 2.–5. 12. 2009

T. 50, fasc. 2 (2010), s. 129–131

316. Ďurčanský, Marek : Další dar profesora Stanleyho B. Winterse Archivu Univerzity Karlovy T. 49, fasc. 1 (2009), s. 127

317. Ďurčanský, Marek : Konference Jaroslav Goll a jeho žáci

České Budějovice 6.–8. 4. 2005

T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 217–219

318. Ďurčanský, Marek – Kodera, Pavel : Věda v Československu v období normalizace (1970–1975) Praha 21.–22. 11. 2001

T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 248–252

319. Hadravová, Alena – Hadrava, Petr : Konference k dějinám vědy v Oxfordu

XIX. sympozium Komise pro vědecké přístroje Sekce dějin vědy Mezinárodní unie pro dějiny a filozofii vědy ; Oxford 4.–8. 9. 2000

T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 138–140

320. Hanzal, Josef : Vzpomínky na Karla Kučeru T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 11–14

321. Havlík, Jiří M. : Bohemia jesuitica 1556–2006 : zpráva o konferenci konané 25.–27. dubna 2006 v Praze

T. 46, fasc. 1–2 (2006) [vyd. 2008], s. 141–142

322. Havlík, Jiří M. : XXV. mezinárodní koleniologické kolokvium. Jezuitské školství v době protireformace – země Koruny české a střední Evropa

Uherský Brod 12.–13. 10. 2005

T. 45, fasc. 1–2 (2005) [vyd. 2006], s. 161–163

323. Jareš, Jakub : Výročí 17. listopadu 1989. Den boje studentů za svobodu a demokracii z pohledu roku 2004 aneb Kolik máme listopadů?

T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 220–223

324. Jareš, Jakub : Zpráva o semináři „Mechanismy ovládnutí a moci KSČ na FF UK 1968–1989“ T. 48, fasc. 1 (2008), s. 125–126

325. Mišková, Alena : Odnímání doktorských titulů na heidelberské univerzitě v nacistickém období Praha 31. 10. 2001

T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 252–253

326. Pazdera, David : 5. mezinárodní sympozium k dějinám medicíny, farmacie a veterinární medicíny

Hradec Králové 26. 6. – 29. 6. 2001

T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 247–248

327. Petr, Stanislav : Místiti a studenti Karlovy univerzity ve středověku a jejich dílo v dobovém kontextu  
Výstava konaná v Zrcadlové kapli Klementina ve dnech 15. 10. – 1. 11. 1998. Stejnomený katalog výstavy připravil Zdeněk Uhlíř. Vydala Národní knihovna ČR, Praha 1998, 99 s., 2 s. obr.  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 140–143
328. Petráň, Josef : Jan Havránek (7. 6. 1928 – 1. 9. 2003)  
T. 43, fasc. 1–2 (2003) [vyd. 2004], s. 11–19
329. Petráň, Josef : Josef Hanzal (23. 3. 1934 – 25. 6. 2002)  
T. 42, fasc. 1–2 (2002) [vyd. 2003], s. 11–13
330. Petráň, Josef : K šedesátinám Michala Svatoše  
T. 47, fasc. 1–2 (2007), s. 11–12
331. Petráň, Josef : Na památku PhDr. Miroslava Truce  
T. 45, fasc. 1–2 (2005) [vyd. 2006], s. 17–18
332. Petráň, Josef : Úvodem k tomuto číslu  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 13–21
333. Pokorná, Magdalena : Dvě konference o vědě v českých zemích ve 20. století  
Věda v českých zemích za druhé světové války ; Praha 18.–19. 11. 1997  
Věda v Československu 1945–53; Praha 18.–19. 11. 1998  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 169–171
334. Pousta, Zdeněk : Jubilující profesor Stanley B. Winters a jeho dar Archivu Univerzity Karlovy  
T. 44, fasc. 1–2 (2004) [vyd. 2006], s. 11–15
335. Rozsivalová, Eva – Nosáková, Jana – Svobodný, Petr : Ludmila Hlaváčková a její „stůl k hostině připravený“  
T. 35, fasc. 1–2 (1995) [vyd. 1996], s. 9–10.
336. Sekyrková, Milada : K institucionalizaci dějin věd a techniky na mezinárodní úrovni a kongresy v Budapešti (2009) a Barceloně (2010)  
Myšlenky a nástroje v sociálním kontextu (Ideas and Instruments in Social Context) ; Budapest 2009  
Cirkulace vědy a techniky (Circulation of Science and Technology); Barcelona 2010  
T. 50, fasc. 2 (2010), s. 131–134
337. Sekyrková, Milada : Učíme ekonomii 90 let  
Praha 16.–18. 9. 2009 [konference]  
T. 49, fasc. 1 (2009), s. 123–124
338. Svatoš, Michal – Svobodný, Petr – Zilynská, Blanka : Annus jubileus  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 11–12
339. Svatoš, Michal : Doc. JUDr. Karel Litsch, CSc. : (7. 12. 1929 – 10. 3. 2009)  
T. 49, fasc. 1 (2009), s. 11–12
340. Svatoš, Michal : Intelektuálové a město Praha  
Praha 21.–23. 10. 2006  
T. 46, fasc. 1–2 (2006) [vyd. 2008], s. 143–146
341. Svatoš, Michal : Pracovní seminář Historik a databáze. Možnosti a meze využití databázových programů pro historický výzkum  
[Praha 3. 10. 2002]  
T. 42, fasc. 1–2 (2002) [vyd. 2003], s. 215–217
342. Svatoš, Michal : Profesor František Kavka zemřel  
T. 45, fasc. 1–2 (2005) [vyd. 2006], s. 11–16
343. Svatoš, Michal : Profesor Karel Malý jubilující  
T. 50, fasc. 2 (2010), s. 11
344. Svobodný, Petr : Pražská univerzita v evropském kontextu  
[650. výročí založení Univerzity Karlovy v Praze]  
T. 36–38, fasc. 1–2 (1996–1998) [vyd. 2004], s. 7–8
345. Šolc, Martin : Tycho Brahe and Prague : Crossroads of European Science. Mezinárodní sympozium pořádané Výzkumným centrem pro dějiny vědy v Praze ve dnech 22. 10. – 25. 10. 2001  
T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 239–245
346. Štemberková, Marie : Jubilejní rok Univerzity Karlovy  
T. 39, fasc. 1–2 (1999) [vyd. 2000], s. 137–139
347. Zilynská, Blanka : „Oxfordští medicí“ (a nejen oni) vzpomínají  
[17. listopad 1939 – 55. výročí]  
T. 35, fasc. 1–2 (1995) [vyd. 1996], s. 144–146
348. Zilynská, Blanka : A ještě měníci se svět a historikové...  
Dějepisectví 2. poloviny 20. století ve světle knihy prof. PhDr. Josefa Polišenského Historik v měnícím se světě ; Praha 11. 9. 2001  
T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 253–254
349. Zilynská, Blanka : Možnosti a meze výzkumu dějin vysokého školství po roce 1945  
[zasedání historiků v Hradci Králové 14.–15. 10. 2009]  
T. 49, fasc. 1 (2009), s. 124–126
350. Zilynská, Blanka : Středověký učenec M. Křišťan z Prachatic [Křišťan z Prachatic – pracovní setkání uspořádané Ústavem pro klasická studia a Astronomickým ústavem; Praha 8. 3. 2000]  
T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 137–138
351. Zilynská, Blanka : Zdeněk Kalista a kulturní historie. Konference u příležitosti 100. výročí Kalistova narození, Sedmihorky u Turnova 14.–15. dubna 2000  
T. 40, fasc. 1–2 (2000) [vyd. 2001], s. 140–142



352. Zilynská, Kateřina : Vraclav – génius jednoho místa  
[konference] Vysoké Mýto 11. 10. 2001  
T. 41, fasc. 1–2 (2001) [vyd. 2002], s. 245–246

#### IV. Bibliografie

353. Svobodný, Petr : Bibliografie publikovaných vědeckých prací Ludmily Hlaváčkové (1961–1994)  
T. 35, fasc. 1–2 (1995) [vyd. 1996], s. 123–127.
354. Urbanová, Jiřina : Bibliografie prací doc. PhDr. Ivany Čornejové, CSc.  
T. 50, fasc. 1 (2010), s. 13–37
355. Urbanová, Jiřina : Bibliografie prací Michala Svatoše  
47 (2007), fasc. 1–2, s. 13–33
356. Urbanová, Jiřina : Josef Hanzal : soupis prací 1960–2002  
T. 42, fasc. 1–2 (2002) [vyd. 2003], s. 15–30
357. Urbanová, Jiřina : Obsah a rejstříky Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis XXI/1–XXX/2 (1981–1990)  
T. 31, fasc. 2 (1990), 41 s. Res. něm.
358. Urbanová, Jiřina : Soupis prací Miroslava Truce  
T. 45, fasc. 1–2 (2005) [vyd. 2006], s. 19–25

#### Rejstřík přispívajících autorů

Bartůšek, Václav – 67  
Barviková, Hana – 280  
Beneš, Zdeněk – 225  
Beránek, Karel – 1, 2  
Bílek, Karol – 107  
Biliński, Piotr – 108  
Borovičková, Jana – 3, 109  
Bouzek, Jan – 298  
Brázda, Otakar – 217  
Bünz, Enno – 4  
Buršíková, Bohdana – 68  
Cajthaml, Petr – 110, 177, 263, 295, 312  
Cohen, Gary B. – 111  
Coufal, Dušan – 5  
Černušák, Tomáš – 6  
Černý, Karel – 172, 206, 212, 283  
Čornej, Petr – 282  
Čornejová, Ivana – 7, 69, 163, 179, 191, 197, 199, 202, 218, 230, 231, 246, 252, 254, 267, 269, 270, 279, 281, 284, 286, 290, 297, 314, 315  
Devátá, Markéta – 112  
Doležalová, Eva – 8

Dolista, Karel – 9  
Ducreux, Marie-Elizabeth – 70, 71  
Ducháček, Milan – 113, 180  
Ďurčanský, Marek – 10, 72, 73, 108, 177, 209, 220, 272, 285, 316, 317, 318  
Eršil, Jaroslav – 11  
Gotzen, Daniel – 74  
Hadrava, Petr – 319  
Hadravová, Alena – 25, 319  
Hanzal, Josef – 320  
Harc, Lucyna – 12  
Hausenblasová, Jaroslava – 13  
Havlík, Jiří M. – 75, 114, 277, 321, 322  
Havránek, Jan – 76, 171, 176, 194, 204, 240, 251, 258, 274  
Herold, Vilém – 228  
Hesse, Christian – 14  
Hlaváček, Ivan – 15, 16, 17, 167, 174, 183, 193, 214, 223, 236, 242, 247, 248, 268, 273, 304, 305, 307, 308  
Hlaváček, Petr – 18  
Hlaváčková, Ludmila – 77, 78, 79  
Hledíková, Zdeňka – 19  
Hnilica, Jiří – 115  
Hoffmann, Dieter – 116  
Hoffmannová, Jaroslava – 117  
Hojda, Zdeněk – 260  
Holý, Martin – 20  
Horský, Jan – 257  
Hrbek, Jiří – 168  
Jakšičková, Dana – 80  
Janko, Jan – 81  
Jareš, Jakub – 323, 324  
Jelínek, Tomáš – 262  
Ježek, Vlastimil – 118  
Just, Jiří – 21  
Kalendovská, Jiřina – 139  
Kavka, František – 22, 119, 120  
Kázmerová, Lubica – 121  
Kejř, Jiří – 23, 24  
Kodera, Pavel – 318  
Konrád, Ota – 122, 123, 205, 302  
Kostlán, Antonín – 25  
Kuchařová, Hedvika – 82, 83  
Kunštát, Miroslav – 124, 275  
Lemberg, Margret – 125  
Litsch, Karel – 182, 190, 296  
Lohmann, Nina – 126  
Mačák, Karel – 84  
Machilek, Franz – 26  
Marin, Olivier – 27  
Mášová, Hana – 181, 306  
Míkulec, Jiří – 85  
Míšková, Alena – 127, 128, 325  
Moraw, Peter – 29



Neškudla, Bořek – 30, 31  
Niklíček, Ladislav – 129  
Nodl, Martin – 32, 56  
Nosáková, Jana – 335  
Nový, Rostislav – 33  
Oerter, Wolf B. – 130, 131  
Oppeltová, Jana – 86  
Oulíková, Petra – 87  
Oustrata, Filip – 34  
Ozóg, Krzysztof – 35  
Pařez, Jan – 88  
Pátý, Libor – 132  
Pazdera, David – 326  
Pažout, Jaroslav – 133, 222  
Pešek, Jiří – 36, 37, 89, 134, 175, 189, 195, 234, 235, 253, 261, 271, 287, 292, 303, 309, 310  
Petr, Stanislav – 327  
Petráň, Josef – 135, 328, 329, 330, 331, 332  
Picka, Ondřej – 203  
Pokorná, Magdalena – 136, 333  
Pokorný, Jiří – 137  
Polc, Jaroslav Václav – 38  
Pospíšilová, Lucie – 185  
Pousta, Zdeněk – 138, 213, 334  
Pulec, Jiří – 139  
Radkovská, Marie – 241  
Rak, Jiří – 140  
Ratajová, Jana – 238, 239, 256  
Renner, Tomáš – 264  
Rozsivalová, Eva – 335  
Ryantová, Marie – 90  
Říhová, Milada – 39, 40, 91  
Sekyrková, Milada – 336, 337  
Shore, Paul – 92  
Schlotheuber, Eva – 41  
Schwabíková, Kateřina – 42, 187, 200  
Smolka, Josef – 43, 93, 94  
Soukup, Pavel – 44, 141  
Spunar, Pavel – 45  
Stoček, Jiří – 3, 46, 47, 48  
Strouhal, Eugen – 142  
Sucharda, Petr – 233  
Sukkariová, Magida – 3  
Svatoš, Martin – 95, 96, 97  
Svatoš, Michal – 49, 50, 51, 52, 53, 143, 164, 169, 184, 210, 215, 226, 227, 229, 232, 244, 245, 255, 278, 293, 299, 301, 338, 339, 340, 341, 342, 343  
Svobodný, Petr – 144, 145, 146, 147, 148, 149, 162, 192, 198, 201, 208, 233, 243, 265, 291, 335, 338, 344, 353  
Šafařík, Petr – 150  
Šaman, David – 134  
Šebek, Jaroslav – 151  
Šimůnek, Michal – 152, 250  
Škoviera, Daniel – 254  
Šmahel, František – 54, 55, 56, 57, 58, 59  
Šolc, Martin – 345  
Šroněk, Michal – 98  
Štemberková, Marie – 153, 154, 155, 165, 166, 170, 196, 224, 346  
Táborský, Josef – 99  
Těšínská, Emilie – 156  
Tomíček, David – 186  
Töpfer, Thomas – 60  
Uhlíř, Zdeněk – 61  
Urbánek, Vladimír – 100  
Urbanová, Jiřina – 354, 355, 356, 357, 358  
Valentová, Kateřina – 101, 102, 207, 219, 249  
Vidmanová, Anežka – 62  
Wiedemann, Andreas – 157  
Wojtucka, Jana – 63  
Wolf, Václav – 64  
Závodský, Vladimír – 103  
Zilinská, Blanka – 65, 66, 119, 158, 159, 160, 173, 178, 188, 211, 216, 221, 237, 259, 266, 276, 288, 294, 300, 338, 347, 348, 349, 350, 351  
Zilinská, Kateřina – 352  
Zilinskyj, Bohdan – 104, 161, 289  
Zouhar, Jakub – 105, 106

## Rejstřík autorů, editorů a vydavatelů posuzovaných prací

Akkermann, Fokke – 253  
Abeles, Šimon – 163  
Ambrozewicz, Danuta – 164  
Aquín, Thomas von – 308  
Baratella, Nils – 192  
Bečvář, Jindřich – 165, 224  
Bečvářová, Martina – 165, 166  
Beneš, Zdeněk – 311  
Beniak, Milan – 245  
Beránek, Karel – 191  
Bílková, Eva – 219  
Blaho, Peter – 190  
Blecher, Johanna – 192  
Blažek, Pavel – 307  
Blümllová, Dagmar – 167  
Bobková-Valentová, Kateřina – viz Valentová, Kateřina  
Böhm, Rudolf – 265  
Bok, John – 222  
Boockmann, Hartmut – 169  
Boříková, Jana – 170  
Bos, E. P. – 236  
Bouček, Jaroslav – 167  
Brož, Vladislav – 182

- Bumbová, Šárka – 171  
Bůžek, Václav – 292  
Cabrales, Angela Trezza – 172  
Carda, Vladimír – 219  
Cermanová, Pavlína – 313  
Cohen, Gary B. – 175, 176  
Conelly, John – 177  
Courtenay, William J. – 223, 307  
Csáder, Viliam – 162  
Čechura, Jaroslav – 167  
Čechurová, Jana – 167  
Čejka, Mirek – 178  
Čeliš, Jan K. – 219  
Demandt, Alexander – 184  
Dickmann, Elisabeth – 185  
Dinges, Martin – 239  
Divišová, Bohdana – 186  
Dratvová, Albína – 189  
Drda, Miloš – 211  
Duránik, Vojtech – 306  
Řurčanský, Marek – 196  
Dybiec, Julian – 195  
Dziurzyńska, Ewa – 196  
Elbel, Martin – 197  
Engehausen, Frank – 309  
Fallowa, Grazyna – 164  
Farge, James K. – 308  
Ferzoco, George – 223  
Fiala, Jiří – 218  
Fialová, Lydie – 243  
Fischer, Ernst Peter – 192  
Franková, Libuša – 199  
Gąsiorowski, Antoni – 223, 247, 248  
Gilly, Patrick – 307  
Girnias, Wolfgang – 192  
Glettler, Monika – 261  
Golücke, Friedhelm – 201  
Gosman, Martin – 308  
Gramsch, Robert – 183  
Hadrava, Petr – 229  
Hadravová, Alena – 229  
Halas, František X. – 188  
Hanzal, Josef – 167, 202, 320  
Haupts, Leo – 203  
Hausmann, Frank-Rutger – 204, 205  
Heinzer, Felix – 307  
Hellyer, Marcus – 206  
Helmuth-Brauner, Vladimír – 167  
Hengstenberg, Claudine – 192  
Herold, Vilém – 228  
Herr, Rainer – 192  
Hess, Volker – 192  
Hlaváčková, Ludmila – 281  
Hoffmann, Jessica – 192  
Holeček, František J. – 211  
Hořejší, Jaroslav – 181  
Hošek, Emil – 300  
Hottenrott, Laura – 192  
Hus, Jan – 228  
Hübner, Piotr – 209  
Hülzen-Esch, Andrea – 210  
Chromý, Jan – 272  
Jankovič, Vendelín – 254  
Jaremko, Roman – 289  
Jareš, Jakub – 263  
Jelínek, Tomáš – 262  
Jiroušek, Bohumil – 167  
Jiroušková, Lenka – 307  
Jordán, František – 188  
Jurek, Tomasz – 247, 248  
Jüssen, Gabriel – 308  
Kábová, Hana – 220  
Kaczmarek, Krzysztof – 223  
Kavka, František – 167  
Kazbudna, Karel – 167  
Kejř, Jiří – 173, 228  
Knapp, Fritz Peter – 183  
Kodera, Pavel – 196  
Kohoutová, Zdeňka – 224  
Kollmann, Josef – 167  
Kopičková, Božena – 173  
Kotásek, Alfred – 181  
Kouba, Petr – 243  
Koutecký, Josef – 265  
Král, Pavel – 292  
Krejčík, Tomáš – 227  
Krieger, Gerhard – 308  
Krmíčková, Helena – 178  
Křišťan z Prachatic – 229  
Křížek, Jiří – 233  
Křížová, Markéta – 230  
Kubicki, Karol – 192  
Kubín, Petr – 275  
Kuchařová, Hedvika – 212, 231  
Kulak, Teresa – 254  
Lášek, Jan Blahoslav – 211  
Laštovka, Marek – 262  
LeBlévec, Daniel – 307  
Le Goff, Jacques – 232  
Lehečková, Eva – 272  
Leikert, Jozef – 194  
Lemberg, Hans – 265  
Lemberg, Margret – 234, 235  
Lemeškin, Ilja – 278  
Levy, Ian Christopher – 308  
Linhartová, Věra – 233, 265  
Lisový, Igor – 167  
Lönnendonker, Siegwald – 192

Lusignan, Serge – 223  
 MacDonald, Alasdair – 308  
 McGuire, Brian Patrick – 308  
 Macek, Josef – 237  
 Macůrek, Josef – 167  
 Macháček, Karel A. – 233  
 Marek, Michaela – 240  
 Martin, Olivier – 241  
 Mazal, Otto – 242  
 Meier, Klaus – 192  
 Melton, James Van Horn – 246  
 Miethke, Jürgen – 183, 223  
 Mikovcová, Alena – 265  
 Míšková, Alena – 261, 265  
 Mlčák, Leoš – 218  
 Moraw, Peter – 174  
 Muessig, Carolyn – 223  
 Neudorfllová, Marie L. – 251  
 Niemetz, Michael – 252  
 Novak, Ervin – 233  
 Novák, Mirko – 167  
 Nuding, Mathias – 255  
 Oberkofler, Gerhard – 256  
 Odložilík, Otakar – 257  
 Pánek, Jaroslav – 173  
 Pařez, Jan – 212  
 Pater, Mieczysław – 254  
 Pasák, Tomáš – 194  
 Pavlíková, Ludmila – 265  
 Pieri, Gabriele – 279  
 Pinerová, Klára – 263  
 Polc, Jaroslav V. – 259  
 Polišínský, Josef – 167, 260  
 Porubčinová, Zdenka – 265  
 Příbyl, Zdeněk – 182  
 Pulec, Jiří – 221, 265  
 Rabe, Carsten – 254, 267  
 Ratajczak, Tomasz – 268  
 Reifenberg, Bernd – 234  
 Ridder-Symoens, Hilde de – 200  
 Richterová, Alena – 269  
 Rozsivalová, Eva – 335  
 Roest, Bert – 223  
 Rosner, Robert W. – 271  
 Roy, Lyse – 308  
 Rüegg, Walter – 200  
 Ryba, Bohumil – 228  
 Řepa, Milan – 180  
 Sajdek, Wiesław – 273  
 Savický, Ivan – 274  
 Saxlová, Tereza – 270  
 Sedláčková, Eulália – 306  
 Seibt, Ferdinand – 211  
 Seidel, Helena – 192  
 Sekyrková, Milada – 167  
 Sheffler, David L. – 307  
 Shore, Paul – 277  
 Schabel, Christopher – 308  
 Schagen, Udo – 192  
 Schleiermacher, Sabine – 192  
 Schleicher, August – 278  
 Schraut, Sylvia – 279  
 Schwinges, Rainer Christoph – 174  
 Schneider, Jakob Hans Josef – 308  
 Schöck-Quinteros, Eva – 185  
 Sirasi, Nancy G. – 223  
 Skierska, Izabela – 247, 248  
 Skřejpková, Petra – 190  
 Slavík, Jan – 189  
 Sottili, Agostino – 308  
 Soukup, Ladislav – 190  
 Soukup, Pavel – 225  
 Sousedík, Stanislav – 173, 270  
 Spurný, Matěj – 263  
 Straňák, Dušan – 182  
 Sucharda, Petr – 233  
 Sullivan, Thomas – 183, 308  
 Svačina, Štěpán – 233  
 Svobodný, Petr – 281  
 Svobodová, Ivana – 265  
 Swanson, R.N. – 308  
 Swieżawski, Stefan – 173  
 Šafoval, Mykola – 289  
 Šantavý, František – 300  
 Šimončič, Jozef – 254, 286  
 Šišma, Pavel – 265  
 Škoviera, Daniel – 254  
 Šmahel, František – 282, 308  
 Špaček, Martin – 243  
 Špelda, Daniel – 283  
 Štingl, Martin – 284  
 Švabinská, Zuzana – 167  
 Tenorth, Heinz-Elmar – 192  
 Terlecki, Ryszard – 285  
 Tervoort, Ad – 308  
 Thom, Ilka – 192  
 Tichý, Miloš – 306  
 Togner, Milan – 207  
 Tschacher, Werner – 287  
 Uiblein, Paul – 193  
 Urban, František – 181  
 Urbánek, Vladimír – 293  
 Urbášek, Pavel – 221, 294, 295  
 Urfus, Valentin – 182, 296, 297  
 Vacková, Růžena – 298  
 Vahala, Zdeněk – 181  
 Vachalovský, Přemysl – 222  
 Valentová, Kateřina – 168

Vanderjagt, Arjo – 253, 308  
Van der Laan, A.H. – 253  
Vebr, Lubomír jr. – 265  
Velek, Luboš – 238  
Velková, Alice – 238  
Verger, Jacques – 223, 299, 307  
Vidman, Ladislav – 167  
Vidmanová, Anežka – 173  
Vlková, Eva – 190  
Volná, Katka – 263  
Vybíral, Zdeněk – 211  
Wagner, Vladimír – 233  
Wagner, Wolfgang Eric – 193  
Weber, Wolfgang E. J. – 301  
Wening, Kirsten – 192  
Wilmanns, Juliane C. – 244  
Willet, Olaf – 302  
Wojtucka, Jana – 254  
Wolgast, Elke – 303  
Wörster, Peter – 304  
Wresiński, Wojciech – 254  
Wriedt, Klaus – 308  
Zabarskaitė, Jolanta – 278  
Zaoral, Roman – 207  
Závodský, Prokop – 258  
Zdanek, Maciej – 305  
Žiromskaja, V. B. – 310  
Žurek, Karel – 218



ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2011

## HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

### Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus LI. Fasc. 1

Redakční rada:

doc. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D., předseda,

PhDr. Blanka Zilynská, Ph.D., tajemnice,

PhDr. Karel Beránek, prof. PhDr. Marie Bláhová, CSc., doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc., doc. PhDr. Vilém Herold, CSc., prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., prof. JUDr. Karel Malý, DrSc., prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc., prof. PhDr. Josef Petráň, CSc., PhDr. Zdeněk Pousta, PhDr. Michal Svatoš, CSc., prof. PhDr. František Šmahel, DrSc.

Prorektor-editor: prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc.

Vedoucí redaktor: doc. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D.

Výkonná redaktorka čísla: Bc. Šárka Svobodná

Resumé do němčiny přeložili Olga Staňková, Michal Šimůnek

Obálku navrhly Mgr. Jana Ratajová, Ph.D., a Kateřina Řezáčová

Graficky upravila Kateřina Řezáčová

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum, Ovocný trh 3–5, 116 36, Praha 1

<http://cupress.cuni.cz>

Praha 2012

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

Vydání 1. Náklad 250 výtisků Periodicita 2× ročně

MK ČR E 18593

ISSN 0323-0562

**Adresa redakce: Ústav dějin UK a archiv UK, Ovocný trh 5, 116 36, Praha 1**

[petr.svobodny@ruk.cuni.cz](mailto:petr.svobodny@ruk.cuni.cz)